

SUNUŞ

2008 yılı hem dünya ekonomisi hem de Türkiye ekonomisi açısından dönüm yılı olmuştur. ABD mali piyasalarında 2007 ortasında ortaya çıkan mali kriz derinleşerek 1 yıl içinde Avrupa'ya ulaşmıştır. Arkasından daha da kısa bir sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 2009 yılında küresel ekonominin 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez küçüleceği öngörülmektedir. Kısaca dünyamız büyük buhran sonrasında ilk defa böyle ağır bir krizle karşı karşıya bulunmaktadır. Krizin ne kadar uzun süreceği ise belirsizdir.

Bu kriz gelişmiş ülkelerin ekonomilerini durgunluğa sokarken gelişen piyasalarda da etkisini göstermiştir. Ülkeler, bu krizi aşmak ve en azından etkisini azaltmak amacıyla ekonomiye olan güveni artırmak için likidite ihtiyaçlarının karşılanması, garantiler ve sorunlu varlıkların satın alınması gibi birçok önlemler almaya başlamışlardır.

Türkiye ekonomisinde ise 2001 krizinden bu yana 27 çeyrek devam eden bir büyüme süreci son bulmuştur. 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yapısal reformlarla sağlanan istikrarın yanısıra küresel eğilimlerin çıkış yönünde olması, dış talebin genişlemesi ile ihracatın yükselmesi, fiyat istikrarı gibi etkenler de Türkiye ekonomisinin 2008 yılına kadar olan sürede yüksek büyüme oranları yakalamasına neden olmuştur. Özellikle bankacılık sektöründe yapılan reformlar ile Türkiye finans sektörünün etkinliği ve gücü artırılmıştır. Türkiye'nin güçlü ekonomik performansını, yabancı sermaye girişleri de büyük ölçüde desteklemiştir. Bu süre zarfında enflasyon tek haneli rakamlara çekilerek kontrol altına alınmış ve kamu net borcu sürdürülebilir düzeye indirilmiştir.

Sonuçta 2002-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisi kayda değer bir performans sergilemiştir. Ekonominin ortalama büyüme hızı % 7'ye ulaşırken, ihracatta büyük bir başarı elde edilerek ortalama ihracat artışı % 23'e varmıştır.

Küresel kriz, Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerinden kaynaklı olmamasına rağmen cari işlemler açığının finansmanına duyulan ihtiyaç ve dış ticaretimizin özellikle krizin derin hissedildiği ülkelerle bağlantılı olması nedeniyle 2008'in son çeyreğinden itibaren ülkemizi yakından etkilemiştir. Dış piyasalarda yaşanan talep daralması nedeniyle özellikle ihracat yapan sektörlerimiz krizden çok etkilenmişlerdir. Küresel kriz, neredeyse her sanayiye ve coğrafi bölgeyi etkisi altına almıştır. Talep daralması özellikle imalat sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerinde üretim düşüşleri meydana getirmiştir. Türk sanayisi Ocak 2009 itibariyle 6 ay üst üste küçülmeye devam etmiştir.

Esasen ülkemizin büyüme temposu 2007'nin başından itibaren hız kesmeye başlamıştır. Reformların durması ve AB sürecinin tıkanmasının üstüne siyasetin ekonominin önüne geçmesi, ekonominin gereklerini arka plana itmiştir. 2002-2006 arasında büyüme ortalaması % 7,2 iken, 2007'de % 4,7'ye, 2008 ilk 9 ayında % 3,6'ya,

2008'in tamamında ise % 1,1'e gerilemiştir. Mevcut veriler 2009'da Türkiye ekonomisinin küçüleceğine işaret etmektedir.

2007 yılının ilk döneminden itibaren düşüş eğilimine giren enflasyon oranları aynı yılın ortalarında tekrar artmaya başlamıştır. Bu artış eğilimi 2008 yılının ilk yarısına kadar sürmüştü ve Temmuz ayında zirve yaparak yıllık bazda % 12'ye kadar çıkmıştır. Yılın ikinci yarısında ise yurtdışı mal ve petrol fiyatlarındaki düşüşler ile yurtiçi gıda fiyatları artış hızında meydana gelen önemli ölçüdeki gerilemelerle düşen yılsonu enflasyonu yine de hedeflenen değerin üzerinde gerçekleşmiştir.

2007 yılından itibaren mali disiplinin gevşetilmesiyle bütçe açıkları son 2 yılda reel olarak artmıştır. 2008'in son çeyreğinden itibaren iç talepteki daralmanın etkisiyle vergi performansındaki düşüş ve kamu harcamalarının artmasıyla bütçe giderlerindeki artış, bütçe açığının hızla büyümesine neden olmuştur.

Küresel krizin etkisiyle özellikle son çeyrekte oluşan olumsuz talep ve arz koşulları, ihracat performansını da olumsuz etkilemiştir. İhracattaki yüksek performans Ekim ayına kadar devam ederken, yılın son çeyreğinde düşüş eğilimine girmiştir. Buna rağmen 2008 sonu itibarıyla 132 milyar dolarlık rekor bir ihracat seviyesine ulaşılmıştır. 2009'da ise küresel talepteki daralmaya paralel olarak ihracat hacminde belirgin bir düşüş yaşanması beklenmektedir.

Cari işlemler açığı ise emtia-enerji fiyatlarının düşmesi ve ekonominin yavaşlamasına paralel olarak ithalatın azalması ile 2001 krizinden sonra ilk defa azalmıştır. 2009 yılında ekonomide ve ihracattaki gelişmeler çerçevesinde cari açığın önemli ölçüde küçülmesi öngörülmektedir.

İç piyasada ve yatırımlardaki daralma, işsizlik problemini büyütmüş ve işsiz sayısının 3,3 milyona ulaşmasına neden olmuştur. Üstelik bu rakama, iş bulma ümidi olmayan ancak çalışmaya hazır nüfus dâhil değildir. Genç nüfustaki işsizlik oranı % 26 ile rekor seviyelere ulaşmıştır. Yüksek nüfus artış hızının da yol açtığı ve gerekli niteliklerle donatılmadığından istihdama katılamayan çok geniş bir kitle, büyük sosyal risk taşımaktadır.

Sonuç olarak 2007'nin başından itibaren bekleme sürecine giren reformların getirdiği sıkıntılar, küresel mali krizin yol açtığı yeni problemlerle birleşmiştir. Şimdi karamsarlığa kapılmadan ama geçmişte yapılan hatalar da unutulmadan bu süreçten olabildiğince az yara alarak kurtulmalıyız. Bunun yolu da demokrasimizi ve ekonomimizi güçlendirecek adımların atılmasıyla mümkün olacaktır. Bu kapsamda öncelikle iç tüketimi canlandıracak adımlara, düşük gelirliler için harcama imkânlarını artırmaya yönelik tedbirlere, iç kredi sisteminin yeniden çalıştırılmasına, reel sektörün fon çıkışlarının uzun vadeye yayılmasına ve yeni dış finansman kanallarının tesisine gerek duyulmaktadır.

Ülkemizin ekonomik anlamda güçlenmesi ve dolayısıyla uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artması için üretici sektörlerin yeniden canlandırılarak üretim düzeyinin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak istihdamın artırılması gerekmektedir. Ekonomik ve yapısal reformların hayata geçirilmesi, yavaşlamaya giren ekonomimizin tekrar canlanmasına ve ülkemizin küresel ekonomide rekabet gücünün artırılmasına yardımcı olacaktır.

2008 yılı için hazırlanan ekonomik raporumuzun Camiamıza ve kullanıcılara yararlı olmasını dilerim.

M. RİFAT HİSARCIKLIOĞLU
Başkan

EKONOMİK RAPOR

TOBB YÖNETİM KURULU

Başkan	M. RİFAT HİSARCIKLIOĞLU
Başkan Yrd.	Bülent KOŞMAZ
Başkan Yrd.	Faik YAVUZ
Başkan Yrd.	Halim METE
Başkan Yrd.	Hüseyin ÜZÜLMEZ
Başkan Yrd.	A. Nejat KOÇER
Sayman Üye	İbrahim ÇAĞLAR
Üye	Fethi COŞKUNTUNCEL
Üye	İlhan PARSEKER
Üye	Fahrettin AKYIL
Üye	İ. Tamer TAŞKIN
Üye	M. Şadan EREN
Üye	Mustafa YARDIMCI
Üye	Kemal ÖZGEN
Üye	Ahmet ŞEKEROĞLU
Genel Sekreter	İsmail KÖKSAL

EKONOMİK RAPOR

EKONOMİK RAPORU İNCELEME KOMİSYONU

Başkan	Ahmet ÖZÜNLÜ
Başkan Yrd.	Tacettin PİRİNÇ
Sözcü	Ferhat ÇAĞLAYAN
Raportör	Ersin KAÇAR
Üye	Mehmet ERKEKLİ
Üye	Mehmet TEKİNÖZ
Üye	Mustafa HELVACIOĞLU
Üye	Süleyman KUTLU

EKONOMİK RAPOR

HAZIRLAYANLAR

Sevim BAYKAN TANRIKULU
Serpil MERT
Sema KAYNAK

İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürü
İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü - Uzman
İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü - Uzman

EKONOMİK RAPOR

İÇİNDEKİLER

I. GENEL DEĞERLENDİRME.....	3
A. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	3
1. Gelişmiş Ülkeler	6
2. Gelişen ve Gelişmekte Olan Ülkeler	10
3. Uluslararası Mal Piyasaları	12
B. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	15
II. RAKAMLARLA TÜRKİYE EKONOMİSİ	27
A. MİLLİ GELİR	27
1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	27
2. Sektörel Gelişmeler	36
a. Tarım.....	36
b. Sanayi.....	41
c. Hizmetler.....	61
B. YATIRIMLAR.....	70
C. PARASAL VE MALİ GELİŞMELER	80
1. Fiyat Hareketleri ve Enflasyon	80
2. Para, Banka ve Sermaye Piyasası	87
Para, Banka.....	87
Sermaye Piyasası.....	97
3. Kamu Maliyesi.....	102
a. Merkezi Yönetim Bütçesi	103
b. Fonlar	111
c. Kamu İktisadi Teşebbüsleri	111
d. Kamu Finansman Açığı	112
e. Özelleştirme	113
f. Merkezi Yönetim Borç Stoku	114

D. DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER.....	119
1. Dış Ticaret	119
a. İhracat.....	122
b. İthalat.....	123
c. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret	125
d. Komşu Ülkelerle Dış Ticaret.....	129
2. Döviz Kurları.....	130
3. Ödemeler Dengesi	136
4. Uluslararası Doğrudan Yatırım	139
5. Dış Borçlar	141
III. SOSYAL GELİŞMELER.....	151
1. Nüfus	151
2. İstihdam	152
3. Çalışma Hayatı	156
4. Ücretler	157
IV. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HEDEFLER VE GERÇEKLEŞMELER	163
V. EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER.....	169

Tablolar

Tablo 1: Dünya Üretimi	5
Tablo 2: Dünya Ticaret Hacmi	6
Tablo 3: Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye'ye İlişkin Temel Ekonomik Göstergeler.....	8
Tablo 4: Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Malların Fiyatları	13
Tablo 5: Dünya Mal Fiyat Endeksi (2005-100)	14
Tablo 6: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	28
Tablo 7: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	31
Tablo 8: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sektör Katkıları.....	32
Tablo 9: Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları.....	32
Tablo 10: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla)	34
Tablo 11: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla)	35
Tablo 12: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Katkıları.....	36
Tablo 13: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları.....	37
Tablo 14: Sebze Ürünleri Üretim Miktarları.....	39
Tablo 15: Meyve Ürünleri Üretim Miktarları.....	40
Tablo 16: Tarımsal Destekleme Ödemeleri.....	41
Tablo 17: Sanayi Sektörü Katma Değeri Değişim Oranları.....	42
Tablo 18: Sanayi Sektörü Katma Değerinin GSYH İçerisindeki Payı	42
Tablo 19: Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi ve Değişim Oranları.....	42
Tablo 20: Ana Sanayi Gruplarına (Mıgs) Göre Endeksler ve Değişim Oranları	44
Tablo 21: Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi ve Değişim Oranları	44
Tablo 22: İmalat Sanayi Üretim Endeksi ve Değişim Oranları.....	45
Tablo 23: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	46
Tablo 24: Enerji Üretim Endeksi ve Değişim Oranları.....	51
Tablo 25: Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	52
Tablo 26: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı	52
Tablo 27: Sektörlere Göre Sanayi Ciro Endeksi ve Değişim Oranları.....	55

Tablo 28: Sektörlere Göre Sanayi Sipariş Endeksi ve Değişim Oranları	55
Tablo 29: Sektörlere Göre Sanayi İstihdam Endeksi ve Değişim Oranları.....	57
Tablo 30: Sektörlere Göre Sanayide Çalışılan Saat Endeksi ve Değişim Oranları	57
Tablo 31: Sektörlere Göre Çalışılan Saat Başına Verimlilik	58
Tablo 32: Sektörlere Göre Sanayide Brüt Ücret-Maaş Endeksi ve Değişim Oranları ...	58
Tablo 33: Sektörlere Göre Üretim ve Dış Ticaret Göstergeleri	60
Tablo 34: Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	62
Tablo 35: Seçilmiş Ticaret Borsaları İşlem Hacimleri	62
Tablo 36: Yeni Kurulan Şirket ve Kooperatifler	64
Tablo 37: Kapanan Şirket ve Kooperatifler.....	64
Tablo 38: Gerçek Kişilerde Tescil ve Terkinler.....	64
Tablo 39: Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	66
Tablo 40: Çıkan Yabancı ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı	66
Tablo 41: Milliyetlere Göre Çıkan Yabancı Sayısı (2008 Yılı Sıralamasına Göre İlk 20 Ülke).....	67
Tablo 42: Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar	67
Tablo 43: Türkiye Kalkınma Bankasınca Turizm Sektörüne Tahsis Edilen ve Kullandırılan Krediler	69
Tablo 44: Ulaştırma İstatistikleri	69
Tablo 45: Sabit Sermaye Yatırımları	70
Tablo 46: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları	72
Tablo 47: Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı	74
Tablo 48: Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Değişim Oranları ve Payı.....	74
Tablo 49: Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı	76
Tablo 50: Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Değişim ve Payı.....	76
Tablo 51: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı.....	76
Tablo 52: Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı	78
Tablo 53: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	79
Tablo 54: Tüketici Fiyatları Endeksi	82
Tablo 55: Özel Kapsamlı Tüketici Fiyatları Endeksi	84

Tablo 56: Üretici Fiyatları Endeksi	84
Tablo 57: 2008 Yılı Hedefle Uyumlu Enflasyon Patikası ve Belirsizlik Aralığı	88
Tablo 58: Para Politikası Kurulu Faiz Kararları (2008)	89
Tablo 59: Para Arzları.....	90
Tablo 60: Mevduat Bankalarındaki Mevduat.....	92
Tablo 61: YTL ve Yabancı Para Mevduatın Toplam Mevduat İçindeki Payı.....	92
Tablo 62: Banka Kredileri	94
Tablo 63: Uluslararası Rezervler	95
Tablo 64: Merkez Bankası Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı	95
Tablo 65: Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri	97
Tablo 66: Menkul Kıymet İhraç İzinleri.....	99
Tablo 67: Özel Kesim Menkul Kıymet İhraç İzinleri	100
Tablo 68: İkinci El Piyasalarda İşlem Hacmi	100
Tablo 69: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası	101
Tablo 70: Genel Devlet Gelirleri	102
Tablo 71: Genel Devlet Harcamaları	103
Tablo 72: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri	104
Tablo 73: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	106
Tablo 74: Vergi Yüğü	107
Tablo 75: Vergi Esnekliği Katsayıları.....	107
Tablo 76: Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri.....	110
Tablo 77: Fon Dengesi	111
Tablo 78: İşletmeci KİT Finansman Dengesi	112
Tablo 79: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	113
Tablo 80: Özelleştirme İşlemleri	114
Tablo 81: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	115
Tablo 82: İç Borç Stoku	117
Tablo 83: İç Borç Stokunun Vadesi ve Yıllık Bileşik Reel Faizi.....	118
Tablo 84: İç Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı.....	118

Tablo 85: İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı	119
Tablo 86: Dış Ticaret Göstergeleri	119
Tablo 87: Sektörlere Göre İhracat.....	122
Tablo 88: Ana Mal Gruplarına Göre İhracat.....	123
Tablo 89: İhracatımızda İlk On Fasil (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre).....	123
Tablo 90: Sektörlere Göre İthalat.....	124
Tablo 91: Ana Mal Gruplarına Göre İthalat	124
Tablo 92: İthalatımızda İlk On Fasil (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)	125
Tablo 93: Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat.....	125
Tablo 94: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat	126
Tablo 95: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Hacmi.....	127
Tablo 96: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Hacmi	128
Tablo 97: En Çok İhracat Yapılan On Ülke (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre).....	128
Tablo 98: En Çok İthalat Yapılan On Ülke (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)	129
Tablo 99: Komşu Ülkelerle İhracat ve İthalat	129
Tablo 100: Komşu Ülkelerle Dış Ticaret Hacmi	130
Tablo 101: Merkez Bankasınca Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları.....	132
Tablo 102: Yıllar İtibariyle Döviz Kurları	132
Tablo 103: Döviz Kurları	133
Tablo 104: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri.....	134
Tablo 105: Ödemeler Dengesi.....	136
Tablo 106: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)	140
Tablo 107: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı.....	140
Tablo 108: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	141
Tablo 109: Dış Borç Stoku	144
Tablo 110: Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı	147
Tablo 111: Türkiye Toplam Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu	151
Tablo 112: Şehir-Köy Nüfusları ve Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	152

Tablo 113: Yurtiçi İşgücü Piyasası	152
Tablo 114: İstihdamın Sektörel Dağılımı	155
Tablo 115: İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları	156
Tablo 116: Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayısı	156
Tablo 117: Grev Uygulamaları	157
Tablo 118: Lokavt Uygulamaları	157
Tablo 119: Toplu İş Sözleşmesi Kapsamındaki İşçi Ücretlerinde Gelişmeler.....	158
Tablo 120: Yıllar İtibariyle Günlük ve Aylık Brüt Asgari Ücretler	158
Tablo 121: Memur Maaşlarında Gelişmeler.....	159
Tablo 122: GSYH ve Sektörel Büyüme.....	163
Tablo 123: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	164
Tablo 124: Enflasyon	164
Tablo 125: Merkezi Yönetim Bütçesi	165
Tablo 126: Cari İşlemler Dengesi	166
V. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler	169

Grafikler

Grafik 1: GSYİH Büyüme Oranları	4
Grafik 2: Küresel Sanayi Üretimi Ve İhracat Artışları	5
Grafik 3: Tüketici Fiyat Endeksi	14
Grafik 4: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızları (1998 Temel Fiyatlarına Göre).....	29
Grafik 5: Gayri Safi Milli Hasılanın Sektörel Dağılımı	33
Grafik 6: Bitkisel Üretim Değişim Oranları	38
Grafik 7: Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları.....	43
Grafik 8: Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	53
Grafik 9: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı	54
Grafik 10: İmalat Sanayi Ciro Ve Sipariş Endeksi Değişim Oranları	56
Grafik 11: Sanayide İşgücü Girdi Göstergelerinin Değişim Oranları	59
Grafik 12: 2008 Yılı Sektör Üretimlerinin Değişim Oranları (%).....	61
Grafik 13: 2008 Yılı Sektör İhracatlarının Değişim Oranları (%).....	61
Grafik 14: Ticaret Borsaları İşlem Hacmi.....	63
Grafik 15: Protesto Edilen Senetler Ve Karşılıksız Çekler	65
Grafik 16: Turizm Gelir ve Giderleri	68
Grafik 17: Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları (2008)	71
Grafik 18: Yapı Ruhsatı Ve Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı	75
Grafik 19: Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (2008).....	77
Grafik 20: Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (2008)	79
Grafik 21: Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeler (2002-2008).....	80
Grafik 22: Ana Harcama Grupları İtibariyle Tüketici Fiyatları Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	83
Grafik 23: Özel Kapsamlı Tüketici Fiyatları Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre).....	85
Grafik 24: Sektörler İtibariyle Üretici Fiyatları Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre).....	86

Grafik 25: Para Arzları	91
Grafik 26: Mevduat Bankalarındaki YTL Mevduat ve Yabancı Para Mevduat Oranı	93
Grafik 27: Uluslararası Rezervler	96
Grafik 28: Menkul Kıymet İhraç İzinleri.....	98
Grafik 29: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri	105
Grafik 30: Vergi Yükü	108
Grafik 31: Vergi Esnekliği Katsayıları	109
Grafik 32: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	116
Grafik 33: Dış Ticaret Göstergeleri	120
Grafik 34: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	121
Grafik 35: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri (1995=100).....	135
Grafik 36: Cari İşlemler Dengesi	137
Grafik 37: Turizm ve İşçi Gelirleri	138
Grafik 38: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı.....	142
Grafik 39: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	143
Grafik 40: Dış Borç Stoku	145
Grafik 41: Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı	146
Grafik 42: Şehir ve Köy Nüfusları.....	153
Grafik 43: İşsizlik Oranları.....	154
Grafik 44: İstihdamın Sektörel Dağılımı (15+Yaş).....	155

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASEAN	Güneydoğu Asya Milletler Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
BYS	Başka Yerde Sınıflandırılmayan
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	Döviz Tevdiat Hesabı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FOB	Free On Board
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM	Hazine Müsteşarlığı
IIF	Uluslararası Finans Enstitüsü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MB	Maliye Bakanlığı
MKYF	Menkul Kıymet Yatırım Fonu
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

ÖİB	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
SDR	Özel Çekme Hakları
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
THY	Türk Hava Yolları
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKB	Türkiye Kalkınma Bankası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi
YF	Yatırım Fonu
YP	Yabancı Para
YTL	Yeni Türk Lirası

EKONOMİK RAPOR

I. GENEL DEĞERLENDİRME

EKONOMİK RAPOR

I. GENEL DEĞERLENDİRME

A. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

2008 yılının dünyada yaşanan gelişmelere küresel mali ve ekonomik kriz damgasını vurmuştur. 2003 yılından itibaren yüksek oranlarda büyüme sürecine giren dünya ekonomisi, 2007 yılının ortalarında başlayan ve 2008 yılının ikinci yarısında hızlanarak birçok ülkeyi kapsayan küresel krizin etkisiyle yavaşlamaya başlamıştır. Uluslararası örgütlerin yaptığı tahminlerde bu yavaşlamanın 2009 yılında da devam edeceği öngörülmektedir.

2008 yılı küresel mali krizin başlangıcı ABD'deki konut piyasasında meydana gelen bozulma olmuştur. 2007 yılının ortalarında ABD'de konut kredilerinin geri dönüşlerindeki aksamalar nedeniyle düşen konut fiyatları ve bunun sonucunda mortgage yükümlülüklerinin artmasıyla başlayan kriz, 2008 yılının Eylül ayında da ABD'deki bazı banka ve sigorta şirketlerinin batması ve mali sıkıntıya girmesiyle daha da derinleşerek tüm dünya ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir.

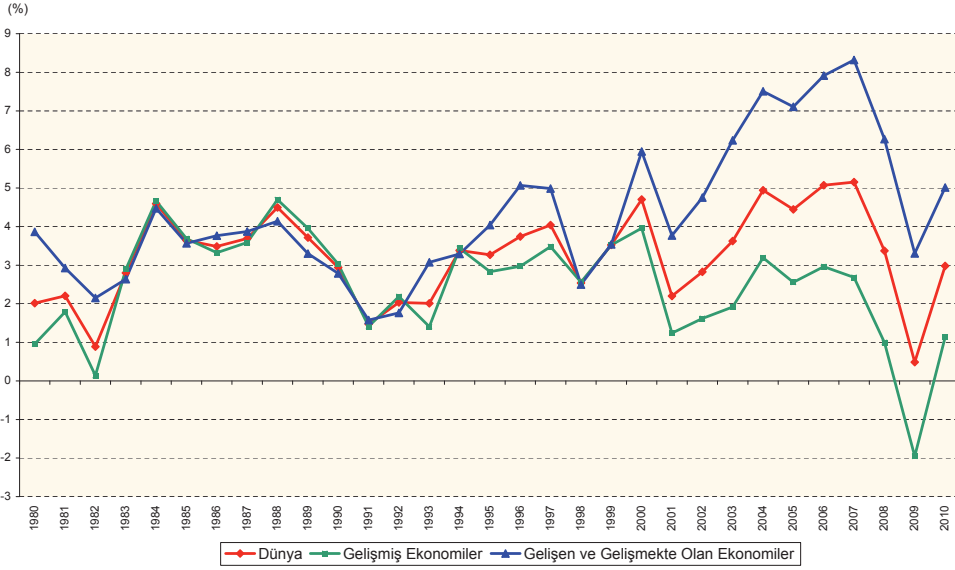
Günümüz dünyasında ülkelerin uluslararası piyasalarda ticaret ve finansal açıdan birbirlerine karşı bağımlı olması nedeniyle küresel piyasalarda ortaya çıkan kriz dünyadaki gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tümünün ekonomilerinde yavaşlamaya neden olmuştur. Özellikle ekonomileri ihracata dayalı olan ülkelerin reel sektörleri krizden oldukça büyük oranda etkilenmiştir.

ABD'de başlayan bu kriz Avrupa ülkelerine de sıçramış bunun yanında ekonomileri gelişmiş ülkelere bağlı olan Çin, Rusya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere de krize maruz kalmıştır. Kriz gelişmiş ülkelerin finans sektörünü çökertirken, gelişmekte olan ülkelerin özellikle reel sektörlerinin daralmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler bu krizle mücadele edebilmek için bir dizi kurtarma ve teşvik paketleri açıklamışlardır. Ülkeler finansal önlem paketleri yanında vergi indirimleri ve kamu harcamalarını artırıcı önlemlerin yer aldığı mali paketleri de yürürlüğe koymaya başlamışlardır. Merkez Bankaları birbirleriyle eşgüdümlü olarak faizleri düşürmüşler ve likidite artırıcı ortak önlemler almaya karar vermişlerdir. Ancak bütün bu önlemler gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin durgunluğa girmesini engelleyememiştir. Bunun yanında kriz finans ve reel sektörün istihdamına da yansiyarak yüz binlerce kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere sıçrayan kriz ortamı, ekonomiye olan güvenin azalmasına neden olarak ülkelerin yatırımlarının yanında hem iç hem de dış taleplerinin daralması ile reel sektörlerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Özellikle ihracatı yüksek ülkelerin reel sektörleri küresel krizden biraz daha fazla etkilenmişlerdir. Diğer taraftan talebin azalmasıyla dünya mal ve petrol fiyatlarındaki düşüş, ülkelerin enflasyon oranlarında gerileme eğilimine girmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler enflasyonist baskıların azalmasıyla gevşek para politikaları uygulamaya başlamışlar ve faiz oranlarında indirime gitmişlerdir.

Kriz öncesi dünya ekonomisine bakıldığında; 2000 yılından itibaren küresel sanayi üretimi ve ihracatı 2001 yılındaki negatif büyümeler haricinde 2008 yılının Ağustos ayına kadarki bütün yıllarda pozitif büyüme gerçekleştirmiştir. 2008 yılının ortalarında başlayan küresel mali krizle birlikte hem sanayi üretimi hem de ihracatı düşmeye başlamıştır. Dünya enflasyon oranları ise 2000 yılından 2007 yılına kadar olan sürede azalış eğiliminde iken 2008 yılında dünya mal fiyatlarının oldukça yüksek oranlarda artmasıyla ortalama % 3 seviyesinden % 6 seviyesine kadar çıkmıştır. IMF tahminlerinde bu oranın 2009 yılında % 2,8 düzeyine gerileyeceği beklenmektedir.

GRAFİK 1: GSYİH BÜYÜME ORANLARI

Küresel ekonomi 2006 yılında oldukça yüksek bir büyüme hızına ulaşarak % 5 oranında büyümüştür. Bu büyümede özellikle dünya talebinin genişlemesinin çok büyük etkisi olmuştur. 2006 yılında özellikle gelişen Asya ekonomileri ve geçiş süreci ülkeleri dünya ekonomik gelişmesine en önemli katkıyı yapan ülkeler olmuştur.

Ancak talepteki bu artışın ve petrol fiyatlarındaki yükselişin fiyatlar üzerindeki artış baskısı sonucunda, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke enflasyonist baskıları azaltmak amacıyla sıkı para politikaları uygulamışlardır. Uygulanan sıkı para politikaları sonucunda 2006 yılının ortalarında düşen petrol fiyatlarının etkisiyle ülkelerin enflasyon oranları da düşüş göstermiştir.

2006 yılında gelişmiş ülkelerin uyguladığı daraltıcı politikaların baskısı 2007 yılında da dünya ekonomisi üzerinde etkisini devam ettirmiştir. Ancak bu baskıya rağmen gelişen Asya ekonomileri ve geçiş süreci ülkeleri dünya ekonomisinin gelişmesinde itici güç olmuşlardır. Bu ülkelerin büyüme oranları 2007 yılında geçen yıllara göre daha da artış göstermiştir. 2007 yılında gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranı 0,5 puanlık artışla % 8,3'e çıkarken, 2008 yılında ise 2 puanlık düşüşle % 6,3'e inmiştir. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerin büyüme oranı ise 2007 yılında 0,3 puanlık düşüşle % 2,7'ye ve 2008 yılında 1,7 puanlık düşüşle % 1'e gerilemiştir (Tablo 1).

TABLO 1: DÜNYA ÜRETİMİ

	(Değişim, %)			
	2006	2007	2008 (1)	2009 (2)
Dünya Üretimi	5,0	5,2	3,4	0,5
Gelişmiş Ülkeler	3,0	2,7	1,0	-2,0
ABD	2,9	2,0	1,1	-1,6
Japonya	2,4	2,4	-0,3	-2,6
Kanada	2,8	2,7	0,6	-1,2
İngiltere	2,9	3,0	0,7	-2,8
Euro Alanı	2,8	2,6	1,0	-2,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,8	8,3	6,3	3,3
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	9,6	10,6	7,8	5,5
Çin	11,1	13,0	9,0	6,7
Hindistan	9,7	9,3	7,3	5,1
ASEAN-5 (3)	5,7	6,3	5,4	2,7
Latin Amerika	5,5	5,7	4,6	1,1
Brezilya	3,8	5,7	5,8	1,8
Geçiş Süreci Ülkeleri	8,2	8,6	6,0	-0,4
Rusya	7,4	8,1	6,2	-0,7

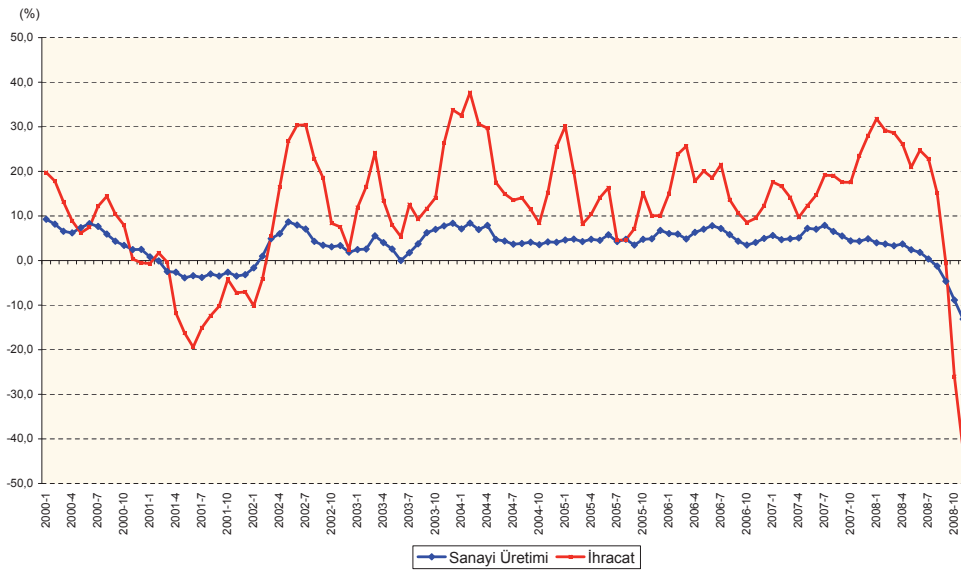
Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Update January 2009

(1): Tahmin.

(2): Projeksiyon.

(3): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Singapur.

GRAFİK 2: KÜRESEL SANAYİ ÜRETİMİ VE İHRACAT ARTIŞLARI
(Üç Aylık Değişim ile Yıllıklandırılmış)

2006 yılında % 9,2 olan dünya ticaret hacmi artış hızı, 2007 yılında dünya üretimindeki yavaşlamanın da etkisi ile % 7,2'ye gerilemiştir. 2008 yılında ise küresel krizin neden olduğu talep daralmasının etkisiyle reel sektörlerin küçülmesi, dünya ticaret hacmi artış hızının % 4,1 düzeyine düşmesinde büyük rol oynamıştır. 2008 yılında gelişmiş ülkelerin ihracat artış hızı % 5,9'dan % 3,1'e, ithalat artış hızı da % 4,5'den % 1,5'e gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ihracat artış hızı ise % 9,6'dan % 5,6'ya, ithalat artış hızı % 14,5'den % 10,4'e düşmüştür. 2008 yılında dünya ticaret artışında yaşanan yavaşlamanın 2009 yılında negatife döneceği öngörülmektedir (Tablo 2).

TABLO 2: DÜNYA TİCARET HACMİ

	(Değişim, %)			
	2006	2007	2008 (1)	2009 (2)
Dünya Ticaret Hacmi (Mal ve Hizmet Ticareti)	9,2	7,2	4,1	-2,8
İhracat				
Gelişmiş Ülkeler	8,2	5,9	3,1	-3,7
Gelişmekte Olan Ülkeler	10,9	9,6	5,6	-0,8
İthalat				
Gelişmiş Ülkeler	7,4	4,5	1,5	-3,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	14,4	14,5	10,4	-2,2

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Update January 2009

(1): Tahmin.

(2): Projeksiyon.

1. Gelişmiş Ülkeler

2006 yılının ikinci yarısında ABD'de istihdamda ve özel tüketim harcamalarında artış olmasına rağmen net ihracatta, stoklarda ve konut yatırımlarında görülen azalmanın etkisiyle büyüme oranlarında yavaşlama başlamıştır. 2007 yılında ise ABD'de konut piyasası talebinin düşmesi ve tüketim harcamalarının azalmasıyla büyüme % 2,0 oranına düşmüştür. Piyasalarda meydana gelen bozulmayla birlikte ABD ekonomisinin büyüme hızı 2008 yılında 0,9 puan düşüşle % 1,1'e gerilemiştir. Bunun yanında yükselen petrol fiyatları hem enflasyonu artırmış hem de buna bağlı olarak tüketimin azalmasına neden olmuştur. Dolar, euro ve yen karşısında değer kaybetmeye başlamıştır.

2004 yılından itibaren ABD'nin Merkez Bankası enflasyonu azaltmak için sıkı para politikası uygulayarak faiz oranlarını artırma yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda faiz oranlarının artmasıyla konut kredilerinin geri dönüşlerinde zorluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Konut talebi ve buna bağlı olarak konut fiyatlarının düşmesi, kredi borçlularının konutlarını satıp borç ödemelerini imkansız hale getirmiştir. Konut piyasasında meydana gelen daha sonra diğer finans piyasalarına likidite sorunu olarak yayılan

kriz, 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers'ın iflasıyla daha da artarak diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır.

Gelişmiş ülkeler bu finansal çalkantının etkilerini yok etmek veya en azından azaltmak amacıyla çeşitli önlemler almaya başlamışlardır. Bu önlemlerden biri likidite sıkışıklığı yaşayan ve iflas durumunda olan finans kuruluşlarına mali yardım yapılmasına, diğer bir önlem ise reel sektörün içinde bulunduğu darlığı gidermeye yönelik olmuştur. Ayrıca gelişmiş ülkeler mali önlemler içinde vergi indirimleri ve kamu harcamalarının artırılmasına yönelik önlemlerde almaya başlamışlardır. Ancak ABD Merkez Bankasının likidite sağlamak için aldığı önlemlerde büyük finans kuruluşlarının açıkladıkları kayıpları engelleyememiştir.

2006 yılında Euro Bölgesinde ise tüketim harcamalarındaki yavaşlamaya rağmen, net ihracattaki ve yatırımlardaki artışın itici gücüyle 2000 yılından beri yaşanan en yüksek büyüme oranına erişilmiştir. 2007 yılında ve 2008 yılının başlarında istihdam ve yatırım artışlarıyla beraber iç talebin de artması, 2007 yılında Euro Bölgesi ülkelerinin % 2,6 oranında büyümesini sağlamıştır.

ABD'deki finansal piyasalarda meydana gelen kriz, kredilerin yapısı nedeniyle diğer Euro Bölgesi ülkelerinin finans kuruluşlarını da etkilemeye başlamıştır. Finansal krizin etkilerini azaltmak amacıyla Ekim 2008 ortalarında Euro Bölgesi ülkeleri mali sistemlerinin işlevselliğini korumak, güveni tekrar sağlamak ve ekonomileri için uygun ve etkin olan finansal koşulları iyileştirmek amacıyla Avrupa Eylem Planı hazırlamaya karar vermişlerdir.

Bunun yanında Euro Bölgesi ülkeleri piyasalara olan güveni ve mali sistemin işlerliğini sağlamak için kapsamlı bir şekilde ortak taahhütlerde bulunmuşlardır. Finans kuruluşları için uygun likidite koşullarını temin etmek, sınırlı olan banka fonlarını kolaylaştırmak, finans kuruluşlarına ek sermaye kaynağı sağlamak ve zor durumda bulunan bankaların etkin bir sermaye yapılarının oluşmasını temin etmek gibi bir dizi önlemler paketi hazırlanmıştır.

Ülkeler itibarıyla değerlendirildiğinde, 2008 yılında da bölgenin ekonomik büyümesinin önceki yıllarda olduğu gibi oran ve kompozisyon itibarıyla önemli farklılıklar taşıdığı gözlenmektedir. İspanya ve Almanya'nın büyüme hızı bölge ortalamasının üzerinde gerçekleşirken, İtalya'nın büyüme hızı bölge ortalamasının altında gerçekleşmiştir. 2008 yılında % 1,2 büyüyen İspanya ve % 1,3 büyüyen Almanya bölgenin ekonomik büyümesini yukarı yönde etkilerken, İtalya % 1'lik negatif büyüme oranı ile bölgenin büyüme hızı üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturmuştur. Euro Bölgesine dahil olmayan İngiltere'nin büyüme hızı 2,3 puanlık düşüşle % 0,7'ye gerilerken, bölge ortalamasının 0,1 puan altında gerçekleşmiştir (Tablo 3).

TABLO 3: BAZI AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'YE İLİŞKİN TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

	2006	2007	2008
BÜYÜME (GSYH) (%)			
Euro Alanı	2,9	2,6	0,8
Almanya	3,0	2,5	1,3
Fransa	2,2	2,2	0,8
İtalya	2,0	1,6	-1,0
İspanya	3,9	3,7	1,2
İngiltere	2,8	3,0	0,7
Türkiye (1)	6,9	4,7	1,1
İŞSİZLİK (%)			
Euro Alanı	8,3	7,4	7,5
Almanya	9,8	8,4	7,3
Fransa	9,2	8,3	7,7
İtalya	6,8	6,1	6,9
İspanya	8,5	8,3	11,3
İngiltere	5,4	5,3	5,6
Türkiye (1)	9,9	9,9	10,3
ENFLASYON (Tüketici Fiyatları) (%)			
Euro Alanı	2,2	2,1	3,3
Almanya	1,8	2,3	2,8
Fransa	1,9	1,6	3,2
İtalya	2,2	2,0	3,5
İspanya	3,6	2,8	4,1
İngiltere	2,3	2,3	3,6
Türkiye (1)	9,3	8,8	10,4
CARİ İŞLEMLER HESABI/GSYH (%)			
Euro Alanı	0,4	0,3	-0,4
Almanya	6,1	7,7	6,4
Fransa	-0,7	-1,2	-1,6
İtalya	-2,6	-2,5	-2,6
İspanya	-8,9	-10,1	-9,7
İngiltere	-3,4	-3,8	-1,9
Türkiye (1)	-6,0	-5,9	-5,6
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ/GSYH (%)			
Euro Alanı	-1,3	-0,6	-1,4
Almanya	-1,5	0,1	0,0
Fransa	-2,4	-2,7	-2,9
İtalya	-3,4	-1,5	-2,5
İspanya	2,0	2,2	-1,5
İngiltere	-2,7	-2,8	-3,6
Türkiye (1)	-0,6	-1,6	-1,8
GENEL YÖNETİM BRÜT BORÇ STOKU/GSYH (%)			
Euro Alanı	74,7	71,4	70,7
Almanya	69,4	65,5	64,8
Fransa	71,5	70,1	72,5
İtalya	117,1	113,2	113,0
İspanya	46,6	42,7	44,2
İngiltere	46,0	46,9	58,7
Türkiye (1)	46,1	39,4	39,5

Kaynak: OECD Economic Outlook November 2008, EUROSTAT Database

(1): Türkiye'ye ilişkin bilgiler TÜİK, DPT ve HM verilerinden derlenmiştir.

Euro Bölgesinde 2005 yılından beri düşme eğiliminde olan işsizlik oranı 2008 yılında bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak % 7,5'e yükselmiştir. Bölgede işsizlik oranları ülkeler itibarıyla büyük farklılıklar göstermektedir. Bölge ekonomileri içinde 2000 yılından beri işsizlik oranını düşürme konusunda ilerleme gösteren ülkelerden biri olan İtalya'da işsizlik oranı artarak % 6,9 çıkmış, ancak bölge ortalamasının altında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı bir önceki yıla göre Almanya'da 1,1 puanlık düşüşle % 7,3'e, Fransa'da 0,6 puanlık düşüşle % 7,7'ye gerilemiştir. 2008 yılında İspanya'da ise önceki yıllara göre oldukça artan işsizlik oranı % 11,3 ile bölge işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. Bölgeye dahil olmayan İngiltere'de ise işsizlik oranı 2008 yılında çok fazla değişmeyerek % 5,6 düzeyinde kalmıştır.

Euro Bölgesinde 2008 yılında enflasyon geçen yıla göre 1,1 puanlık artışla % 3,3'e çıkmıştır. 2008 yılında bölge ülkelerinin hepsinde geçen yıla göre enflasyon oranlarında artış olmuştur. İspanya'da tüketici fiyatları enflasyonu 2008 yılında bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak % 4,1'e ve İtalya'da 1,5 puan artarak % 3,5'e yükselmiştir. Bu iki ülkenin enflasyon oranları bölge ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bölgenin diğer büyük ekonomilerinden Fransa ve Almanya'da enflasyon oranlarında artış yaşanırken, gerçekleşen değerler bölge ortalamasının altında kalmıştır. Enflasyon oranı 2008 yılında bir önceki yıla göre Almanya'da 0,5 puanlık artışla % 2,8'e, Fransa'da 1,6 puanlık artışla % 3,2'ye yükselmiştir. Bölgeye dahil olmayan İngiltere'de ise enflasyon oranı % 3,6 oranında artarken, bölge ortalamasının 0,3 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

Toplam Euro Bölgesi ülkelerinin cari işlemler hesabı 2006 ve 2007 yıllarında fazla verirken, 2008 yılında açık vermiş ve GSYH'ya oranı % 0,4 olarak gerçekleşmiştir. Almanya'da son üç yılda cari işlemler hesabı fazla verirken 2008 yılında GSYH'ya oranı % 7,7'den % 6,4'e düşmüştür. Özellikle İspanya'nın cari işlemler açığının GSYH'ya oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında % 9,7 ile oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. İtalya ve Fransa'nın bu oranı 2008 yılında sırasıyla % 1,6 ve % 2,6'ya yükselmiştir. Bölgeye dahil olmayan İngiltere'de ise cari açığın GSYH'ya oranı 2008 yılında % 3,8'den % 1,9'a düşmüştür.

Euro Bölgesi ekonomilerinin kamu maliyelerinde 2007 yılına kadar iyileşme yaşanmasına rağmen 2008 yılında krize karşı alınan önlemlerin kamu maliyesine yansımaları bütçe açıklarında artışlar gerçekleşmiştir. Bölge ülkeleri genelinde merkezi yönetim bütçe açıklarının toplam GSYH'ya oranı, 2007 yılında % 0,6'dan, 2008 yılında % 1,4'e yükselmiştir. Fransa ve İtalya'nın merkezi yönetim bütçe açıklarının GSYH'ya oranı, 2008 yılında sırasıyla % 2,9 ve % 2,5 olarak gerçekleşmiştir. İspanya'da 2007 yılında % 2,2 olarak gerçekleşen merkezi yönetim bütçe fazlasının GSYH'ya oranı 2008 yılında bütçe açığına dönerek % 1,5 olarak gerçekleşmiştir. Bölgeye dahil olmayan İngiltere'de merkezi yönetim bütçe açıklarının GSYH'ya oranı geçen yıla göre 0,8 puan artış göstererek % 3,6'ya yükselmiştir.

Euro Bölgesi ülkelerinin kamu borç stoklarının GSYH'lerine oranlarında da son üç yılda genel bir iyileşme yaşanmıştır. 2008 yılında bölge ekonomilerinin toplam borç stokunun GSYH'ye oranı 0,7 puan azalarak % 70,7 olmuştur. Bu oran, Fransa'da % 72,5'e, kamu borç stoku alanında bölgenin en istikrarlı ve güçlü ekonomilerinden olan İspanya'da % 44,2'ye yükselirken, Almanya'da % 64,8'e, İtalya'da da % 113'e düşmüştür. Bölgeye dahil olmayan İngiltere'de 11,8 puan artış göstererek % 58,7'ye yükselmiştir.

Japon ekonomisinin ise 2007 yılında yavaşlayan büyüme oranı 2008'in başlarında hızlanmaya başlamış ancak krizin etkisiyle 2008 yılının dördüncü döneminde 1974 yılında yaşanan petrol krizinden sonraki en büyük negatif oran olan yaklaşık % 12 oranında küçülmüştür. Japon ekonomisindeki bu daralmaya en büyük katkıyı ihracatındaki ve üretimindeki azalmalar yapmıştır. Japonya'nın ihracatı, dünyadaki durgunluğa paralel olarak başta otomobil ve elektronik eşya sektörleri olmak üzere ihrac ettiği mallara olan talebin düşmesiyle yaklaşık % 14 oranında azalmıştır. Bunun yanında Japon yeninin dolar ve euro gibi para birimleri karşısında büyük oranlarda değer kaybetmesi de Japon ekonomisinin bu kadar çok küçülmesine neden olmuştur. Japon Merkez Bankasının faiz indirimine gitmesi ve ticari tahvilleri satın alması gibi önlemlerde ekonominin bu derece küçülmesini engelleyememiştir.

G-20 ülkelerinin liderleri işbirliğini geliştirmek, küresel büyümeyi iyileştirmek ve dünya finans sistemi için gerekli reformları uygulamaya koymak amacıyla 15 Kasım 2008'de Dünya Ekonomisi ve Mali Piyasalar zirvesinde toplanmışlardır. Küresel ekonomiyi desteklemek, mali piyasaları dengelemek ve yeni bir küresel krizin tekrar oluşmasını engellemeye yardımcı olacak reformları yapmak amacıyla taahhütlerde bulunmuşlardır.

2. Gelişen ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Küresel krizin ilk ortaya çıkışında Asya'daki gelişen ekonomiler, bankacılık sektörlerinin sağlam ve resmi rezervlerinin yeterli seviyede olması sebebiyle krizden çok fazla etkilenmemişlerdir. Ancak 2008 yılının Ekim ayından sonra kriz Asya piyasalarına da yayılmaya başlamıştır. Özellikle risk almaktan kaçınan yatırımcılar Asya piyasalarındaki paralarını geri çekmeye başlamışlardır. Bu sermaye çıkışı Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerin paralarının değer kaybetmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Asya bankalarının sermaye yapılarının sağlam durumda olmasına rağmen küresel likiditenin azalması ve borç bulma zorlukları nedeniyle bu bankalar borç çevirmede zorlanmaya başlamışlardır. Bunun yanında konut piyasalarındaki yavaşlama banka varlıklarının niteliğini etkilemiştir.

2006 yılında Çin ve Hindistan ekonomisinin güçlü büyümesi liderliğinde gelişen Asya ülkelerinde büyüme hızı % 9,6'ya fırlamıştır. Yeni sanayileşen Asya ülkeleri (Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur) ise bu ülkelerin ihracat mallarına olan dış talebin artmasıyla yüksek büyüme hızlarını yakalamışlardır.

2007 yılında Çin’de % 13’lük büyümede en önemli rolü tüketim, yatırım ve ihracat artışları oynamıştır. Çin ekonomisi dünyadaki finans krizinin etkisiyle 2008 yılında ancak % 9 oranında büyüebilmiştir. Bu yüksek büyüme, dünyadaki talep daralmasıyla birlikte Çin mallarına olan talebin azalması nedeniyle Çin için son yedi yılın en düşük büyüme oranı olmuştur. Çin ihraç mallarına olan talebin azlığı Tayvan, Güney Kore, Avustralya gibi Asya ve Pasifik ülkelerinin ekonomilerini de etkilemiş ve bu ülkelerin durgunluğa daha da yaklaşmasına neden olmuştur. Çin 2008 yılında ABD ve Japonya’dan sonra dünyanın üçüncü büyük ekonomisi olmuştur. Çin 2008’deki krize rağmen mali politika önlemleri, gevşek para politikası uygulamaları ve iç talebi ve yatırımı artırmak için alınan tedbirler ile bu büyümeyi yakalayabilmiştir. Ayrıca Çin’in döviz rezervlerinin yeterli olması ekonomisini düzeltmesinde oldukça fayda sağlamıştır.

2007 yılında Hindistan sıkı para politikasının sonucu olarak tüketim yavaşlaması nedeniyle ancak % 9,3 oranında büyüebilmiştir. 2008 yılında bu rakam % 7,3’e düşmüştür. Hindistan’da krize rağmen ekonomik reformların uygulamaya konulması ile iç talebin canlı tutulmaya çalışılması 2008 yılında da nispeten yüksek büyüme oranları yakalamasına neden olmuştur. Ancak 2009 yılında ekonomik büyümenin ihracattaki yavaşlama ve yabancı yatırımlardaki düşüşler nedeniyle azalacağı tahmin edilmektedir. Hindistan Merkez Bankası krizin etkilerini azaltmak amacıyla interbank piyasasındaki baskıları gevşetmek için nakit rezerv gereksinimini düşürme yoluna gitmiştir.

2006 ve 2007 yıllarında Latin Amerika ülkelerinin büyümelerindeki itici güç bu ülkelerin kendi iç talepleri olmuştur. 2006 ve 2007 yıllarında sırasıyla % 5,5 ve % 5,7 büyüyen Latin Amerika ülkeleri 2008 yılında ancak % 4,6 oranında büyüebilmiştir.

Avrupa’nın gelişen ekonomilerinde ise 2006 yılında artan istihdam ve reel ücretler iç talebi canlandırarak % 6 büyümeye katkı sağlamışlardır. Makro ekonomik yapılarının ve kamu sektörü dengelerinin güçlü olmaları nedeniyle 2007 yılı bu ülkeler açısından olumlu yönde olmuştur. Avrupa’daki gelişen ekonomiler 2007 yılında % 5,7 büyüyerek, gelişmiş Avrupa ülkelerinin önüne geçmiştir. Bu ülkelerde iç talep, sermaye girişlerinin artmasıyla ve ücretlerin yükselmesiyle desteklenmeye devam edilmiştir. Aynı zamanda enerji ve gıda fiyatlarının artması sıkı para politika uygulamalarının devam etmesine neden olmuştur.

Geçiş ülkelerinde ise 2007 yılında % 8,6’lık büyümeye, sermaye girişlerindeki artış ve iç talebin canlı olması en önemli etkiyi yapmıştır. 2008 yılında Rusya piyasalarında büyük miktarlarda fon çıkışlarının bulunmasının yanında petrol fiyatlarının düşük olması da Rus ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

IMF raporlarında 2009 yılında gelişen ve gelişmekte olan ülkelerde düşük mal fiyatları, düşük dış ve iç talep, mali kısıtlamaların azaltılması ile büyümenin devam edeceği belirtilmektedir. Diğer taraftan sermaye girişlerindeki keskin azalma önümüzdeki dönemlerde bu ülkelerin karşılaşacağı sorunlardan biri olacaktır.

IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin yaptığı tahminlere göre küresel ekonomik krizin etkileri 2009 yılında da devam edecektir. IMF bulunduğumuz yılda finansal koşulları dengeye getirmek için kapsamlı politikaların, mali desteklerin, kredi koşullarındaki gelişmelerin, petrol ve önemli malların fiyatlarındaki keskin düşüşlerin etkileriyle küresel büyümede yılın son çeyreğinden itibaren bir iyileşmenin olabileceğini tahmin etmektedir.

2009 yılı IMF tahminlerinde dünya ekonomisinin % 0,5 oranında büyüyeceği öngörüsünde bulunmaktadır. IMF raporuna göre gelişmiş ülkelerde ve AB ülkelerinde ekonominin yaklaşık % 2 oranında küçüleceği tahmin edilmektedir. Özellikle Almanya'da bu oran % 2,5 dolayında olacaktır. Bunun yanında bu raporlarda krizle mücadele etmekte uluslararası işbirliğinin şart olduğu vurgulanmaktadır. Raporlarda ancak 2010 yılında rahatlama olabileceği açıklanmıştır.

ILO ise işsizliğin 2009 yılında daha da artacağını işsiz sayısının 50 milyon kişiye yükselebileceğini ifade etmiştir. IIF'nin gelişen ekonomilere olan sermaye girişleri tahminlerine bakıldığında ise bu ülkelerin dış kaynak bulmakta zorlanacağı öngörülmektedir. Bu ülkelere olan sermaye girişlerinde oldukça büyük düşüşler yaşanmaktadır.

AB'nin 2009 büyüme tahminlerine göre ise AB bölgesinde % 1,8, ABD'de % 1,6, Japonya'da % 2,4 oranında küçülme beklenmektedir. Dünya ekonomisinin yarısına yakınına oluşturan gelişmiş ülkelerin ortalama büyüme hızı % 1,9 oranında düşeceği ancak gelişen ülkelerin büyüme hızının % 2 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

3. Uluslararası Mal Piyasaları

2002 yılından beri uluslararası piyasalardaki mal fiyatları devamlı oranda artış eğiliminde olmuştur. Son dönemlere kadar, başka bir deyişle küresel krize kadar olan dönemde güçlü ve istikrarlı dünya ekonomisi ve gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyüme performansı dünya mal fiyatlarının artmasına neden olmuştur.

Bu malları ihraç eden gelişmekte olan ülkeler açısından fiyatların artması ihracat gelirlerini artırarak bu ülkelere olumlu yönde etkiler yapmıştır. Diğer taraftan bu malları ithal eden gelişmekte olan ülkelerin ithalat giderleri artmış ve dolayısıyla ticaret hadleri bozulmuştur. Bunun yanında dünya gıda ve enerji fiyatlarının artması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin enflasyonları üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Bu artışların en önemli nedenlerinden biri Çin ve Hindistan gibi gelişen ve hacim olarak büyük olan ekonomilerden gelen enerji ve hammadde mallarına olan yüksek talebin mal fiyatlarını aşırı yükseltmesi olmuştur. 2007 yılında ise bu fiyat artışları önceki yıllara göre daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Fiyat artışlarındaki bu yavaşlama üzerinde arz-talep dengeliği ile gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan daraltıcı politikalar etkili olmuştur.

TABLO 4: ULUSLARARASI PİYASALARDA SEÇİLMİŞ MALLARIN FİYATLARI

	Ölçü (1)	Fiyat				Değişim (%)		
		2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Buğday	\$/MT	152	192	255	326	25,8	33,1	27,7
Mısır	\$/MT	98	122	163	223	23,6	34,3	36,7
Pirinç	\$/MT	288	304	332	700	5,5	9,5	110,7
Soya Fasülyesi	\$/MT	223	217	317	453	-2,5	45,9	42,9
Yerfıstığı	\$/MT	769	829	1.177	1.568	7,8	42,1	33,1
Ayçiçek Yağı	\$/MT	1.145	713	673	1.694	-37,7	-5,6	151,7
Zeytinyağı	\$/MT	5.519	5.488	4.561	4.167	-0,6	-16,9	-8,6
Portakal	\$/MT	842	825	958	1.107	-2,1	16,2	15,5
Muz	\$/MT	577	683	677	844	18,4	-0,9	24,6
Şeker (Serbest Piyasa)	cts/lb	10	15	10	12	46,9	-32,7	25,1
Çay	cts/Kg	216	242	212	270	11,7	-12,3	27,2
Kahve	cts/lb	53	70	88	106	31,7	25,6	20,3
Pamuk	cts/lb	55	58	63	71	5,2	9,0	12,8
Yün (23 Mikron)	cts/Kg	531	541	765	709	1,9	41,5	-7,3
Kauçuk	cts/lb	68	96	104	119	40,3	8,7	14,1
Deri	cts/lb	66	69	72	64	5,0	4,7	-11,1
Alüminyum	\$/MT	1.901	2.573	2.640	2.578	35,4	2,6	-2,3
Bakır	\$/MT	3.676	6.731	7.132	6.963	83,1	5,9	-2,4
Nikel	\$/MT	14.778	24.126	37.136	21.141	63,3	53,9	-43,1
Çinko	\$/MT	1.381	3.266	3.250	1.885	136,6	-0,5	-42,0
Doğal Gaz (Rusya)	\$/000M ³	213	296	293	473	38,8	-0,9	61,3
Petrol (Spot)	\$/bbl	53	64	71	97	20,5	10,7	36,4

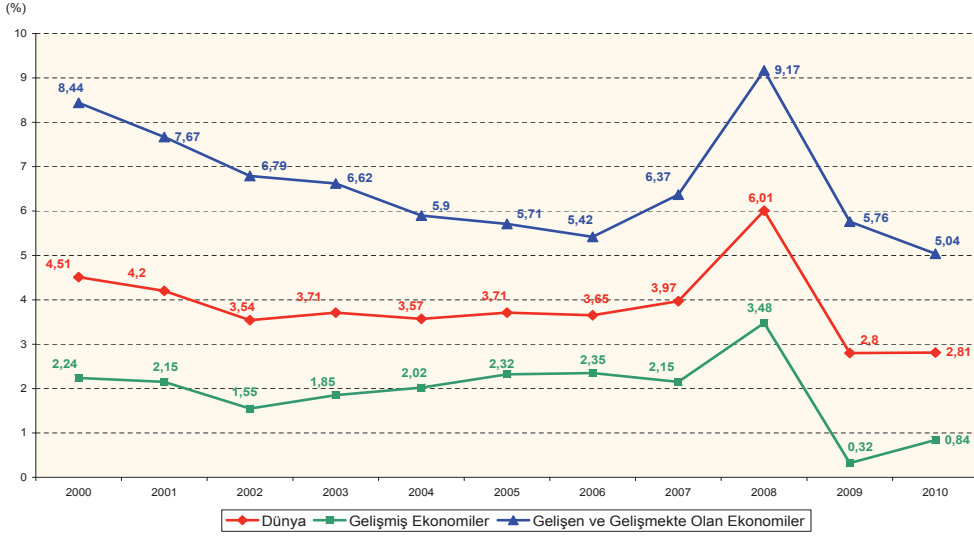
Kaynak: IMF Primary Commodity Prices Database

(1): lb=0.4536 Kg, bbl(varil)=159 lt, MT: Metrik Ton

2006 yılına kadar madencilik ve ham petrol ürünlerinin fiyat artışları, tarım ürünleri fiyat artışlarını geçmiştir. Petrol fiyatları 2006 yılında artmaya devam etmiş varil başına Ağustos 2006'daki 76 ABD dolarlık en yüksek orandan sonra talebin yavaşlamasıyla düşüş eğilimine girmiştir. 2007 yılının Nisan ayında petrolün varil fiyatı 65 ABD dolarına düşmüştür. 2003 yılından beri Çin ve Batı Asya ülkelerinin talepleri nedeniyle artış eğiliminde olan petrol fiyatları 2008 yılının ortalarında 140 ABD doları ile tarihinin en yüksek fiyatına yükselmiştir. Daha sonra petrol fiyatları 2008 yılının ikinci yarısında iyice derinleşen küresel krizin talebi azaltılmasıyla düşüşe geçmiş ve 2008 yılının sonunda 40 ABD doları civarına kadar gerilemiştir (Tablo 4).

Petrol fiyatlarındaki bu yüksek artış diğer mal gruplarının fiyatlarını da etkileyerek artmasına neden olmuştur. 2008 yılındaki krizin etkisiyle küçülen ekonomilerin taleplerinin düşmesiyle birlikte uluslararası piyasalarda başta enerji ve metaller olmak üzere mal fiyatlarında düşüşler meydana gelmiştir. IMF'in yaptığı projeksiyonlar sonucunda 2009 yılında petrolün varil fiyatının 50 ABD doları olacağı beklenmektedir. Fiyatlardaki bu düşüşlerin bu malları ihraç eden ülkeler açısından olumsuz etkisi olacaktır.

GRAFİK 3: TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ

Dünya gıda ürünleri fiyatları ise 2006 yılı ve 2008 yılının ilk yarısı arasında neredeyse iki katı oranında artmıştır. Gıda fiyatları içinde dünya buğday fiyatı 2008 yılının ilk döneminde iki katına çıkmış ancak daha sonra artış oranı düşmeye başlamıştır. 2007 yılında ve 2008 yılının ilk yarısında gıda fiyatlarındaki artışta ürün hasılatının düşmesi ve tarım alanlarının azalmasıyla birlikte hızlı gelişen ülkelerin taleplerindeki artış etkili olmuştur. Bunun yanında yüksek petrol fiyatları dolayısıyla ulaştırma maliyetlerinin yükselmesi fiyatların artmasında diğer bir rolü oynamıştır (Tablo 5).

TABLO 5: DÜNYA MAL FİYAT ENDEKSİ (2005-100)

	(ABD Doları Bazında)						
	2006	2005	2008	2008			
				1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem
	Endeks						
Toplam Mal Fiyat Endeksi	120,7	135,0	172,1	171,6	202,9	196,7	117,4
Petrol Dışı Mal Fiyat Endeksi	123,2	140,6	151,0	160,8	167,2	158,7	117,4
Gıda ve İçecek Ürünleri Fiyat Endeksi	110,3	126,9	156,5	162,6	173,3	165,5	124,7
Sanayi Girdileri Fiyat Endeksi	136,3	154,3	145,5	159,0	161,1	151,9	109,9
Tarımsal Hammadde Fiyat Endeksi	108,8	114,2	113,3	115,9	118,5	118,9	100,1
Metal Ürünleri Fiyat Endeksi	156,2	183,3	168,7	190,1	191,9	175,7	117,0
Enerji Fiyat Endeksi	119,2	131,7	184,5	177,9	223,8	218,9	117,3
Petrol Fiyat Endeksi	120,5	133,3	181,9	178,9	227,0	216,4	105,1
	Bir Önceki Yıla/Döneme Göre Değişim (%)						
Toplam Mal Fiyat Endeksi	20,7	11,8	27,5	11,4	18,2	-3,1	-40,3
Petrol Dışı Mal Fiyat Endeksi	23,2	14,1	7,5	12,3	4,0	-5,1	-26,1
Gıda ve İçecek Ürünleri Fiyat Endeksi	10,3	15,1	23,3	16,4	6,6	-4,5	-24,6
Sanayi Girdileri Fiyat Endeksi	36,3	13,2	-5,7	8,3	1,4	-5,8	-27,6
Tarımsal Hammadde Fiyat Endeksi	8,8	5,0	-0,8	3,2	2,3	0,3	-15,8
Metal Ürünleri Fiyat Endeksi	56,2	17,4	-8,0	10,7	0,9	-8,4	-33,4
Enerji Fiyat Endeksi	19,2	10,4	40,1	10,9	25,8	-2,2	-46,4
Petrol Fiyat Endeksi	20,5	10,7	36,4	9,0	26,9	-4,7	-51,4

Kaynak: IMF Primary Commodity Prices Database

2002 yılından 2008 yılının ilk yarısına kadar özellikle metal ve mineral ürünlerinin fiyatlarında Çin'in liderliğinde Asya ülkelerinden gelen yoğun talep etkisiyle çok yüksek artışlar meydana gelmiştir. Tarım ürünlerinde ise 2007 yılına kadar oldukça yüksek oranda artan buğday, mısır ve pirinç fiyatları 2008 yılının ikinci yarısından itibaren düşmeye başlamıştır. Gıda ürünlerinin fiyatlarındaki artışa Asya ülkelerinin devamlı talebi, petrol fiyatlarının artması nedeniyle üretim maliyetlerinin artması, üretim kapasitesinin ve stokların azlığı rol oynamıştır.

2008 yılının ikinci yarısından itibaren ise dünya mal fiyatlarında artış eğilimi tersine dönmüş ve hızlı bir şekilde düşüşler yaşanmaya başlamıştır. 2008 yılında iyi hava koşullarının üretimi artırması, finans krizi ve doların değer kazanması fiyatların düşmesi üzerinde etki yapmıştır.

2008 yılında petrol fiyatları tepe yaptığı Temmuz ayından Aralık ayına kadar % 69, metal ürünler tepe yaptığı Mart ayından Aralık ayına % 49, gıda fiyatları tepe yaptığı Haziran ayından Aralık ayına % 33 oranlarında düşmüştür. Fiyatlardaki bu düşüşe, küresel talebin zayıflaması, küresel ekonomik büyümenin yavaşlaması, daha önce yüksek olan fiyatlar nedeniyle artan üretim neden olmuştur.

B. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

Türkiye, 2001 krizinin ardından uyguladığı yapısal reformlar ve ekonomik önlemler ile ekonomisini düzelterek ortalama % 7 büyümeyi yakalamıştır. Ancak 2007 yılından itibaren dünya konjonktürünün değişmesi ve iç tüketim ve yatırım harcamalarının daralması ile ekonomi yavaşlama eğilimine girmiştir.

2007 yılının ortalarında ABD'de düşen konut fiyatları ve bunun sonucunda mortgage yükümlülüklerine bağlı olarak hisse senedi değerlerinin düşmesiyle başlayan ve 2008 yılının Eylül ayında ABD'deki bazı büyük banka ve sigorta şirketlerinin batmasıyla ve birçoğunun mali sıkıntıya girmesiyle daha da büyüyen mali küresel kriz, tüm dünya ekonomisini oldukça büyük ölçüde etkilemiştir. Dünyada yaşanan bu kriz diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. Yatırım, iç ve dış tüketim harcamalarının yavaşlaması ile birlikte üretim, ihracat ve istihdam büyüklüklerinde düşüşler yaşanmıştır.

2007 yılında ve 2008 yılının ilk aylarında küresel likiditenin yoğun olması nedeniyle yabancı yatırımlar artmış kurlarda ise yükselme olmadığı için ekonomi iyi bir performans sergilemiştir.

2008 yılının ikinci yarısında Türkiye ekonomisi oldukça yavaşlayan uluslararası ekonomik koşulların etkisi altında kalmıştır. Küresel kriz, neredeyse her sanayiye ve coğrafi bölgeyi etkisi altına almıştır. 2008 yılının ilk döneminde tüketim ve yatırım harcamalarının canlanması ile beraber Türkiye ekonomisi, % 7,3 oranında büyümesine rağmen ikinci dönemden itibaren yavaşlamaya başlamıştır. Yılın son döneminde ise küresel

krizin etkileriyle ihracat, tüketim ve yatırım harcamalarındaki daralma ekonomimizi % 6,2 oranında küçültmüştür. Talep daralması özellikle imalat sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerinde üretim düşüşleri meydana getirmiştir. 2008 yılında dünya ekonomisinin daralmasına paralel olarak Türkiye ekonomisinin de büyüme oranında yavaşlama meydana gelmiştir. Bu yıl ekonomi ancak % 1,1 oranında büyüyebilmiştir.

Cari işlemler açığı ise enerji maliyetlerinin düşmesi ve ithalatın azalması ile geçen yıllara göre azalmıştır. Diğer taraftan dış finans kaynaklarındaki azalma özellikle reel sektörün finansman ihtiyacını da olumsuz yönde etkilemiştir.

2008 yılının Mayıs ayında IMF ile yapılan stand-by düzenlemesinin yedinci gözden geçirmesi tamamlanmış ve 2.248 milyon SDR (yaklaşık 3.644 milyon dolar) tutarındaki kredi serbest bırakılmıştır. Böylece 11 Mayıs 2005 tarihinden itibaren IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi tamamlanmıştır.

Yine 2008 yılının Şubat ayında Dünya Bankası ile 2008-2011 yılları arasında kapsayan ülke işbirliği stratejisi onaylanmıştır. Bu işbirliği kapsamında Dünya Bankası'ndan 2008-2011 yılları arasında 6,2 milyar dolar finansman sağlanması öngörülmüştür. Proje finansmanı kapsamında enerji sektörü, ihracat ve KOBİ'lerin dahil olduğu reel sektörün desteklenmesine öncelik verilmektedir.

Ayrıca 2008 yılının Haziran ayında Dünya Bankası ile imzalanan Program Amaçlı Kalkınma Politikası Kredisi kapsamında yaklaşık 400 milyon dolar tutarındaki kredinin toplam vadesi 22,5 yıl ve geri ödemesiz dönemi 12,5 yıl olarak belirlenmiştir. 2008 yılının Aralık ayında KOBİ'lerin Finansmana Erişimi Projesi ile Dünya Bankası'ndan yaklaşık 200 milyon dolar ek bir kredi sağlanmıştır.

2008 yılında yaşanan küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin reel sektöre yansımaları sonucunda iç ve dış talep daralmış, sanayi üretimde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Harcamalar yönünden ise büyüme hızının küçülmesinde, krizin etkisiyle özel kesim sabit sermaye yatırımlarındaki düşüş etkili olurken, kamu kesimi sabit sermaye yatırımları ve stok değişimi GSYH artışında olumlu etki yapmıştır.

2007 yılında % 81,8 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2008 yılında 3,7 puanlık düşüşle % 78,1'e gerilemiştir. Kapasite kullanım oranı kamu kesiminde 1,7 puanlık düşüşle % 86,7, özel kesimde 3,7 puanlık düşüşle % 77 olmuştur.

Sanayi üretiminde faaliyet gösteren işyerleri için pazarın gelişimini göstermek amacıyla hesaplanan kısa dönemli değer endeksi olan sanayi ciro endeksi 2008 yılında % 14,6 artmıştır. Sanayi ciro endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 36,8 ve imalat sanayi sektöründe % 14,1 artmıştır.

Gelecekteki üretimin yönünü göstermek üzere hesaplanan sanayi sipariş endeksi 2008 yılında % 8,8 artış göstermiştir. En yüksek artış % 39,7 ile diğer ulaşım araçları imalatında gerçekleşirken, en yüksek düşüş % 43,9 ile tıbbi hassas ve optik aletler ile saat imalatında gerçekleşmiştir.

2008 yılında sanayi istihdam endeksi % 0,4 azalmıştır. İstihdam endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 1,7 artarken, imalat sanayi sektöründe % 0,4, elektrik, gaz ve su sektöründe % 2,3 azalmıştır.

2008 yılında sanayide çalışılan saat başına verimlilik % 0,1 artmıştır. Verimlilik, imalat sanayi sektöründe % 1 azalırken, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 6,4, elektrik, gaz ve su sektöründe % 7,6 artmıştır.

Küresel ekonomiden kaynaklanan dalgalanmalar ve talep daralmasıyla birlikte inşaat sektörü 2007 yılından itibaren durgunluğa girmiştir. 2008 yılında inşaat sektöründe yaşanan bu durgunluk yerini küçülmeye bırakmıştır. Bu küçülmede, küresel mali krizin Türkiye ekonomisine yansiyarak tüketim ve yatırım harcamalarını azaltması etkili olmuştur. Bu sebeple Belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen yapıların yüzölçümlerinde önemli ölçüde düşüş gerçekleşmiştir. 2007 yılında % 1,8 artan belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen binaların toplam inşaat alanı 2008 yılında % 17'lik düşüşle 103.846 bin m²'ye gerilemiştir.

2008 yılında belediyeler tarafından yapı kullanma izin belgesi verilen binaların toplam inşaat alanı artış hızı % 10,8'den % 11,9'a yükselirken, 70.957 bin m²'lik yapıya yapı kullanma izin belgesi verilmiştir.

2008 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırım tutarı, 2007 yılına göre % 7,2 artarak 26.333,6 milyon YTL'den 28.229,2 milyon YTL'ye yükselmiştir. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlarda tüketici fiyatları endeksine göre reel olarak % 2,7 düşüş olmuştur.

2008 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırımlar içinde % 36,2'lik pay ile imalat sanayi sektörü ilk sırada yer alırken, enerji sektörünün payı % 30,5, hizmetler sektörünün payı % 29,6, madencilik sektörünün payı % 2,5 ve tarım sektörünün payı % 1,3 olmuştur. 2007 yılına göre tarım sektörünün payı değişmezken, madencilik ve enerji sektörlerinin payı artmış, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı azalmıştır.

2006 yılından itibaren fiyat istikrarına ulaşmak için açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçildiğini ilan eden Merkez Bankası, enflasyon hedeflerini üç yılı kapsayacak nokta hedef şeklinde 2006 yılı için % 5, 2007 ve 2008 yılları için % 4 olarak belirlemiştir. Merkez Bankası hedeften belirgin sapma veya sapma olma olasılığında, bu sapmanın nedenleri ve alınması gereken tedbirleri yazılı olarak Hükümete ve kamuoyuna bildireceğini açıklamıştır. Bu hesap verme mekanizmasının uygulamasına yönelik olarak, üçer aylık dönemlerin sonu için hedefle uyumlu patika ve bu patikanın etrafında oluşturulacak 2 puanlık belirsizlik aralığı alt ve üst sınırları belirlenmiştir.

Fiyat istikrarına ulaşmak için uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde 2006 yılında enflasyon, hedefin 4,65 puan üstüne çıkarak % 9,65 ve 2007 yılında 4,9 puan üstüne çıkarak % 8,39 olarak gerçekleşmiştir. Hedeflerin her iki yıl üst üste aşılması ile 2008 yılında enflasyon hedeflerinin nominal çıpa özelliğini yitirmesi ve

beklentiler için referans teşkil etme fonksiyonunun zayıflaması hedeflerin aşılabacağını beklentisini getirmiştir. Merkez Bankası 2008 yılı Haziran ayında Hükümete hitaben yazdığı açık mektupla orta vade için yeni hedefler belirlenmesini önermiştir. Hükümetin de kabul ettiği bu hedefler 2009-2011 yılları için sırasıyla % 7,5, % 6,5 ve % 5,5 olarak belirlenmiş, hesap verme yükümlüğüne sadık kalmak amacıyla 2008 yılı hedefi değiştirilmemiştir. 2008 yılında enflasyon hedefin 6,06 puan üstüne çıkarak % 10,06 olarak gerçekleşmiş, böylece her üç yılda hedefler aşılmıştır.

2007 yılında % 8,39 olan TÜFE enflasyonu 2008 yılında 1,67 puanlık artışla % 10,06'ya yükselmekle birlikte % 4 olan yıl sonu hedefinin 6,06 puan üstünde gerçekleşmiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2007 yılında % 8,75 olan TÜFE artış hızı 2008 yılında % 10,45'e yükselmiştir.

ÜFE artış hızı bir önceki yıla göre 2,17 puanlık artışla % 5,94'ten % 8,11'e yükselmiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2007 yılında % 6,31 olan ÜFE artış hızı, 2008 yılında 6,41 puanlık artışla % 12,72'ye yükselmiştir.

Merkez Bankası 2002-2005 yılları arasında para politikası stratejisi olarak, kısa vadeli faiz oranlarının temel politika aracı olarak kullanıldığı örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamıştır. Enflasyonla mücadelede sağlanan başarı sonrasında 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. 2008 yılında da para politikası uygulamaları bu çerçevede yürütülmüştür.

Merkez Bankası 2008 yılında enflasyon hedeflemesi rejimi esasları çerçevesinde, beklentileri yönlendirmek ve nihai hedefi olan fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını temel politika aracı olarak etkin bir şekilde kullanmıştır.

Para Politikası Kurulu, 2008 yılının ilk aylarında ekonomideki ılımlı büyümenin devam ettiği, küresel kredi piyasalarındaki sorunların iç talebi sınırladığı ve dünya ekonomisindeki yavaşlamanın talep koşullarını daralttığına işaret ederek, toplam talep koşullarının enflasyondaki düşüş eğilimine destek vermeyi sürdüreceği değerlendirmesini yapmış ve gecelik borçlanma faiz oranında ölçülü bir indirimde gitmiştir. Bu çerçevede gecelik borçlanma faiz oranını Ocak ayında % 15,50, Şubat ayında 15,25 düzeyine indirmiştir. Mart ve Nisan aylarında kısa vadeli faiz oranlarının mevcut seviyesinin enflasyondaki düşüşü desteklediği görüşünden hareketle sabit tutulmasına karar vermiştir. Takip eden dönemde küresel finans piyasalarındaki sorunların devam etmesi, gıda ve enerji fiyatlarındaki yükseliş, enflasyondaki bozulma eğilimini artırmıştır. Merkez Bankası Mayıs ayından itibaren kısa vadeli faiz oranlarının yükseltilmesini kararlaştırmış ve gecelik borçlanma faiz oranını Mayıs ayında % 15,75, Haziran ayında % 16,25 ve Temmuz ayında 16,75 düzeyine yükseltmiştir. Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında ise kısa vadeli faiz oranlarını 16,75 düzeyinde sabit tutmuştur.

Yıl içinde gerçekleştirilen para politikası uygulamaları çerçevesinde, M1 para arzı artışı 2007 yılına göre daha düşük oranda gerçekleşirken, M2 ve M3 para arzı artış-

ları daha yüksek oranlı olmuştur. Dar tanımlı para arzı M1 % 7,3'lük artışla 83.380,9 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak % 2,5 küçülmüştür. M2 para arzı vadeli YTL mevduattaki yüksek oranlı artışın etkisiyle % 25,8'lik artışla 434.205,4 milyon YTL olmuştur. M2 para arzında reel olarak % 14,3'lük artış meydana gelmiştir. M3 para arzı % 23,9'luk artışla 458.383,8 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak da % 12,6 artmıştır.

Bankalardaki Yeni Türk Lirası cinsinden toplam mevduat % 28,1'lik artışla 268.802,5 milyon YTL'ye, yabancı para cinsinden mevduat (DTH) % 22,7'lik artışla 127.822,6 milyon YTL'ye yükselmiştir. Böylece mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 26,3'lük artışla 396.625 milyon YTL olmuştur. Reel olarak Yeni Türk Lirası cinsinden mevduatlarda % 16,4, döviz tevdiat hesaplarında % 11,5, böylece toplam mevduatta % 14,7 artış olmuştur.

Mevduat bankaları kredileri % 24,6'lık artışla 267.667,1 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak da % 13,2 artmıştır. Bunun içinde yer alan ticari ve bireysel krediler % 24,8'lik artışla 250.458,7 milyon YTL'ye, ihtisas kredileri de % 21,3'lük artışla 17.208,4 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Mevduat bankacılığı ağırlıklı olan Türk bankacılık sektöründe 2008 yılında 32'si mevduat, 13'ü de kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 45 banka faaliyet göstermiştir. Mevduat bankalarının 3'ü kamu, 11'i özel, 17'si yabancı ve 1'i Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan bankalardan oluşurken, kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu, 6'sı özel ve 4'ü yabancı sermayeli bankalardan oluşmuştur.

2008 yılı kamu maliyesinin hedef ve öncelikleri Dokuzuncu Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan'da yer alan temel büyüklükler ve esaslar çerçevesinde, kamu maliyesindeki iyileştirmeyi devam ettirerek yüksek oranda faiz dışı fazla vermek, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlamak hedefine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda 2008 yılında GSYH'nın % 3,5'i oranında faiz dışı fazla vermek öngörülmüştür.

Ekonomik programın en önemli politika aracı olan merkezi yönetim bütçesi, kamu kesimi gelirleri ve harcamaları içerisinde en büyük paya sahiptir. 2008 yılından itibaren özelleştirme gelirlerinin ve İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinin belirli bir oranının GAP Eylem Planı çerçevesinde kullanılmak üzere bütçeye aktarılması merkezi yönetim bütçesinin ağırlığının daha da artmasını sağlamıştır.

2008 yılında merkezi yönetim bütçe harcamalarının 222.553 milyon YTL, bütçe gelirlerinin 204.556 milyon YTL olması hedeflenmiştir. Böylece bütçe dengesinin 17.997 milyon YTL açık vermesi, faiz dışı dengenin ise 38.003 milyon YTL olması öngörülmüştür.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerini, 2008 yılında beklentilerin üzerinde gerçekleşen faiz, ücret artışlarının etkisiyle kurumlar ve gelir vergisi tahsilatındaki artış ile ithalattaki artışa bağlı olarak ithalde alınan katma değer vergisi (KDV) tahsilatındaki artış olumlu yönde etkilerken, ekonomideki yavaşlama nedeniyle vergi gelirlerindeki artışın sınırlı düzeyde kalması, tüketimdeki daralmaya bağlı olarak özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilâtının hedeflerin altında gerçekleşmesi olumsuz olarak etkilemiştir. Yılsonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri % 9,7'lik artışla 208.898 milyon YTL'ye yükselirken, öngörülen hedefin 4.342 milyon YTL üzerinde gerçekleşmiştir.

2008 yılında da giderleri kontrol altına almaya yönelik mali disiplin uygulamalarına devam edilmiştir. Ancak küresel krizin ekonomi üzerindeki muhtemel etkileri dikkate alınarak yılın ikinci yarısından itibaren başta yatırım harcamaları olmak üzere kamu harcamaları artırılmıştır. Bunun yanında kamu personelinin özlük haklarına ilişkin dengesizliklerin azaltılması amacıyla yapılan maaş iyileştirmeleri, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı çerçevesinde GAP bölgesine yapılan yatırımlar, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla yapılan kaynak aktarımları ve yaklaşan yerel seçimler harcamaların artmasında büyük ölçüde etkili olmuştur.

2008 yılında merkezi yönetim bütçe giderleri 2007 yılına göre % 10,7'lik artışla 225.967 milyon YTL düzeyine yükselirken bütçe hedefinin 3.414 milyon YTL üzerinde gerçekleşmiştir. Faiz dışı giderler % 12,9'luk artışla 175.306 milyon YTL olurken, bütçe ödeneğinin 8.753 milyon YTL üzerine çıkmıştır.

2008 yılında merkezi yönetim bütçesinin harcamalar tarafı biraz sıkılaştırılırken, gelirlerdeki iyileşme devam etmiştir. Merkezi yönetim bütçesi faiz dışı fazlası % 4,1'lik düşüşle 33.592 milyon YTL'ye gerilerken, toplam bütçe açığı % 24,5'lik artışla 17.069 milyon YTL'ye yükselmiştir. 2007 yılında % 93,3 olan bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı, 2008 yılında % 92,5'e gerilemiştir.

2008 yılında da borçlanma politikası 2004 yılından itibaren sürdürülmekte olan stratejik ölçüt uygulaması kapsamında yürütülmüştür. Borçlanmanın makul risk seviyesinde en düşük maliyetle karşılanması ve daha etkin ikincil piyasaların oluşumunu hedefleyen, para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası uygulamasına devam edilmiştir.

Borçlanma politikasının temel çerçevesini, faiz riskini azaltmak, döviz cinsi borçların borç stoku içindeki payında gözlenen azalma eğilimini devam ettirmek amacıyla ağırlıklı olarak sabit faizli ve YTL cinsinden senetlerle borçlanmaya gidilmesi, döviz endeksli borçlanma yapılmaması, iç borçlanmada ortalama vadenin piyasa koşullarının imkân tanıdığı ölçüde uzatılması, borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin azaltılması amacıyla yeterli düzeyde rezerv tutulması oluşturmuştur.

2008 yılında merkezi yönetim borç stoku 2007 yılına göre % 14 büyüyerek 380.140 milyon YTL düzeyinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim iç borç stoku % 7,6'lık ar-

tışla 274.827 milyon YTL'ye yükselirken, dış borç stoku % 34,7'lik artışla 105.313 milyon YTL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim borç stoku içinde iç borç stokunun payı % 76,6'dan % 72,3'e gerilerken, dış borç stokunun payı % 23,4'den % 27,7'ye yükselmiştir.

2007 yılında % 7,6 olan yıllık bileşik reel faiz 2008 yılında % 6,5 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokunun vade yapısında 2005 yılında başlayan iyileşme eğilimi 2008 yılında tersine dönmüştür. 2005 yılında 23,5 ay olan iç borç stokunun vadesi, 2006 yılında 24 aya, 2007 yılında 25,7 aya yükselirken, 2008 yılında 23,9 aya gerilemiştir.

Küresel krizin etkisiyle özellikle son çeyrekte oluşan olumsuz talep ve arz koşullarına rağmen yılın dokuz ayında ihracatta yaşanan yüksek artışlar, toplamda 2008 yılının dış ticaretimiz açısından olumlu bir yıl olmasına neden olmuştur.

İhracattaki yüksek performans Ekim ayına kadar devam ederken, yılın son çeyreğinde düşüş eğilimine girmiştir. Küresel düzeyde yaşanan kriz nedeniyle ana ticaret ortaklarımızın ekonomilerindeki yavaşlama nedeniyle dış talepteki daralma ile birlikte iç talepteki daralma ihracatı olumsuz etkilerken, ihracat fiyatlarının yüksek seyretmesi, ihracatımızın yarıdan fazlasının AB ülkelerine euro cinsinden yapılması ve euro/dolar paritesinin euro lehine gelişmesi olumlu etkilemiş ve ihracat gelirleri % 23'lük artışla 131.966 milyon dolara yükselmiştir.

İthalat 2008 yılında % 18,8'lik artışla 201.960 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. İhracatın ithalat kaynaklı artışını sürdürmesi, yılın ilk yarısında başta petrol fiyatları olmak üzere ithalat birim değerlerindeki artış, YTL'nin güçlü konumunu koruması toplam ithalat artışında etkili olmuştur. Yılın son döneminde uluslararası ekonomik piyasalardaki krizin etkisiyle iç ve dış talebin belirgin bir şekilde daralması, YTL'nin değer kaybetmeye başlaması ve enerji fiyatlarındaki gerileme ithalatın düşmeye başlamasına neden olmuştur.

Merkez Bankası 2002 yılından itibaren, ilan edilen yıllık para ve kur politikaları kapsamında 2008 yılında da dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam etmiştir. Piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından belirlenen dalgalı döviz kuru uygulamasında, uygulanan para ve maliye politikaları, uluslararası gelişmeler, ekonomik temeller ve beklentiler etkili olmuştur.

Döviz alımları 1 Nisan 2002 tarihinden itibaren kuralları önceden açıklanan, 2005 yılından itibaren yıllık ihale programlarında belirlenen ihaleler çerçevesinde yapılmaktadır. İhalelerin açıklanan program çerçevesinde yürütülmesi hedeflenmekte, ancak döviz arzına ilişkin öngörülerin dışında gelişmeler olduğunda ihale programlarında her iki yönde değişikliklerin yapılmasına ve ihtiyaç duyulursa ihalelere ara verilebilmesine imkan tanınmaktadır.

2008 yılı para ve kur politikasında günlük döviz alım ihalelerinde 30 milyon doları ihale ve 60 milyon doları opsiyon olmak üzere en fazla 90 milyon dolarlık alım yapılması planlandığı açıklanmıştır. Ancak, gelişmiş ülke ekonomilerinde durgunluk yaşanabileceğine ilişkin beklentilerin artmasıyla, döviz piyasalarında oynaklık artmış, 10 Mart 2008 tarihinden itibaren ihalelerde alımı yapılacak tutar günlük 15 milyon doları ihale ve 30 milyon doları opsiyon olmak üzere en fazla 45 milyon dolar olarak düşürülmüştür.

2008 yılı başında uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve ülkemizde yaşanan siyasi belirsizlik sonucunda döviz kurunda Nisan ayı ikinci yarısına kadar yükselme görülmüştür. Nisan ayının ikinci yarısından sonra ise döviz kuru Ağustos ayının sonuna kadar değer kaybetmeye devam etmiştir. Eylül ve Ekim aylarında küresel finansal krizin derinleşmesiyle döviz kurlarında belirgin artışlar görülmüştür.

2008 yılında yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Yeni Türk Lirası karşısında ABD Doları % 0,3 değer kaybederek 1,29789 YTL'ye, İngiliz Sterlini % 8,3 değer kaybederek 2,38318 YTL'ye, gerilerken, Japon Yeni % 14,7 değer kazanarak 1,26394 YTL'ye, Euro % 6,8 değer kazanarak 1,89864 YTL'ye yükselmiştir. Reel olarak tüketici fiyatları endeksine göre Yeni Türk Lirası karşısında ABD Doları % 9,7, Euro % 3,3 değer kaybetmiştir.

2008 yılında cari işlemler açığı 2007 yılına göre % 8,9 artarak 38.219 milyon dolardan 41.623 milyon dolara yükselmiştir. Cari açığın genişlemesine en önemli katkı dış ticaret açığı ve gelir hesabı açığındaki artış yapmıştır. Küresel krizin derinleştiği 2008 yılının Ekim ayına kadar olan ihracattaki olumlu performans ve turizm gelirlerindeki toparlanma bile cari işlemler açığını finanse etmeye yeterli olmamıştır. 2008 yılında da doğrudan yatırım girişleri, özel sektörün kullandığı uzun vadeli krediler cari açığın finansmanı ve sürdürülebilirliğine önemli katkı yapmaya devam etmiştir.

Yeni Türk Lirası'nın reel olarak değerlendirilmesi, ihracatın ithalata bağımlı olarak artması ve buna paralel olarak ithalatta meydana gelen artış ve yılın ilk yarısında meydana gelen petrol fiyatlarındaki artışın etkisiyle, 2008 yılında da dış ticaret açığı genişlemesini sürdürmüştür.

Turizm gelirleri 2008 yılında % 18,5'lik artışla 21.910 milyon dolara yükselirken, faiz gelirleri % 6,3'lük düşüşle 2.022 milyon dolara düşmüştür. Turizm giderleri % 7,5'lik artışla 3.506 milyon dolar, faiz giderleri de % 13,2'lik artışla 8.469 milyon dolar olmuştur. İşçi gelirleri % 9,5 artarak 1.324 milyon dolara yükselmiştir.

2007 yılında 48.637 milyon dolar olan net sermaye girişi, 2008 yılında 34.294 milyon dolara gerilemiştir. Doğrudan yatırımlarda (net) 15.400 milyon dolar, diğer yatırımlarda (net) 23.672 milyon dolar giriş olurken portföy yatırımlarında (net) 4.778 milyon dolar çıkış olmuştur. Küresel piyasalardaki dalgalanmanın yarattığı belirsizlik doğrudan yatırımlarda yavaşlamaya yol açarken, Ağustos ayından itibaren uluslararası kre-

di piyasalarında risk algılamalarının artması, portföy kaynaklı sermaye çıkışına neden olmuştur.

2005 yılından itibaren yüksek oranda artan uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2008 yılında önemli oranda azalmıştır. 2007 yılında 19.136 milyon dolar olan uluslararası doğrudan sermaye girişi 2008 yılında küresel krizin etkisiyle yatırımcıların risk almaktan kaçınmaları ve ekonomiye olan güvenlerinin azalması nedeniyle % 23,1'lik düşüşle 14.709 milyon dolara gerilerken, 35 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 14.674 milyon dolarlık net sermaye girişi, uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları 374 milyon dolarlık net kredi ve 2.937 milyon dolarlık net gayrimenkul satışı ile birlikte 2008 yılında toplam 17.985 milyon dolarlık uluslararası doğrudan sermaye girişi gerçekleşmiştir.

2007 yılında % 20,1 artan toplam dış borç stoku 2008 yılında hız keserek % 11,2'lik artışla 276.834 milyon dolara yükselmiştir. Ancak dış borç stoku artış hızında iyileşme kaydedilirken borcun vade yapısında bozulma olmuş, kısa vadeli borçların payı artarken uzun vadeli borçların payı azalmıştır. Kısa vadeli dış borçlar % 17,4'lük artışla 50.714 milyon dolara, uzun vadeli dış borçlar da % 9,9'luk artışla 226.120 milyon dolara yükselmiştir.

Özel sektörün uzun vadeli kredi borcu 2002 yılında 29,1 milyar dolar iken 2008 yılında % 379,4 artarak 139,5 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılının ilk yarısına kadar olan dönemde Türkiye ekonomisinin olumlu yöne gitmesiyle kredibilitésinin artması sermaye girişlerini hızlandırmış, dışardan borçlanma da daha ucuz ve kolay hale gelmiştir. Böylece özel sektör üretim, yatırım ve diğer faaliyetlerin finansmanı için dışardan borçlanmaya başlamıştır. Ancak, bu borçlanma kur riskini de beraberinde getirmiştir.

2008 yılı Eylül ayında ortaya çıkan küresel krizden sonra ise özel sektörün borçları daha önemli hale gelmiştir. Hem kurların yükselmesi hem de dışardan sağlanan borç imkanlarının azalması özel sektör borçlanması üzerinde etki yapmıştır.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkemiz nüfusu 31 Aralık 2008 tarihi itibarıyla, 35.901 bini erkek, 35.616 bini kadın olmak üzere toplam 71.517 bin kişi olarak tespit edilmiştir.

2008 yılında istihdam artışı, çalışma çağındaki nüfusun üzerinde, işgücü artışının gerisinde kalmıştır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus % 1,6'lık artışla 49.982 bin kişiye, işgücü % 2,6'lık artışla 24.129 bin kişiye, istihdam edilenlerin sayısı % 1,8'lik artışla 21.571 bin kişiye yükselmiştir. Küresel krizin etkisiyle 2008 yılının son çeyreğinde büyümenin yavaşlaması, tarım sektörü istihdamındaki daralma istihdam artışı üzerinde baskı oluşturmuştur. İşsiz sayısı % 9,6'lık artışla 2.558 bin kişi olmuştur. 2007 yılında % 9,9 olan işsizlik oranı, 2008 yılında 0,7 puan artarak % 10,6 seviyesine yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı 2008 yılında 0,9 puan artarak % 13,5, genç nüfusta işsizlik oranı ise 0,5 puan artarak % 20,1 olmuştur.

İstihdamın yapısına baktığımızda daha önceki yıllarda ekonomik ve sosyal alandaki yapısal dönüşüm sürecine bağlı olarak tarım sektörü istihdamında yaşanmakta olan düşüş 2008 yılında tersine dönmüş ve küresel krizin etkisiyle Türkiye ekonomisindeki daralmanın istihdama yansımalarıyla tarım sektöründe istihdam artmıştır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 0,8'lik artışla 5.647 bin kişiye, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 2,7'lik artışla 4.300 bin kişiye, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 1,9'luk artışla 11.624 bin kişiye yükselmiştir. Toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı % 26,2, sanayi sektörünün payı % 19,9, hizmetler sektörünün payı % 53,9 olmuştur.

Aylık brüt asgari ücret de 1 Ocak 2008-30 Haziran 2008 döneminde, 16 yaşını dolduranlar için 608,40 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 515,40 YTL, 1 Temmuz 2008-31 Aralık 2008 döneminde 16 yaşını dolduranlar için 638,70 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 540,60 YTL olarak belirlenmiştir.

II. RAKAMLARLA TÜRKİYE EKONOMİSİ

EKONOMİK RAPOR

II. RAKAMLARLA TÜRKİYE EKONOMİSİ

A. MİLLİ GELİR

1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Türkiye ekonomisinde Cumhuriyet tarihinin en ağır krizi olan 2001 yılında yaşanan % 5,7'lik küçülmenin ardından uygulanan ekonomik program ve yapısal reformların etkisiyle büyüme hızı artmaya başlamıştır. 2002 yılında % 6,2, 2003 yılında % 5,3, 2004 yılında % 9,4, 2005 yılında % 8,4, 2006 yılında % 6,9 olan büyüme hızı 2007 yılında yavaşlayarak % 4,7'ye gerilemiştir.

2008 yılında yaşanan küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin reel sektöre yansımaları sonucunda iç ve dış talep daralmış, sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. İktisadi faaliyetlerdeki bu daralmaya paralel olarak 2008 yılında büyüme hızı % 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2001 krizinden sonra gerçekleşen, son yedi yılın en düşük büyüme oranı olmuştur. 2002-2007 döneminde yılda ortalama % 6,8 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2008 yılında kötü bir performans sergilemiştir. 2008 yılı için hedeflenen % 4'lük büyüme hızında 2,9 puanlık sapma olmuş, 2007 yılından sonra büyüme ikinci kez hedefinin altında gerçekleşmiştir.

Ana sektörler göre, büyüme hızlarındaki tek artış tarım sektöründe gerçekleşmiştir. 2008 yılında tarım sektörü, mevsim şartları 2007 yılına göre daha iyi olduğu için baz etkisiyle büyümüştür, ancak tarımın milli gelir içindeki payı düşüktür ve bu sebeple büyümeye katkısı fazla olmamıştır. Milli gelir içinde en büyük ağırlığa sahip olan sanayi ve hizmetler sektörlerinin büyüme hızı, 2008 yılında büyük düşüş göstermiş, buna inşaat sektöründeki yüksek oranlı küçülmede eklenince GSYH büyüme hızı % 1,1 gibi düşük bir düzeyde kalmıştır.

Harcamalar yönünden ise büyüme hızının küçülmesinde, krizin etkisiyle özel kesim sabit sermaye yatırımlarındaki düşüş etkili olurken, kamu kesimi sabit sermaye yatırımları ve stok değişimi GSYH artışında olumlu etki yapmıştır.

2007 yılının ilk yarısında başlayan yavaşlama 2008 yılının birinci üç aylık döneminde canlılığa dönüşmüş, % 7,3 düzeyinde gerçekleşen GSYH büyüme hızı ikinci üç aylık % 2,8'e gerilemiş, küresel piyasalardaki dalgalanmaların ekonomimize yansımaları iç ve dış talep düşmüş, üçüncü çeyrekte büyüme hızı % 1,2 ile durma noktasına gelmiştir. Küresel ekonomik konjonktüre ilişkin belirsizliklerin artmasıyla talep daralması daha da artarak, imalat sanayi, inşaat ve ticaretteki gerilemenin etkisiyle GSYH dördüncü üç aylık dönemde % 6,2 küçülmüştür. Böylece Türkiye ekonomisinde 2002 yılının birinci üç aylık döneminde başlayan ve 27 dönemdir kesintisiz olarak devam eden büyüme süreci 2008 yılı son döneminde yerini küçülmeye bırakmıştır. 2008 yılı genelinde GSYH 1998 temel fiyatlarına göre % 1,1'lik artışla 102.328 milyon YTL'ye yükselmiştir (Tablo 6).

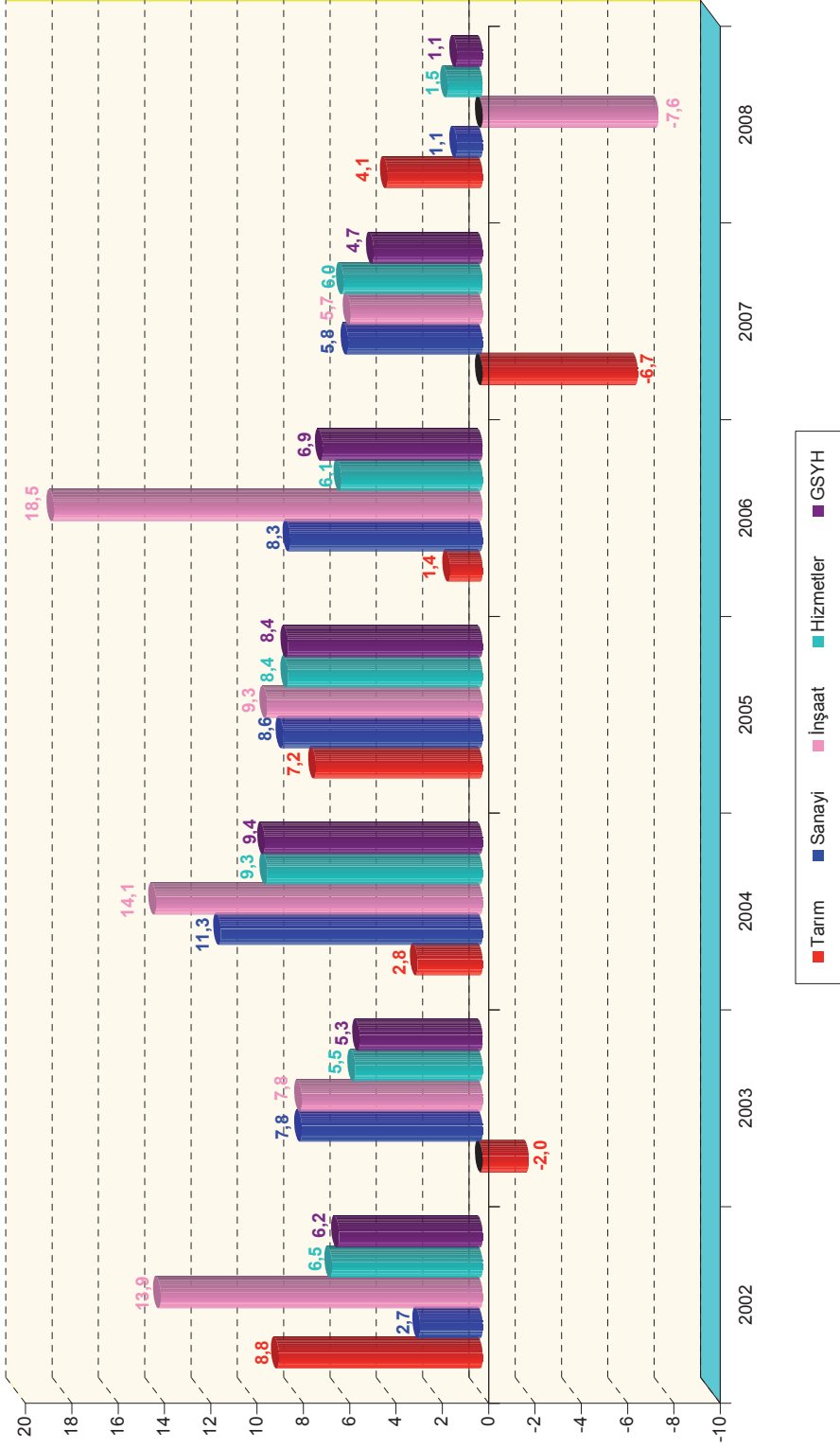
TABLO 6: SABİT FİYATLARLA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

(İktisadi Faaliyet Kollarına ve 1998 Temel Fiyatlarına Göre)

İktisadi Faaliyet Kolları	Değer (Bin YTL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Tarım, Avıllık ve Ormanlık	9.393.296	8.736.944	9.094.538	9,7	8,6	8,9	-7,0	4,1
Balıkçılık	307.647	309.779	321.026	0,3	0,3	0,3	0,7	3,6
Madencilik ve Taşocakçılığı	714.046	771.983	813.954	0,7	0,8	0,8	8,1	5,4
İmalat Sanayi	23.033.310	24.326.791	24.509.830	23,8	24,0	24,0	5,6	0,8
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	1.902.611	2.031.737	2.108.213	2,0	2,0	2,1	6,8	3,8
İnşaat	6.220.955	6.573.647	6.072.357	6,4	6,5	5,9	5,7	-7,6
Toptan ve Perakende Ticaret	12.708.356	13.436.516	13.319.636	13,1	13,3	13,0	5,7	-0,9
Oteller ve Lokantalar	1.880.824	1.921.011	1.925.648	1,9	1,9	1,9	2,1	0,2
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	13.830.467	14.811.164	15.047.959	14,3	14,6	14,7	7,1	1,6
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	9.023.176	9.906.091	10.806.058	9,3	9,8	10,6	9,8	9,1
Konut Sahipliği	4.679.756	4.779.268	4.889.749	4,8	4,7	4,8	2,1	2,3
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	2.859.058	3.256.471	3.477.452	3,0	3,2	3,4	13,9	6,8
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	3.061.672	3.097.712	3.124.122	3,2	3,1	3,1	1,2	0,9
Eğitim	1.892.693	1.983.797	1.996.843	2,0	2,0	2,0	4,8	0,7
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	1.170.868	1.190.962	1.227.227	1,2	1,2	1,2	1,7	3,0
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.502.719	1.583.443	1.610.914	1,6	1,6	1,6	5,4	1,7
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	131.482	147.480	155.859	0,1	0,1	0,2	12,2	5,7
Sektörler Toplamı	94.312.936	98.864.796	100.501.383	97,5	97,6	98,2	4,8	1,7
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	5.729.267	6.245.647	6.773.149	5,9	6,2	6,6	9,0	8,4
Vergi-Sübvansiyon	8.154.651	8.635.476	8.599.864	8,4	8,5	8,4	5,9	-0,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	96.738.320	101.254.625	102.328.098	100,0	100,0	100,0	4,7	1,1

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 4: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA BÜYÜME HIZLARI (1998 Temel Fiyatlarına Göre)

2008 yılında iklim koşullarının geçen yıla göre daha iyi olması tarım sektörünü olumlu etkilemiştir. Tarım sektörünün alt sektörlerinden tarım, avcılık ve ormancılık sektörü % 4,1 ve balıkçılık sektörü % 3,6 büyümüştür. Böylece 2007 yılında % 6,7 küçülen toplam tarım sektörü katma değeri, 2008 yılında % 4,1 büyümüştür.

Küresel mali krizin iktisadi faaliyetleri yavaşlatması sonucu sanayi sektörü alt dallarının tümünde büyüme hızı bir önceki yıla göre gerilemiştir. Sanayi sektörü katma değer artış hızı, imalat sanayi ve enerji sektörleri katma değer artış hızlarındaki gerilemeye bağlı olarak 4,7 puanlık düşüşle % 1,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri % 5,4, imalat sanayi sektörü katma değeri % 0,8 ve enerji sektörü katma değeri % 3,8 artmıştır.

İnşaat sektörü katma değer artış hızı 2007 yılında % 5,7 artarken, talep daralmasına bağlı olarak 2008 yılında % 7,6 küçülmüş ve en büyük gerileme görülen sektör olmuştur.

2008 yılında büyüme bakımından sanayi ve inşaat sektörlerinde olduğu gibi hizmetler sektöründe de olumsuz bir yıl yaşanmıştır. Hizmetler sektörü katma değer artış hızı 4,5 puanlık düşüşle % 1,5'e gerilemiştir. Bu değişimde 2008 yılının dördüncü dönemindeki ticaret, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörlerinin katma değer artış hızındaki düşüşler belirleyici olmuştur. Ticaret sektörü katma değeri 2007 yılında % 5,7 artarken 2008 yılında % 0,9 azalmış, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü katma değer artış hızı % 7,1'den % 1,6'ya gerilemiş ve 2007 yılına göre büyüme hızlarında belirgin olarak azalma yaşanan sektörler olarak dikkat çekmiştir. 2008 yılında bu sektörlerin yanı sıra oteller ve lokantalar, mali aracı kuruluşların faaliyetleri, gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri, kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik, eğitim, diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri ile eviçi personel çalıştıran hanehalkları alt sektörlerinin katma değer artış hızında yavaşlama yaşanmıştır. Konut sahipliği ile sağlık işleri ve sosyal hizmetler sektörlerinin katma değer artış hızında yükseliş kaydedilmiştir. Sektörel bazda en yüksek büyüme ise % 9,1 ile mali aracı kuruluşların faaliyetlerinde gerçekleşmiştir.

2008 yılında GSYH cari fiyatlarla % 12,7 büyüyerek 950.144 milyon YTL olmuştur. Bunun 73.748 milyon YTL'lik kısmı tarım, 185.627 milyon YTL'lik kısmı sanayi, 44.792 milyon YTL'lik kısmı inşaat, 645.977 milyon YTL'lik kısmı da hizmetler sektörü tarafından sağlanmıştır (Tablo 7).

TABLO 7: CARİ FİYATLARLA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

İktisadi Faaliyet Kolları	(İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla)								
	Değer (Bin YTL)			Pay (%)			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008	
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	60.819.444	62.567.776	72.019.160	8,0	7,4	7,6	2,9	15,1	
Balıkçılık	1.843.310	1.763.941	1.729.294	0,2	0,2	0,2	-4,3	-2,0	
Madencilik ve Taşocakçılığı	8.952.359	10.530.738	13.029.626	1,2	1,2	1,4	17,6	23,7	
İmalat Sanayi	130.393.077	141.853.309	153.085.160	17,2	16,8	16,1	8,8	7,9	
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	13.452.105	16.117.886	19.511.868	1,8	1,9	2,1	19,8	21,1	
İnşaat	35.849.263	41.013.267	44.792.362	4,7	4,9	4,7	14,4	9,2	
Toptan ve Perakende Ticaret	94.856.320	103.129.169	116.206.799	12,5	12,2	12,2	8,7	12,7	
Oteller ve Lokantalar	17.041.942	19.074.202	21.433.891	2,2	2,3	2,3	11,9	12,4	
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	104.123.045	117.583.068	134.838.450	13,7	13,9	14,2	12,9	14,7	
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	21.860.640	27.392.508	33.070.289	2,9	3,2	3,5	25,3	20,7	
Konut Sahipliği	74.467.156	91.070.060	106.383.624	9,8	10,8	11,2	22,3	16,8	
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	27.822.912	34.598.696	40.756.846	3,7	4,1	4,3	24,4	17,8	
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	29.620.624	32.998.021	36.342.253	3,9	3,9	3,8	11,4	10,1	
Eğitim	21.241.900	24.633.641	27.881.295	2,8	2,9	2,9	16,0	13,2	
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	12.061.082	13.910.296	15.604.806	1,6	1,6	1,6	15,3	12,2	
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	12.784.022	14.653.776	15.802.031	1,7	1,7	1,7	14,6	7,8	
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	1.229.064	1.494.186	1.707.464	0,2	0,2	0,2	21,6	14,3	
Sektörler Toplamı	668.418.265	754.384.542	854.195.218	88,1	89,5	89,9	12,9	13,2	
Dolaylı Ölçülen Mali Araçlık Hizmetleri	10.490.121	12.928.697	14.927.534	1,4	1,5	1,6	23,2	15,5	
Vergi-Sübvansiyon	100.462.642	101.722.577	110.876.571	13,2	12,1	11,7	1,3	9,0	
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	758.390.785	843.178.421	950.144.254	100,0	100,0	100,0	11,2	12,7	

Kaynak: TÜİK

2008 yılında % 1,1 oranındaki GSYH büyümesine tarım sektörünün katkısı 0,4 puan olurken, sanayi sektörünün alt sektörlerinden madencilik ve taşocakçılığı sektörünün katkısı 0,04 puan, imalat sanayi sektörünün katkısı 0,2 puan, enerji sektörünün katkısı 0,1 puan olmuştur. GSYH büyümesine inşaat sektörü negatif 0,5 puan katkı yapmıştır. Ticaret sektörü negatif 0,1 puan katkı yaparken, ulaştırma sektörü 0,2 puan, mali aracı kuruluş faaliyetleri sektörü 0,9 puan, konut sahipliği sektörü 0,1 puan, gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektörü 0,2 puan katkı yapmıştır (Tablo 8).

TABLO 8: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA SEKTÖR KATKILARI

(İktisadi Faaliyet Kollarına ve 1998 Temel Fiyatlarına Göre, Puan)

İktisadi Faaliyet Kolları	2006	2007	2008
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	0,13	-0,68	0,35
Balkçılık	0,01	0,00	0,01
Madencilik ve Taşocakçılığı	0,04	0,06	0,04
İmalat Sanayi	1,97	1,34	0,18
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	0,17	0,13	0,08
İnşaat	1,07	0,36	-0,50
Toptan ve Perakende Ticaret	0,83	0,75	-0,12
Oteller ve Lokantalar	0,05	0,04	0,00
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	0,97	1,01	0,23
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1,22	0,91	0,89
Konut Sahipliği	0,14	0,10	0,11
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0,35	0,41	0,22
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	0,00	0,04	0,03
Eğitim	0,10	0,09	0,01
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	0,05	0,02	0,04
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	0,14	0,08	0,03
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	0,02	0,02	0,01
Sektörler Toplamı	7,27	4,71	1,62
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	0,94	0,53	0,52
Vergi-Sübvansiyon	0,56	0,50	-0,04
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	6,89	4,67	1,06

Kaynak: TÜİK

2008 yılı gayri safi yurtiçi hasılası içinde tarım sektörünün payı % 7,8, sanayi sektörünün payı % 19,5, inşaat sektörünün payı % 4,7, hizmetler sektörünün payı da % 68 olmuştur (Tablo 9).

TABLO 9: SEKTÖRLERİN GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA İÇİNDEKİ PAYLARI (1)

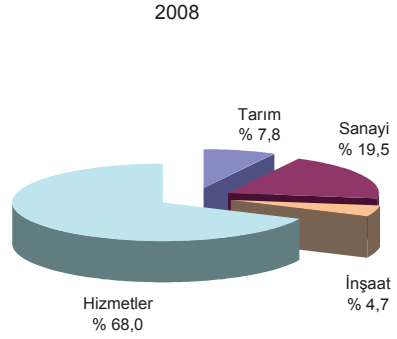
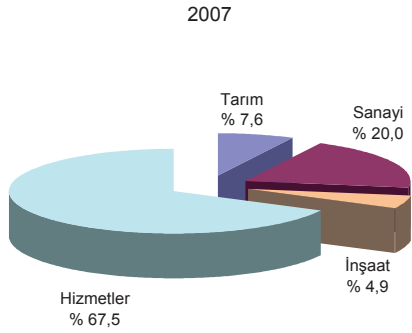
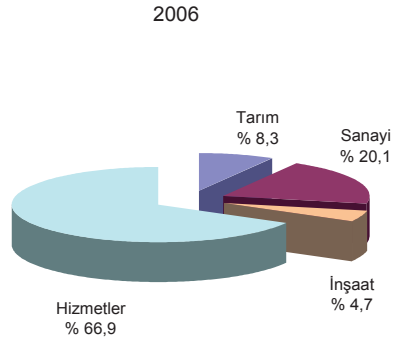
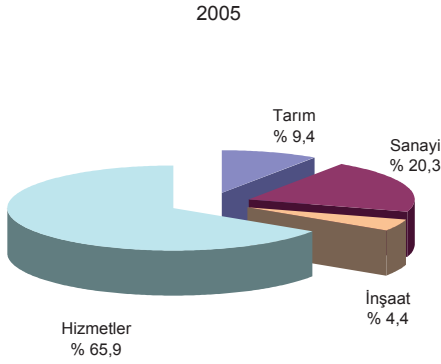
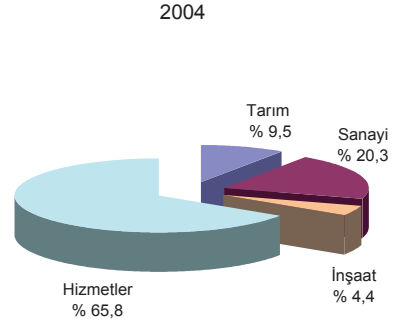
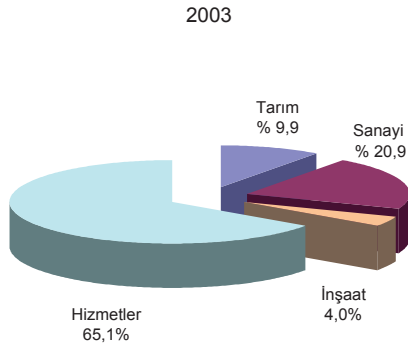
(Cari Fiyatlarla)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım	10,3	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,8
Sanayi	21,0	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,5
İnşaat	4,2	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7
Hizmetler	64,5	65,1	65,8	65,9	66,9	67,5	68,0
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

(1): Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ve vergi-sübvansiyonlar hizmetlere dahil edilmiştir.

GRAFİK 5: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILANIN SEKTÖREL DAĞILIMI

2008 yılında kamu tüketim harcamaları % 1,8 artarken, GSYH'nin en büyük bileşeni olan yerleşik hanehalklarının tüketim harcamaları % 0,3 artmıştır. Böylece toplam tüketim harcamalarında % 0,5 artış olmuştur (Tablo 10).

TABLO 10: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Harcama Bileşenleri	(1998 Fiyatlarıyla)							
	Değer (Bin YTL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	96.738.320	101.254.625	102.328.098	100,0	100,0	100,0	4,7	1,1
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	66.749.821	69.843.829	70.042.266	69,0	69,0	68,4	4,6	0,3
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	70.792.710	73.528.828	73.637.355	73,2	72,6	72,0	3,9	0,1
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	4.555.409	4.232.771	4.081.112	4,7	4,2	4,0	-7,1	-3,6
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	512.520	547.772	486.023	0,5	0,5	0,5	6,9	-11,3
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	9.506.407	10.127.098	10.313.778	9,8	10,0	10,1	6,5	1,8
Maaş, Ücret	5.006.997	5.060.735	5.042.711	5,2	5,0	4,9	1,1	-0,4
Mal ve Hizmet Alımları	4.499.411	5.066.363	5.271.068	4,7	5,0	5,2	12,6	4,0
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	24.714.467	26.051.528	24.843.266	25,5	25,7	24,3	5,4	-4,6
Kamu Sektörü	3.154.521	3.354.609	3.794.726	3,3	3,3	3,7	6,3	13,1
Makine-Teçhizat	673.013	760.392	930.521	0,7	0,8	0,9	13,0	22,4
İnşaat	2.481.508	2.594.217	2.864.205	2,6	2,6	2,8	4,5	10,4
Özel Sektör	21.559.946	22.696.918	21.048.540	22,3	22,4	20,6	5,3	-7,3
Makine-Teçhizat	13.747.899	14.400.042	13.765.406	14,2	14,2	13,5	4,7	-4,4
İnşaat	7.812.047	8.296.877	7.283.134	8,1	8,2	7,1	6,2	-12,2
Stok Değişimleri (1)	-764.038	-109.952	196.565	-0,8	-0,1	0,2	-	-
Mal ve Hizmet İhracatı	23.563.374	25.274.941	25.940.926	24,4	25,0	25,4	7,3	2,6
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	27.031.712	29.932.817	29.008.705	27,9	29,6	28,3	10,7	-3,1

Kaynak: TÜİK

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistikî hatayı da içermektedir.

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları, makine-teçhizat yatırımlarındaki % 22,4'lük ve inşaat yatırımlarındaki % 10,4'lük artışın etkisiyle % 13,1 büyürken, özel sektör sabit sermaye yatırımları makine-teçhizat yatırımlarındaki % 4,4'lük ve bina inşaatındaki % 12,2'lik düşüşün etkisiyle % 7,3 küçülmüş, böylece toplam sabit sermaye yatırımlarında % 4,6 düşüş meydana gelmiştir.

2008 yılında tüketim harcamalarının GSYH'ye oranı % 82,5, sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı ise % 20,3 olmuştur (Tablo 11).

TABLO 11: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Harcama Bileşenleri	(Cari Fiyatlarla)							
	Değer (Bin YTL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	758.390.785	843.178.421	950.144.254	100,0	100,0	100,0	11,2	12,7
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	534.849.206	597.721.802	662.155.442	70,5	70,9	69,7	11,8	10,8
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	564.897.493	625.216.695	693.831.050	74,5	74,1	73,0	10,7	11,0
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	34.025.134	31.742.044	36.240.886	4,5	3,8	3,8	-6,7	14,2
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	3.976.846	4.247.151	4.565.279	0,5	0,5	0,5	6,8	7,5
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	93.525.263	107.815.962	121.813.443	12,3	12,8	12,8	15,3	13,0
Maaş, Ücret	52.756.008	59.601.255	66.919.475	7,0	7,1	7,0	13,0	12,3
Mal ve Hizmet Alımları	40.769.255	48.214.707	54.893.968	5,4	5,7	5,8	18,3	13,9
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	169.044.693	184.118.185	192.831.194	22,3	21,8	20,3	8,9	4,7
Kamu Sektörü	25.745.598	28.674.618	36.586.918	3,4	3,4	3,9	11,4	27,6
Makine-Teçhizat	4.551.924	4.969.576	6.574.052	0,6	0,6	0,7	9,2	32,3
İnşaat	21.193.674	23.705.042	30.012.866	2,8	2,8	3,2	11,8	26,6
Özel Sektör	143.299.095	155.443.568	156.244.276	18,9	18,4	16,4	8,5	0,5
Makine-Teçhizat	92.179.719	96.486.659	95.684.476	12,2	11,4	10,1	4,7	-0,8
İnşaat	51.119.375	58.956.909	60.559.800	6,7	7,0	6,4	15,3	2,7
Stok Değişimleri (1)	-1.782.719	-2.964.201	16.923.969	-0,2	-0,4	1,8	-	-
Mal ve Hizmet İhracatı	171.926.483	188.224.755	227.353.137	22,7	22,3	23,9	9,5	20,8
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	209.172.139	231.738.081	270.932.932	27,6	27,5	28,5	10,8	16,9

Kaynak: TÜİK

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistik hatayı da içermektedir.

Harcamalar yöntemiyle GSYH büyümesine yerleşik hanehalklarının tüketimi (özel tüketim) ve devletin nihai tüketim harcamaları (kamu tüketimi) 0,2 puan, kamu sektörü gayri safi sabit sermaye oluşumu (kamu yatırımları) 0,4 puan katkı yaparken, özel sektör gayri safi sabit sermaye oluşumu (özel yatırım) negatif olarak 1,6 puan katkı yapmıştır. Talep, üretim yerine stoklarla karşılanınca stok değişimi 0,3 puan katkı yapmıştır. İhracat 0,7 puan katkı yaparken, ithalatın katkısı pozitif 0,9 puan olmuştur. Böylece net ihracat büyümeyi pozitif 1,6 puanlık katkı ile olumlu yönde etkilemiştir (Tablo 12).

TABLO 12: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILAYA KATKILAR

	(1998 Fiyatlarıyla, Puan)		
Harcama Bileşenleri	2006	2007	2008
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	6,89	4,67	1,06
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	3,27	3,20	0,20
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	3,41	2,83	0,11
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	0,05	-0,33	-0,15
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	-0,09	0,04	-0,06
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	0,82	0,64	0,18
Maaş, Ücret	0,02	0,06	-0,02
Mal ve Hizmet Alımları	0,79	0,59	0,20
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	3,20	1,38	-1,19
Kamu Sektörü	0,09	0,21	0,43
Makine-Teçhizat	-0,17	0,09	0,17
İnşaat	0,26	0,12	0,27
Özel Sektör	3,11	1,18	-1,63
Makine-Teçhizat	1,65	0,67	-0,63
İnşaat	1,46	0,50	-1,00
Stok Değişimleri	-0,09	0,68	0,30
Mal ve Hizmet İhracatı	1,62	1,77	0,66
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	1,92	3,00	-0,91

Kaynak: TÜİK

2. Sektörel Gelişmeler

a. Tarım

Uygun iklim koşullarına bağlı olarak üretimde yaşanan artışlardan dolayı tarım sektörü katma değeri, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 7,9 artış, ikinci üç aylık dönemde % 1,2 düşüş, üçüncü üç aylık dönemde % 5,3 ve dördüncü üç aylık dönemde % 4,2 artış göstermiştir. Böylece 2008 yılında tarım sektörü katma değerinde % 4,1 büyüme meydana gelmiştir.

Kuraklığın etkisiyle 2007 yılında bir önceki yıla göre tahıl, sebze ve meyve üretiminde düşüşler gerçekleşirken, iklim koşullarının geçen yıla göre daha iyi olması sebebiyle 2008 yılında tahıl, sebze ve meyve üretim miktarlarında artışlar gerçekleşmiştir.

2008 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı % 4,9 artış göstermiştir. Tahıl ürünlerinde üretim miktarı % 0,1 artmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan aşırı kuraklık ve Doğu Anadolu Bölgesindeki üretim kayıpları nedeniyle seçilmiş tahıllardan arpa üretimi % 18,9 azalırken, geçen sene yaşanan kuraklığın etkilerinin kalkması ve bu sene ülke genelinde yağışların ürün verimi üzerinde olumlu etki yapmasına bağlı olarak en fazla artış % 20,9 ile mısır üretimi, % 16,3 ile çeltik üretimi ve % 3,2 ile buğday üretiminde olmuştur (Tablo 13).

TABLO 13: TAHILLAR VE DİĞER BİTKİSEL ÜRÜNLERİN ÜRETİM MİKTARLARI (1)

Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	(Ton)					
	Üretim			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Tahıllar	34.642.986	29.256.990	29.287.281	-5,0	-15,5	0,1
Buğday	20.010.000	17.234.000	17.782.000	-6,9	-13,9	3,2
Arpa	9.551.000	7.306.800	5.923.000	0,5	-23,5	-18,9
Mısır (Dane)	3.811.000	3.535.000	4.274.000	-9,3	-7,2	20,9
Çeltik	696.000	648.000	753.325	16,0	-6,9	16,3
Diğer	574.986	533.190	554.956	-14,4	-7,3	4,1
Patates, Kuru Baklagiller, Yenilebilir Kök ve Yumrular	5.828.124	5.511.082	5.080.662	5,5	-5,4	-7,8
Patates	4.366.180	4.227.726	4.196.522	7,5	-3,2	-0,7
Nohut	551.746	505.366	518.026	-8,0	-8,4	2,5
Fasulye	195.970	154.243	154.630	-6,7	-21,3	0,3
Mercimek (Kırmızı)	580.298	508.378	106.361	11,6	-12,4	-79,1
Mercimek (Yeşil)	42.326	26.803	24.827	-15,3	-36,7	-7,4
Tatlı patates	31.125	18.481	28.646	3,8	-40,6	55,0
Diğer	60.479	70.085	51.650	13,2	15,9	-26,3
Yağlı Tohumlar	1.312.593	1.031.552	1.234.158	16,1	-21,4	19,6
Ayçiçeği	1.118.000	854.407	992.000	14,7	-23,6	16,1
Yerfıstığı	77.454	86.409	85.274	-8,9	11,6	-1,3
Kolza (Kanola)	12.615	28.727	83.965	951,3	127,7	192,3
Soya	47.300	30.666	34.461	63,1	-35,2	12,4
Susam	26.545	20.010	20.338	2,1	-24,6	1,6
Diğer	30.679	11.333	18.120	119,8	-63,1	59,9
Tütün	98.137	74.584	100.000	-27,4	-24,0	34,1
Şeker pancarı	14.452.162	12.414.715	15.488.332	-4,8	-14,1	24,8
Diğer Yem Bitkileri (Tahıl Samanı ve Kabuklar Hariç)	158.771	151.611	157.541	-3,8	-4,5	3,9
Hayvan Pancarı	158.771	151.611	157.541	-3,8	-4,5	3,9
Tekstilde Kullanılan Ham Bitkiler	2.550.068	2.275.044	1.820.022	13,8	-10,8	-20,0
Pamuk (Kütlü)	2.550.000	2.275.000	1.820.000	13,8	-10,8	-20,0
Diğer	68	44	22	11,5	-35,3	-50,0
Parfümeri, Eczacılık ve Benzeri Alanlarda Kullanılan Bitkiler, Hayvan Yemi Bitkilerinin Tohumları	204.831	100.556	116.667	40,1	-50,9	16,0
Fığ	175.522	90.568	104.974	33,0	-48,4	15,9
Haşhaş (Kapsül)	27.443	8.164	9.849	121,3	-70,3	20,6
Diğer	1.866	1.824	1.844	5,4	-2,3	1,1
Toplam	59.247.672	50.816.134	53.284.663	-2,9	-14,2	4,9

Kaynak: TÜİK

(1): 2008 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

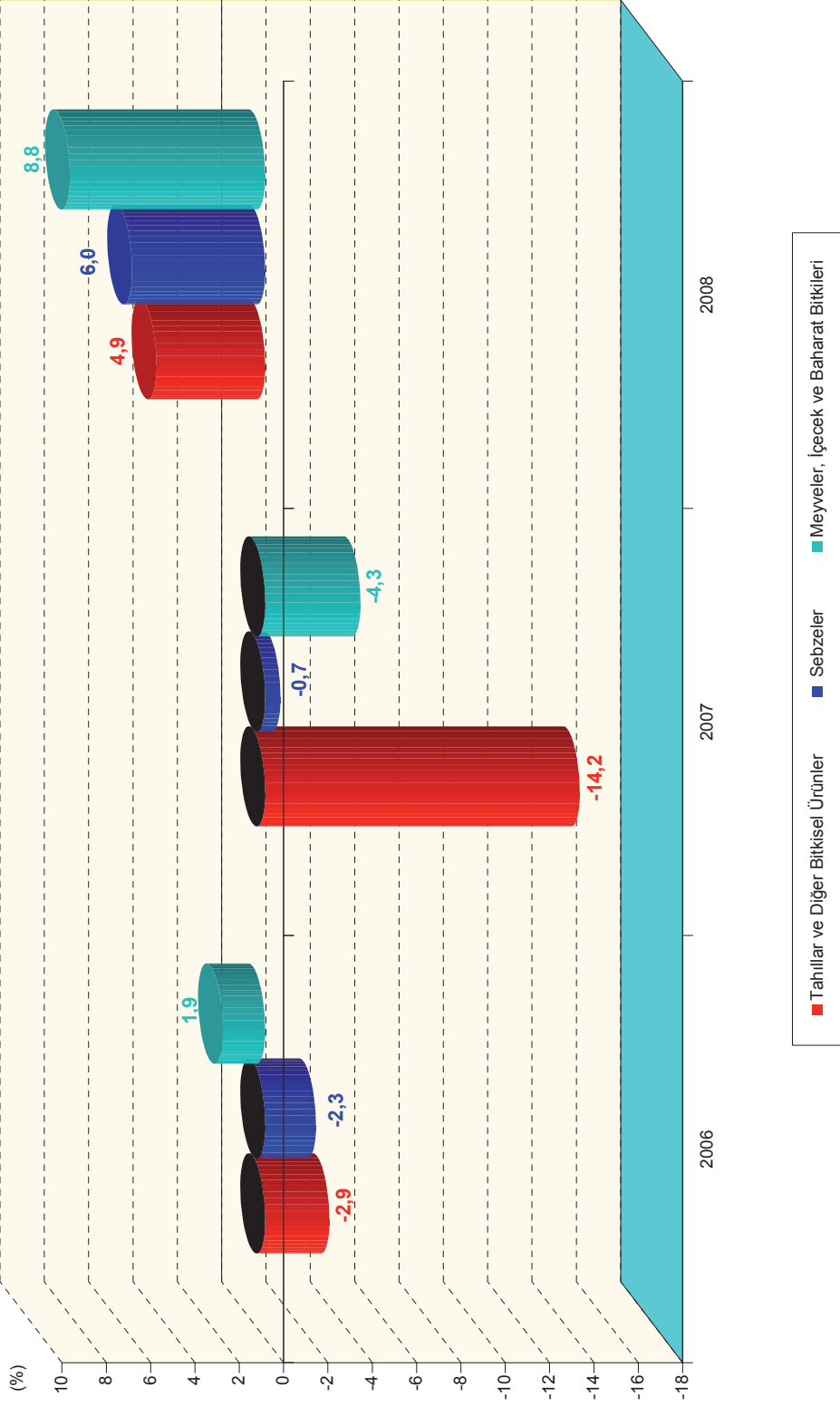
Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumruların üretim miktarı % 7,8 azalmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan kuraklık kuru baklagillerin üretim miktarlarını olumsuz etkilemiştir bu sebeple seçilmiş ürünler içinde en yüksek üretimi düşüşü % 79,1 ile kırmızı mercimek üretiminde gerçekleşirken onu, % 0,7 ile patates üretimi izlemiştir. En yüksek artış ise ekim alanlarının genişlemesi nedeniyle yumru bitkilerden % 55 ile tatlı patates üretiminde olmuş, % 2,5 ile nohut üretimi ve % 0,3 ile fasulye üretimi onu takip etmiştir.

2008 yılında yağışların olumlu etkisiyle yağlı tohumların üretimi % 19,6 artmıştır. Seçilmiş yağlı tohumlardan yerfıstığı üretimi % 1,3 azalırken, en yüksek artış % 192,3 ile kolza (kanola) üretiminde görülmüştür. Kolza üretimindeki bu yüksek oranlı artış biodizel üretimi için prim desteği verilmesi sebebiyle ekim alanlarının artmasından kaynaklanmıştır. Yağışların verimliliği artırmasıyla ayçiçeği üretimi % 16,1, soya üretimi % 12,4 artmıştır.

Ayrıca tütün üretimi % 34,1, şeker pancarı üretimi % 24,8 ve diğer yem bitkilerinden hayvan pancarı üretimi % 3,9 artmıştır. Tekstilde kullanılan ham bitkilerin en önemli bölümünü oluşturan kütlü pamuk üretimi ekim alanının başka ürünlere kayması sebebiyle % 20 azalmıştır. Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, hayvan yemi bitkilerinin tohumları ise % 16 artış göstermiştir.

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 6: BİTKİSEL ÜRETİM DEĞİŞİM ORANLARI

2008 yılında sebze ürünleri üretim miktarı % 6 artış göstermiştir. Yumru ve kök sebzelerin üretimi % 2,8 artmıştır. Seçilmiş yumru ve kök sebzeler içinde yer alan taze soğan üretiminde % 9,1, ekim alanlarının azalmasıyla havuç üretiminde % 7,9 düşüş görülürken, en fazla artış % 7,9 ile kuru soğan üretiminde olmuştur (Tablo 14).

TABLO 14: SEBZE ÜRÜNLERİ ÜRETİM MİKTARLARI (1)

Sebzeler	Üretim			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Yumru ve Kök Sebzeler	2.978.659	3.222.478	3.312.533	-9,5	8,2	2,8
Soğan (Kuru)	1.765.396	1.859.442	2.007.118	-14,7	5,3	7,9
Havuç	394.725	641.953	591.538	1,7	62,6	-7,9
Pırasa	320.091	256.397	252.286	-1,8	-19,9	-1,6
Soğan (Taze)	200.875	185.140	168.223	0,4	-7,8	-9,1
Turp (Kırmızı)	149.527	138.615	144.878	-1,6	-7,3	4,5
Diğer	148.045	140.931	148.490	-5,3	-4,8	5,4
Meyvesi İçin Yetiştirilen Sebzeler	21.211.268	20.854.683	22.245.467	-1,7	-1,7	6,7
Domates	9.854.877	9.945.043	10.985.355	-1,9	0,9	10,5
Karpuz	3.805.306	3.796.680	4.002.285	-4,1	-0,2	5,4
Kavun	1.765.605	1.661.130	1.749.935	-3,3	-5,9	5,3
Hıyar	1.799.613	1.674.580	1.678.774	3,1	-6,9	0,3
Biber (Sivri)	775.577	727.190	734.596	4,2	-6,2	1,0
Biber (Salçalık)	673.981	674.788	690.531	-1,6	0,1	2,3
Biber (Dolmalık)	392.617	357.246	371.050	-1,8	-9,0	3,9
Patlıcan	924.165	863.737	813.686	-0,6	-6,5	-5,8
Fasulye	563.763	519.968	563.056	1,6	-7,8	8,3
Diğer	655.764	634.321	656.199	-3,2	-3,3	3,4
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Sebzeler	1.661.685	1.598.587	1.657.317	4,0	-3,8	3,7
Lahana (Baş)	502.081	464.645	487.744	2,0	-7,5	5,0
Ispanak	242.231	235.731	225.746	1,8	-2,7	-4,2
Marul (Göbekli)	239.495	226.723	233.424	17,4	-5,3	3,0
Karnıbahar	136.098	135.145	150.843	16,3	-0,7	11,6
Marul (Kıvrık)	151.164	140.808	144.498	-10,0	-6,9	2,6
Lahana (Kırmızı)	103.137	101.649	104.583	13,3	-1,4	2,9
Lahana (Yaprak)	80.981	79.990	80.825	-12,0	-1,2	1,0
Maydanoz	53.189	48.972	52.346	-6,7	-7,9	6,9
Mantar (Kültür)	21.833	23.426	26.526	28,4	7,3	13,2
Diğer	131.476	141.498	150.782	7,4	7,6	6,6
Toplam	25.851.612	25.675.748	27.215.317	-2,3	-0,7	6,0

Kaynak: TÜİK

(1): 2008 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

Meyvesi için yetiştirilen sebzelerin üretim miktarı % 6,7 artış göstermiştir. Meyvesi için yetiştirilen sebzeler içinde patlıcan üretiminde % 5,8 düşüş görülürken, en yüksek üretim artışı ekim alanlarının ve verimliliğin artmasına bağlı olarak % 10,5 ile domates üretiminde gerçekleşmiş onu, % 8,3 ile fasulye ve % 5,4 ile karpuz üretimi takip etmiştir.

Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzelerin üretim miktarında % 3,7 artış olmuştur. Seçilmiş sebzelerden ıspanak üretiminde % 4,2 düşüş görülürken, en yüksek üretim artışı % 13,2 ile kültür mantarı üretiminde olmuş, % 11,6 ile karnıbahar ve % 6,9 ile maydanoz üretimi onu izlemiştir.

2008 yılında meyve ürünleri üretim miktarı % 8,8 artış göstermiştir. Meyveler içinde önemli paya sahip olan üzüm üretim miktarı % 8,5 ve meyveler ve sert kabuklular üretim miktarı % 9 artmıştır. Muz, incir, avokado ve kivi'nin toplam üretimi % 2,7, turunçgillerin üretimi % 1,3, diğer meyvelerin üretimi % 4 artış göstermiştir. Seçilmiş meyveler içinde çiçeklenme dönemindeki aşırı sıcaklığın etkisiyle kiraz üretimi %

15,5, kuraklık ve ekim alanlarının kaymasının etkisiyle incir üretimi % 2,4 ve verimlilikteki düşüşün etkisiyle armut üretimi % 0,2 düşüş göstermiştir. En yüksek üretim artışı hava şartlarının uygun olması ve verimlilik artışı sebebiyle % 28,5 artan kayısı üretiminde olurken onu, kayıt güncellemesi ile meyve veren ağaç sayısı ve meyve veren ağaca geçişlerdeki artış ile % 19,9 nar ve % 6,3 muz üretimi izlemiştir (Tablo 15).

TABLO 15: MEYVE ÜRÜNLERİ ÜRETİM MİKTARLARI (1)

Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	Üretim			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
	(Ton)					
Üzüm	4.000.063	3.612.781	3.918.442	3,9	-9,7	8,5
Diğer Meyveler ve Sert Kabuklular	10.990.607	10.707.163	11.675.569	1,2	-2,6	9,0
Muz, İncir, Avakado, Kivi (Toplam)	479.810	415.432	426.670	8,2	-13,4	2,7
Muz	178.205	189.107	201.115	18,8	6,1	6,3
İncir	290.151	210.152	205.067	1,8	-27,6	-2,4
Diğer	11.454	16.173	20.488	35,2	41,2	26,7
Turunçgiller (Toplam)	3.220.435	2.988.664	3.026.936	10,6	-7,2	1,3
Portakal	1.535.806	1.426.965	1.427.156	6,3	-7,1	0,0
Mandalina	791.255	744.339	756.473	10,7	-5,9	1,6
Limon	710.401	651.767	672.452	18,4	-8,3	3,2
Diğer	182.973	165.593	170.855	19,6	-9,5	3,2
Diğer meyveler (Toplam)	4.525.900	5.345.372	5.557.745	-17,3	18,1	4,0
Elma	2.002.033	2.457.845	2.504.494	-22,1	22,8	1,9
Kayısı	460.182	557.572	716.415	-46,5	21,2	28,5
Şeftali	552.775	539.435	551.906	8,4	-2,4	2,3
Armut	317.750	356.281	355.476	-11,7	12,1	-0,2
Kiraz	310.254	398.141	338.361	10,8	28,3	-15,0
Çilek	211.127	250.316	261.078	5,6	18,6	4,3
Erik	214.416	240.874	248.736	-2,5	12,3	3,3
Vişne	121.499	180.917	185.435	-13,2	48,9	2,5
Nar	90.737	106.560	127.760	13,4	17,4	19,9
Diğer	245.127	257.431	268.084	-3,5	5,0	4,1
Zeytin ve Diğer Sert Kabuklular (Toplam)	2.764.462	1.957.695	2.664.218	35,8	-29,2	36,1
Zeytin	1.766.749	1.075.854	1.464.248	47,2	-39,1	36,1
Fındık	661.000	530.000	800.791	24,7	-19,8	51,1
Ceviz	129.614	172.572	170.897	-13,6	33,1	-1,0
Antep Fıstığı	110.000	73.416	120.113	83,3	-33,3	63,6
Diğer	97.099	105.853	108.169	2,2	9,0	2,2
Baharat Bitkileri	74.317	89.728	87.555	-1,2	20,7	-2,4
Kırmızı Biber	45.861	67.213	60.000	1,9	46,6	-10,7
Kekik	7.979	5.350	10.082	24,7	-32,9	88,4
Diğer	20.477	17.165	17.473	-14,0	-16,2	1,8
Çay (2)	1.121.206	1.145.321	1.100.257	-5,9	2,2	-3,9
Toplam	15.064.987	14.409.672	15.681.566	1,9	-4,3	8,8

Kaynak: TÜİK

(1): 2008 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

(2): Yeşil yaş çay yaprağı, meyve üretimi toplamına dahil değildir.

Zeytin ve diğer sert kabukluların üretim miktarı % 36,1 artmıştır. Ekim alanlarının artması ve var yılı olması sebebiyle seçilmiş sert kabuklulardan Antep fıstığı üretim miktarı % 63,6 ile en yüksek artış gösteren ürün olurken onu uygun hava şartları nedeniyle üretimi % 51,1 artan fındık izlemiştir. Geçen yılki kuraklık ve aşırı sıcaklıktan etkilenen zeytinde ise bu yıl var yılı olması sebebiyle % 36,1'lik üretim artışı kaydedilmiştir.

Baharat bitkilerinin üretim miktarı % 2,4 düşüş göstermiştir. Seçilmiş baharat bitkilerinden Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kuraklığın etkisiyle kırmızıbiber üretiminde % 10,7 düşüş görülürken, kekik üretiminde % 88,4 artış olmuştur. Çayın üretim miktarı ise % 3,9 azalmıştır.

Tarımsal destekleme ödemeleri 2008 yılında bir önceki yıla göre % 6,4 artarak 5.911 milyon YTL'ye yükselmiştir. Tarımsal destekleme ödemelerinde en yüksek oranlı artış % 101,1 ile kuraklık desteğinde olmuştur. Doğrudan gelir desteği ödemelerinde % 30,5 ve arz açığı olan ürünlere yapılan ödemelerde % 10,8 düşüş olmuştur (Tablo 16).

TABLO 16: TARIMSAL DESTEKLEME ÖDEMELERİ (1)

	(Cari Fiyatlarla)								
	Değer (Milyon YTL)			Değişim (%)			Pay (%)		
	2006	2007	2008 (2)	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Alan Bazlı Tarımsal Destekleme Ödemeleri	2.653	2.525	2.063	12,7	-4,8	-18,3	55,9	45,5	34,9
DGD	2.653	1.640	1.140	58,6	-38,2	-30,5	55,9	29,5	19,3
Alan Bazlı Ek Ödeme (Org. Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi) (3)		10						0,2	
Mazot	0	480	492	-	-	2,5	0,0	8,6	8,3
Gübre	0	345	352	-	-	2,0	0,0	6,2	6,0
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı		50	79			58,0		0,9	1,3
Fark Ödemesi Destekleme Hizmetleri	1.292	1.797	1.848	44,0	39,1	2,8	27,2	32,4	31,3
Arz Açığı Olan Ürünlere Ödemeler (4)	1.085	1.273	1.135	74,4	17,3	-10,8	22,9	22,9	19,2
Hububat	120	435	610	-41,5	262,5	40,2	2,5	7,8	10,3
Çay	87	89	103	24,3	2,3	15,7	1,8	1,6	1,7
Hayvancılık Destek Ödemeleri	661	741	1.158	91,6	12,1	56,3	13,9	13,3	19,6
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekler	0	80	128	-	-	60,0	0,0	1,4	2,2
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	2	40	55	-	-	37,5	0,0	0,7	0,9
Telaflı Edici Ödemeler	67	79	80	19,6	17,9	1,3	1,4	1,4	1,4
Kuraklık Desteği	0	266	535	-	-	101,1	0,0	4,8	9,1
Diğer	72	26	44	26,3	-63,9	69,2	1,5	0,5	0,7
TOPLAM	4.747	5.554	5.911	28,0	17,0	6,4	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT

(1): 2004, 2005 ve 2006-2007 yılları Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bütçesi kesin hesap verileridir.

(2): Geçici.

(3): 2005 ve 2006 yıllarında DGD ödemelerine dahildir. 2007 ve 2008 yıllarında alan bazlı ödemelerde "iyi tarım uygulamaları" desteği yoktur.

(4): Kütlü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola ve dane mısıra verilmektedir.

Tarımsal destekleme ödemeleri içinde en yüksek paylar 2.063 milyon YTL (% 34,9) ile alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri, 1.848 milyon YTL (% 31,3) ile fark ödemesi destekleme hizmetleri ödemeleri, 1.158 milyon YTL (% 19,6) ile hayvancılık destek ödemeleri ve 535 milyon YTL (% 9,1) ile kuraklık desteği ödemelerinin olmuştur.

b. Sanayi

Sanayi sektörü katma değeri 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 8,8, ikinci üç aylık dönemde % 5 artarken, uluslararası piyasalardaki dalgalanmanın reel sektöre yansımalarıyla üçüncü üç aylık dönemde ancak % 0,9 düzeyinde artmış, sanayi durma noktasına gelmiştir. Dördüncü üç aylık dönemde sanayi sektörü katma değeri krizin etkilerinin derinleşmesiyle % 9,6 azalmıştır. Böylece 2008 yılında 2007 yılına göre sanayi sektörü katma değerinde % 1,1 artış gerçekleşmiştir. Alt sektörler itibarıyla madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değerinde % 5,4, enerji sektörü katma değerinde % 3,8 ve imalat sanayi sektörü katma değerinde % 0,8 artış meydana gelmiştir (Tablo 17).

TABLO 17: SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ DEĞİŞİM ORANLARI

(1998 Temel Fiyatlara Göre, %)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Madencilik	-2,4	-2,2	3,4	9,0	5,2	8,1	5,4
İmalat Sanayi	2,9	8,4	11,9	8,2	8,4	5,6	0,8
Elektrik, Gaz ve Su	3,3	4,9	7,1	14,1	8,6	6,8	3,8
Toplam Sanayi	2,7	7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	1,1

Kaynak: TÜİK

Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı 2007 yılında % 20 iken, 2008 yılında % 19,5'e gerilemiştir. Alt sektörler itibariyle madencilik ve taşocakçılığı sektörünün payı % 1,4, imalat sanayi sektörünün payı % 16,1 ve enerji sektörünün payı % 2,1 olmuştur (Tablo 18).

TABLO 18: SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİNİN GSYH İÇERİSİNDEKİ PAYI

(Cari Fiyatlarla, %)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Madencilik	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4
İmalat Sanayi	17,8	17,7	17,4	17,3	17,2	16,8	16,1
Elektrik, Gaz ve Su	2,3	2,2	1,9	1,8	1,8	1,9	2,1
Toplam Sanayi	21,0	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,5

Kaynak: TÜİK

Sanayi sektörü üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 7,3, ikinci üç aylık dönemde % 4,2 artarken, küresel krizin etkisiyle üçüncü üç aylık dönemde % 1,4 ve krizin yol açtığı talep daralmasının etkisinin artmasıyla dördüncü üç aylık dönemde % 12,6 düşüş göstermiştir. Yıllık olarak 2007 yılında % 6,9 artan sanayi üretimi, 2008 yılında % 0,9 azalmıştır (Tablo 19).

TABLO 19: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

(2005=100)

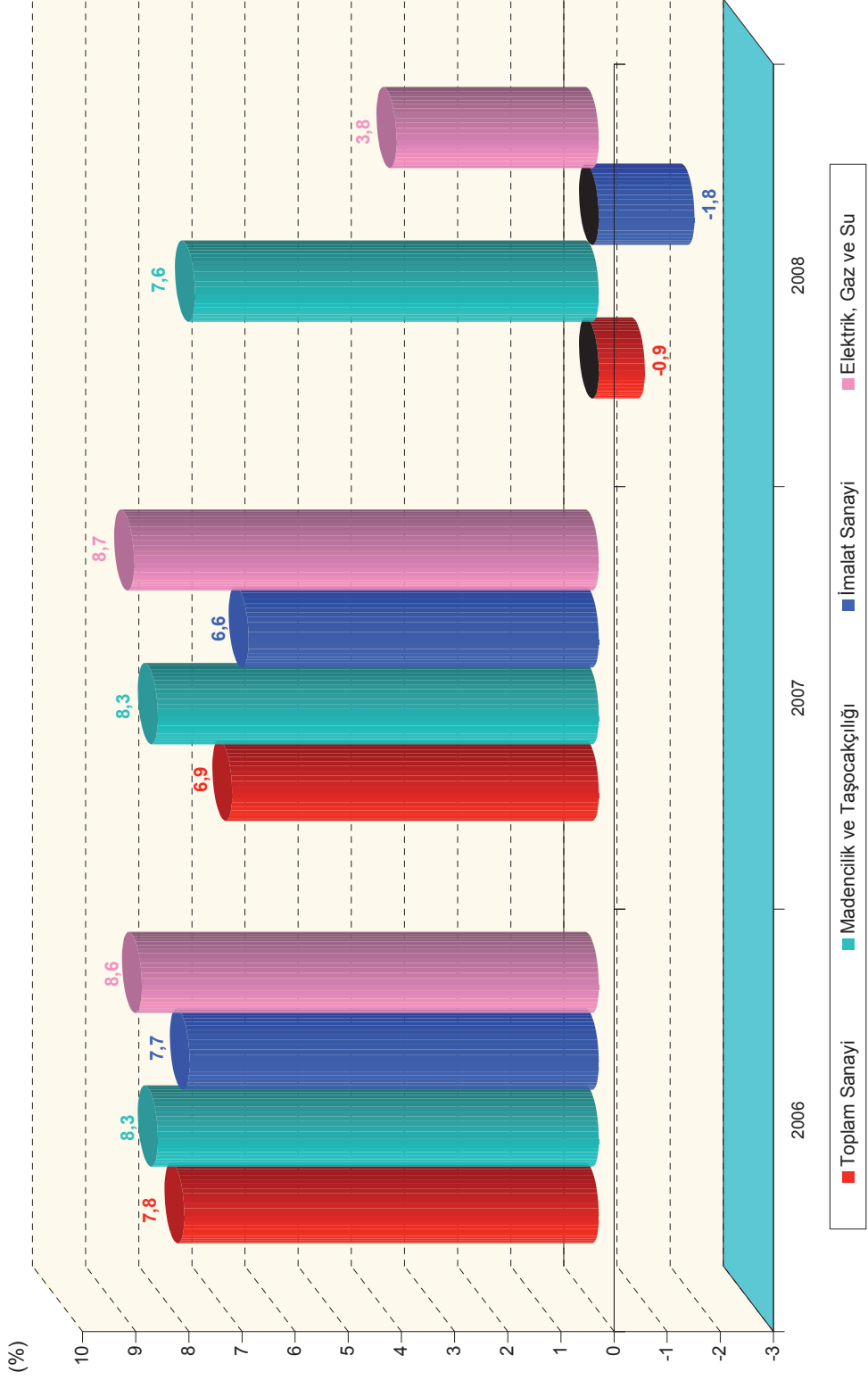
Sektörler	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	107,8	115,3	114,3	7,8	6,9	-0,9
Madencilik ve Taşocakçılığı	108,3	117,2	126,2	8,3	8,3	7,6
İmalat Sanayi	107,7	114,8	112,7	7,7	6,6	-1,8
Elektrik, Gaz ve Su	108,6	118,1	122,6	8,6	8,7	3,8

Kaynak: TÜİK

2008 yılında madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretimi % 7,6, elektrik, gaz ve su sektörü üretimi % 3,8 artarken, imalat sanayi sektörü üretimi % 1,8 gerilemiştir.

GRAFİK 7: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI

Ana sanayi grupları sınıflamasına göre, 2008 yılında küresel krizin etkisiyle hem iç hem de dış talebin daralmasıyla birlikte ara malı imalatında % 3,7, dayanıksız tüketim malı imalatında % 1,5, dayanıklı tüketim malı imalatında % 0,5, düşüş olurken, enerjide % 4,1 ve sermaye malı imalatında % 2,2 artış olmuştur (Tablo 20).

TABLO 20: ANA SANAYİ GRUPLARINA (MİG's) GÖRE ENDEKSLER VE DEĞİŞİM ORANLARI

	(2005=100)					
	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	107,8	115,3	114,3	7,8	6,9	-0,9
Aramalı İmalatı	109,8	117,1	112,7	9,8	6,7	-3,7
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	108,8	112,5	112,0	8,8	3,4	-0,5
Dayanıksız Tüketim Malı İmalatı	104,5	109,1	107,5	4,5	4,4	-1,5
Enerji	107,1	114,9	119,6	7,1	7,3	4,1
Sermaye Malı İmalatı	109,1	123,0	125,7	9,1	12,8	2,2

Kaynak: TÜİK

b. 1. Madencilik ve Taşocakçılığı

Madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri birinci üç aylık dönemde % 8,4, ikinci üç aylık dönemde % 7,7, üçüncü üç aylık dönemde % 3,9, son üç aylık dönemde ise % 2,7 artış göstermiştir. 2008 yılında toplam olarak sektörün katma değerinde % 5,4'lük büyüme gerçekleşmiştir.

Madencilik sektörü üretimi 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 15,3, ikinci üç aylık döneminde % 9,1, üçüncü üç aylık döneminde % 4,9, dördüncü üç aylık döneminde % 2,5 artış göstermiştir. Yıllonun itibarıyla 2007 yılında % 8,3 olan toplam madencilik sektörü üretimi artış hızı 2008 yılında % 7,6'ya gerilemiştir (Tablo 21).

TABLO 21: MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Alt Sektörler	(2005 = 100)					
	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Madencilik ve Taşocakçılığı	108,3	117,2	126,2	8,3	8,3	7,6
Kömür Madenciliği	106,9	119,8	137,1	6,9	12,1	14,4
Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı	96,7	93,3	97,6	-3,3	-3,5	4,6
Metal Cevherler Madenciliği	125,6	169,7	172,6	25,6	35,1	1,7
Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	112,5	114,3	120,1	12,5	1,5	5,1

Kaynak: TÜİK

Kömür madenciliği üretimi % 14,4, ham petrol ve doğalgaz çıkarımı üretimi % 4,6, metal cevherler madenciliği üretiminde % 1,7 artış kaydedilmiştir. Bunların dışında kalan madenlerin üretiminde ise % 5,1 artış gerçekleşmiştir.

b. 2. İmalat Sanayi

İmalat sanayi katma değeri birinci üç aylık dönemde % 8,8, ikinci üç aylık dönemde % 4,8, üçüncü üç aylık dönemde % 0,5 artarken, küresel mali krizin ekonomimize etkisinin artmasıyla dördüncü üç aylık dönemde % 10,8 azalmıştır. Yıl sonu itibariyle imalat sanayi katma değerinde % 0,8 artış olmuştur.

İmalat sanayi üretiminde 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 6,6, ikinci üç aylık döneminde % 3,8 artış olurken, üçüncü üç aylık döneminde % 2,3, son üç aylık dönemde de % 14,3 düşüş meydana gelmiştir. Böylece 2007 yılında toplam imalat sanayi üretimi % 6,6 artarken, küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin reel sektöre yansımalarıyla 2008 yılında % 1,8 düşmüştür (Tablo 22).

TABLO 22: İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Alt Sektörler	(2005=100)					
	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
İmalat Sanayi	107,7	114,8	112,7	7,7	6,6	-1,8
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	105,5	108,7	113,2	5,5	3,0	4,1
Tütün Ürünleri İmalatı	109,8	110,1	117,8	9,8	0,2	7,0
Tekstil Ürünleri İmalatı	102,3	103,0	92,0	2,3	0,6	-10,7
Giyim Eşyası İmalatı	96,4	102,8	90,4	-3,6	6,6	-12,0
Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi	118,1	111,2	105,3	18,1	-5,9	-5,3
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	131,1	143,7	158,9	31,1	9,6	10,6
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	108,0	115,0	118,4	8,0	6,5	3,0
Basım ve Yayımlar	109,2	115,5	113,2	9,2	5,7	-2,0
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	103,8	104,1	101,6	3,8	0,3	-2,4
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	111,2	120,8	120,5	11,2	8,7	-0,3
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	105,3	113,8	110,1	5,3	8,1	-3,3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	110,4	112,7	110,6	10,4	2,1	-1,8
Ana Metal Sanayi	113,9	126,1	123,6	13,9	10,7	-2,0
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	111,6	121,2	113,0	11,6	8,6	-6,8
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	113,8	120,9	115,0	13,8	6,2	-4,8
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	160,2	129,0	137,9	60,2	-19,5	6,9
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	113,4	132,8	133,5	13,4	17,1	0,5
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	76,4	61,1	45,2	-23,6	-20,0	-26,1
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler, ile Saat İmalatı	110,2	121,3	132,0	10,2	10,1	8,8
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	108,8	119,1	126,2	8,8	9,5	5,9
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	121,0	198,6	207,5	21,0	64,1	4,5
Mobilya İmalatı, B.y.s. Diğer İmalat	111,2	126,7	135,9	11,2	13,9	7,3

Kaynak: TÜİK

2008 yılında imalat sanayi üretimi alt sektörlerinde en yüksek artış % 10,6 ile ağaç ve ağaç mantarı ürünleri (mob. hariç) üretiminde gerçekleşirken, en büyük düşüş % 26,1 ile radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları üretiminde gerçekleşmiştir.

2007 yılında % 81,8 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2008 yılında 3,7 puanlık düşüşle % 78,1'e gerilemiştir. Kapasite kullanım oranı kamu kesiminde 1,7 puanlık düşüşle % 86,7, özel kesimde 3,7 puanlık düşüşle % 77 olmuştur (Tablo 23).

TABLO 23: İMALAT SANAYİ KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

(Üretim Değeri Ağırlıklı, %)

Alt Sektörler	2006			2007			2008		
	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam
İmalat Sanayi	89,4	79,6	81,0	88,4	80,7	81,8	86,7	77,0	78,1
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	77,9	70,7	71,2	79,0	72,3	72,6	82,5	71,0	71,5
Tütün Ürünleri İmalatı	58,8	70,5	67,4	61,4	78,7	74,0	28,6	78,2	75,7
Tekstil Ürünleri İmalatı	74,9	80,5	80,5	70,8	81,5	81,5	66,5	75,5	75,5
Giyim Eşyası İmalatı	0,0	82,5	82,5	0,0	83,5	83,5	0,0	80,3	80,3
Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi	0,0	67,8	67,8	0,0	68,0	68,0	0,0	65,8	65,8
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	0,0	85,9	85,9	0,0	85,8	85,8	0,0	84,9	84,9
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	44,3	83,3	83,3	84,2	85,4	85,5	65,8	82,6	82,6
Basım ve Yayım	90,6	72,4	74,0	72,9	75,3	75,1	75,8	70,9	71,2
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	93,0	65,8	91,5	89,7	68,0	88,6	88,1	61,3	86,7
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	89,0	74,9	76,9	90,3	74,7	77,1	88,8	73,5	75,4
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	0,0	80,3	80,3	0,0	81,1	81,1	0,0	80,1	80,1
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	74,1	83,2	83,0	74,3	82,2	82,1	60,7	78,4	78,2
Ana Metal Sanayi	86,4	82,8	83,6	91,4	84,6	85,7	85,2	81,6	82,2
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	80,0	76,2	76,2	76,7	78,8	78,8	0,0	72,9	72,9
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	53,0	78,9	78,2	63,7	76,7	76,5	63,9	75,2	75,0
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	0,0	83,3	83,3	0,0	76,0	76,0	0,0	61,5	61,5
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	56,4	79,9	79,9	37,5	82,8	82,7	55,0	82,0	82,0
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	79,2	85,0	84,9	80,0	83,8	83,7	80,0	83,7	83,7
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler, İle Saat İmalatı	0,0	80,2	80,2	0,0	79,8	79,8	0,0	79,8	79,8
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yan Römork İmalatı	0,0	85,4	85,4	0,0	88,0	88,0	0,0	77,6	77,6
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	73,3	82,6	79,8	79,9	89,2	87,1	84,1	88,0	86,7
Mobilya İmalatı, B.y.s. Diğer İmalat	94,5	83,9	84,2	95,7	80,4	80,7	93,9	76,2	76,5

Kaynak: TÜİK

2008 yılında imalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımı % 86,7 ile diğer ulaşım araçları ile kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatında gerçekleşirken, % 61,5 ile büro, muhasebe bilgi işlem makineleri imalatı en düşük kapasite kullanımının görüldüğü sektör olmuştur.

Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı

Gıda ürünleri ve içecek üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 3,5, ikinci üç aylık dönemde % 7 artış, üçüncü üç aylık dönemde % 0,6 düşüş gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde % 6,4 artış göstermiştir. 2007 yılında % 3 olan gıda ürünleri ve içecek üretimi artışı 2008 yılında % 4,1 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında % 72,6 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 71,5'e gerilemiştir.

Tütün Ürünleri İmalatı

Tütün ürünleri üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 7,2 düşüş gösterirken, ikinci üç aylık dönemde % 9,6, üçüncü üç aylık dönemde % 19,8, dördüncü üç aylık dönemde % 7,2 artış göstermiştir. 2007 yılında % 0,2 artan tütün ürünleri üretimi, 2008 yılında % 7 artmıştır. 2007 yılında % 74 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 75,7'ye yükselmiştir.

Tekstil Ürünleri İmalatı

Tekstil ürünleri üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 4,6, ikinci üç aylık dönemde % 9,8, üçüncü üç aylık dönemde % 11,1, dördüncü üç aylık dönemde % 16,8 düşüş göstermiştir. 2007 yılında % 0,6 artan tekstil ürünleri üretimi, 2008 yılında % 10,7 azalmıştır. 2007 yılında % 81,5 olan kapasite kullanım oranı, 2007 yılında % 75,5'e gerilemiştir.

Giyim Eşyası İmalatı

Giyim eşyası üretimi, 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 2,5, ikinci üç aylık dönemde % 15,9, üçüncü ve son üç aylık dönemde ise % 14,7 düşüş göstermiştir. Bu değişiklikler sonucu 2007 yılında % 6,6 artan giyim eşyası üretimi, 2008 yılında % 12 azalmıştır. Kapasite kullanım oranı 2007 yılında % 83,5 iken 2008 yılında % 80,3'e gerilemiştir.

Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi İmalatı

Derinin tabaklanması ve işlenmesi üretimi, 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 8,3, ikinci üç aylık döneminde % 5,3, üçüncü üç aylık döneminde % 3,2, son üç aylık dönemde % 4,3 azalmıştır. Böylece 2007 yılında % 5,9 azalan derinin tabaklanması ve işlenmesi üretimi, 2008 yılında % 5,3 azalmıştır. 2007 yılında % 68 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 65,8'e gerilemiştir.

Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)

Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri üretiminde 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 12,7, ikinci üç aylık döneminde % 14,4, üçüncü üç aylık dönemde % 14,1, dördüncü üç aylık dönemde % 0,8 oranında artış kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 9,6 artan ağaç ve mantar ürünleri üretimi, 2008 yılında % 10,6 artmıştır. 2007 yılında % 85,8 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 84,9'a gerilemiştir.

Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı

Kâğıt hamuru, kâğıt ve kâğıt ürünleri üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 8,4, ikinci üç aylık dönemde % 7,3, üçüncü üç aylık dönemde % 0,8 artış gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde % 4,5 düşüş göstermiştir. 2007 yılında % 6,5 büyüyen kâğıt hamuru, kâğıt ve kâğıt ürünleri üretimi, 2008 yılında % 3 büyümüştür. 2007 yılında % 85,5 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 82,6'ya gerilemiştir.

Basım ve Yayım

Basım ve Yayım üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 5,3, ikinci üç aylık dönemde % 3 artarken, üçüncü üç aylık dönemde % 5,2, dördüncü üç aylık

döneminde % 9,3 düşüş göstermiştir. 2007 yılında % 5,7 büyüyen basım ve yayım üretimi, 2008 yılında % 2 küçülmüştür. 2007 yılında % 75,1 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 71,2'ye gerilemiştir.

Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri

Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 0,7, ikinci üç aylık dönemde % 4,7, üçüncü üç aylık dönemde % 5,1 artış gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde % 19,7 düşüş göstermiştir. 2007 yılında % 0,3 büyüyen kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri üretimi, 2008 yılında % 2,4 küçülmüştür. 2007 yılında % 88,6 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 86,7'ye gerilemiştir.

Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı

Kimyasal madde ve ürünleri üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 10,1, ikinci üç aylık dönemde % 3,8 artarken, üçüncü üç aylık dönemde % 0,1, dördüncü üç aylık dönemde % 13,9 azalmıştır. 2007 yılında % 8,7 büyüyen kimyasal madde ve ürünleri üretimi, 2007 yılında % 0,3 küçülmüştür. Kimya sanayinde 2007 yılında % 77,1 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 75,4'e gerilemiştir.

Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı

Plastik ve kauçuk ürünleri üretimi, 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 4,5, ikinci üç aylık dönemde % 1,3 artış olurken, üçüncü üç aylık dönemde % 2,5, dördüncü üç aylık dönemde de % 16,2 düşüş olmuştur. 2007 yılında % 8,1 artan plastik ve kauçuk ürünleri üretimi, 2008 yılında % 3,3 azalmıştır. 2007 yılında % 81,1 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 80,1'e gerilemiştir.

Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı

Metalik olmayan diğer mineral ürünleri üretimi, 2008 yılının ilk üç aylık döneminde % 2,9, ikinci üç aylık dönemde % 1,8 artış olurken, üçüncü üç aylık dönemde % 2,7, dördüncü üç aylık dönemde de % 9,4 düşüş olmuştur. 2008 yılında % 2,1 artan metalik olmayan diğer mineral ürünleri üretimi, 2008 yılında % 1,8 azalmıştır. 2007 yılında % 82,1 olan kapasite kullanım oranı, 2008 yılında % 78,2'ye gerilemiştir.

Ana Metal Sanayi

Ana metal sanayi üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 7,9, ikinci üç aylık dönemde % 6,4, üçüncü üç aylık dönemde % 1,1 artarken, dördüncü üç aylık dönemde % 23,8 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 10,7 büyüyen ana metal sanayi üretiminde, 2008 yılında % 2'lik küçülme kaydedilmiştir. 2007 yılında % 85,7 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 82,2'ye gerilemiştir.

Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı

Makine ve teçhizat hariç; metal ürünleri üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 4,9 artarken, ikinci üç aylık döneminde % 0,4, üçüncü üç aylık döneminde % 5,1, dördüncü üç aylık döneminde % 24,8 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 8,6 büyüyen makine ve teçhizat hariç; metal ürünleri üretiminde, 2008 yılında % 6,8'lik küçülme olmuştur. 2007 yılında % 78,8 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 72,9'a gerilemiştir.

B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı

B.y.s. makine ve teçhizat ürünleri üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 3,3, ikinci üç aylık döneminde % 1,1, üçüncü üç aylık döneminde % 2,9, dördüncü üç aylık döneminde % 12,2 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 6,2 büyüyen b.y.s. makine ve teçhizat ürünleri üretiminde, 2008 yılında % 4,8'lik küçülme olmuştur. 2007 yılında % 76,5 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 75'e gerilemiştir.

Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı

Büro makineleri ve bilgisayar ürünleri üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 45,9, ikinci üç aylık döneminde % 18,4 artış gösterirken, üçüncü üç aylık döneminde % 12,7, dördüncü üç aylık döneminde % 8,5 düşüş göstermiştir. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 19,5 küçülen büro makineleri ve bilgisayar ürünleri üretiminde, 2008 yılında % 6,9'luk büyüme gerçekleşmiştir. 2007 yılında % 76 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 61,5'e gerilemiştir.

B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı

B.y.s. elektrikli makine ve cihazların üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 11,7, ikinci üç aylık döneminde % 9 artarken, üçüncü üç aylık döneminde % 3,3, dördüncü üç aylık döneminde % 13,3 küçülmüştür. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 17,1 büyüyen b.y.s. elektrikli makine ve cihazların üretiminde, 2008 yılında % 0,5'lik büyüme olmuştur. 2007 yılında % 82,7 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 82'ye gerilemiştir.

Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı

Radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 20,3, ikinci üç aylık döneminde % 16,8, üçüncü üç aylık döneminde % 15,2, dördüncü üç aylık döneminde % 40,6 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 20 küçülen radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları üretiminde, 2008 yılında % 26,1'lik küçülme olmuştur. 2007 yılında % 83,7 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında aynı düzeyde kalmıştır.

Tıbbi Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı

Tıbbi hassas ve optik aletler ile saat üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 30,7, ikinci üç aylık döneminde % 30,8, üçüncü üç aylık döneminde % 8,4 artarken, dördüncü üç aylık döneminde % 20,4 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 10,1 büyüyen tıbbi hassas ve optik aletler ile saat üretiminde, 2008 yılında % 8,8'lik büyüme olmuştur. 2007 yılında % 79,8 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında değişmemiştir.

Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı

Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 34,4, ikinci üç aylık döneminde % 30,9, üçüncü üç aylık döneminde % 1,9 artış gösterirken, dördüncü üç aylık döneminde % 37,5 düşüş göstermiştir. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 9,5 büyüyen motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork üretimi, 2008 yılında % 5,9 oranında büyümüştür. 2007 yılında % 88 olan kapasite kullanım oranı 2007 yılında % 77,6'ya gerilemiştir.

Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı

Diğer ulaşım araçlarının üretimi, 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 0,3, ikinci üç aylık döneminde % 2 azalırken, üçüncü üç aylık döneminde % 10,9, dördüncü üç aylık döneminde % 9,6 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 64,1 büyüyen diğer ulaşım araçları üretiminde, 2008 yılında % 4,5'lik büyüme kaydedilmiştir. 2007 yılında % 87,1 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 86,7'ye gerilemiştir.

Mobilya İmalatı B.y.s. Diğer İmalatlar

Mobilya imalatı b.y.s. üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 24,2, ikinci üç aylık döneminde % 6,6, üçüncü üç aylık döneminde % 2,8 artarken, dördüncü üç aylık döneminde % 2,7 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2007 yılında % 13,9 büyüyen mobilya imalatı b.y.s. üretiminde, 2008 yılında % 7,3'lük büyüme kaydedilmiştir. 2007 yılında % 80,7 olan kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 76,5'e gerilemiştir.

b. 3. Enerji

Enerji sektörü katma değeri birinci üç aylık dönemde % 8,3, ikinci üç aylık dönemde % 6, üçüncü üç aylık dönemde % 4,1 artarken, dördüncü üç aylık dönemde % 1,2 azalmıştır. 2008 yılında enerji sektörü katma değerinde % 3,8 artış olmuştur.

Enerji sektörü üretimi 2008 yılının birinci üç aylık döneminde % 10,2, ikinci üç aylık döneminde % 5,5, üçüncü üç aylık döneminde % 3,2 artarken, dördüncü üç aylık döneminde % 3,2 azalmıştır. 2007 yılında % 8,7 olan enerji sektörü üretimi artış hızı 2008 yılında % 3,8'e gerilemiştir (Tablo 24).

TABLO 24: ENERJİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

(2005=100)		
Yıllar	Üretim Endeksi	Değişim Oranları (%)
2006	108,6	8,6
2007	118,1	8,7
2008	122,6	3,8

Kaynak: TÜİK

2008 yılında elektrik üretiminin % 47,3'ü doğal gaz yakıtlı santrallerden, % 20,7'si linyit yakıtlı santrallerden, % 18,2'si hidrolik santrallerden, % 7,6'sı taş kömürü yakıtlı santrallerden, % 5,2'si akaryakıt yakıtlı santrallerden, % 0,9'u jeotermal-rüzgar enerji santrallerinden ve % 0,1'i biyogaz-atık yakıtlı santrallerden sağlanmıştır. Toplam enerji üretimi % 6 artarak 191.568 GWh'den 203.000 GWh'ye yükselmiştir (Tablo 25).

Elektrik enerjisi tüketimi (brüt), 2008 yılında bir önceki yıla göre % 6,7 artarak 190.010 GWh'den, 202.700 GWh'ye yükselmiştir. Bunun % 38,5'i sanayide, % 18,9'u konutlarda, % 13'ü ticarethanelerde, % 3,7'si resmi dairelerde, % 2'si genel aydınlatmada ve % 5,5'i diğer kesimlerde tüketilmiştir. Toplam tüketimin % 18,4'ünü kayıplar oluşturmuştur. Toplam elektrik enerjisi tüketimi içinde kayıpların payı değişmezken, ticarethaneler ve resmi dairelerde kullanılan elektrik enerjisi tüketiminin payı artmış, konutlar, genel aydınlatma ve sanayide kullanılan elektrik enerjisi tüketiminin payı azalmıştır (Tablo 26).

EKONOMİK RAPOR

TABLO 25: ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI

Yıllar	Termik																Genel Toplam Miktar	Genel Toplam Pay (%)	Genel Toplam Miktar	Genel Toplam Pay (%)
	Biyogaz-Atık ve Diğer												Hidrolik		Jeotermal-Rüzgar					
	Taş Kömürü		Linyit		Akaryakıt		Doğal Gaz		Biyogaz-Atık ve Diğer		Toplam		Hidrolik		Jeotermal-Rüzgar					
Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)			
2002	4.093	3,2	28.056	21,7	10.744	8,3	52.496	40,6	174	0,1	95.563	73,9	33.684	26,0	153	0,1	129.400	100,0		
2003	8.663	6,2	23.590	16,8	9.196	6,5	63.536	45,2	116	0,1	105.101	74,8	35.329	25,1	150	0,1	140.580	100,0		
2004	11.998	8,0	22.449	14,9	7.670	5,1	62.242	41,3	104	0,1	104.463	69,3	46.084	30,6	151	0,1	150.698	100,0		
2005	12.100	7,4	28.600	17,6	8.000	4,9	72.700	44,7	150	0,1	121.550	74,8	40.800	25,1	150	0,1	162.500	100,0		
2006	14.217	8,1	32.433	18,4	4.340	2,5	80.691	45,8	154	0,1	131.835	74,8	44.244	25,1	221	0,1	176.300	100,0		
2007	15.136	7,9	38.294	20,0	6.537	3,4	95.025	49,6	214	0,1	155.206	81,0	35.851	18,7	511	0,3	191.568	100,0		
2008 (1)	15.400	7,6	42.000	20,7	10.590	5,2	96.000	47,3	210	0,1	164.200	80,9	37.000	18,2	1800	0,9	203.000	100,0		

Kaynak: DPT

(1): Geçici

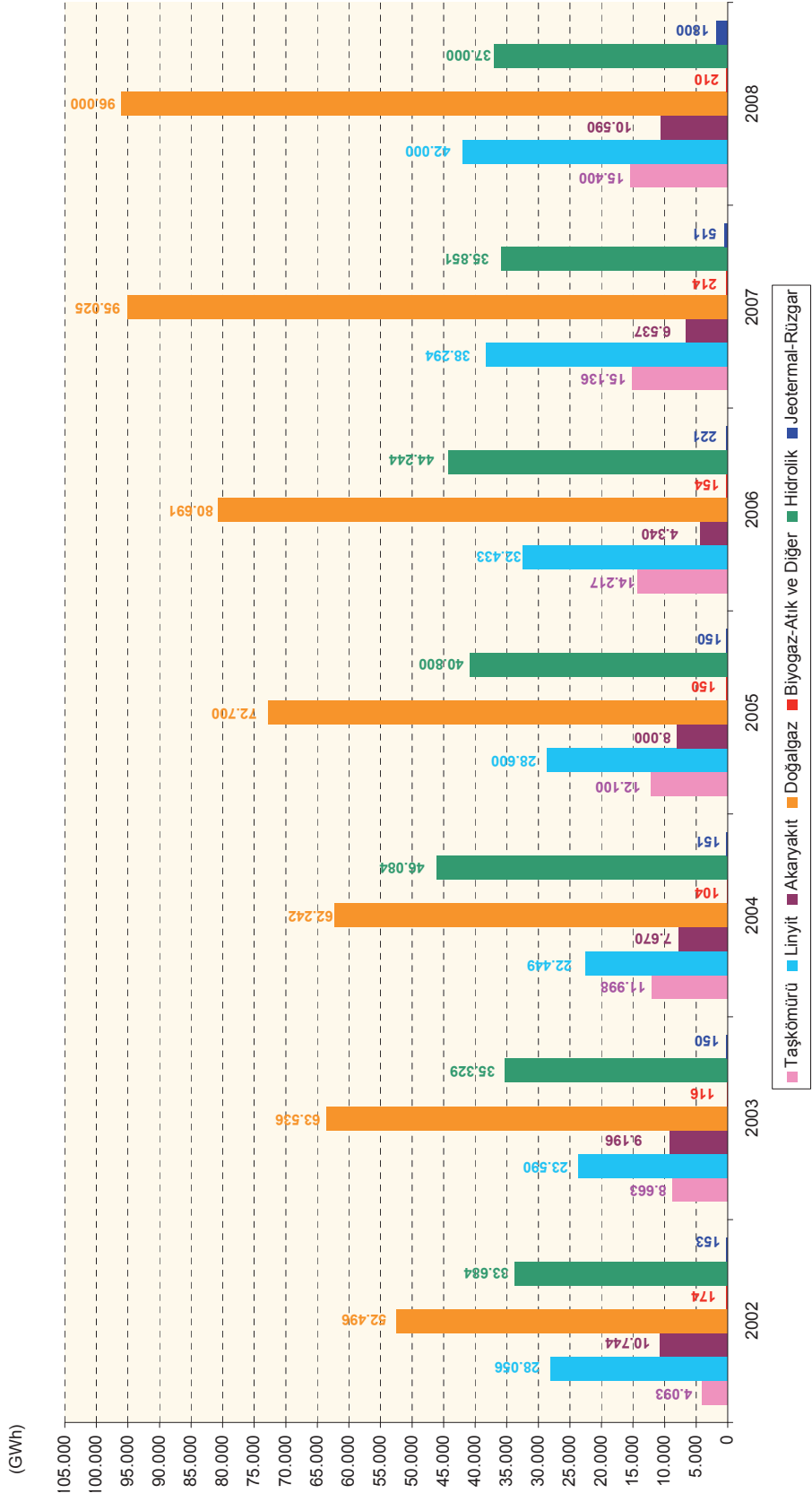
TABLO 26: ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN KULLANICI GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Yıllar	Konutlar												Ticaretaneler				Resmi Daireler				Genel Aycımlatma				Sanayi				Diğer				Kayıplar				Toplam Brüt Tüketim			
	Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)		Miktar		Pay (%)					
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)								
2002	26.500	20,0	10.200	7,7	4.600	3,5	5.200	3,9	49.200	37,1	7.900	6,0	28.953	21,8	132.553	100,0																								
2003	29.400	20,8	11.200	7,9	5.000	3,5	5.600	4,0	54.500	38,6	8.400	6,0	27.051	19,2	141.151	100,0																								
2004	27.619	18,4	15.656	10,4	4.531	3,0	4.433	3,0	59.566	39,7	9.337	6,2	28.876	19,2	150.018	100,0																								
2005	30.000	18,7	18.200	11,3	4.600	2,9	4.500	2,8	63.700	39,6	9.700	6,0	30.094	18,7	160.794	100,0																								
2006	34.800	19,9	21.100	12,1	6.000	3,4	3.900	2,2	67.000	38,4	10.200	5,8	31.637	18,1	174.637	100,0																								
2007	36.476	19,2	23.141	12,2	6.933	3,6	4.053	2,1	73.795	38,8	10.738	5,7	34.874	18,4	190.010	100,0																								
2008 (1)	38.400	18,9	26.300	13,0	7.500	3,7	4.100	2,0	78.000	38,5	11.100	5,5	37.300	18,4	202.700	100,0																								

Kaynak: DPT

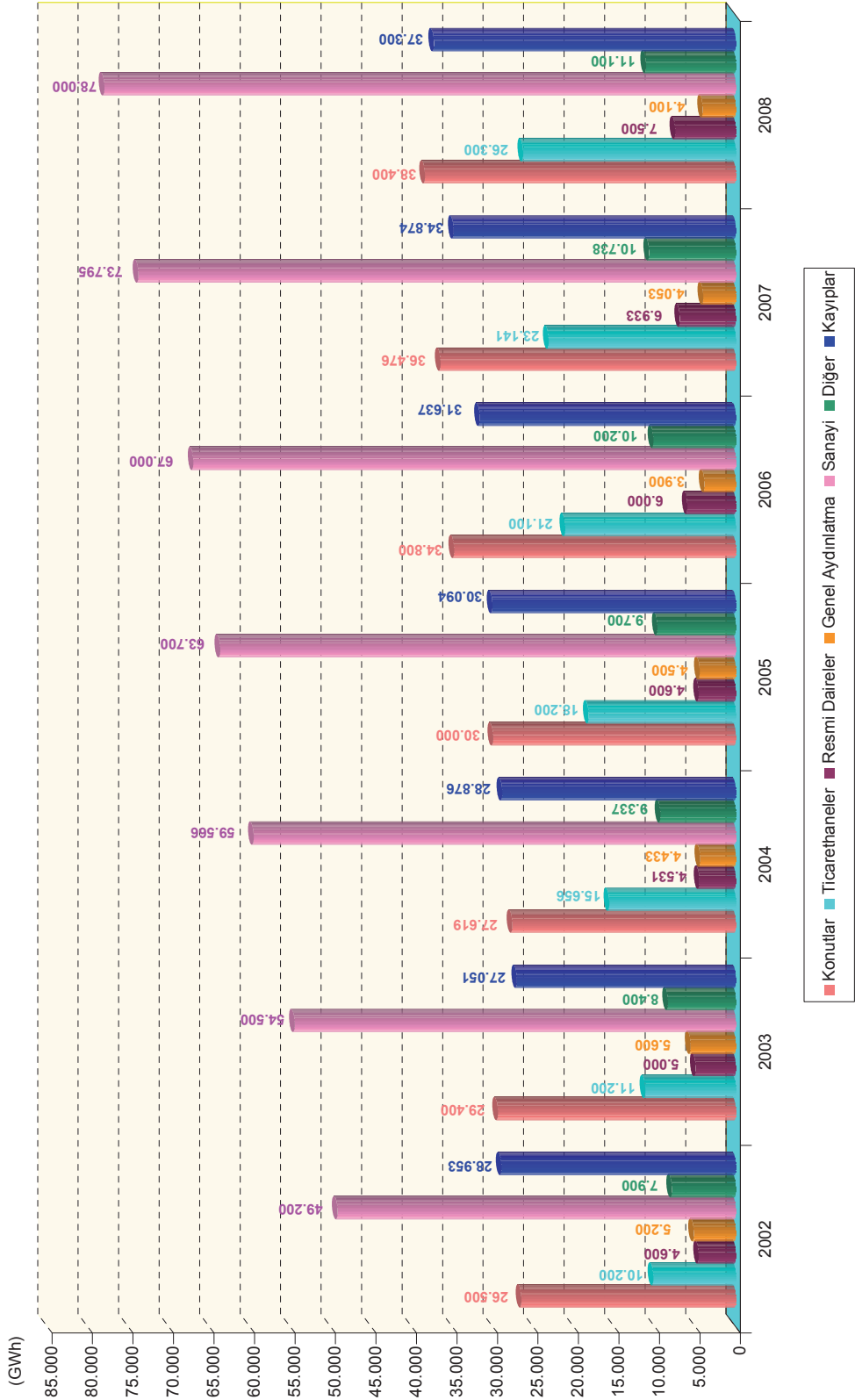
(1): Geçici

GRAFİK 8: ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 9: ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN KULLANICI GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

b. 4. Sanayi Ciro ve Sipariş Endeksleri

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde sanayi ciro ve sipariş endeksleri ilk defa 2008 yılı Ekim ayında yayınlanmıştır. Sanayi ciro endeksi, madencilik ve taşocakçılığı ile imalat sanayi sektörlerinde yer alan ve sanayi üretim anketinin kapsamına giren işyerlerinden, sipariş endeksi, imalat sanayide sipariş ile çalışan faaliyetlerde bulunan ve sanayi üretim anketinin kapsamına giren işyerlerinden oluşturulmuştur.

b. 4. 1. Ciro Endeksleri

Sanayi üretiminde faaliyet gösteren işyerleri için pazarın gelişimini göstermek amacıyla hesaplanan kısa dönemli değer endeksi olan sanayi ciro endeksi 2008 yılında % 14,6 artmıştır. Sanayi ciro endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 36,8 ve imalat sanayi sektöründe % 14,1 artmıştır (Tablo 27).

TABLO 27: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ CİRO ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	119,5	138,2	158,4	19,5	15,7	14,6
Madencilik ve Taşocakçılığı	133,5	144,3	197,5	33,5	8,2	36,8
İmalat Sanayi	119,2	138,1	157,5	19,2	15,9	14,1

Kaynak: TÜİK

b. 4. 2. Sipariş Endeksleri

Gelecekteki üretimin yönünü göstermek üzere hesaplanan sanayi sipariş endeksi 2008 yılında % 8,8 artış göstermiştir. En yüksek artış % 39,7 ile diğer ulaşım araçları imalatında gerçekleşirken, en yüksek düşüş % 43,9 ile tıbbi hassas ve optik aletler ile saat imalatında gerçekleşmiştir (Tablo 28).

TABLO 28: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ SİPARİŞ ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Alt Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
İmalat Sanayi	123,1	146,6	159,4	23,1	19,0	8,8
Tekstil Ürünleri İmalatı	115,1	130,1	131,1	15,1	13,0	0,8
Giyim Eşyası İmalatı	109,4	129,3	133,9	9,4	18,2	3,6
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	126,3	143,9	150,8	26,3	14,0	4,8
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	117,9	129,5	153,8	17,9	9,8	18,8
Ana Metal Sanayi	160,7	207,5	229,9	60,7	29,1	10,8
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	121,8	165,9	200,4	21,8	36,2	20,8
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	123,2	151,7	169,8	23,2	23,1	12,0
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	279,0	293,9	281,0	179,0	5,3	-4,4
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	138,2	177,3	201,2	38,2	28,3	13,5
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	95,4	81,9	72,7	-4,6	-14,1	-11,2
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı	186,1	287,3	161,3	86,1	54,3	-43,9
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	114,3	131,7	141,8	14,3	15,2	7,6
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	68,6	95,2	133,0	-31,4	38,7	39,7

Kaynak: TÜİK

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 10: İMALAT SANAYİ CİRO VE SİPARİŞ ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI

b.5. Sanayide İşgücü Girdi Göstergeleri

b.5.1. İstihdam

2008 yılında sanayi istihdam endeksi % 0,4 azalmıştır. İstihdam endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 1,7 artarken, imalat sanayi sektöründe % 0,4, elektrik, gaz ve su sektöründe % 2,3 azalmıştır (Tablo 29).

TABLO 29: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ İSTİHDAM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	102,6	106,7	106,3	2,6	4,0	-0,4
Madencilik ve Taşocakçılığı	111,8	122,9	125,0	11,8	9,9	1,7
İmalat Sanayi	102,2	106,3	105,9	2,2	4,0	-0,4
Elektrik, Gaz ve Su	102,5	102,9	100,6	2,5	0,4	-2,3

Kaynak: TÜİK

b.5.2. Çalışılan Saat

2008 yılında sanayide çalışılan saat endeksi % 0,9 azalmıştır. Çalışılan saat endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 1,2 artarken, imalat sanayi sektöründe % 0,9, elektrik, gaz ve su sektöründe % 3,5 azalmıştır (Tablo 30).

TABLO 30: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİDE ÇALIŞILAN SAAT ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	102,1	106,9	105,9	2,1	4,6	-0,9
Madencilik ve Taşocakçılığı	115,4	124,9	126,4	15,4	8,2	1,2
İmalat Sanayi	101,8	106,4	105,5	1,8	4,5	-0,9
Elektrik, Gaz ve Su	98,2	102,3	98,7	-1,8	4,2	-3,5

Kaynak: TÜİK

2008 yılında sanayide çalışılan saat başına verimlilik % 0,1 artmıştır. Verimlilik, imalat sanayi sektöründe % 1 azalırken, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 6,4, elektrik, gaz ve su sektöründe % 7,6 artmıştır (Tablo 31).

TABLO 31: SEKTÖRLERE GÖRE ÇALIŞILAN SAAT BAŞINA VERİMLİLİK

Sektörler	Verimlilik Endeksi (2005=100)			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	105,6	107,9	107,9	5,6	2,2	0,1
Madencilik ve Taşocakçılığı	93,8	93,8	99,8	-6,2	0,0	6,4
İmalat Sanayi	105,8	107,9	106,8	5,8	2,0	-1,0
Elektrik, Gaz ve Su	110,6	115,4	124,2	10,6	4,4	7,6

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

b.5.3. Brüt Ücret-Maaş

2008 yılında sanayide brüt ücret-maaş endeksi % 10,3 artmıştır. Brüt ücret-maaş endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 13,3, imalat sanayi sektöründe % 10,1, elektrik, gaz ve su sektöründe % 9,8 artmıştır (Tablo 32).

TABLO 32: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİDE BRÜT ÜCRET-MAAŞ ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	Endeks			Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Toplam Sanayi	113,3	130,1	143,5	13,3	14,8	10,3
Madencilik ve Taşocakçılığı	120,4	150,0	169,9	20,4	24,5	13,3
İmalat Sanayi	113,0	129,3	142,4	13,0	14,3	10,1
Elektrik, Gaz ve Su	112,1	126,7	139,1	12,1	13,1	9,8

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 11: SANAYİDE İŞGÜCÜ GİRDİ GÖSTERGELERİNİN DEĞİŞİM ORANLARI

b. 6. Sektör Gelişmeleri

İmalat sanayinde bazı sektörler yüksek oranlarda büyürken bazı sektörler ise imalat sanayi sektörü ortalamasının altında kalmaktadır. Özellikle ortalamasının altında kalan sektörler tekstil, giyim ve deri imalatı gibi işgücü yoğun sektörler olarak ortaya çıkmaktadır. 2008 yılında tekstil, giyim ve deri imalatı gibi işgücü yoğun çalışan sektörler ile radyo-televizyon-haberleşme araçları, makine, metal eşya, plastik ve basım ürünleri üreten teknoloji yoğun imalat sanayi sektörlerinde ortalamasının altında üretim düşüşleri gerçekleşmiştir. 2008 yılı için bu sektörlerin ihracatlarına bakıldığında üretim düşüşü yaşamasına rağmen sadece metal eşya sektörü ortalamasının üstünde ihracatını artırırken, diğer sektörlerin üretim düşüşlerine paralel olarak ihracatları da toplam ihracat artışının altında kalmıştır (Tablo 33).

TABLO 33: SEKTÖRLERE GÖRE ÜRETİM VE DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ (1)

	Milli Gelir			Sanayi Üretim Endeksi			Değişim (%)			İthalat			
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	İhracat			İthalat			
							2006	2007	2008	2006	2007	2008	
GSYİH	6,9	4,7	1,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	1,4	-6,7	4,1	-	-	-	4,1	7,5	7,4	3,9	59,2	37,7	
Toplam Sanayi	8,3	5,8	1,1	7,8	6,9	-0,9	16,9	26,2	23,8	19,8	20,3	16,7	
Madencilik ve Taşocaklığı	5,2	8,1	5,4	8,3	8,3	7,6	41,5	44,9	29,7	35,0	14,9	40,8	
İmalat Sanayi	8,4	5,6	0,8	7,7	6,6	-1,8	16,6	26,0	23,8	17,2	21,3	12,2	
Elektrik, gaz, su	8,6	6,8	3,8	8,6	8,7	3,8	19,5	36,6	-56,6	0,0	18,2	-28,0	
İnşaat	18,5	5,7	-7,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Hizmetler	6,1	6,0	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
İşgücü Yoğun İmalat	Ağaç ve Mantar Ürünleri İmalatı	-	-	-	31,1	9,6	10,6	34,4	35,5	17,3	16,0	28,3	5,4
	Mobilya İmalatı ve Diğer İmalat	-	-	-	11,2	13,9	7,3	5,3	31,6	12,9	33,8	29,5	10,1
	Tütün Ürünleri İmalatı	-	-	-	9,8	0,2	7,0	49,0	7,3	42,1	-10,0	-2,4	26,6
	Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	-	-	-	5,5	3,0	4,1	1,6	19,0	25,4	16,0	8,5	41,4
	Kağıt Ve Kağıt Ürünleri İmalatı	-	-	-	8,0	6,5	3,0	7,6	39,0	25,9	16,7	20,7	6,4
	Metalik Olm. Diğer Mineral Ürün. İmalatı	-	-	-	10,4	2,1	-1,8	4,2	21,4	27,1	40,7	8,6	0,5
	Ana Metal Sanayii	-	-	-	13,9	10,7	-2,0	35,5	32,3	82,8	24,9	35,1	14,8
	Derinin Tabaklanması İşlenmesi	-	-	-	18,1	-5,9	-5,3	17,9	28,0	8,6	25,7	19,5	9,7
	Tekstil Ürünleri İmalatı	-	-	-	2,3	0,6	-10,7	6,0	16,6	4,8	6,4	25,8	-4,2
	Giyim Eşyası İmalatı	-	-	-	-3,6	6,6	-12,0	2,5	15,9	-2,5	38,7	41,1	40,1
Teknoloji Yoğun İmalat	Tıbbi Ale. Has. Optik Alet. ve Saat İmalatı	-	-	-	10,2	10,1	8,8	23,5	38,2	19,9	10,2	16,9	14,4
	Büro Muh. ve Bilgi İşlem Mak. İmalatı	-	-	-	60,2	-19,5	6,9	27,8	46,1	4,2	14,1	4,4	-3,5
	Motorlu Kara Taşıtlar	-	-	-	8,8	9,5	5,9	24,0	34,2	13,6	7,8	13,6	2,8
	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	-	-	-	21,0	64,1	4,5	25,4	28,4	21,5	25,3	-7,6	39,6
	Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	-	-	-	13,4	17,1	0,5	46,0	45,5	21,1	18,5	26,9	16,3
	Kimyasal Ürünlerin İmalatı	-	-	-	11,2	8,7	-0,3	23,5	16,5	23,1	12,1	20,5	14,3
	Basım ve Yayım	-	-	-	9,2	5,7	-2,0	2,5	21,0	11,3	-7,2	59,0	0,5
	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol	-	-	-	3,8	0,3	-2,4	35,0	44,7	48,8	38,6	24,4	45,7
	Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	-	-	-	5,3	8,1	-3,3	21,3	30,3	20,9	20,5	20,8	10,8
	Makine ve Teçhizat İmalatı	-	-	-	13,8	6,2	-4,8	23,4	33,7	21,6	17,2	19,4	-0,5
Metal Eşya Sanayii	-	-	-	11,6	8,6	-6,8	24,8	26,9	30,1	25,9	15,1	23,8	
Radyo Tele. Haber. Cihazları İmalatı	-	-	-	-23,6	-20,0	-26,1	-2,0	-10,4	-17,7	6,4	19,4	-8,6	

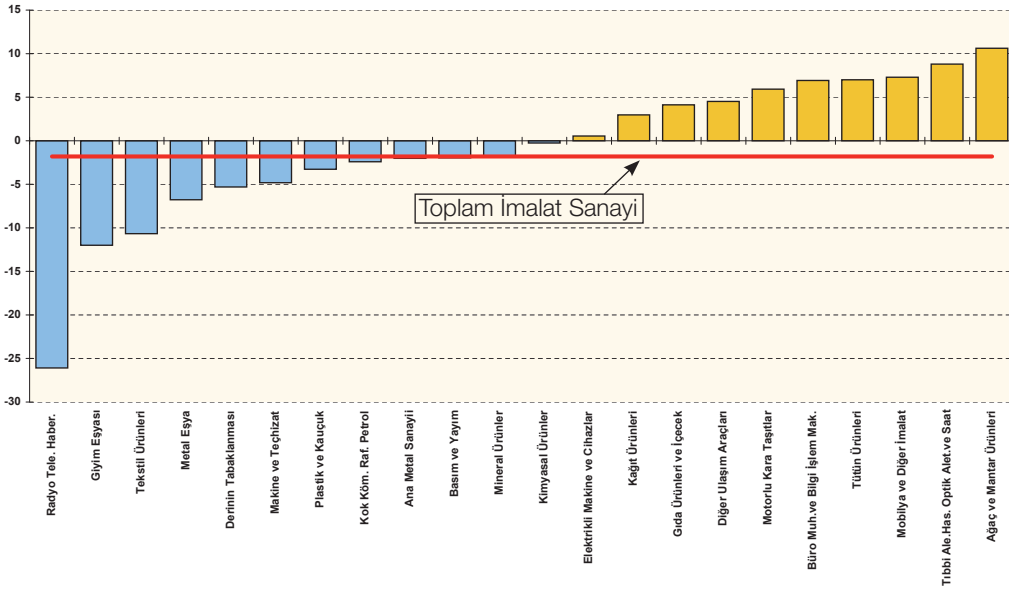
Kaynak: TÜİK

(1): Sektörler 2008 yılı sanayi üretim endeksi değişim oranına göre sıralanmıştır.

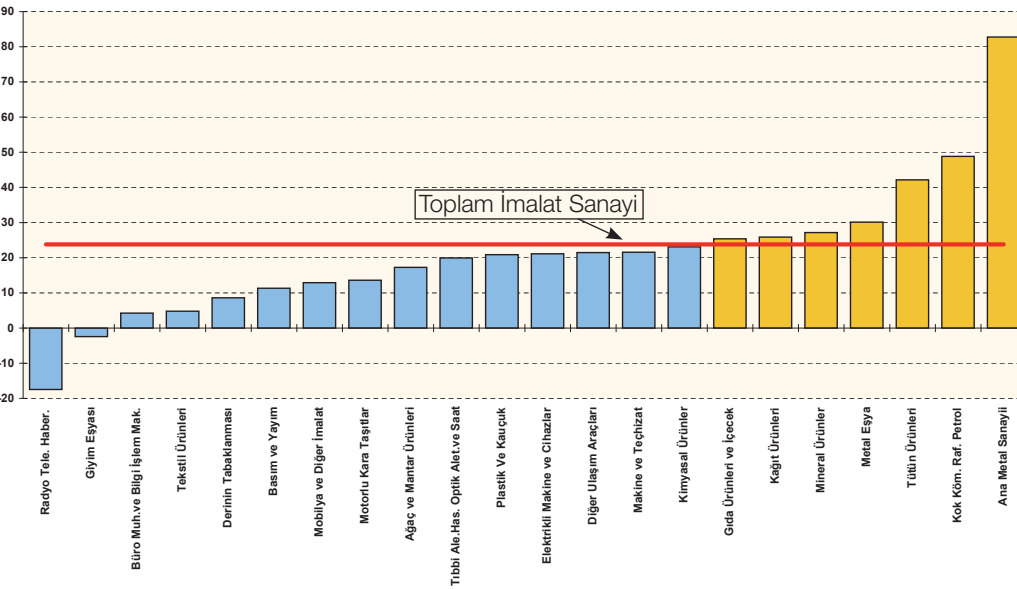
2008 yılında ortalamasının üstünde büyüyen imalat sanayi sektörleri ise gıda, kağıt, mobilya, tütün ve ağaç ürünleri üreten işgücü yoğun sektörler ile elektrikli makine, ulaşım ve kara taşıtları, bilgi işlem makineleri ve tıbbi araçlar üreten teknoloji yoğun sektörlerdir. Gıda, tütün ve kağıt imalatı yapan sektörler aynı zamanda 2008 yılı içinde ortalamasının üstünde ihracatlarını artırmışlardır. Üretimleri artan diğer sektörlerin ise ihracatları ortalama toplam ihracatın altında yer almıştır.

2008 yılındaki bu değerler üzerinde küresel krizin etkisinin yanında özellikle ihracat yapan sektörler açısından uluslararası rekabet koşullarının artması da etkili olmuştur.

GRAFİK 12: 2008 YILI SEKTÖR ÜRETİMLERİNİN DEĞİŞİM ORANLARI (%)

GRAFİK 13: 2008 YILI SEKTÖR İHRACATLARININ DEĞİŞİM ORANLARI (%)

c. Hizmetler

c. 1. Ticaret

Ticaret borsaları işlem hacmi 2008 yılında geçen yıla göre % 11,3 artarak 62.031,9 milyon YTL'den 69.032,9 milyon YTL'ye yükselmiştir. Reel olarak ise ticaret borsaları işlem hacminde % 1,1'lik artış meydana gelmiştir (Tablo 34).

TABLO 34: TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMI

Yıllar	İşlem Hacmi		TÜFE (2003=100)	İşlem Hacmi
	(Bin YTL)	Değişim (%)	Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2004	41.573.499	-	9,4	-
2005	48.431.036	16,5	7,7	8,1
2006	53.243.986	9,9	9,7	0,3
2007	62.031.924	16,5	8,4	7,5
2008	69.032.917	11,3	10,1	1,1

Kaynak: TOBB

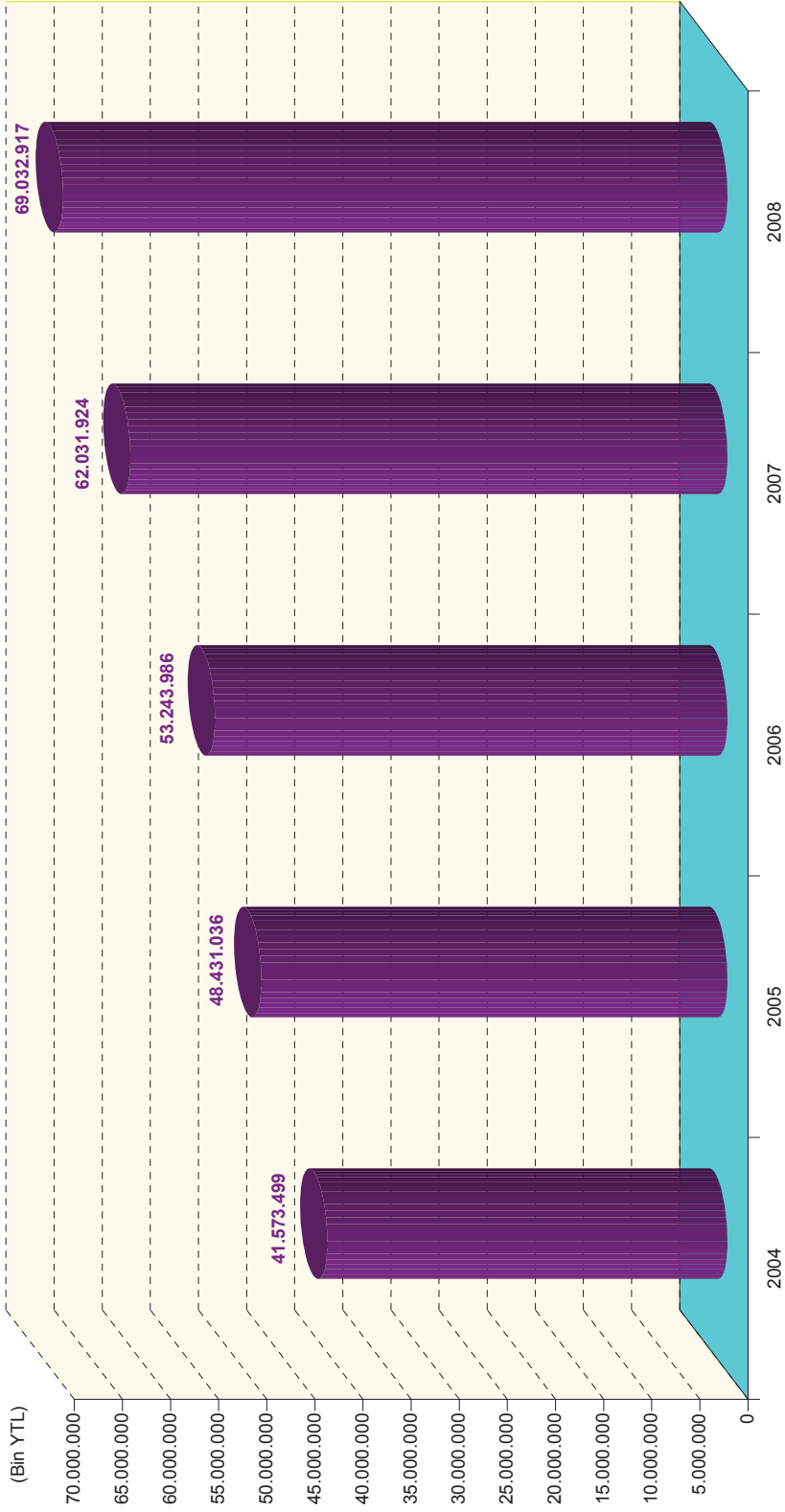
Seçilmiş borsalar itibarıyla 2008 yılında işlem hacminin en yüksek olduğu borsa 9.799,6 milyon YTL ile İstanbul Ticaret Borsası olurken, onu 4.067,4 milyon YTL ile İzmir, 2.525,7 milyon YTL ile Adana ve 2.476,9 milyon YTL ile Konya Ticaret Borsaları takip etmiştir. İşlem hacmi geçen yıla oranla en çok % 100,9 ile Rize, % 71,1 ile Antakya, % 36,8 ile Tekirdağ ve % 30,5 ile İstanbul Ticaret Borsaları'nda artmıştır (Tablo 35).

TABLO 35: SEÇİLMİŞ TİCARET BORSALARI İŞLEM HACİMLERİ

Borsalar	İşlem Hacmi					Değişim (%)			
	2004	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Adana	1.712.592	1.676.316	2.134.482	2.292.948	2.525.718	-2,1	27,3	7,4	10,2
Adapazarı	1.439.470	1.529.273	1.354.525	1.594.255	1.778.619	6,2	-11,4	17,7	11,6
Afyonkarahisar	502.241	642.736	925.702	1.054.300	1.167.130	28,0	44,0	13,9	10,7
Ankara	1.100.340	1.404.365	1.373.092	1.627.984	1.767.991	27,6	-2,2	18,6	8,6
Antakya	677.708	656.349	711.771	680.099	1.163.382	-3,2	8,4	-4,4	71,1
Antalya	371.207	431.040	480.139	592.455	622.739	16,1	11,4	23,4	5,1
Aydın	537.523	753.132	647.415	872.393	803.323	40,1	-14,0	34,8	-7,9
Balıkesir	488.119	921.305	909.796	968.511	1.253.054	88,7	-1,2	6,5	29,4
Bursa	475.717	496.147	779.191	642.379	690.265	4,3	57,0	-17,6	7,5
Denizli	321.133	310.718	423.010	483.967	508.355	-3,2	36,1	14,4	5,0
Diyarbakır	622.816	805.675	1.009.100	1.583.374	1.013.778	29,4	25,2	56,9	-36,0
Edirne	562.973	551.960	554.590	591.237	717.631	-2,0	0,5	6,6	21,4
Eskişehir	362.880	476.317	557.402	519.852	607.073	31,3	17,0	-6,7	16,8
Gaziantep	1.118.685	1.138.300	1.622.706	2.124.600	1.880.000	1,8	42,6	30,9	-11,5
Giresun	1.329.162	1.095.327	1.205.184	1.327.506	1.224.283	-17,6	10,0	10,1	-7,8
İstanbul	6.427.194	5.625.983	6.257.608	7.511.821	9.799.578	-12,5	11,2	20,0	30,5
İzmir	2.668.059	2.867.372	3.138.479	3.335.595	4.067.437	7,5	9,5	6,3	21,9
Kahramanmaraş	381.453	387.665	432.842	521.891	634.119	1,6	11,7	20,6	21,5
Kayseri	328.735	443.340	479.864	585.566	690.348	34,9	8,2	22,0	17,9
Konya	1.430.593	1.453.210	1.965.449	2.320.213	2.476.845	1,6	35,2	18,1	6,8
Malatya	965.289	1.345.837	640.966	800.978	918.638	39,4	-52,4	25,0	14,7
Mersin	941.072	1.061.420	1.234.939	1.463.320	1.674.478	12,8	16,3	18,5	14,4
Ordu	770.155	1.369.536	1.394.165	1.462.071	1.394.457	77,8	1,8	4,9	-4,6
Rize	428.620	517.278	562.955	644.503	1.295.034	20,7	8,8	14,5	100,9
Samsun	307.930	464.469	486.599	579.178	753.513	50,8	4,8	19,0	30,1
Tekirdağ	441.850	487.906	557.039	710.220	971.386	10,4	14,2	27,5	36,8
Trabzon	566.374	696.394	738.064	779.084	657.652	23,0	6,0	5,6	-15,6
Diğerleri	14.293.608	18.821.665	20.666.912	24.361.624	25.976.091	31,7	9,8	17,9	6,6
Toplam	41.573.499	48.431.036	53.243.986	62.031.924	69.032.917	16,5	9,9	16,5	11,3

Kaynak: TOBB

GRAFİK 14: TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMI

2008 yılında 16'sı kolektif şirket, 1'i komandit şirket, 45.569'u limited şirket, 2.413'ü anonim şirket, 1.004'ü kooperatif olmak üzere toplam sermayesi 12.338,2 milyon YTL olan 49.003 şirket kurulmuştur. 2007 yılına göre kurulan şirket sayısında % 11,5'lik, sermaye miktarında da % 2,1'lik düşüş olmuştur (Tablo 36).

TABLO 36: YENİ KURULAN ŞİRKET VE KOOPERATİFLER

Yıllar	Kolektif Şirket		Komandit Şirket		Limited Şirket		Anonim Şirket		Kooperatif		Toplam	
	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL
2002	117	7.359.281	3	120.070	27.929	874.570.414	1.973	1.235.217.023	820	1.233.123	30.842	2.118.499.911
2003	171	12.232.001	3	185.500	29.095	1.175.453.955	2.282	1.683.777.244	708	1.303.745	32.259	2.872.952.445
2004	98	5.811.453	2	175.000	36.647	2.451.303.768	2.767	2.362.499.853	1.405	1.183.327	40.919	4.820.973.401
2005	22	1.143.500	2	22.000	42.671	4.408.119.411	3.041	3.286.431.220	1.665	21.556.409	47.401	7.717.272.540
2006	22	1.169.012	1	990.000	48.012	5.846.801.944	2.918	3.660.011.051	1.746	25.753.840	52.699	9.534.725.847
2007	9	1.635.507	1	1.000.000	50.658	7.552.340.710	3.381	5.041.644.691	1.301	9.252.278	55.350	12.605.873.186
2008	16	2.422.500	1	10.000	45.569	8.119.654.293	2.413	4.194.519.293	1.004	21.610.657	49.003	12.338.216.743

Kaynak: TÜİK

2008 yılında 88'i kolektif şirket, 6'sı komandit şirket, 8.416'sı limited şirket, 836'sı anonim şirket, 232'si kooperatif olmak üzere toplam 9.578 şirket kapanmıştır. Geçen yıla göre kapanan şirket sayısında % 3,8 düşüş, sermaye miktarında da % 4,2 artış olmuştur (Tablo 37).

TABLO 37: KAPANAN ŞİRKET VE KOOPERATİFLER

Yıllar	Kolektif Şirket		Komandit Şirket		Limited Şirket		Anonim Şirket		Kooperatif		Toplam	
	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL	Sayı	Sermaye YTL
2002	168	127.211	17	17	2.742	3.077.282	568	3.108.870	172	171	3.667	6.313.551
2003	198	101.388	14	14	4.110	2.628.791	850	11.228.927	264	11.269	5.436	13.970.389
2004	195	39.197	21	3.119	6.132	4.253.932	953	14.641.352	359	458	7.660	18.938.058
2005	152	125.351	13	17	7.258	4.511.570	1.065	36.138.098	398	404	8.886	40.775.440
2006	178	365.177	9	9	7.898	1.770.247	1.008	29.538.765	378	378	9.471	31.674.576
2007	118	375.126	7	100.006	8.385	3.778.906	1.126	54.384.204	318	318	9.954	58.638.560
2008	88	35.209	6	6	8.416	1.910.100	836	59.165.531	232	412	9.578	61.111.258

Kaynak: TÜİK

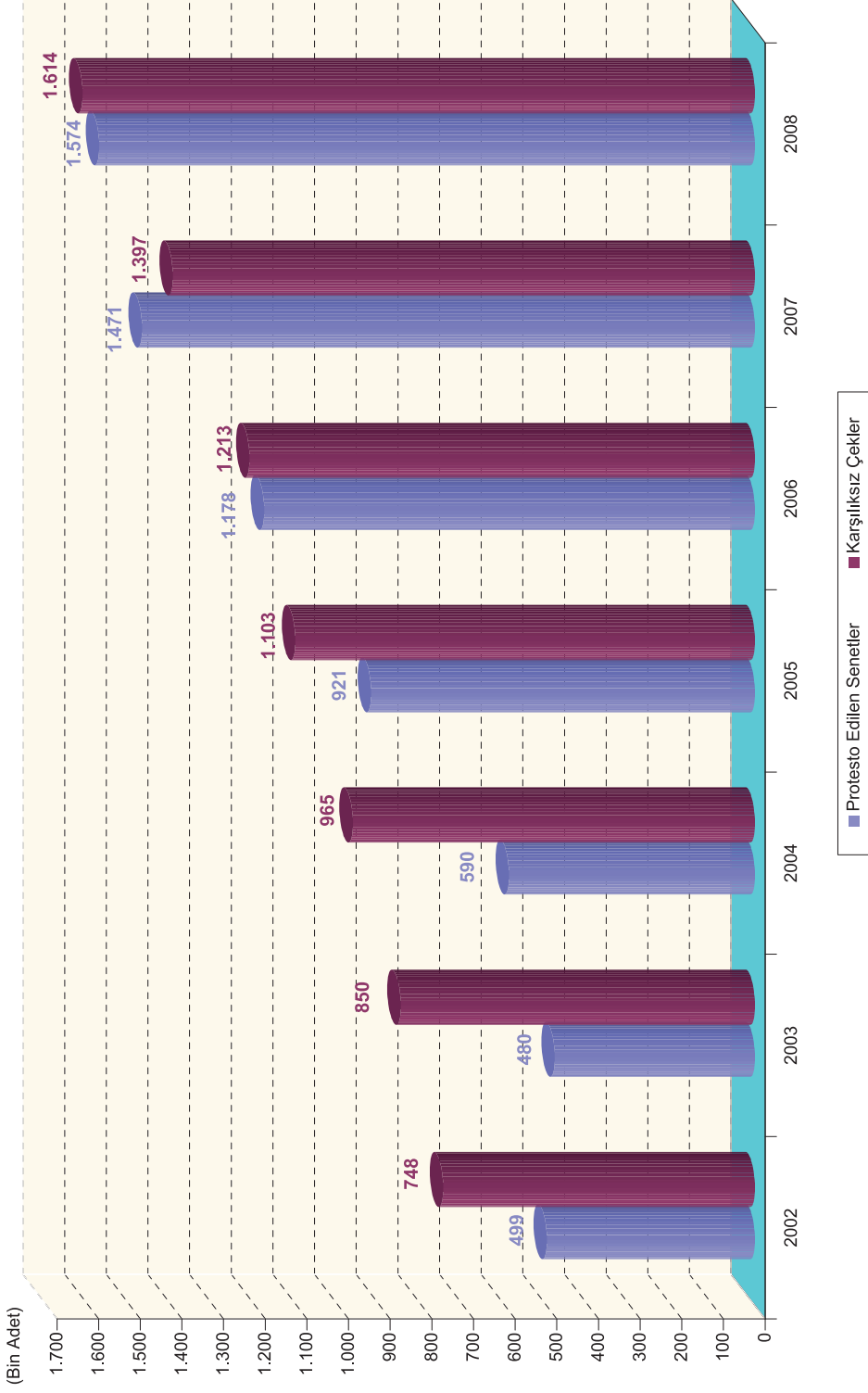
Gerçek kişilerde tescil sayısı 2007 yılına göre % 4,3 azalarak 49.720'den 47.582'ye gerilerken, ticareti terk eden kişi sayısı da % 51,2 artarak 25.343'ten 38.331'e yükselmiştir (Tablo 38).

TABLO 38: GERÇEK KİŞİLERDE TESCİL VE TERKİNLER

Yıllar	Tescil		Terkin		Terkin/Tescil Oranı
	Sayı	Değişim (%)	Sayı	Değişim (%)	
2002	25.634	-	16.752	-	0,7
2003	33.337	30,0	15.259	-8,9	0,5
2004	41.671	25,0	17.868	17,1	0,4
2005	49.526	18,9	17.774	-0,5	0,4
2006	53.568	8,2	22.719	27,8	0,4
2007	49.720	-7,2	25.343	11,5	0,5
2008	47.582	-4,3	38.331	51,2	0,8

Kaynak: TOBB

GRAFİK 15: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

2008 yılında protesto edilen senet sayısı % 33,6 artarak 1.574 bine yükselirken, protestolu senetlerin tutarı da % 66,7 artarak 6.760,2 milyon YTL olmuştur. Karşılıksız çıkan çeklerin sayısı da % 33,1 artarak 1.614 bine yükselmiştir (Tablo 39).

TABLO 39: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

Yıllar	Protesto Edilen Senetler				Karşılıksız Çekler	
	Adet (Bin)	Değişim (%)	Tutar Bin YTL	Değişim (%)	Adet (Bin)	Değişim (%)
2002	499	-	816.175	-	748	-
2003	480	-3,8	907.941	11,2	850	13,6
2004	590	22,9	1.652.306	82,0	965	13,5
2005	921	56,1	2.803.142	69,7	1.103	14,3
2006	1.178	27,9	4.054.905	44,7	1.213	10,0
2007	1.471	59,7	5.732.371	104,5	1.397	26,7
2008	1.574	33,6	6.760.228	66,7	1.614	33,1

Kaynak: TCMB

c. 2. Turizm

2008 yılında bir önceki yıla göre ülkemizden çıkan yabancılar % 14,8 artarak 26.431 bin kişiye yükselirken, giriş yapan vatandaşlar % 0,9 azalarak 4.912 bin kişiye gerilemiştir (Tablo 40).

TABLO 40: ÇIKAN YABANCI VE GİRİŞ YAPAN VATANDAŞ SAYISI

Yıllar	Çıkan Yabancı		Giriş Yapan Vatandaş	
	Adet (Bin Kişi)	Değişim (%)	Adet (Bin Kişi)	Değişim (%)
2003	13.701	3,4	3.415	27,1
2004	17.203	25,6	3.844	12,6
2005	20.523	19,3	4.125	7,3
2006	19.276	-6,1	4.063	-1,5
2007	23.017	19,4	4.956	22,0
2008	26.431	14,8	4.912	-0,9

Kaynak: TCMB, TÜİK

Ülkemize gelen toplam 26.431 bin yabancıнын milliyetlerine göre sıralamasında ilk sırada 5.702 bin kişi ile Birleşik Devletler Topluluğundan gelen yabancılar yer alırken, onu 4.397 bin kişi ile Almanya, 2.190 bin kişi ile İngiltere, 1.512 bin kişi ile Bulgaristan, 1.166 bin kişi ile Hollanda'dan gelen yabancılar izlemiştir (Tablo 41).

TABLO 41: MİLLİYETLERE GÖRE ÇIKAN YABANCI SAYISI (2008 Yılı Sıralamasına Göre İlk 20 Ülke)

Ülkeler	(Bin Kişi)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
B.D.T.	1.586	2.085	2.741	3.411	3.662	4.639	5.702
Almanya	3.552	3.312	3.979	4.121	3.729	4.191	4.397
İngiltere	1.016	1.093	1.413	1.763	1.704	1.940	2.190
Bulgaristan	853	1.041	1.324	1.623	1.197	1.348	1.512
Hollanda	846	974	1.188	1.252	1.004	1.082	1.166
İran	427	412	469	679	636	855	1.030
Fransa	496	451	542	679	619	739	877
A.B.D.	247	226	294	439	543	666	693
İtalya	194	232	310	387	386	505	597
Belçika	303	274	408	474	423	550	579
Yunanistan	246	383	470	566	408	433	562
İsrail	259	308	283	388	359	504	560
Avusturya	368	385	459	484	424	473	506
Romanya	167	180	167	198	242	383	449
İsveç	200	196	286	402	327	339	408
Suriye	129	146	192	275	272	322	398
Polonya	127	90	120	180	178	275	396
İspanya	79	91	115	199	225	285	335
Danimarka	163	147	213	305	243	267	278
İsviçre	151	172	267	297	205	223	256

Kaynak: TCMB

2008 yılında turizm gelirleri geçen yıla oranla % 18,5 artarak 18.487 milyon dolardan 21.910 milyon dolara, turizm giderleri % 7,5 artarak 3.260 milyon dolardan 3.506 milyon dolara yükselmiş, böylece net turizm gelirleri de % 20,9 artarak 15.227 milyon dolardan 18.404 milyon dolara çıkmıştır. Yabancı başına ortalama harcama % 3,2 artarak 829 dolara, vatandaş başına ortalama harcama da % 8,5 artarak 714 dolara yükselmiştir (Tablo 42).

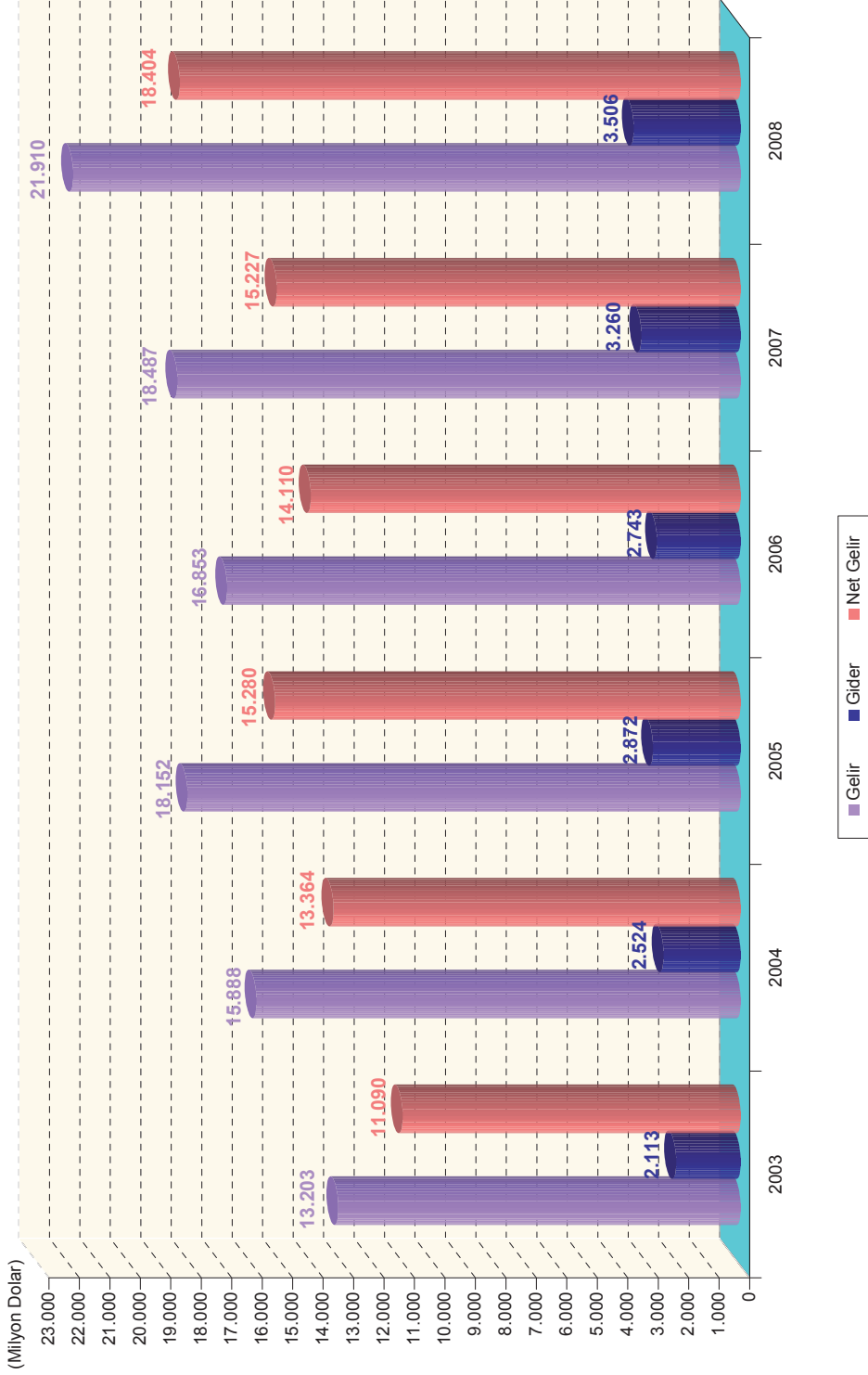
TABLO 42: TURİZM GELİR-GİDER DENGESİ VE ORTALAMA HARCAMALAR

Yıllar	Gelir (Milyon \$)	Gider (Milyon \$)	Yabancı Başına	Vatandaş Başına	Net Gelir (Milyon \$)
			Ortalama Harcama (\$)	Ortalama Harcama (\$)	
2003	13.203	2.113	964	619	11.090
2004	15.888	2.524	924	657	13.364
2005	18.152	2.872	884	696	15.280
2006	16.853	2.743	874	675	14.110
2007	18.487	3.260	803	658	15.227
2008	21.910	3.506	829	714	18.404

Kaynak: TCMB, TÜİK

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 16: TURİZM GELİR VE GİDERLERİ

Türkiye Kalkınma Bankası tarafından turizm sektörüne tahsis edilen krediler 2008 yılında bir önceki yıla göre % 12,8'lik düşüşle 68.824 bin YTL'den 60.012 bin YTL'ye, yapılan ödemeler % 3,5'lik düşüşle 63.147 bin YTL'den 60.918 bin YTL'ye gerilemiştir (Tablo 43).

TABLO 43: TÜRKİYE KALKINMA BANKASINCA TURİZM SEKTÖRÜNE TAHSİS EDİLEN VE KULLANDIRILAN KREDİLER

Yıllar	(Bin YTL)	
	Toplam Tahsis Tutarı	Yapılan Ödeme
2002	22.076	4.861
2003	168.609	21.007
2004	92.065	24.273
2005	12.686	59.623
2006	83.694	47.305
2007	68.824	63.147
2008	60.012	60.918

Kaynak: TKB

c. 3. Ulaştırma

2008 yılında 2007 yılına göre yurt içi yolcu taşımada % 3, yurt dışı yolcu taşımada % 9,7 artış olurken, yurt içi yük taşımada % 5,6, yurt dışı yük taşımada da boru hattı ile BOTAŞ tarafından ithalatı yapılan doğal gaz taşımaları hariç % 17,3 artış kaydedilmiştir (Tablo 44).

TABLO 44: ULAŞTIRMA İSTATİSTİKLERİ

ALT SEKTÖR	YOLCU TAŞIMA							
	(Milyon Yolcu-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2006	2007	2008 (1)	2007	2008	2006	2007	2008
YURT İÇİ								
Karayolu (2)	187.593	209.115	215.388	11,5	3,0	95,4	95,4	95,4
Demiryolu	3.802	3.999	3.600	5,2	-9,9	1,9	1,8	1,6
Havayolu (3)	5.265	6.177	6.862	17,3	11,1	2,7	2,8	3,0
TOPLAM	196.660	219.291	225.850	11,5	3,0	100,0	100,0	100,0
YURT DIŞI								
Havayolu (3)	20.099	24.124	26.464	20,0	9,7	100,0	100,0	100,0
TOPLAM	20.099	24.124	26.464	20,0	9,7	100,0	100,0	100,0
ALT SEKTÖR	YÜK TAŞIMA							
	(Milyon Ton-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2006	2007	2008 (1)	2007	2008	2006	2007	2008
YURT İÇİ								
Karayolu (2)	177.399	181.330	190.397	2,2	5,0	91,4	91,6	91,1
Demiryolu	8.227	8.439	9.400	2,6	11,4	4,2	4,3	4,5
Denizyolu (4)	5.518	6.140	7.050	11,3	14,8	2,8	3,1	3,4
Boruhattı								
Ham Petrol (5)	2.842	2.130	2.265	-25,0	6,3	1,5	1,1	1,1
TOPLAM	193.986	198.039	209.112	2,1	5,6	100,0	100,0	100,0
YURTDIŞI								
Demiryolu	1.318	1.316	1.480	-0,2	12,5	0,2	0,1	0,1
Denizyolu (4)	775.500	896.400	1.033.000	15,6	15,2	98,7	96,4	94,7
Boruhattı								
Ham Petrol (Transit) (5)	9.118	32.591	56.787	257,4	74,2	1,2	3,5	5,2
TOPLAM	785.936	930.307	1.091.267	18,4	17,3	100,0	100,0	100,0
Doğal Gaz (Milyon Sm ³) (6)	30.308	35.882	38.387	18,3	7,0	-	-	-

Kaynak: DPT

(1): Geçici

(2): Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaki yol ağındaki yapılan taşımalardır.

(3): Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır.

(4): Denizyoluyla yapılan taşımaların tümünü kapsayan hesaplanmış tahmini taşıma miktarlarıdır.

(5): Yalnız hampetrol taşımalardır.

(6): Rusya Federasyonu, Nijerya, Cezayir, Azerbaycan ve İran'dan BOTAŞ tarafından ithalatı yapılan toplam doğalgaz taşımalardır.

Ülkemizde yıllardır süregelen yurtiçi yolcu ve yük taşımalarında karayolu, yurtdışı yolcu taşımalarında havayolu, yurtdışı yük taşımalarında denizyolunun ağırlıkları 2008 yılında da devam etmiştir.

2008 yılında yurtiçi yolcu taşımalarının % 95,4'ü karayolu, % 1,6'sı demiryolu, % 3'ü de havayolu ile yapılırken yurtdışı yolcu taşımalarının tamamı havayolu ile yapılmıştır.

Yurtiçi yük taşımalarında karayolu % 91,1, demiryolu % 4,5, denizyolu % 3,4, boru hattı % 1,1 pay almıştır. Yurtdışı yük taşımalarının % 94,7'si denizyolu, % 0,1'i demiryolu, % 5,2'si de boru hattı (BOTAŞ tarafından ithalatı yapılan doğalgaz taşımaları hariç) ile yapılmıştır.

B. YATIRIMLAR

2008 yılında sabit sermaye yatırımları artış hızında bir önceki yıla göre yavaşlama olmuştur. Kamu kesimi sabit sermaye yatırımları % 0,2'lik düşüşle 33.435 milyon YTL'den 33.371 milyon YTL'ye gerilerken, özel sektör sabit sermaye yatırımları % 14'lük artışla 106.855 milyon YTL'den 121.783 milyon YTL'ye, toplam sabit sermaye yatırımları % 10,6'lık artışla 140.290 milyon YTL'den 155.153 milyon YTL'ye yükselmiştir (Tablo 45).

TABLO 45: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)							
	2006	2007	2008 (1)	Değişim (%)		Pay (%)		
				2007	2008	2006	2007	2008
Konsolide Bütçe	13.952	14.209	14.468	1,8	1,8	45,9	42,5	43,4
KİT	3.672	4.054	4.000	10,4	-1,3	12,1	12,1	12,0
İşletmecisi	2.785	3.028	3.249	8,7	7,3	9,2	9,1	9,7
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	887	1.025	751	15,6	-26,7	2,9	3,1	2,3
İller Bankası	540	660	740	22,2	12,1	1,8	2,0	2,2
Mahalli İdareler	11.940	13.841	13.401	15,9	-3,2	39,3	41,4	40,2
Döner Sermayeli Kuruluşlar	283	597	583	111,0	-2,3	0,9	1,8	1,7
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	17	74	178	335,3	140,5	0,1	0,2	0,5
Fonlar	5	0	0	-	-	0,0	0,0	0,0
Toplam Kamu Sektörü	30.410	33.435	33.371	9,9	-0,2	100,0	100,0	100,0
Toplam Sabit Sermaye Yatırımları	123.569	140.290	155.154	13,5	10,6	100,0	100,0	100,0
Kamu Sektörü	30.410	33.435	33.371	9,9	-0,2	24,6	23,8	21,5
Özel Sektör	93.159	106.855	121.783	14,7	14,0	75,4	76,2	78,5

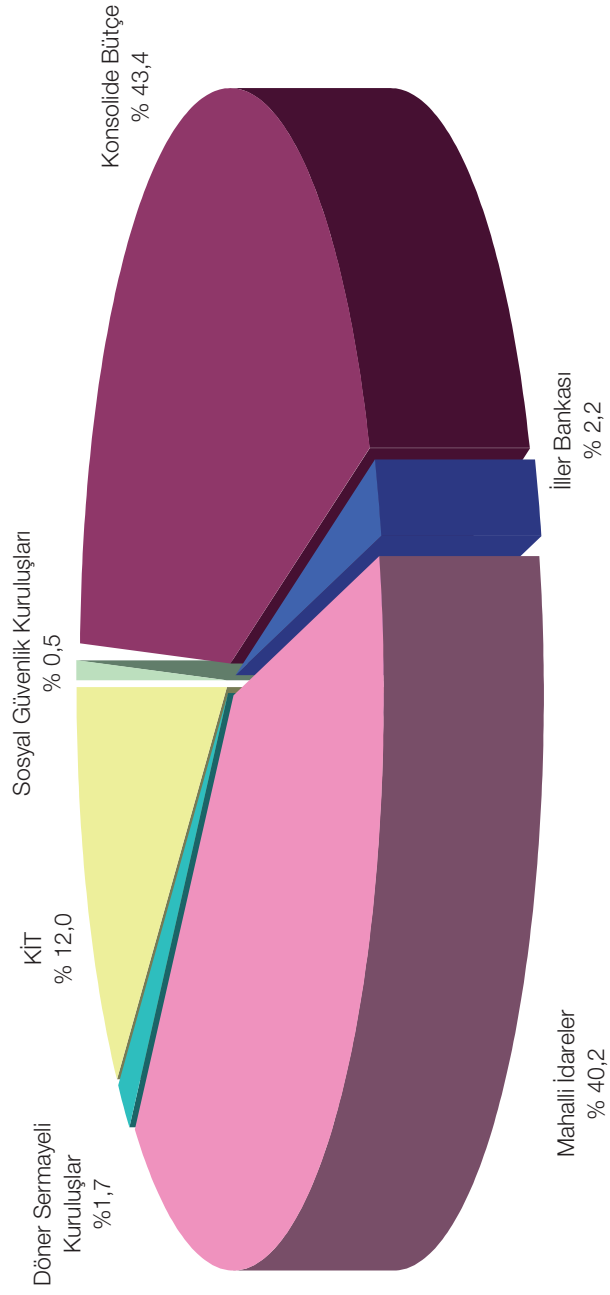
Kaynak: DPT

(1): Geçici

Tüketici fiyatları endeksine göre reel olarak hesaplanan kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarında % 9,3'lük düşüş olurken, özel kesim sabit sermaye yatırımlarında % 3,6'lık, toplam sabit sermaye yatırımlarında da % 0,5'lik artış gerçekleşmiştir.

Toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının payı % 21,5, özel sektör sabit sermaye yatırımlarının payı % 78,5 olmuştur.

GRAFİK 17: KAMU KESİMİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (2008)

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının % 43,4'ü genel ve katma bütçeli kuruluşlar, % 12'si KİT'ler, % 2,2'si İller Bankası, % 40,2'si mahalli idareler, % 1,7'si döner sermayeli kuruluşlar, % 0,5'i sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirilmiştir.

2008 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde enerji, ulaştırma, turizm, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı artarken, tarım, imalat ve konut sektörlerinin payı azalmış, madencilik sektörlerinin payı değişmemiştir (Tablo 46).

TABLO 46: SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Sektörler	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Özel Sektör							
Tarım	2,1	2,7	4,0	3,1	3,4	3,2	3,0
Madencilik	1,8	2,2	2,0	1,9	1,7	1,6	1,6
İmalat	35,6	39,2	42,2	42,0	42,2	45,3	45,0
Enerji	4,5	3,1	1,7	2,1	2,7	3,2	3,3
Ulaştırma	18,4	16,8	18,8	17,4	16,3	17,4	17,6
Turizm	6,9	8,5	7,6	7,9	7,4	6,7	6,8
Konut	17,2	15,1	13,3	15,2	15,6	12,7	12,6
Eğitim	1,5	1,6	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1
Sağlık	4,0	4,0	4,1	5,0	5,7	4,5	4,6
Diğer Hizmetler	8,1	6,8	5,2	4,4	4,0	4,3	4,3
Kamu Sektörü							
Tarım	9,2	7,9	9,2	8,0	6,8	8,9	8,5
Madencilik	0,7	1,0	1,5	1,5	1,8	2,0	2,3
İmalat	3,2	2,6	2,7	1,7	2,0	1,0	1,1
Enerji	20,8	16,7	13,4	12,4	9,7	10,3	9,4
Ulaştırma	27,4	27,2	33,7	34,4	34,1	29,1	30,0
Turizm	0,8	0,8	0,7	0,4	0,4	0,4	0,3
Konut	0,8	1,0	1,0	1,7	1,5	1,5	1,7
Eğitim	12,3	14,2	13,5	11,4	10,7	12,2	13,0
Sağlık	5,1	5,7	5,0	5,8	5,7	6,7	6,9
Diğer Hizmetler	19,7	23,0	19,4	22,7	27,2	27,8	26,9
Toplam							
Tarım	4,7	4,2	5,2	4,3	4,2	4,2	4,0
Madencilik	1,4	1,8	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7
İmalat	23,8	28,2	33,2	31,9	32,3	37,6	37,4
Enerji	10,4	7,2	4,3	4,7	4,4	4,4	4,4
Ulaştırma	21,7	19,9	22,2	21,7	20,7	19,5	19,8
Turizm	4,6	6,2	6,0	6,0	5,7	5,6	5,7
Konut	11,2	10,9	10,5	11,8	12,1	10,7	10,7
Eğitim	5,4	5,4	4,0	3,7	3,4	3,0	3,1
Sağlık	4,4	4,5	4,3	5,2	5,7	4,9	5,0
Diğer Hizmetler	12,3	11,7	8,4	9,0	9,7	8,4	8,2

Kaynak: DPT

(1): Geçici

Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektör % 45'lik pay ile imalat sektörü olurken onu % 17,6'lık pay ile ulaştırma sektörü, % 12,6'lık pay ile konut sektörü izlemiştir. Eğitim sektörü % 1,1, madencilik sektörü % 1,6 ve enerji sektörü % 3,3'lük pay ile özel sektörün en az yatırım yaptığı alanlar olmuştur.

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, imalat, ulaştırma, konut, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı artarken, tarım, enerji ve turizm sektörlerinin payı azalmıştır.

Ulaştırma sektörü % 30'luk, eğitim sektörü % 13'lük ve enerji sektörü % 9,4'lük pay ile kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektörler olurken, turizm sektörü % 0,3'lük, imalat sektörü % 1,1'lik ve konut sektörü % 1,7'lik pay ile kamu tarafından en az yatırım yapılan sektörler olmuştur.

Toplam sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma, turizm, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı artarken, tarım ve imalat sektörlerinin payı azalmış, madencilik, enerji ve konut sektörlerinin payı aynı kalmıştır.

Küresel ekonomiden kaynaklanan dalgalanmalar ve talep daralmasıyla birlikte inşaat sektörü 2007 yılından itibaren durgunluğa girmiştir. 2008 yılında inşaat sektöründe yaşanan bu durgunluk yerini küçülmeye bırakmıştır. Bu küçülmede, küresel mali krizin Türkiye ekonomisine yansiyarak tüketim ve yatırım harcamalarını azaltması etkili olmuştur. Bu sebeple Belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen yapıların yüzölçümlerinde önemli ölçüde düşüş gerçekleşmiştir.

2007 yılında % 1,8 artan belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı 2008 yılında % 17'lik düşüşle 103.846 bin m²'ye gerilemiştir. Yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanında en yüksek oranlı düşüş % 34,1 ile sanayi binaları ve depoların inşaat alanında olurken onu, % 27,3 ile otel vb. binaların inşaat alanı, % 17,8 ile iki ve daha fazla daireli ikametgâh amaçlı binaların inşaat alanı ve % 14,1 ile ofis (işyeri) binalarının inşaat alanlarındaki düşüşler takip etmiştir. Yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı içinde en yüksek pay % 67,6 ile iki ve daha fazla daireli ikametgah amaçlı binaların olurken, onu % 7 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 6,7 ile sanayi binaları ve depolar, % 4 ile ofis (işyeri) binaları ve bir daireli ikamet amaçlı binalar ve % 2,3 ile oteller vb. binalar takip etmiştir (Tablo 47-48).

TABLO 47: YAPI RUHSATINA GÖRE BİNA İNŞAATI

Kullanım Amaçları	(Yüzölçümü, m ²)		
	2006	2007	2008
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	5.792.310	4.492.882	4.185.174
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	87.149.466	85.314.318	70.155.633
Otel vb. Binalar	2.149.512	3.218.292	2.339.043
Ofis (işyeri) Binaları	4.574.876	4.788.842	4.115.098
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	7.030.834	7.596.872	7.320.543
Sanayi Binaları ve Depolar	8.721.263	10.608.756	6.992.750
Diğerleri	7.491.625	9.047.061	8.737.992
Toplam	122.909.886	125.067.023	103.846.233

Kaynak: TÜİK

TABLO 48: YAPI RUHSATINA GÖRE BİNA İNŞAATI DEĞİŞİM ORANLARI VE PAYI

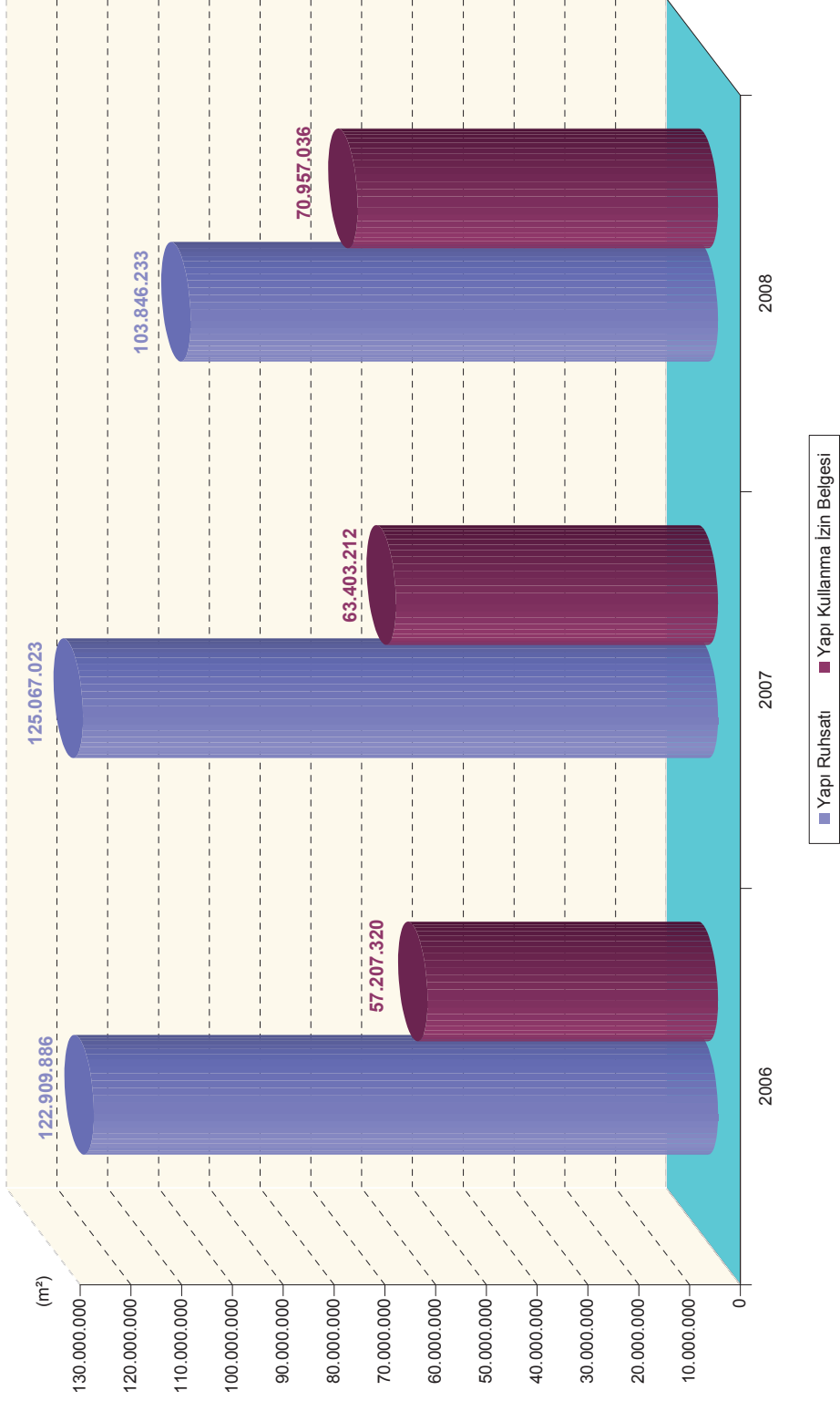
Kullanım Amaçları	Değişim (%)		Pay (%)		
	2007	2008	2006	2007	2008
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	-22,4	-6,8	4,7	3,6	4,0
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	-2,1	-17,8	70,9	68,2	67,6
Otel vb. Binalar	49,7	-27,3	1,7	2,6	2,3
Ofis (işyeri) Binaları	4,7	-14,1	3,7	3,8	4,0
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	8,1	-3,6	5,7	6,1	7,0
Sanayi Binaları ve Depolar	21,6	-34,1	7,1	8,5	6,7
Diğerleri	20,8	-3,4	6,1	7,2	8,4
Toplam	1,8	-17,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

2008 yılında belediyeler tarafından yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların toplam inşaat alanı artış hızı % 10,8'den % 11,9'a yükselirken, 70.957 bin m²'lik yapıya yapı kullanma izin belgesi verilmiştir. Yapı kullanma izin belgesi verilen sanayi binaları ve depoların inşaat alanı % 7,6 ve ofis (işyeri) binalarının inşaat alanı % 3,9 düşüş gösterirken diğer binaların inşaat alanı artmıştır. En yüksek oranlı artış % 51,2 ile otel vb. binaların inşaat alanında görülürken, onu % 46,3 ile toptan ve perakende ticaret binalarının inşaat alanı ve % 10,5 ile iki ve daha fazla daireli ikametgah amaçlı binaların inşaat alanındaki artışlar izlemiştir (Tablo 49-50).

GRAFİK 18: YAPI RUHSATI VE YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI

TABLO 49: YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI

Kullanım Amaçları	(Yüzölçümü, m ²)		
	2006	2007	2008
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	3.721.305	2.987.410	3.235.585
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	38.776.662	44.080.436	48.695.229
Otel vb. Binalar	928.768	1.115.863	1.686.684
Ofis (işyeri) Binaları	2.219.454	2.171.081	2.087.271
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	3.582.127	3.931.552	5.750.947
Sanayi Binaları ve Depolar	5.440.646	5.640.863	5.211.994
Diğerleri	2.538.358	3.476.007	4.289.326
Toplam	57.207.320	63.403.212	70.957.036

Kaynak: TÜİK

TABLO 50: YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI DEĞİŞİM VE PAYI

Kullanım Amaçları	Değişim (%)		Pay (%)		
	2007	2008	2006	2007	2008
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	-19,7	8,3	6,5	4,7	4,6
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	13,7	10,5	67,8	69,5	68,6
Otel vb. Binalar	20,1	51,2	1,6	1,8	2,4
Ofis (işyeri) Binaları	-2,2	-3,9	3,9	3,4	2,9
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	9,8	46,3	6,3	6,2	8,1
Sanayi Binaları ve Depolar	3,7	-7,6	9,5	8,9	7,3
Diğerleri	36,9	23,4	4,4	5,5	6,0
Toplam	10,8	11,9	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların toplam inşaat alanı içinde en yüksek pay % 68,6 ile iki ve daha fazla daireli ikametgâh amaçlı binaların olurken, onu % 8,1 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 7,3 ile sanayi binaları ve depolar, % 4,6 ile bir daireli ikametgâh amaçlı binalar, % 2,9 ile ofis (işyeri) binaları ve % 2,4 ile otel vb. binalar izlemiştir.

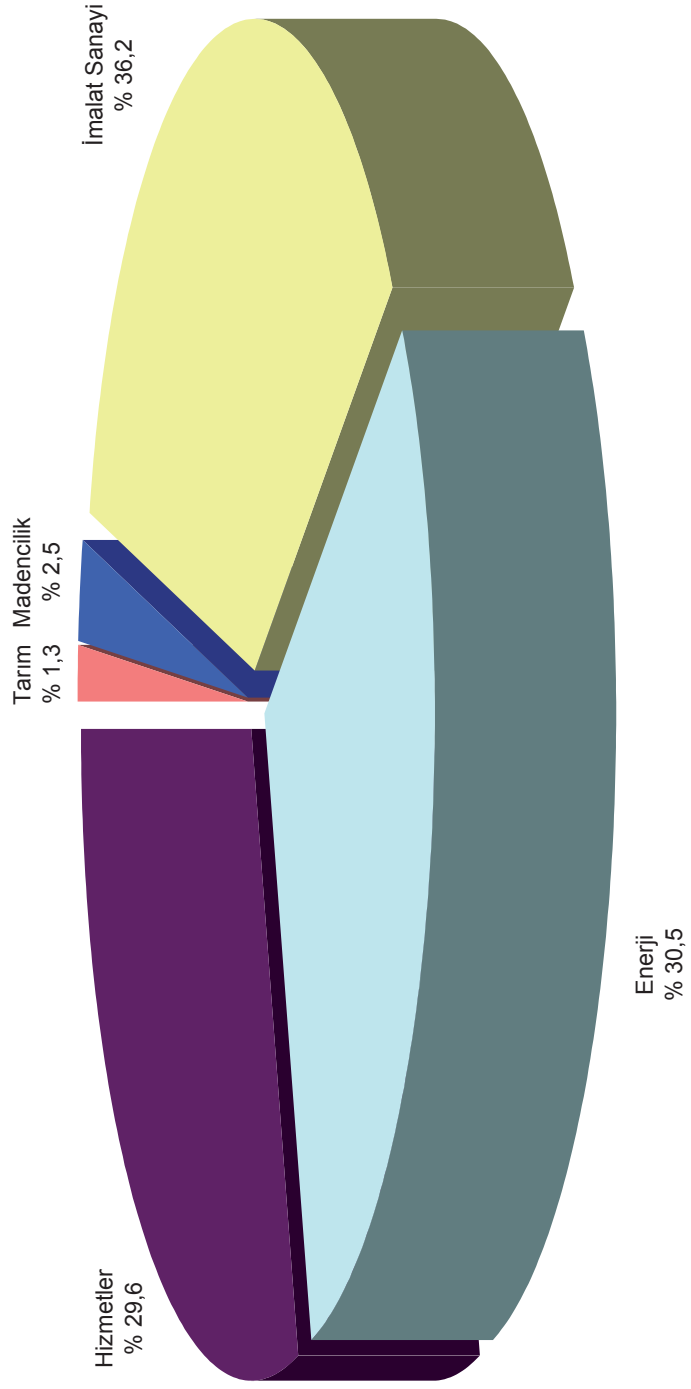
2008 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırım tutarı, 2007 yılına göre % 7,2 artarak 26.333,6 milyon YTL'den 28.229,2 milyon YTL'ye yükselmiştir. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlarda tüketici fiyatları endeksine göre reel olarak % 2,7 düşüş olmuştur (Tablo 51).

TABLO 51: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	Belge Sayısı		Toplam Yatırım (Bin YTL)					İstihdam (Kişi)	
	2007	2008	2007	Pay (%)	2008	Pay (%)	Değişim (%)	2007	2008
Tarım	64	73	347.118	1,3	359.937	1,3	3,7	2.360	2.590
Madencilik	131	136	639.353	2,4	714.238	2,5	11,7	4.052	4.673
İmalat Sanayi	1.424	1.476	12.368.412	47,0	10.210.985	36,2	-17,4	69.246	47.249
Enerji	102	144	4.158.252	15,8	8.600.160	30,5	106,8	4.928	5.142
Hizmetler	645	619	8.820.480	33,5	8.343.832	29,6	-5,4	52.572	38.723
Toplam	2.366	2.448	26.333.615	100,0	28.229.153	100,0	7,2	133.158	98.377

Kaynak: HM

GRAFİK 19: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (2008)

İmalat sanayi sektörüne verilen teşvikler % 17,4 azalarak 10.211 milyon YTL'ye, hizmetler sektörüne verilen teşvikler % 5,4 azalarak 8.343,8 milyon YTL'ye gerilerken, enerji sektörüne verilen teşvikler % 106,8 artarak 8.600,2 milyon YTL'ye, madencilik sektörüne verilen teşvikler % 11,7 artarak 714,2 milyon YTL'ye, tarım sektörüne verilen teşvikler % 3,7 artarak 359,9 milyon YTL'ye yükselmiştir.

2008 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırımlar içinde % 36,2'lik pay ile imalat sanayi sektörü ilk sırada yer alırken, enerji sektörünün payı % 30,5, hizmetler sektörünün payı % 29,6, madencilik sektörünün payı % 2,5 ve tarım sektörünün payı % 1,3 olmuştur. 2007 yılına göre tarım sektörünün payı değişmezken, madencilik ve enerji sektörlerinin payı artmış, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı azalmıştır.

2008 yılında toplam 2.448 adet teşvik belgeli yatırım ile 98.377 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Bunların 47.249'unun imalat sanayi, 38.723'ünün hizmetler, 5.142'sinin enerji, 4.673'ünün madencilik ve 2.590'ünün tarım sektöründe istihdam edilmesi hedeflenmiştir.

Teşvik belgesine bağlanan yatırımların % 76,9'luk kısmını komple yeni yatırımlar oluştururken, onu % 11,6 ile tevsi yatırımları, % 2,9 ile finansal kiralama yatırımları ve % 2,7 ile tamamlama yatırımları izlemiştir. Komple yeni yatırımlar için verilen 1.258 adet teşvik belgesinin tutarı 21.706,1 milyon YTL olurken, tevsi yatırımlarına 449 adet toplam 3.278,4 milyon YTL tutarında, finansal kiralama yatırımlarına 535 adet toplam 832,7 milyon YTL tutarında, tamamlama yatırımlarına 81 adet toplam 764,4 milyon YTL tutarında teşvik belgesi verilmiştir. 2007 yılına göre darboğaz giderme, kalite düzeltme ve tevsi yatırımlarına verilen teşvik belgeleri tutarında düşüş olurken, komple yeni yatırım, tamamlama, yenileme, modernizasyon, entegrasyon, finansal kiralama ve ürün çeşitlendirme yatırımlarına verilen teşvik belgelerinin tutarlarında artış olmuştur (Tablo 52).

TABLO 52: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı		Toplam Yatırım (Bin YTL)				İstihdam (Kişi)		
	2007	2008	2007	Pay (%)	2008	Pay (%)	Değişim (%)	2007	2008
Komple Yeni Yatırım	1.435	1.258	18.923.412	71,9	21.706.132	76,9	14,7	105.531	66.403
Tevsi	445	449	5.407.603	20,5	3.278.406	11,6	-39,4	20.422	21.229
Tamamlama	47	81	481.676	1,8	764.375	2,7	58,7	2.252	4.563
Yenileme	30	41	174.533	0,7	676.346	2,4	287,5	2.129	3.007
Kalite Düzeltme	10	13	91.916	0,3	39.429	0,1	-57,1	89	393
Darboğaz Giderme	10	9	25.492	0,1	20.033	0,1	-21,4	221	131
Modernizasyon	35	42	441.034	1,7	637.876	2,3	44,6	1.074	1.590
Entegrasyon	5	8	10.030	0,0	147.006	0,5	1.365,7	72	505
Finansal Kiralama	340	535	682.227	2,6	832.723	2,9	22,1	-	-
Ürün Çeşitlendirme	9	12	95.691	0,4	126.826	0,4	32,5	1.368	556
Toplam	2.366	2.448	26.333.615	100,0	28.229.153	100,0	7,2	133.158	98.377

Kaynak: HM

2008 yılında verilen toplam 28.229,2 milyon YTL tutarındaki yatırım teşvik belgeleri içinde ilk üç sırayı 11.559 milyon YTL ile (% 40,9) Marmara Bölgesi, 3.534,6 milyon YTL ile (% 12,5) Akdeniz Bölgesi ve 3.420,2 milyon YTL ile (% 12,1) İç Anadolu Bölgesi almıştır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımların en az olduğu bölge ise 1.336,2 milyon YTL ile (% 4,7) Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur (Tablo 53).

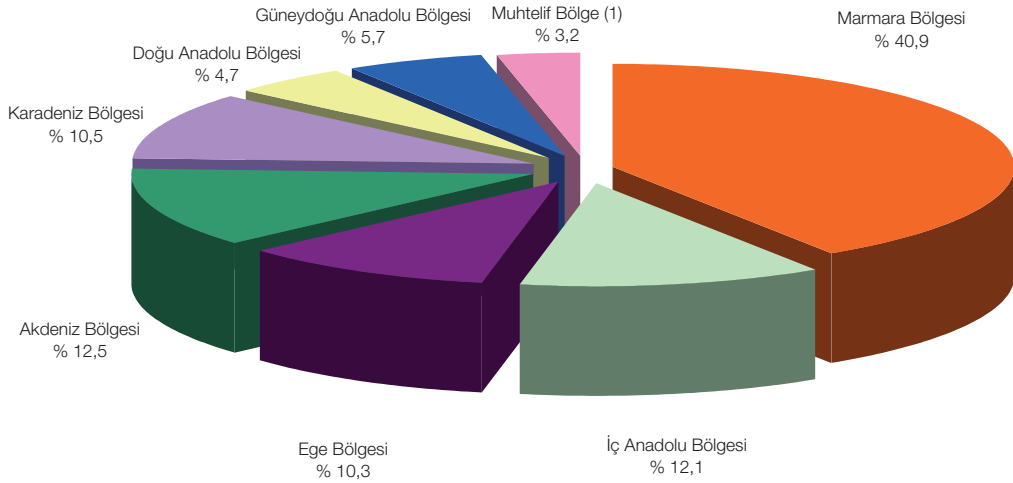
TABLO 53: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Bölgeler	Belge Sayısı		Toplam Yatırım (Bin YTL)				İstihdam (Kişi)		
	2007	2008	2007	Pay (%)	2008	Pay (%)	Değişim (%)	2007	2008
Marmara	774	930	7.967.136	30,3	11.558.970	40,9	45,1	52.948	38.014
İç Anadolu	358	349	3.816.770	14,5	3.420.153	12,1	-10,4	16.527	14.308
Ege	316	295	2.082.047	7,9	2.902.046	10,3	39,4	13.100	15.044
Akdeniz	336	288	4.100.199	15,6	3.534.641	12,5	-13,8	22.490	12.817
Karadeniz	280	235	3.494.448	13,3	2.953.597	10,5	-15,5	15.420	7.779
Doğu Anadolu	114	135	1.080.060	4,1	1.336.203	4,7	23,7	4.741	4.167
Güneydoğu Anadolu	175	207	1.276.760	4,8	1.618.114	5,7	26,7	7.235	5.590
Muhtelif Bölge (1)	13	9	2.516.195	9,6	905.429	3,2	-64,0	697	658
TOPLAM	2.366	2.448	26.333.615	100,0	28.229.153	100,0	7,2	133.158	98.377

Kaynak: HM

(1): Birden fazla ili kapsayan yatırım.

GRAFİK 20: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI (2008)

(1): Birden fazla ili kapsayan yatırım.

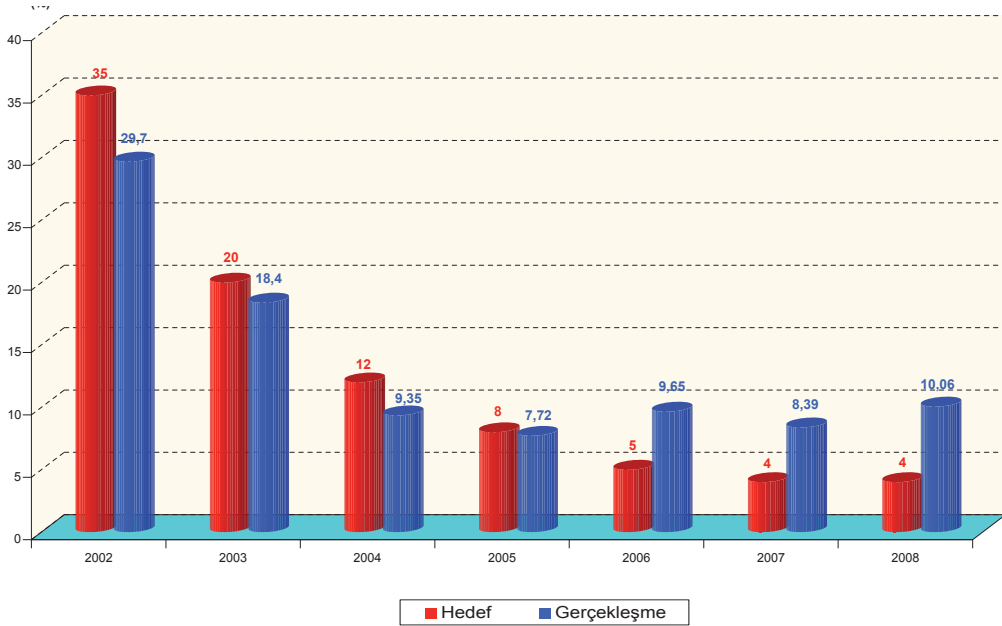
C. PARASAL VE MALİ GELİŞMELER

1. Fiyat Hareketleri ve Enflasyon

Merkez Bankası, 2002-2005 döneminde örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamış, yıllık olarak açıklanan TÜFE enflasyonunun 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılları için sırasıyla % 35, % 20, % 12 ve % 8 seviyelerinin altına çekilmesi hedeflenmiştir. Bu sürede enflasyon oranları hedeflerin altında gerçekleşerek 2002 yılındaki % 29,7 seviyesinden, 2005 yılı sonu itibarıyla % 7,7 seviyesine kadar gerilemiştir.

2006 yılından itibaren fiyat istikrarına ulaşmak için açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçildiğini ilan eden Merkez Bankası, enflasyon hedeflerini üç yılı kapsayacak nokta hedef şeklinde 2006 yılı için % 5, 2007 ve 2008 yılları için % 4 olarak belirlemiştir. Merkez Bankası hedeften belirgin sapma veya sapma olma olasılığında, bu sapmanın nedenleri ve alınması gereken tedbirleri yazılı olarak Hükümete ve kamuoyuna bildireceğini açıklamıştır. Bu hesap verme mekanizmasının uygulamasına yönelik olarak, üçer aylık dönemlerin sonu için hedefle uyumlu patika ve bu patikanın etrafında oluşturulacak 2 puanlık belirsizlik aralığı alt ve üst sınırları belirlenmiştir.

GRAFİK 21: ENFLASYON HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞMELER (2002-2008)

2006 yılında enflasyon, hedefin 4,65 puan üstüne çıkarak % 9,65 ve 2007 yılında 4,39 puan üstüne çıkarak % 8,39 olarak gerçekleşmiştir. Hedeflerin iki yıl üst üste aşılması ile 2008 yılında enflasyon hedeflerinin nominal çıpa özelliğini yitirmesi ve beklentiler için referans teşkil etme fonksiyonunun zayıflaması hedeflerin aşılabacağı beklentisini getirmiştir. Merkez Bankası 2008 yılı Haziran ayında Hükümete hitaben yazdığı açık mektupla orta vade için yeni hedefler belirlenmesini önermiştir. Hüküme-

tin de kabul ettiği bu hedefler 2009-2011 yılları için sırasıyla % 7,5, % 6,5 ve % 5,5 olarak belirlenmiş, hesap verme yükümlüğüne sadık kalmak amacıyla 2008 yılı hedefi değiştirilmemiştir. 2008 yılında enflasyon hedefin 6,06 puan üstüne çıkarak % 10,06 olarak gerçekleşmiş, böylece her üç yılda hedefler aşılmıştır.

2008 yılının üçer aylık dönemlerinde küresel ekonomideki gelişmeler enflasyon üzerinde belirleyici olmuştur. Enflasyon oranları para politikasının kontrolü dışındaki dışsal nedenlerle üçer aylık dört dönemde de hedef ve hedefle uyumlu patikanın üst sınırını aşmıştır. Merkez Bankası Hükümete hedeften sapmaları ve politika tedbirlerini açıklayan açık mektuplar yazmış ve hesap verebilirlik ilkesini kesintisiz uygulamıştır.

Yılın ilk çeyreğinde yıllık enflasyon gıda ve enerji fiyatlarının etkisiyle % 9,15 düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece % 9,10 olan belirsizlik aralığı üst sınırının 0,05 puan üzerine çıkmıştır. Küresel piyasalardaki dalgalanmaya yurtiçi siyasi belirsizliklerin eklenmesiyle Yeni Türk Lirasında değer kaybı görülmüş bu da enflasyon üzerinde kısmen etkili olmuştur.

Yılın ikinci çeyreğinde, gıda ve enerji fiyatlarındaki hızlı artışların hem doğrudan etkileri hem de hizmet fiyatları üzerindeki dolaylı yansımaları yıllık enflasyondaki artışın temel belirleyicisi olmayı sürdürmüştü ve yıllık enflasyon % 10,61'e yükselerek % 8,50 olan belirsizlik aralığı üst sınırının 2,11 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

Gıda ve enerji fiyatlarına ilişkin gelişmeler diğer iki dönemde olduğu gibi üçüncü dönemde de enflasyon üzerinde etkili olmuştur. TÜFE artış oranı % 11,13 düzeyinde gerçekleşirken % 8,30 olan belirsizlik aralığı üst sınırı 2,83 puan aşılmıştır.

Yılın son çeyreğinde küresel finansal krizin reel sektöre yansımalarıyla hem iç hem de dış talepte yavaşlama başlamıştır. Ayrıca küresel finans piyasalarında güven kaybının artmasıyla dolar likiditesine talep artmış, Yeni Türk Lirası değer kaybetmiştir. Yurtiçi enerji ve işlenmiş gıda fiyatlarının artış hızında önemli ölçüde gerileme ve emtia fiyatlarında belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler enflasyonu olumlu etkilese de 2008 yılı Aralık ayı sonu itibarıyla TÜFE yıllık artış oranı % 10,06 olarak gerçekleşirken, % 6 olarak belirlenmiş olan belirsizlik aralığı üst sınırı 4,06 puan aşılmıştır.

Böylece 2007 yılında % 8,39 olan TÜFE enflasyonu 2008 yılında 1,67 puanlık artışla % 10,06'ya yükselmekle birlikte % 4 olan yılsonu hedefinin 6,06 puan üstünde gerçekleşmiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2007 yılında % 8,75 olan TÜFE artış hızı 2008 yılında % 10,45'e yükselmiştir (Tablo 54).

TABLO 54: TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

Ana Harcama Grupları	(2003=100)					
	2006	Değişim (%)	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Genel	128,76	9,60	140,03	8,75	154,66	10,45
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	122,95	9,70	138,21	12,41	155,88	12,78
Alkollü İçecekler ve Tütün	163,54	20,98	179,77	9,92	192,47	7,06
Giyim ve Ayakkabı	110,35	-0,08	115,33	4,51	118,20	2,49
Konut	135,18	12,65	150,34	11,21	179,87	19,64
Ev Eşyası	120,01	5,61	129,13	7,60	138,03	6,89
Sağlık	116,95	3,83	122,53	4,77	123,04	0,42
Ulaştırma	136,44	10,27	144,09	5,61	155,57	7,97
Haberleşme	107,61	2,59	106,71	-0,84	108,64	1,81
Eğlence ve Kültür	122,88	4,97	127,38	3,66	129,87	1,95
Eğitim	145,65	7,76	156,14	7,20	166,70	6,76
Lokanta ve Oteller	152,08	13,93	169,10	11,19	191,72	13,38
Çeşitli Mal ve Hizmetler	137,05	16,43	144,66	5,55	158,59	9,63
	Yıl Sonu					
Genel	134,49	9,65	145,77	8,39	160,44	10,06
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	129,05	11,17	144,57	12,03	161,78	11,90
Alkollü İçecekler ve Tütün	163,82	5,06	192,00	17,20	192,61	0,32
Giyim ve Ayakkabı	118,74	1,91	123,59	4,08	121,69	-1,54
Konut	143,76	14,04	160,26	11,48	196,92	22,88
Ev Eşyası	125,13	7,31	130,35	4,17	143,87	10,37
Sağlık	120,61	7,93	121,63	0,85	124,08	2,01
Ulaştırma	140,27	10,15	147,65	5,26	151,15	2,37
Haberleşme	107,30	1,34	105,39	-1,78	111,44	5,74
Eğlence ve Kültür	128,41	8,25	126,79	-1,26	135,64	6,98
Eğitim	151,56	7,73	160,60	5,96	172,36	7,32
Lokanta ve Oteller	160,42	13,54	177,85	10,87	201,75	13,44
Çeşitli Mal ve Hizmetler	140,87	12,33	148,02	5,08	165,28	11,66

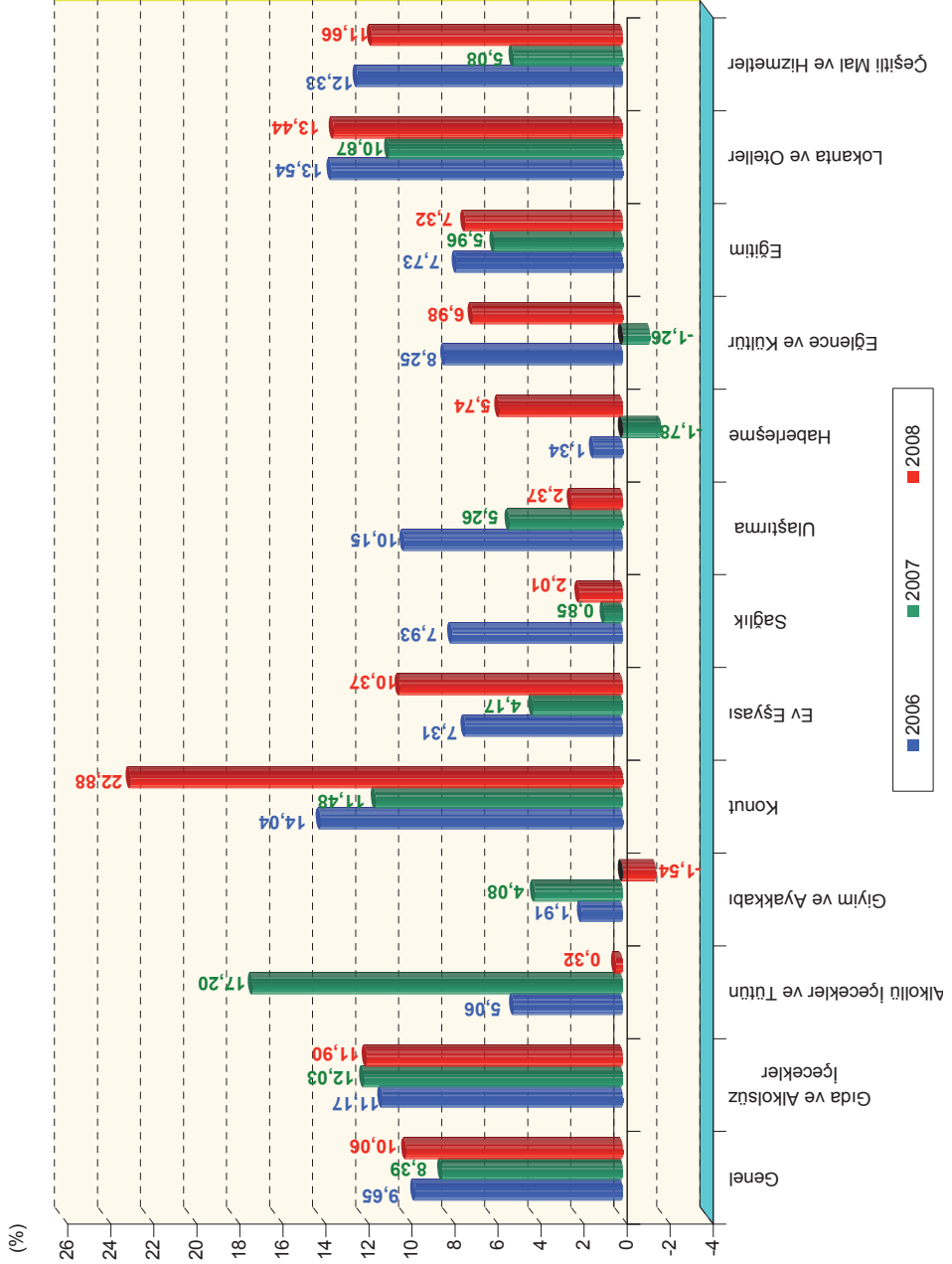
Kaynak: TÜİK

Yılsonu itibariyle alkollü içecekler ve tütün, giyim ve ayakkabı, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğlence ve kültür, eğitim alt sektörlerindeki fiyat artışları TÜFE genel endeks artış hızının altında kalmıştır. Gıda ve alkolsüz içecekler, konut, ev eşyası, lokanta ve oteller ile çeşitli mal ve hizmetler alt sektörlerindeki fiyat artış hızları ise TÜFE genel endeks artış hızının üzerinde gerçekleşmiştir. Giyim ve ayakkabı fiyatlarında % 1,54 düşüş olmuş, diğer harcama grupları fiyatları ise artmıştır. En düşük fiyat artışları % 0,32 ile alkollü içecekler ve tütün, % 2,01 ile sağlık fiyatlarında gerçekleşirken, en yüksek fiyat artışları % 22,88 ile konut, % 13,44 ile lokanta ve oteller, % 11,90 ile gıda ve alkolsüz içecekler, % 11,66 ile çeşitli mal ve hizmetler ve % 10,37 ile ev eşyası harcama grubu fiyatlarında kaydedilmiştir.

2008 yılında özel kapsamlı TÜFE içinde yer alan H çekirdek fiyat göstergesinde (işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve altın hariç) % 8,84, I fiyat göstergesinde (enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç) % 6,97 artış olmuştur. Endekste gözlenen en yüksek yıllık artış % 12 ile mevsimlik ürünlerin hariç tutulduğu A endeksinde görülmüştür (Tablo 55).

GRAFİK 22: ANA HARCAMA GRUPLARI İTİBARIYLA TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

TABLO 55: ÖZEL KAPSAMLI TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

		(2003=100)					
		2006	Değişim (%)	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)
Grup/Kapsam		Oniki Aylık Ortalama					
A	Mevsimlik ürünler hariç	131,02	9,70	142,03	8,40	159,01	11,96
B	İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	129,30	8,98	139,46	7,86	155,10	11,21
C	Enerji hariç	128,64	9,46	140,19	8,98	152,31	8,65
D	(B) ve (C)	129,30	8,70	139,57	7,94	152,40	9,19
E	(C) ve alkollü içkiler ile tütün ürünleri hariç	126,71	8,74	138,03	8,93	150,07	8,72
F	(E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	128,97	10,12	141,76	9,92	154,99	9,33
G	(F) ve (B)	129,64	9,35	141,24	8,95	155,59	10,16
H	(D) ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ile altın hariç	126,40	7,06	136,35	7,87	148,83	9,15
I	(C), gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç	128,26	7,36	137,38	7,11	145,92	6,22
		Yıl Sonu					
A	Mevsimlik ürünler hariç	136,24	10,04	147,38	8,18	165,07	12,00
B	İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	134,97	9,21	145,71	7,96	160,83	10,38
C	Enerji hariç	134,53	9,51	145,17	7,91	157,47	8,47
D	(B) ve (C)	135,14	8,95	145,01	7,30	157,36	8,52
E	(C) ve alkollü içkiler ile tütün ürünleri hariç	132,90	9,82	142,64	7,33	155,43	8,97
F	(E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	135,70	11,25	147,18	8,46	160,66	9,16
G	(F) ve (B)	136,53	10,99	147,32	7,90	161,17	9,40
H	(D) ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ile altın hariç	132,62	8,89	141,36	6,59	153,86	8,84
I	(C), gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç	134,52	8,61	140,97	4,79	150,79	6,97

Kaynak: TÜİK

ÜFE artış hızı bir önceki yıla göre 2,17 puanlık artışla % 5,94'ten % 8,11'e yükselmiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2007 yılında % 6,31 olan ÜFE artış hızı, 2008 yılında 6,41 puanlık artışla % 12,72'ye yükselmiştir (Tablo 56).

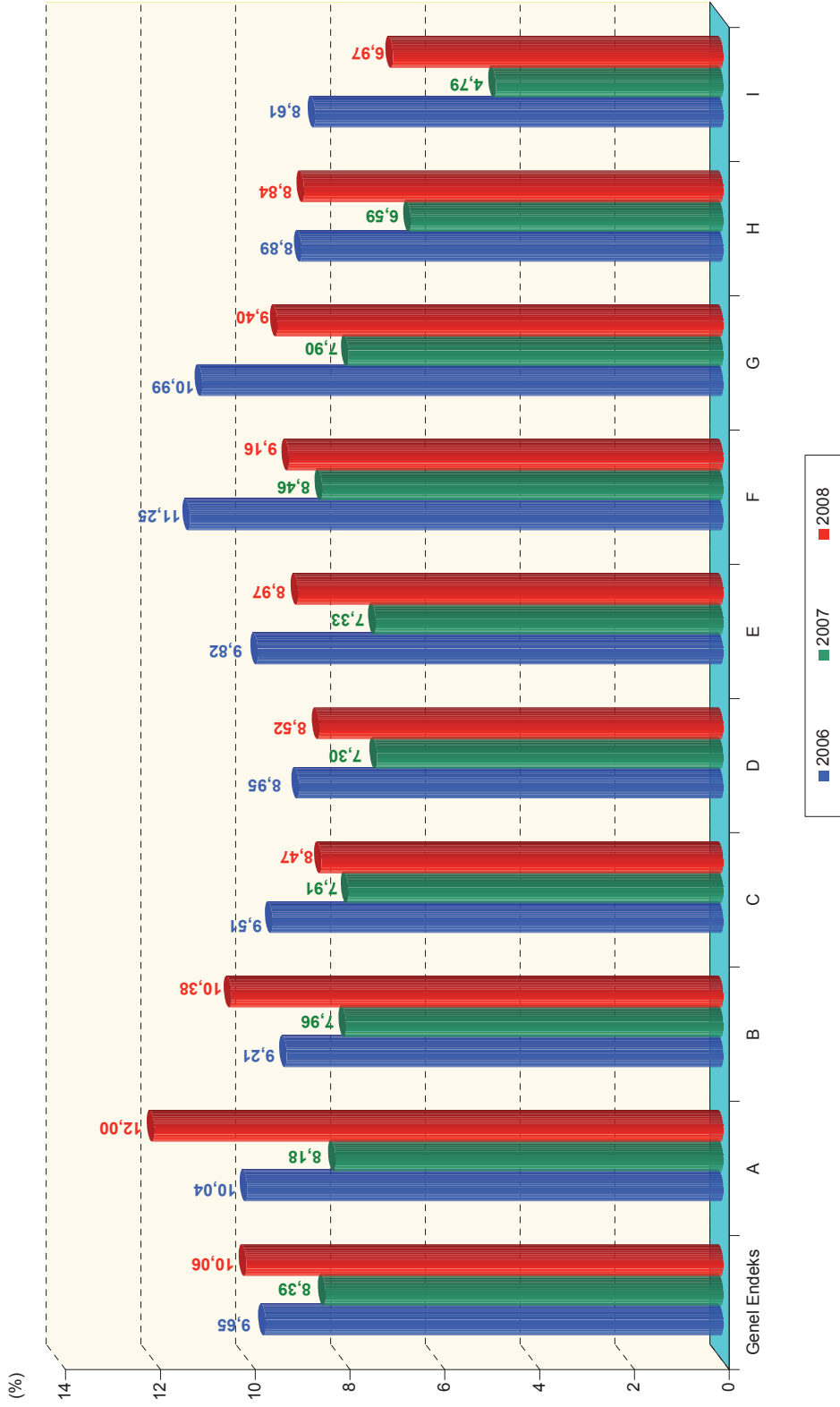
TABLO 56: ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

		(2003=100)					
		2006	Değişim (%)	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)
Sektörler		Oniki Aylık Ortalama					
Genel Endeks		132,64	9,33	141,01	6,31	158,94	12,72
Tarım Sektörü		135,11	7,29	145,36	7,58	162,23	11,61
Sanayi Sektörü		131,82	9,74	139,75	6,02	157,89	12,98
Madencilik Sektörü		142,15	14,57	155,43	9,34	190,95	22,85
İmalat Sanayi Sektörü		133,07	9,34	140,50	5,58	157,01	11,75
Enerji Sektörü		112,51	13,35	124,81	10,93	157,52	26,21
Sektörler		Yıl Sonu					
Genel Endeks		136,46	11,58	144,57	5,94	156,29	8,11
Tarım Sektörü		133,23	2,53	154,15	15,70	154,39	0,16
Sanayi Sektörü		136,94	13,81	142,11	3,78	156,42	10,07
Madencilik Sektörü		145,67	13,57	168,24	15,49	196,73	16,93
İmalat Sanayi Sektörü		137,60	12,33	143,48	4,27	152,60	6,36
Enerji Sektörü		124,55	36,90	117,59	-5,59	188,47	60,28

Kaynak: TÜİK

Yılsonu itibariyle ÜFE'nin ana alt kalemleri olan tarım sektörü fiyatları % 0,16, sanayi sektörü fiyatları % 10,07 artmıştır. Sanayi sektörü ana alt kalemlerini oluşturan madencilik sektöründe % 16,93, imalat sanayi sektöründe % 6,36, enerji sektöründe % 60,28 oranında fiyatlar artmıştır.

GRAFİK 23: ÖZEL KAPSAMLI TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 24: SEKTÖRLER İTİBARIYLA ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

Oniki aylık ortalamalara göre ise tarım sektörü fiyatları % 11,61, sanayi sektörü fiyatları % 12,98, madencilik sektörü fiyatları % 22,85, imalat sanayi sektörü fiyatları % 11,75 ve enerji sektörü fiyatları % 26,21 artmıştır.

2. Para, Banka ve Sermaye Piyasası

Para, Banka

Merkez Bankası, 2002-2005 yılları arasında para politikası stratejisinde, kısa vadeli faiz oranlarının temel politika aracı olarak kullanıldığı örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamıştır. Enflasyonla mücadelede sağlanan başarı sonrasında 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. 2008 yılında da para politikası uygulamaları bu çerçevede yürütülmüştür.

2007 yılında olduğu gibi 2003 temel yıllık tüketici fiyatları endeksinin yıllık yüzde değişimi ile hesaplanan enflasyon hedefleri, bütçe uygulamasına paralel olarak 3 yıllık hedef ufkunda belirlenmiştir. Ekonomideki yapısal dönüşüm, gelişmiş ülkelere yakınsama süreci ve yüksek enflasyon döneminden kalma fiyatlama davranışları göz önüne alınarak daha önce % 4 olarak açıklanan 2008 ve 2009 yılı enflasyon hedefinin 2010 yılında da aynı kalması öngörülmüştü.

Ancak, 2007 yılının yaz aylarından itibaren küresel piyasalarda yaşanan dalgalanma ve 2008 yılının başında yurtdışında ortaya çıkan siyasi belirsizler sonucu enflasyonu % 4'lük hedefle uyumlu düzeye indirmek zorlaşmıştır. Merkez Bankası enflasyon beklentilerini kontrol altına almak ve uygulanmakta olan rejimin itibarını sağlamak amacıyla 3 Haziran 2008 tarihinde Hükümete sunduğu mektupla, para politikasının temkinli duruşu altında dahi % 4 enflasyon hedefine ulaşmanın uzun bir süre alabileceğine işaret ederek orta vade için yeni hedefler belirlenmesini önermiştir. Bu hedefler 2009-2011 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programda da kullanılmıştır. Merkez Bankası hedefleri değiştirmenin enflasyon beklentilerinde kısa vadede bozulmaya neden olabileceğini göz önüne alarak hedef değişikliğini parasal sıkılaşmayla birlikte uygulayacağını açıklamıştır.

Enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde 2007 yılı için üçer aylık dönem sonları itibarıyla yıl sonu hedefi ile uyumlu enflasyon patikası ve patika etrafında belirsizlik aralıkları oluşturan Merkez Bankası, bu uygulamanın 2008 yılında da para ve kur politikası altında devam ettirilmesini kararlaştırmıştır. Bu çerçevede hedefle uyumlu patika Mart ayı sonu için % 7,1, Haziran ayı sonu için % 6,5, Eylül ayı sonu için % 6,3 ve Aralık ayı sonu için % 4 olarak tespit edilirken, belirsizlik aralığı da hedefle uyumlu patikanın her iki yönünde 2 puan olarak belirlenmiştir (Tablo 57).

TABLO 57: 2008 YILI HEDEFLE UYUMLU ENFLASYON PATİKASI VE BELİRSİZLİK ARALIĞI

	(%)			
	Mart	Haziran	Eylül	Aralık
Belirsizlik Aralığı Üst Sınır	9,10	8,50	8,30	6,00
Hedefle Uyumlu Patika	7,10	6,50	6,30	4,00
Belirsizlik Aralığı Alt Sınır	5,10	4,50	4,30	2,00
Gerçekleşme	9,15	10,61	11,13	10,06

Kaynak: TCMB, TÜİK

Enflasyon oranlarındaki yükseliş eğilimi, para politikasındaki sıkı duruşa rağmen büyük ölçüde para politikasının dışındaki dışsal nedenlerle 2008 yılında da devam etmiştir. Mart ayı sonunda yıllık bazda % 9,15, Haziran ayı sonunda % 10,61, Eylül ayı sonunda % 11,13 düzeyine yükselen enflasyon, üç dönemde de hedefle uyumlu patika etrafında oluşturulan belirsizlik aralığı üst sınırlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Enflasyon yılın son üç aylık döneminde de yükselişini sürdürmüş ve yıllık enflasyon % 10,06'lık düzeyi ile belirsizlik aralığı üst sınırı olan % 6'yı oldukça yüksek oranda aşmıştır.

Merkez Bankası hesap verme yükümlülüğü kapsamında 30 Nisan 2008, 28 Temmuz 2008 ve 31 Ekim 2008 ve 26 Ocak 2009 tarihlerinde Hükümete yazdığı açık mektuplarla hedeften sapma nedenlerini ve enflasyonun tekrar hedefe ulaşması için alınan tedbirleri kamuoyuna açıklamıştır.

Merkez Bankası 2008 yılında enflasyon hedeflemesi rejimi esasları çerçevesinde, beklentileri yönlendirmek ve nihai hedefi olan fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını temel politika aracı olarak etkin bir şekilde kullanmıştır.

Para Politikası Kurulu aylık olarak toplanmaya devam etmiş ve faiz kararlarını alırken enflasyon tahminlerinin hedefle tutarlılığını göz önünde bulundurmuş ve enflasyonun orta vadeli görünümüne odaklanmaya devam etmiştir.

Para Politikası Kurulu, 2008 yılının ilk aylarında ekonomideki ılımlı büyümenin devam ettiği, küresel kredi piyasalarındaki sorunların iç talebi sınırladığı ve dünya ekonomisindeki yavaşlamanın talep koşullarını daralttığına işaret ederek, toplam talep koşullarının enflasyondaki düşüş eğilimine destek vermeyi sürdüreceği değerlendirmesini yapmış ve gecelik borçlanma faiz oranında ölçülü bir indirime gitmiştir. Bu çerçevede gecelik borçlanma faiz oranını Ocak ayında % 15,50, Şubat ayında 15,25 düzeyine indirmiştir. Mart ve Nisan aylarında kısa vadeli faiz oranlarının mevcut seviyesinin enflasyondaki düşüşü desteklediği görüşünden hareketle sabit tutulmasına karar vermiştir. Takip eden dönemde küresel finans piyasalarındaki sorunların devam etmesi, gıda ve enerji fiyatlarındaki yükseliş, enflasyondaki bozulma eğilimini artırmıştır. Merkez Bankası Mayıs ayından itibaren kısa vadeli faiz oranlarının yükseltilmesini kararlaştırmış ve gecelik borçlanma faiz oranını Mayıs ayında % 15,75, Haziran ayında

% 16,25 ve Temmuz ayında 16,75 düzeyine yükseltmiştir. Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında ise kısa vadeli faiz oranlarını 16,75 düzeyinde sabit tutmuştur.

2008 yılının son çeyreğinde küresel mali krizin şiddetini artırmasıyla dünya genelinde finansal koşullar para politikası duruşunun, gerektirdiğinin ötesinde ek bir sıkılaştırmaya maruz kalmasına neden olmuştur. Merkez Bankası finansal koşullardaki bu ek sıkılaşmayı bertaraf etmek amacıyla gecelik borçlanma faiz oranını Kasım ayında 50 baz puan, Aralık ayında da 125 baz puan indirmiştir. Böylece 2007 yılı Aralık ayında 15,75 seviyesinde olan gecelik borçlanma faiz oranı toplamda 75 baz puan indirilerek, 2008 yılının Aralık ayında % 15 seviyesine düşürülmüştür (Tablo 58).

TABLO 58: PARA POLİTİKASI KURULU FAİZ KARARLARI (2008)

Para Politikası Kurulu Toplantı Tarihleri	(%)	
	Faiz Kararı	Gecelik Borçlanma Faiz Oranı
17 Ocak 2008	-0,25	15,50
14 Şubat 2008	-0,25	15,25
19 Mart 2008	Değişiklik yapılmadı	15,25
17 Nisan 2008	Değişiklik yapılmadı	15,25
15 Mayıs 2008	+0,50	15,75
16 Haziran 2008	+0,50	16,25
17 Temmuz 2008	+0,50	16,75
14 Ağustos 2008	Değişiklik yapılmadı	16,75
18 Eylül 2008	Değişiklik yapılmadı	16,75
22 Ekim 2008	Değişiklik yapılmadı	16,75
19 Kasım 2008	-0,50	16,25
18 Aralık 2008	-1,25	15,00

Kaynak: TCMB

Yıl içinde gerçekleştirilen para politikası uygulamaları çerçevesinde, M1 para arzı artışı 2007 yılına göre daha düşük oranda gerçekleşirken, M2 ve M3 para arzı artışları daha yüksek oranlı olmuştur. 2008 yılında dolaşımdaki para geçen yıla göre % 16,9'luk artışla 30.468 milyon YTL'ye, vadesiz YTL mevduat % 3,3'lük artışla 30.403,7 milyon YTL'ye, vadesiz yabancı para cinsinden mevduat (YP) % 1,5'lik artışla 22.509,2 milyon YTL'ye yükselmiştir. TÜFE'nin 2008 yılında % 10,06 arttığı dikkate alındığında reel olarak dolaşımdaki para % 6,2 artarken, vadesiz YTL mevduat % 6,1, vadesiz yabancı para mevduatı % 7,8 düşüş göstermiştir. Böylece dar tanımlı para arzı M1 % 7,3'lük artışla 83.380,9 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak % 2,5 küçülmüştür (Tablo 59).

TABLO 59: PARA ARZLARI (1)

	(Bin YTL)				
	2006	2007	2008	Değişim (%)	
				2007	2008
M1	72.162.564	77.674.822	83.380.932	7,6	7,3
Dolaşımdaki Para	24.589.947	26.072.505	30.468.001	6,0	16,9
Vadesiz Mevduat (YTL)	23.967.479	29.427.691	30.403.738	22,8	3,3
Vadesiz Mevduat (YP)	23.605.138	22.174.626	22.509.194	-6,1	1,5
M2	297.481.073	345.028.428	434.205.424	16,0	25,8
Vadeli Mevduat (YTL)	141.744.828	178.863.316	238.494.346	26,2	33,3
Vadeli Mevduat (YP)	83.573.682	88.490.290	112.330.146	5,9	26,9
M3	319.835.684	370.077.665	458.383.776	15,7	23,9
Repo	3.538.510	4.293.366	3.442.654	21,3	-19,8
Para Piyasası Fonları	18.816.101	20.755.872	20.735.698	10,3	-0,1

Kaynak: TCMB

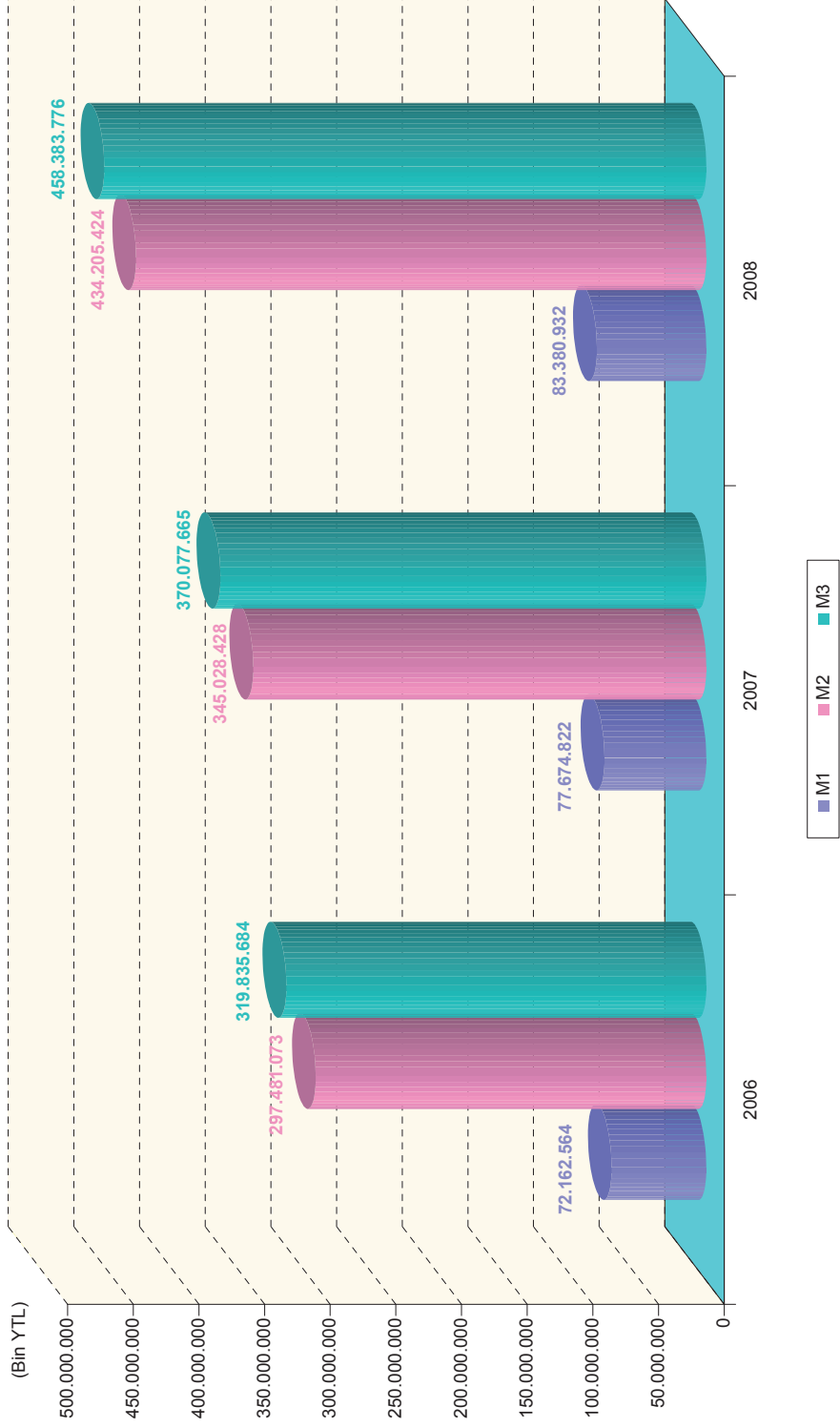
(1): Yeni sunum, veriler yılın son Cuma günü itibarıyla.

M2 para arzının alt kalemi olan YTL cinsinden vadeli mevduat % 33,3'lük artışla 238.494,3 milyon YTL'ye, yabancı para cinsinden mevduat % 26,9'luk artışla 112.330,1 milyon YTL'ye yükselmiştir. M2 para arzı vadeli YTL mevduattaki yüksek oranlı artışın etkisiyle % 25,8'lik artışla 434.205,4 milyon YTL olmuştur. M2 para arzında reel olarak % 14,3'lük artış meydana gelmiştir. M3 para arzı % 23,9'luk artışla 458.383,8 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak da % 12,6 artmıştır.

Bankalardaki Yeni Türk Lirası cinsinden toplam mevduat % 28,1'lik artışla 268.802,5 milyon YTL'ye, yabancı para cinsinden mevduat (DTH) % 22,7'lik artışla 127.822,6 milyon YTL'ye yükselmiştir. Böylece mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 26,3'lük artışla 396.625 milyon YTL olmuştur. Reel olarak Yeni Türk Lirası cinsinden mevduatlarda % 16,4, döviz tevdiat hesaplarında % 11,5, böylece toplam mevduatta % 14,8 artış olmuştur (Tablo 60).

GRAFİK 25: PARA ARZLARI

TABLO 60: MEVDUAT BANKALARINDAKİ MEVDUAT (1) (2)

	(Bin YTL)						
					Değişim (%)		
	2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008
YTL Mevduat	145.191.416	170.474.497	209.845.693	268.802.517	17,4	23,1	28,1
Tasarruf Mevduatı	86.813.210	109.295.339	136.403.291	179.739.211	25,9	24,8	31,8
Vadeli	78.526.030	100.125.894	125.478.394	167.315.185	27,5	25,3	33,3
Vadesiz	8.287.180	9.169.445	10.924.897	12.424.026	10,6	19,1	13,7
Ticari Mevduat	31.520.227	31.654.960	40.196.901	51.205.165	0,4	27,0	27,4
Vadeli	19.548.113	21.538.607	27.046.729	39.693.690	10,2	25,6	46,8
Vadesiz	11.972.114	10.116.353	13.150.172	11.511.475	-15,5	30,0	-12,5
Resmi Mevduat	10.322.484	10.007.716	12.121.030	17.511.807	-3,0	21,1	44,5
Vadeli	5.116.959	4.614.344	7.077.819	9.457.020	-9,8	53,4	33,6
Vadesiz	5.205.525	5.393.372	5.043.211	8.054.787	3,6	-6,5	59,7
Diğer Mevduat	16.535.495	19.516.482	21.124.471	20.346.334	18,0	8,2	-3,7
Vadeli	13.313.131	15.989.548	18.546.712	17.177.353	20,1	16,0	-7,4
Vadesiz	3.222.364	3.526.934	2.577.759	3.168.981	9,5	-26,9	22,9
Yabancı Para (DTH) Mevduat	76.440.440	101.399.060	104.196.142	127.822.562	32,7	2,8	22,7
Vadeli	58.267.391	79.167.638	83.004.649	106.373.067	35,9	4,8	28,2
Vadesiz	18.173.049	22.231.422	21.191.493	21.449.495	22,3	-4,7	1,2
Toplam Mevduat	221.631.856	271.873.557	314.041.835	396.625.079	22,7	15,5	26,3

Kaynak: TCMB

(1): Yurtiçi Yerleşikler Toplam YTL ve Yabancı Para Mevduat.

(2): Veriler yılın son Cuma günü itibarıyla.

Toplam mevduat içinde en yüksek paya sahip olan vadeli tasarruf mevduatı % 33,3'lük artışla 167.315,2 milyon YTL'ye, vadesiz tasarruf mevduatı % 13,7'lik artışla 12.424 milyon YTL'ye yükselmiş, böylece toplam tasarruf mevduatı % 31,8'lik artışla 179.739,2 milyon YTL olmuştur. Ticari mevduat % 27,4'lük artışla 51.205,2 milyon YTL, resmi mevduat % 44,5'lik artışla 17.511,8 milyon YTL'ye yükselirken, bunların dışında kalan mevduatlar % 3,7'lik düşüşle 20.346,3 milyon YTL olmuştur.

2007 yılına göre mevduat bankalarındaki mevduat içinde YTL cinsinden mevduatın payı % 66,8'den % 67,8'e yükselirken, döviz tevdiat hesaplarının payı % 33,2'den % 32,2'ye gerilemiştir (Tablo 61).

TABLO 61: YTL VE YABANCI PARA MEVDUATIN TOPLAM MEVDUAT İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	Mevduat Bankalarındaki Mevduat			Pay (%)	
	Yabancı Para			YTL	DTH
	YTL Mevduatı	Mevduatı (DTH)	Toplam		
2005	145.191.416	76.440.440	221.631.856	65,5	34,5
2006	170.474.497	101.399.060	271.873.557	62,7	37,3
2007	209.845.693	104.196.142	314.041.835	66,8	33,2
2008	268.802.517	127.822.562	396.625.079	67,8	32,2

Kaynak: TCMB

GRAFİK 26: MEVDUAT BANKALARINDAKİ YTL MEVDUAT VE YABANCI PARA MEVDUAT ORANI

Mevduat bankaları kredileri % 24,6'lık artışla 267.667,1 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak da % 13,2 artmıştır. Bunun içinde yer alan ticari ve bireysel krediler % 24,8'lik artışla 250.458,7 milyon YTL'ye, ihtisas kredileri de % 21,3'lük artışla 17.208,4 milyon YTL'ye yükselmiştir. İhtisas kredileri içinde yer alan tarımsal krediler % 24,5'lik artışla 7.684,9 milyon YTL, küçük esnaf ve sanatkâr kredileri % 17,9'luk artışla 6.908,8 milyon YTL, konut kredileri % 1,6'lık düşüşle 1.196,7 milyon YTL, bunların dışında kalan ihtisas kredileri % 50,4'lük artışla 1.418 milyon YTL olmuştur (Tablo 62).

TABLO 62: BANKA KREDİLERİ (1) (2)

	(Bin YTL)						
	2005	2006	2007	2008	Değişim (%)		
					2006	2007	2008
Mevduat Bankaları Kredileri	120.994.175	170.578.290	214.829.745	267.667.082	41,0	25,9	24,6
Ticari ve Bireysel Krediler	111.238.954	158.719.297	200.640.461	250.458.694	42,7	26,4	24,8
İhtisas Kredileri	9.755.221	11.858.993	14.189.284	17.208.388	21,6	19,6	21,3
Tarımsal Krediler	5.083.920	5.194.385	6.171.350	7.684.922	2,2	18,8	24,5
Küçük Esnaf ve Sanatkâr Kredileri	3.280.726	4.902.961	5.858.298	6.908.771	49,4	19,5	17,9
Konut Kredileri	1.068.083	1.124.159	1.216.616	1.196.682	5,3	8,2	-1,6
Diğer	322.492	637.488	943.020	1.418.013	97,7	47,9	50,4
Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri	5.479.884	6.699.149	8.002.851	10.728.441	22,2	19,5	34,1
Türkiye İhracat Kredi Bankası	1.284.244	1.206.703	1.184.774	1.437.938	-6,0	-1,8	21,4
Diğer	4.195.640	5.492.446	6.818.077	9.290.503	30,9	24,1	36,3
Yurtiçi Net Kredi Hacmi	126.474.059	177.277.439	222.832.596	278.395.523	40,2	25,7	24,9

Kaynak: TCMB

(1): Yurtiçi Krediler.

(2): Veriler yılın son Cuma günü itibarıyla.

Kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 34,1'lik artışla 10.728,4 milyon YTL'ye yükselmiştir. Bunun içinde yer alan Türkiye İhracat Kredi Bankası kredileri % 21,4'lük artışla 1.437,9 milyon YTL'ye, diğer kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 36,3'lük artışla 9.290,5 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Bu gelişmelere bağlı olarak 2008 yılında yurtiçi net kredi hacmi % 24,9'luk artışla 278.395,5 milyon YTL'ye yükselirken, reel olarak da % 13,5 artmıştır.

2008 yılında Merkez Bankası döviz rezervleri % 3,2 azalarak 70.976 milyon dolara gerilerken, altın rezervi % 3,4 artarak 3.229 milyon dolara, bankalar muhabir mevcudu % 26,9 artarak 40.372 milyon dolara yükselmiştir. Bu değişikliklere bağlı olarak brüt uluslararası rezervler % 5,8 artarak 114.577 milyon dolar olmuştur (Tablo 63).

TABLO 63: ULUSLARARASI REZERVLER

(Milyon \$)								
Yıllar	Altın	Brüt Döviz Rezervleri			Toplam	Brüt		Net Uluslararası Rezervler
		Merkez Bankası	Bankalar ve Efektif Kasası	Muhabir Mevcudu		Uluslararası Rezervler	Muhabir Açıklar	
2002	1.279	26.807	9.980	36.787	38.066	15	38.051	
2003	1.558	33.616	9.795	43.411	44.969	11	44.958	
2004	1.635	36.009	16.143	52.152	53.787	1	53.786	
2005	1.915	50.515	16.314	66.829	68.744	1	68.743	
2006	2.373	60.912	27.536	88.448	90.821	1	90.820	
2007	3.123	73.317	31.818	105.135	108.258	1	108.257	
2008	3.229	70.976	40.372	111.348	114.577	1	114.576	

Kaynak: TCMB

2005, 2006 ve 2007 yıllarında 5,2 ay olan Merkez Bankası döviz rezervlerinin ithalatı karşılama oranı, 2008 yılında 4,2 ay düzeyine gerilemiştir (Tablo 64).

TABLO 64: MERKEZ BANKASI REZERVLERİ VE İTHALATI KARŞILAMA ORANI

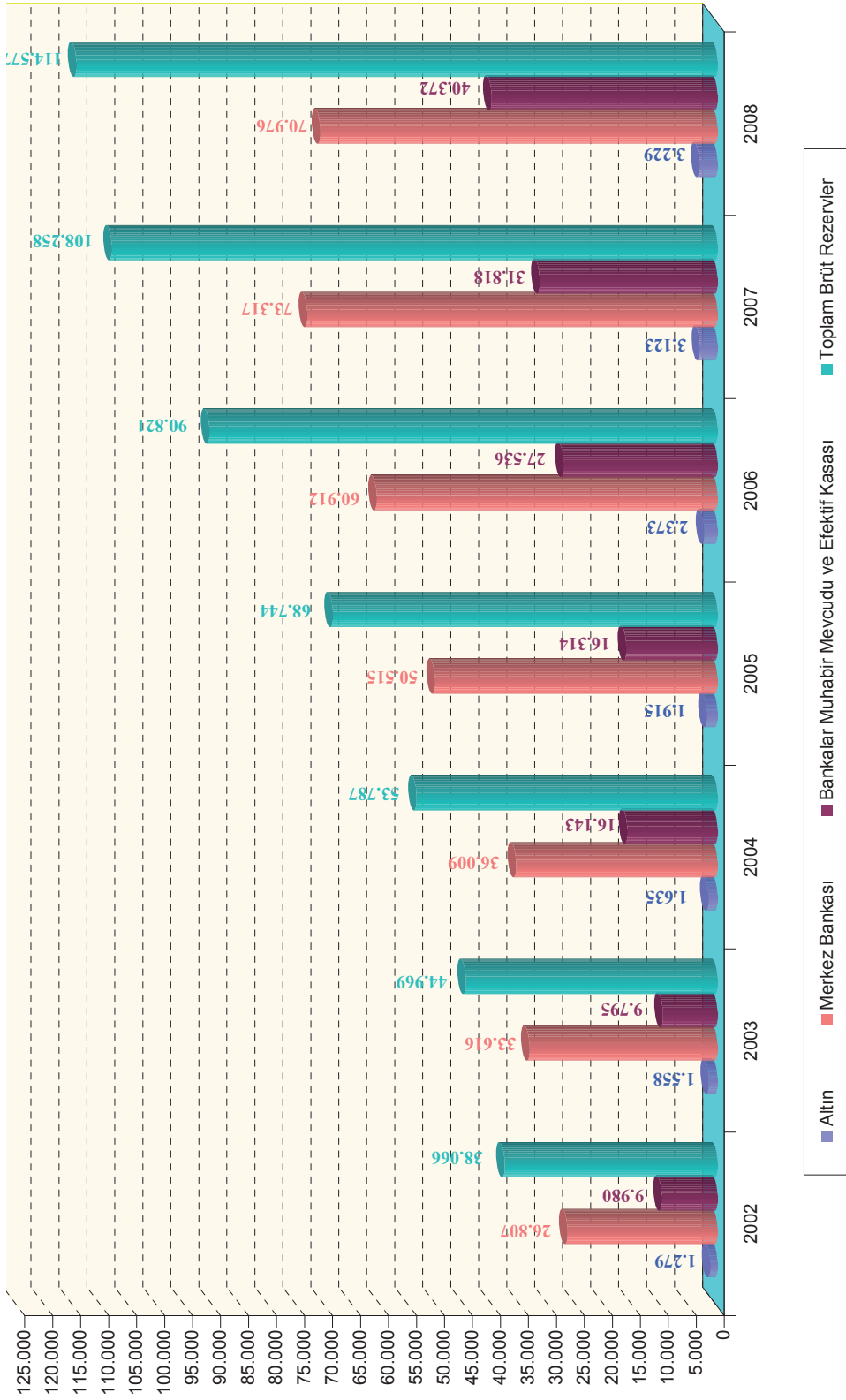
(Milyon \$)			
Yıllar	T. C. Merkez Bankası		İthalatı Karşılama Oranı (Ay)
	Döviz Mevcudu	İthalat	
2002	26.807	51.554	6,2
2003	33.616	69.340	5,8
2004	36.009	97.540	4,4
2005	50.515	116.774	5,2
2006	60.912	139.576	5,2
2007	73.317	170.063	5,2
2008	70.976	201.960	4,2

Kaynak: TCMB, TÜİK

Mevduat bankacılığı ağırlıklı olan Türk bankacılık sektöründe 2008 yılında 32'si mevduat, 13'ü de kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 45 banka faaliyet göstermiştir. Mevduat bankalarının 3'ü kamu, 11'i özel, 17'si yabancı ve 1'i Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan bankalardan oluşurken, kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu, 6'sı özel ve 4'ü yabancı sermayeli bankalardan oluşmuştur (Tablo 65).

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 27: ULUSLARARASI REZERVLER

TABLO 65: TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE BANKA, ŞUBE VE PERSONEL BİLGİLERİ

	Banka Sayısı			Şube Sayısı			Personel Sayısı		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Mevduat Bankaları	33	33	32	6.804	7.570	8.742	138.570	153.212	166.325
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3	2.149	2.203	2.417	39.223	41.056	43.333
Özel Sermayeli Bankalar	14	11	11	3.582	3.625	4.290	73.220	75.124	82.158
TMSF'ye Devredilen Bankalar	1	1	1	1	1	1	333	325	267
Yabancı Sermayeli Bankalar	15	18	17	1.072	1.741	2.034	25.794	36.707	40.567
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	13	13	45	48	49	4.573	5.322	5.271
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3	22	23	23	3.728	4.273	4.146
Özel Sermayeli Bankalar	6	6	6	11	12	12	596	687	792
Yabancı Sermayeli Bankalar	4	4	4	12	13	14	249	362	333
Toplam	46	46	45	6.849	7.618	8.791	143.143	158.534	171.596

Kaynak: TBB

Bankacılık sektöründeki toplam şube sayısı 2008 yılında 1.173 adet artarak 8.791'e yükselmiştir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 214 adet, özel sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 665 adet, yabancı sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 293 adet artarken, Fon kapsamındaki bankanın şube sayısı değişmemiştir. Yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayılarında bir adet artış olmuştur.

Bankaların şube sayısındaki artışlara paralel olarak personel sayıları da artış göstermiştir. 2007 yılında 158.534 kişi olan bankacılık sisteminde çalışan sayısı, 2008 yılında 13.062 kişi artarak 171.596 kişiye yükselmiştir. Çalışan sayısı, kamu sermayeli mevduat bankalarında 2.277 kişi, özel sermayeli mevduat bankalarında 7.034 kişi, yabancı sermayeli mevduat bankalarında 3.860 kişi artarken, Fon kapsamındaki bankada 58 kişi azalmıştır. Kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 127 kişi, yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 29 kişi azalırken, özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 105 kişi, artmıştır.

Sermaye Piyasası

2008 yılında ihraç edilen toplam menkul kıymet tutarı 2007 yılına göre % 9,4 artarak 128.774,7 milyon YTL'den 140.896,9 milyon YTL'ye yükselmiştir. İhraç edilen menkul kıymetlerin 113.547,2 milyon YTL'lik kısmı (% 80,6) kamu kesimi, 27.349,7 milyon YTL'lik kısmı (% 19,4) özel kesim menkul kıymet ihraçlarından oluşmuştur (Tablo 66).

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 28: MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

TABLO 66: MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

	(Bin YTL)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Kamu Kesimi	125.576.280	118.232.410	113.547.170	100,0	100,0	100,0	-5,8	-4,0
Devlet Tahvili	107.046.700	102.129.410	94.940.870	85,2	86,4	83,6	-4,6	-7,0
Hazine Bonoları	18.529.580	15.903.000	18.606.300	14,8	13,5	16,4	-14,2	17,0
Özelleştirme Tahvili	0	200.000	0	0,0	0,2	0,0	-	-
Özel Kesim	20.304.112	10.542.283	27.349.685	100,0	100,0	100,0	-48,1	159,4
Hisse Senedi	10.880.574	7.863.768	11.696.190	53,6	74,6	42,8	-27,7	48,7
Tahvil	150.000	150.210	200.000	0,7	1,4	0,7	0,1	33,1
Finansman Bonosu	0	230.000	50.000	0,0	2,2	0,2	-	-
MKYF Katılma Belgesi	3.356.209	1.848.305	2.370.162	16,5	17,5	8,7	-44,9	28,2
Emeklilik YF Katılma Belgesi	5.900.000	450.000	12.639.377	29,1	4,3	46,2	-92,4	2708,8
Yabancı Yatırım Fonu Katılma Belgeleri	17.329	0	393.956	0,1	0,0	1,4	-	-
Toplam	145.880.392	128.774.693	140.896.855	-	-	-	-11,7	9,4

Kaynak: SPK

Kamu kesimi devlet tahvili ihraçları % 7 düşüş gösterirken, hazine bonusu ihraçlarında % 17 artış olmuştur. 2007 yılında olduğu gibi 2008 yılında da özelleştirme tahvili ihraç edilmemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak kamu kesimi menkul kıymet ihraçları toplamı % 4'lük düşüşle 113.547,2 milyon YTL'ye gerilemiştir. Bunun 94.940,9 milyon YTL'lik kısmı (% 83,6) devlet tahvili, 18.606,3 milyon YTL'lik kısmı (% 16,4) hazine bonusu ihraçlarından oluşmuştur.

2007 yılında düşüş gösteren özel kesim menkul kıymet ihraçları, 2008 yılında % 159,4 gibi yüksek bir oranda artarak 27.349,7 milyon YTL'ye yükselmiştir. Bu gelişmede hisse senedi, tahvil ve emeklilik yatırım fonu katılma belgesi ihraçlarındaki artışlar etkili olmuştur. Özel kesim menkul kıymet ihracınının 11.696,2 milyon YTL'lik kısmını (% 42,8) hisse senedi, 200 milyon YTL'lik kısmını (% 0,7) tahvil, 50 milyon YTL'lik kısmını (% 0,2) finansman bonusu, 2.370,2 milyon YTL'lik kısmını (% 8,7) menkul kıymet yatırım fonu katılma belgesi, 12.639,4 milyon YTL'lik kısmını (% 46,2) emeklilik yatırım fonu katılma belgesi, 394 milyon YTL'lik kısmını (% 1,4) yabancı yatırım fonu katılma belgesi oluşturmuştur.

Aylar itibarıyla özel kesim menkul kıymet ihracı en çok 8.226,2 milyon YTL ile Şubat ayında yapılırken, onu 7.494,1 milyon YTL ile Mayıs ayında, 3.416,3 milyon YTL ile de Nisan ayında yapılan ihraçlar izlemiştir. Hisse senedi ihraçlarının en yoğun olduğu aylar Mayıs, Temmuz, Ocak ve Haziran, menkul kıymet yatırım fonu katılma belgeleri ihraçlarının en yoğun olduğu aylar Temmuz, Ocak, Şubat ve Mart, emeklilik yatırım fonu katılma belgesi ihraçlarının en yoğun olduğu aylar Şubat, Nisan ve Ekim ayları olmuştur. Ayrıca Mart ve Eylül aylarında tahvil, Kasım ayında finansman bonusu ve yabancı yatırım fonu katılma belgesi ihracı yapılmıştır (Tablo 67).

TABLO 67: ÖZEL KESİM MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

(Bin YTL)								
Yıllar	Aylar	Hisse Senedi	Tahvil	Finansman Bonusu	MKYF Katılma Belgeleri	Emeklilik Yatırım Fonu Katılma Belgeleri	Yabancı YF Katılma Belgeleri	Genel Toplam
2006	I	85.355	-	-	1.346.409	-	-	1.431.764
	II	342.533	-	-	54.078	600.000	-	996.611
	III	93.638	-	-	192.928	-	-	286.566
	IV	1.822.308	-	-	118.161	3.900.000	-	5.840.469
	V	431.290	-	-	134.498	-	-	565.788
	VI	141.287	-	-	-	400.000	-	541.287
	VII	285.432	100.000	-	24.808	-	-	410.240
	VIII	113.422	-	-	50.000	-	-	163.422
	IX	3.331.025	50.000	-	293.252	1.000.000	17.329	4.691.606
	X	58.474	-	-	447.886	-	-	506.360
	XI	1.943.147	-	-	510.000	-	-	2.453.147
	XII	2.232.663	-	-	184.190	-	-	2.416.853
Toplam	10.880.574	150.000	-	3.356.209	5.900.000	17.329	20.304.112	
2007	I	12.800	-	-	5.000	-	-	17.800
	II	830.750	-	-	-	300.000	-	1.130.750
	III	29.296	-	-	153.606	-	-	182.902
	IV	2.582.717	-	-	40.313	150.000	-	2.773.030
	V	190.536	-	-	82.552	-	-	273.088
	VI	1.136.678	-	-	-	-	-	1.136.678
	VII	118.462	130.210	60.000	-	-	-	308.672
	VIII	346.444	-	-	160.705	-	-	507.149
	IX	338.066	-	65.000	7.483	-	-	410.550
	X	1.194.822	-	-	104.887	-	-	1.299.709
	XI	985.790	-	-	505.550	-	-	1.491.340
	XII	97.406	20.000	105.000	788.210	-	-	1.010.616
Toplam	7.863.768	150.210	230.000	1.848.305	450.000	-	10.542.283	
2008	I	778.898	-	-	851.988	-	-	1.630.886
	II	1.000	-	-	289.852	7.935.376	-	8.226.228
	III	247.374	50.000	-	167.880	-	-	465.254
	IV	62.000	-	-	54.287	3.300.000	-	3.416.287
	V	7.494.063	-	-	120	-	-	7.494.183
	VI	645.000	-	-	5.035	-	-	650.035
	VII	1.467.392	-	-	1.000.000	-	-	2.467.392
	VIII	570.639	-	-	-	4.000	-	574.639
	IX	137.678	150.000	-	150	150.000	-	437.828
	X	26.107	-	-	100	1.250.000	-	1.276.207
	XI	8.750	-	50.000	650	-	393.957	453.357
	XII	257.289	-	-	100	-	-	257.389
Toplam	11.696.190	200.000	50.000	2.370.162	12.639.376	-	27.349.685	

Kaynak: SPK

Menkul kıymetler ikinci el piyasa işlem hacmi 2008 yılında % 18,8 azalarak 991.700,4 milyon YTL'den 804.823,2 milyon YTL'ye gerilemiştir (Tablo 68).

TABLO 68: İKİNCİ EL PİYASALARDA İŞLEM HACMİ

	(Bin YTL)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Kamu Kesimi	637.830.771	603.924.292	472.209.095	100,0	100,0	100,0	-5,3	-21,8
Devlet Tahvili	586.922.206	561.183.234	447.099.185	92,0	94,7	92,0	-4,4	-20,3
Hazine Bonusu	50.908.565	42.741.058	25.109.910	8,0	5,3	8,0	-16,0	-41,3
Özel Kesim	326.578.222	387.776.132	332.614.149	100,0	100,0	100,0	18,7	-14,2
Hisse Senedi	326.578.222	387.776.132	332.614.149	100,0	100,0	100,0	18,7	-14,2
Toplam	964.408.993	991.700.424	804.823.244	-	-	-	2,8	-18,8

Kaynak: SPK

Kamu kesimi menkul kıymetlerinin ikinci el satışı % 21,8'lik düşüşle 603.924,3 milyon YTL'den 472.209,1 milyon YTL'ye, özel sektör menkul kıymetlerinin ikinci el satışı % 14,2'lik düşüşle 387.776,1 milyon YTL'den 332.614,1 milyon YTL'ye gerilemiştir.

2008 yılında da ikinci el piyasada hisse senedi dışında hiç bir özel sektör menkul kıymet yatırım aracı işlem görmemiştir.

Toplam ikinci el piyasa işlemleri içinde bir önceki yıla göre kamu kesimi menkul kıymetlerinin payı % 60,9'dan % 58,7'ye düşerken, özel kesim menkul kıymetlerinin payı ise % 39,1'den % 41,3'e yükselmiştir.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) endeksi 2007 yılını % 42'lik artışla 55.538,1 seviyesinde kapatmıştır. Ancak uluslararası piyasalarda 2007 yılının son döneminde başlayan krizin 2008 yılında derinleşmesi ve ABD ekonomisine ilişkin resesyona ilişkin etkisiyle İMKB endeksi Ocak ayında 42.697,6 seviyesine gerilemiştir. 14 Mart 2008 tarihinde iktidar partisi için Anayasa Mahkemesi'nde açılan kapatma davası ve sürece ilişkin belirsizlik ekonomiyi olumsuz etkilemiş borsa endeksi Mart ayını 39.015,4 seviyesinde kapatmıştır. Nisan ayında 43.468,1 seviyesine yükselen borsa endeksi dalgalı seyrini yılsonuna kadar sürdürmüştür. Bütün dünyada yayılmaya devam eden küresel kriz dünya borsalarını olduğu gibi, özellikle yılın son aylarında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı da etkilemiştir. İMKB endeksi Ekim ayında 27.832,9, Kasım ayında 25.715 seviyelerine kadar gerilemiştir. Böylece İMKB endeksi 2008 yılını 2007 yılı sonuna göre % 51,6'lık kayıpla 26.864 puan seviyesinde kapatmıştır (Tablo 69).

TABLO 69: İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI

Yıl	Ay	İşlem Hacmi (Bin YTL)	İMKB Endeksi (1986 Ocak=1)	Tüketici Fiyatları Endeksi		İşlem Hacmi	
				2003=100	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2007	I	27.836.926	41.182,6	135,84	1,0	31,5	30,2
	II	30.812.419	41.431,0	136,42	0,4	10,7	10,2
	III	28.881.853	43.661,1	137,67	0,9	-6,3	-7,1
	IV	31.382.353	44.984,5	139,33	1,2	8,7	7,4
	V	31.435.064	47.081,5	140,03	0,5	0,2	-0,3
	VI	22.014.016	47.093,7	139,69	-0,2	-30,0	-29,8
	VII	45.103.019	52.824,9	138,67	-0,7	104,9	106,4
	VIII	36.130.324	50.198,6	138,70	0,0	-19,9	-19,9
	IX	33.762.645	54.044,2	140,13	1,0	-6,6	-7,5
	X	42.802.461	57.615,7	142,67	1,8	26,8	24,5
	XI	36.072.223	54.213,8	145,45	1,9	-15,7	-17,3
	XII	21.544.118	55.538,1	145,77	0,2	-40,3	-40,4
2008	I	34.737.773	42.697,6	146,94	0,8	61,2	60,0
	II	32.453.914	44.776,9	148,84	1,3	-6,6	-7,8
	III	29.460.533	39.015,4	150,27	1,0	-9,2	-10,1
	IV	30.243.074	43.468,1	152,79	1,7	2,7	1,0
	V	26.469.101	39.969,6	155,07	1,5	-12,5	-13,8
	VI	22.818.685	35.089,5	154,51	-0,4	-13,8	-13,5
	VII	31.350.432	42.200,8	155,40	0,6	37,4	36,6
	VIII	23.668.066	39.844,5	155,02	-0,2	-24,5	-24,3
	IX	28.543.514	36.051,3	155,72	0,5	20,6	20,1
	X	29.782.448	27.832,9	159,77	2,6	4,3	1,7
	XI	25.723.900	25.715,0	161,10	0,8	-13,6	-14,3
	XII	17.353.245	26.864,0	160,44	-0,4	-32,5	-32,3

Kaynak: İMKB, SPK, TÜİK

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası toplam işlem hacmi 2007 yılına göre % 14,2 oranında azalarak 387.777,4 milyon YTL'den 332.604,7 milyon YTL'ye gerilemiştir. En yüksek işlem hacmi 34.737,8 milyon YTL ile Ocak ayında, en düşük işlem hacmi ise 17.353,2 milyon YTL ile Aralık ayında gerçekleşmiştir.

3. Kamu Maliyesi

2008 yılı kamu maliyesinin hedef ve öncelikleri Dokuzuncu Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan'da yer alan temel büyüklükler ve esaslar çerçevesinde, kamu maliyesindeki iyileştirmeyi devam ettirerek yüksek oranda faiz dışı fazla vermek, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlamak hedefine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda 2008 yılında GSYH'nın % 3,5'i oranında faiz dışı fazla vermek öngörülmüştür.

Kamu kesimi, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeler, İşsizlik Sigortası Fonu ve KİT'lerden oluşmaktadır. Kamu kesimi kapsamından KİT'ler çıkartılarak genel devlet tanımına ulaşılmaktadır. Genel devlet gelir ve harcamaları genel devlet kapsamındaki birimlerin gelir ve harcamaları toplamından oluşmaktadır.

Genel devlet gelirlerindeki artış 2008 yılında da devam etmiştir. 2007 yılında % 7,4 artan genel devlet gelirleri 2008 yılında % 14,1'lik artışla 322.501 milyon YTL'ye yükselmiştir (Tablo 70).

TABLO 70: GENEL DEVLET GELİRLERİ

Gelirler	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)										
	2006	2007	2008 (1)	Değişim (%)		Pay (%)			GSYH'ye Oranlar (%)		
				2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Vergiler	142.353	156.815	179.210	10,2	14,3	54,1	55,5	55,6	18,8	18,6	18,9
Vasitasız	39.541	46.829	56.470	18,4	20,6	15,0	16,6	17,5	5,2	5,6	5,9
Vasitalı	98.660	105.256	117.434	6,7	11,6	37,5	37,2	36,4	13,0	12,5	12,4
Servet	4.151	4.730	5.306	13,9	12,2	1,6	1,7	1,6	0,5	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	18.991	17.697	19.182	-6,8	8,4	7,2	6,3	5,9	2,5	2,1	2,0
Faktör Gelirleri	45.567	48.077	50.716	5,5	5,5	17,3	17,0	15,7	6,0	5,7	5,3
Sosyal Fonlar	44.399	48.319	62.454	8,8	29,3	16,9	17,1	19,4	5,9	5,7	6,6
Toplam	251.310	270.907	311.562	7,8	15,0	95,5	95,8	96,6	33,1	32,1	32,8
Özelleştirme Gelirleri	11.958	11.795	10.940	-1,4	-7,2	4,5	4,2	3,4	1,6	1,4	1,2
Toplam Gelir	263.268	282.701	322.501	7,4	14,1	100,0	100,0	100,0	34,7	33,5	33,9

Kaynak: DPT, TÜİK

(1): Geçici

Genel devlet gelirlerinin yarıdan fazlasını oluşturan vergi gelirleri 2008 yılında % 14,3'lük artışla 179.210 milyon YTL olmuştur. Vergi dışı normal gelirler % 8,4'lük artışla 19.182 milyon YTL'ye, faktör gelirleri % 5,5'lik artışla 50.716 milyon YTL'ye, sosyal fonlar % 29,3'lük artışla 62.454 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Genel devlet gelirleri içinde vergilerin payı % 55,5'den % 55,6'ya, sosyal fonların payı % 17,1'den % 19,4'e yükselirken, faktör gelirlerinin payı % 17'den % 15,7'ye, vergi dışı normal gelirlerin payı % 6,3'den % 5,9'a düşmüştür.

Genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranı bir önceki yıla göre 0,4 puanlık artışla % 33,9'a yükselmiştir. Vergi gelirlerinin oranı 0,3 puanlık artışla % 18,9'a, sosyal fonların oranı 0,9 puanlık artışla % 6,6'ya yükselirken, vergi dışı normal gelirlerin oranı 0,1 puanlık düşüşle % 2'ye, faktör gelirlerinin oranı 0,4 puanlık düşüşle % 5,3'e, özelleştirme gelirlerinin oranı 0,2 puanlık düşüşle % 1,2'ye gerilemiştir.

2007 yılında % 12,9 artan genel devlet harcamaları, 2008 yılında % 15,9'luk artışla 329.713 milyon YTL'ye yükselmiştir. Cari harcamalar % 17,2'lik artışla 147.671 milyon YTL olmuştur. 2007 yılında % 17,4 artan genel devlet sabit sermaye yatırımları, 2008 yılında % 15,3'lük artışla 30.214 milyon YTL'ye yükselmiştir. Kamu stoklarında 96 milyon YTL'lik artış olmuştur. Böylece 2007 yılında % 16,8 artan genel devlet yatırım harcamaları, 2008 yılında % 15,2'lik artışla 30.310 milyon YTL'ye ulaşmıştır. 2007 yılında % 9,8 artan genel devlet transfer harcamaları 2008 yılında % 14,7'lik artışla 151.732 milyon YTL'ye yükselmiştir. Transfer harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan cari transferler % 13,9'luk artışla 144.540 milyon YTL olmuştur. 2007 yılında % 28,5 düşüş gösteren sermaye transferleri ise 2008 yılında % 31,8'lik artışla 7.192 milyon YTL'ye yükselmiştir (Tablo 71).

TABLO 71: GENEL DEVLET HARCAMALARI

Harcamalar	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)										
				Değişim (%)		Pay (%)			GSYH'ye Oranlar (%)		
	2006	2007	2008 (1)	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Cari Harcamalar	108.938	125.970	147.671	15,6	17,2	43,2	44,3	44,8	14,4	14,9	15,5
Yatırım Harcamaları	22.523	26.302	30.310	16,8	15,2	8,9	9,2	9,2	3,0	3,1	3,2
Sabit Sermaye	22.316	26.199	30.214	17,4	15,3	8,9	9,2	9,2	2,9	3,1	3,2
Stok Değişmesi	206	104	96	-49,5	-7,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	120.556	132.326	151.732	9,8	14,7	47,8	46,5	46,0	15,9	15,7	16,0
Cari Transferler	112.929	126.870	144.540	12,3	13,9	44,8	44,6	43,8	14,9	15,0	15,2
Sermaye Transferleri	7.627	5.456	7.192	-28,5	31,8	3,0	1,9	2,2	1,0	0,6	0,8
Stok Değişim Fonu	0	0	0	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam Harcama	252.017	284.598	329.713	12,9	15,9	100,0	100,0	100,0	33,2	33,8	34,7

Kaynak: DPT, TÜİK

(1): Geçici

Genel devlet harcamaları içinde cari harcamaların payı 2007 yılında % 44,3'den 2008 yılında % 44,8'e yükselirken, transfer harcamalarının payı % 46,5'den % 46'ya gerilemiş, yatırım harcamalarının % 9,2 olan payı değişmemiştir.

Genel devlet harcamalarının GSYH'ye oranı bir önceki yıla göre 0,9 puanlık artışla % 34,7 olmuştur. Cari harcamaların oranı 0,6 puanlık artışla % 15,5'e, yatırım harcamalarının oranı 0,1 puanlık artışla % 3,2'ye, transfer harcamalarının oranı 0,3 puanlık artışla % 16'ya yükselmiştir.

a. Merkezi Yönetim Bütçesi

Ekonomik programın en önemli politika aracı olan merkezi yönetim bütçesi, kamu kesimi gelirleri ve harcamaları içerisinde en büyük paya sahiptir. 2008 yılından itibaren özelleştirme gelirlerinin ve İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinin belirli bir ora-

nının GAP Eylem Planı çerçevesinde kullanılmak üzere bütçeye aktarılması merkezi yönetim bütçesinin ağırlığının daha da artmasını sağlamıştır.

2008 yılında merkezi yönetim bütçe harcamalarının 222.553 milyon YTL, bütçe gelirlerinin 204.556 milyon YTL olması hedeflenmiştir. Böylece bütçe dengesinin 17.997 milyon YTL açık vermesi, faiz dışı dengenin ise 38.003 milyon YTL olması öngörülmüştür.

2008 yılı mali disiplinin büyük ölçüde sürdürüldüğü bir yıl olmuştur. Merkezi yönetim bütçesinin harcamalar tarafı biraz sıkılaştırılırken, gelirlerdeki iyileşme devam etmiştir. Yıl sonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri % 9,7'lik artışla 208.898 milyon YTL'ye, bütçe harcamaları % 10,7'lik artışla 225.967 milyon YTL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçesi faiz dışı fazlası % 4,1'lik düşüşle 33.592 milyon YTL'ye gerilerken, toplam bütçe açığı % 24,5'lik artışla 17.069 milyon YTL'ye yükselmiştir. 2007 yılında % 93,3 olan bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı, 2008 yılında % 92,5'e gerilemiştir (Tablo 72).

TABLO 72: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

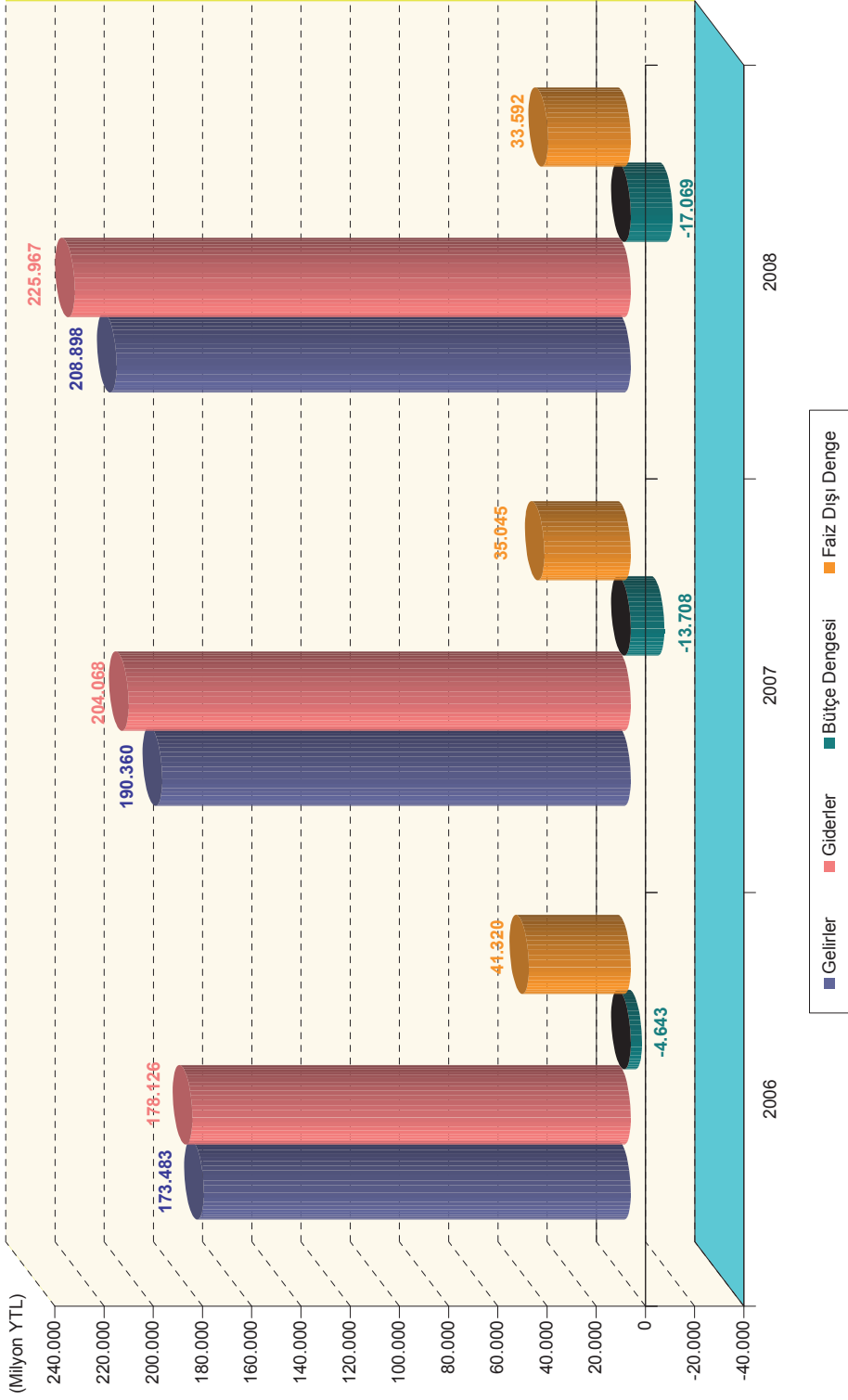
	(Milyon YTL)								
	2006	2007	2008	Değişim (%)		GSYH'ye Oranlar (%)			
				2007	2008	2006	2007	2008	
Bütçe Giderleri	178.126	204.068	225.967	14,6	10,7	23,5	24,2	23,8	
Faiz Hariç Giderler	132.163	155.315	175.306	17,5	12,9	17,4	18,4	18,5	
Faiz Harcamaları	45.963	48.753	50.661	6,1	3,9	6,1	5,8	5,3	
Bütçe Gelirleri	173.483	190.360	208.898	9,7	9,7	22,9	22,6	22,0	
Bütçe Dengesi	-4.643	-13.708	-17.069	195,2	24,5	-0,6	-1,6	-1,8	
Faiz Dışı Denge	41.320	35.045	33.592	-15,2	-4,1	5,4	4,2	3,5	

Kaynak: MB, TÜİK

Harcamalar hedefin 3.414 milyon YTL, gelirler ise 4.342 milyon YTL üzerinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığı hedeflenen değerin 928 milyon YTL altında kalırken, faiz dışı denge de hedefin 4.411 milyon YTL altında gerçekleşmiştir. Faiz dışı denge hedefine ulaşamamasında özellikle yılın son çeyreğinde iç talepteki daralmanın etkisiyle vergi performansındaki düşüş ve bütçe giderlerindeki artış etkili olmuştur.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ye oranı % 22,6'dan % 22'ye, merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYH'ye oranı % 24,2'den % 23,8'e gerilemiştir. Merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 1,6'dan % 1,8'e yükselirken, faiz dışı merkezi yönetim bütçe fazlasının GSYH'ye oranı % 4,2'den % 3,5'e gerilemiştir.

GRAFİK 29: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

Gelirler

Merkezi yönetim bütçe gelirlerini, 2008 yılında beklentilerin üzerinde gerçekleşen faiz, ücret artışlarının etkisiyle kurumlar ve gelir vergisi tahsilatındaki artış ile ithalattaki artışa bağlı olarak ithalde alınan katma değer vergisi (KDV) tahsilatındaki artış olumlu yönde etkilerken, ekonomideki yavaşlama nedeniyle vergi gelirlerindeki artışın sınırlı düzeyde kalması, tüketimdeki daralmaya bağlı olarak özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilatının hedeflerin altında gerçekleşmesi olumsuz olarak etkilemiştir.

Yılsonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri % 9,7'lik artışla 208.898 milyon YTL'ye yükselirken, öngörülen hedefin 4.342 milyon YTL üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 73).

TABLO 73: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ

	(Milyon YTL)				
			Değişim (%)	Pay (%)	
	2007	2008		2007	2008
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	190.360	208.898	9,7	100,0	100,0
A- Genel Bütçe Gelirleri	184.803	202.790	9,7	97,1	97,1
1- Vergi Gelirleri	152.835	168.087	10,0	80,3	80,5
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	48.198	54.933	14,0	25,3	26,3
Gelir Vergisi	34.447	38.028	10,4	18,1	18,2
Kurumlar Vergisi	13.751	16.905	22,9	7,2	8,1
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	3.645	4.088	12,2	1,9	2,0
Veraset ve İntikal Vergisi	125	144	15,2	0,1	0,1
Motorlu Taşıtlar Vergisi	3.521	3.944	12,0	1,8	1,9
Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	63.590	67.253	5,8	33,4	32,2
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	16.793	16.799	0,0	8,8	8,0
Özel Tüketim Vergisi	39.111	41.832	7,0	20,5	20,0
Diğerleri	7.686	8.622	12,2	4,0	4,1
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	28.970	32.775	13,1	15,2	15,7
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	26.493	29.968	13,1	13,9	14,3
Diğerleri	2.477	2.807	13,3	1,3	1,3
Damga Vergisi	3.642	3.945	8,3	1,9	1,9
Harçlar	4.744	5.043	6,3	2,5	2,4
Başka Yerde Sınıflandırmayan Diğer Vergiler	46	51	10,9	0,0	0,0
2- Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	8.239	7.297	-11,4	4,3	3,5
3- Alınan Bağışlar ve Yardımlar ile Özel Gelirler	1.845	869	-52,9	1,0	0,4
4- Faizler, Paylar ve Cezalar	15.706	17.026	8,4	8,3	8,2
5- Sermaye Gelirleri	6.080	9.105	49,8	3,2	4,4
6- Alacaklardan Tahsilat	97	405	317,5	0,1	0,2
B- Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	3.972	4.369	10,0	2,1	2,1
C- Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	1.585	1.740	9,8	0,8	0,8

Kaynak: MB

Merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde en büyük paya sahip olan vergi gelirleri % 10'luk artışla 168.087 milyon YTL'ye yükselmiştir. Bununla birlikte vergi gelirleri hedeflenen düzeyin 3.119 milyon YTL altında gerçekleşmiştir. Ekonomideki durgunluğun etkisiyle iç talepteki daralma vergi gelirlerindeki artışı sınırlandırmıştır.

Vergi gelirleri içinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler ile mülkiyet üzerinden alınan vergilerin toplamından oluşan dolaysız vergiler % 13,8'lik artışla 59.021 milyon YTL'ye yükselirken, dahilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden oluşan dolaylı vergiler % 8'lik artışla 100.028 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Vergi dışı gelirler % 8,6'lık artışla 34.703 milyon YTL'ye yükselmiştir. Vergi dışı gelirlerin içinde yer alan teşebbüs ve mülkiyet gelirleri % 11,4'lük düşüşle 7.297 milyon YTL'ye, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler % 52,9'luk düşüşle 869 milyon YTL'ye gerilerken, faizler, paylar ve cezalar % 8,4'lük artışla 17.026 milyon YTL'ye, sermaye gelirleri % 49,8'lik artışla 9.105 milyon YTL'ye, alacaklardan tahsilat % 317,5'lik artışla 405 milyon YTL'ye yükselmiştir.

2008 yılında özel bütçeli idarelerin gelirleri % 10'luk artışla 4.369 milyon YTL'ye, düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri % 9,8'lik artışla 1.740 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Toplam vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı olarak tanımlanan toplam vergi yükü 2008 yılında % 17,7 olmuştur (Tablo 74).

TABLO 74: VERGİ YÜKÜ

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam Vergi Yükü	18,1	17,9	18,4	18,1	18,1	17,7

Kaynak: MB, TÜİK

Vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasıladaki değişmelere karşı duyarlılığını gösteren vergi esnekliği katsayısı % 0,79 olmuştur (Tablo 75).

TABLO 75: VERGİ ESNEKLİĞİ KATSAYILARI

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam Vergi Esnekliği	1,24	0,94	1,20	0,88	1,00	0,79
Gelir+Kurumlar Vergisi Esnekliği	1,01	0,90	0,93	0,58	1,80	1,10

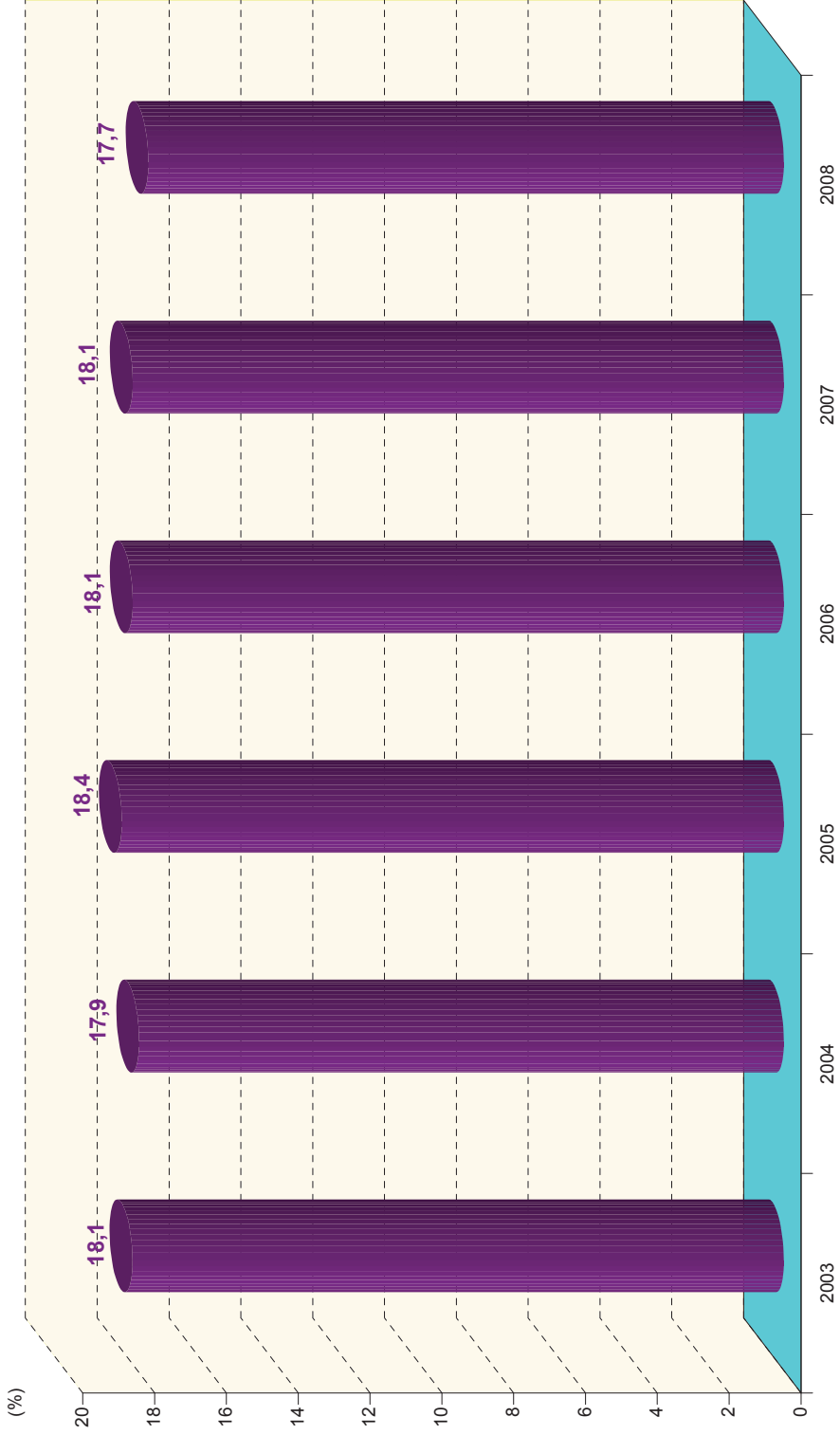
Kaynak: MB, TÜİK

Giderler

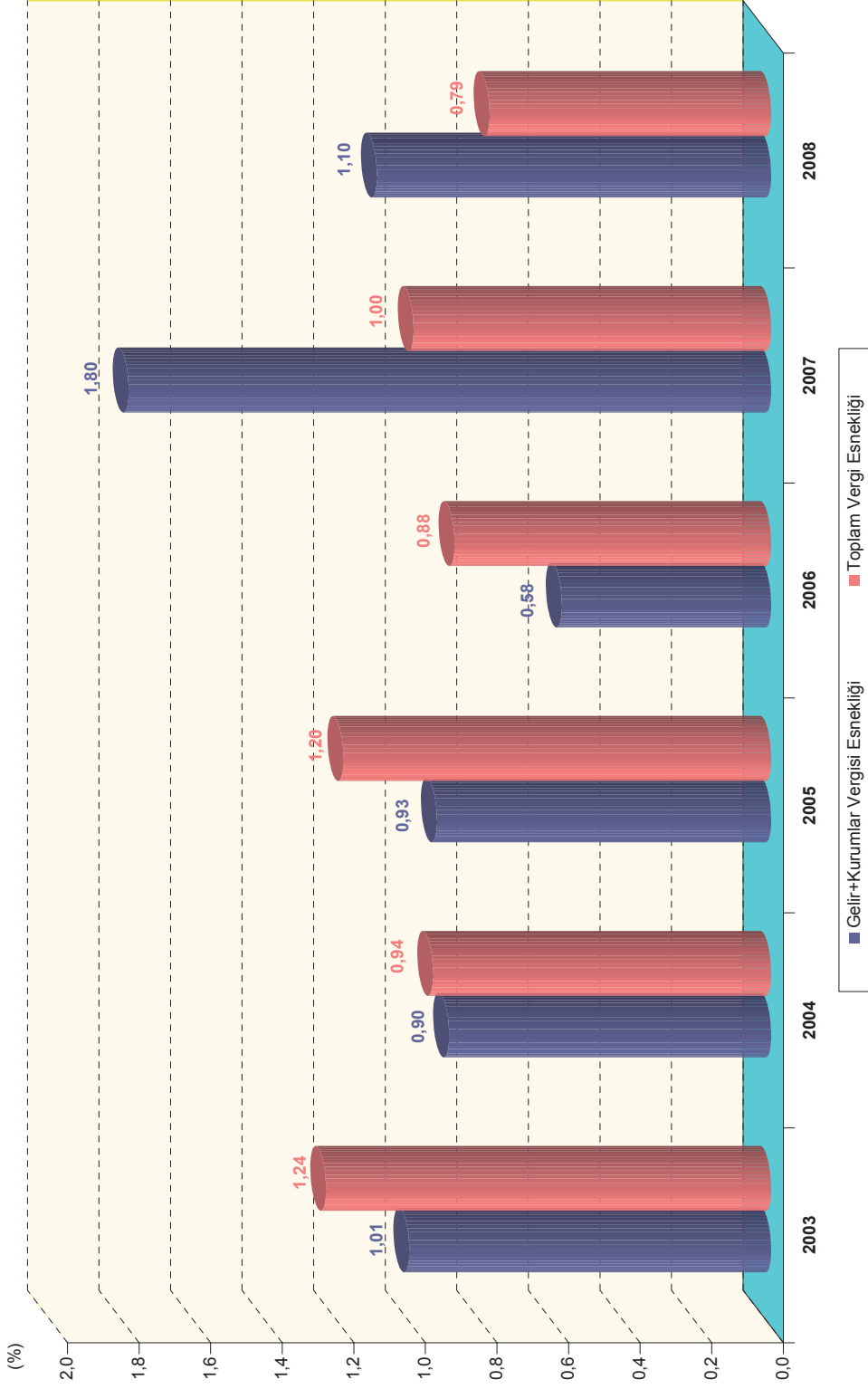
2008 yılında da giderleri kontrol altına almaya yönelik mali disiplin uygulamalarına devam edilmiştir. Ancak küresel krizin ekonomi üzerindeki muhtemel etkileri dikkate alınarak yılın ikinci yarısından itibaren başta yatırım harcamaları olmak üzere kamu harcamaları artırılmıştır. Bunun yanında kamu personelinin özlük haklarına ilişkin denge-sizliklerin azaltılması amacıyla yapılan maaş iyileştirmeleri, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı çerçevesinde GAP bölgesine yapılan yatırımlar, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla yapılan kaynak aktarımları ve yaklaşan yerel seçimler harcamaların artmasında büyük ölçüde etkili olmuştur.

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 30: VERGİ YÜKÜ

GRAFİK 31: VERGİ ESNEKLİĞİ KATSAYILARI

2008 yılında merkezi yönetim bütçe giderleri 2007 yılına göre % 10,7'lik artışla 225.967 milyon YTL düzeyine yükselirken bütçe hedefinin 3.414 milyon YTL üzerinde gerçekleşmiştir. Faiz dışı giderler % 12,9'luk artışla 175.306 milyon YTL olurken, bütçe ödeneğinin 8.753 milyon YTL üzerine çıkmıştır. Faiz dışı giderlerin alt harcama kalemlerini oluşturan personel giderleri % 12,1'lik artışla 48.825 milyon YTL, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri % 10,3'lük artışla 6.402 milyon YTL, mal ve hizmet alımları % 7,6'lık artışla 23.941 milyon YTL, cari transferler % 10,8'lik artışla 70.116 milyon YTL, sermaye giderleri % 41,8'lik artışla 18.441 milyon YTL'ye yükselirken sermaye transferleri % 10,4'lük düşüşle 3.173 milyon YTL olmuştur. Faiz giderleri % 3,9'luk artışla 50.661 milyon YTL'ye yükselirken, bütçe ödeneğinin 5.339 milyon YTL altında kalmıştır. Böylece 2008 yılında merkezi yönetim faiz giderlerinde bütçe ödeneğinin % 90,5'i kullanılmıştır (Tablo 76).

TABLO 76: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ

	(Milyon YTL)				
			Değişim (%)	Pay (%)	
	2007	2008		2007	2008
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	204.068	225.967	10,7	100,0	100,0
Faiz Hariç Giderler	155.315	175.306	12,9	76,1	77,6
Personel Giderleri	43.569	48.825	12,1	21,4	21,6
Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri	5.805	6.402	10,3	2,8	2,8
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	22.258	23.941	7,6	10,9	10,6
Savunma ve Güvenlik	7.599	8.188	7,8	3,7	3,6
Sağlık Giderleri	6.625	6.764	2,1	3,2	3,0
Devlet Borçları Genel Giderleri	59	88	49,2	0,0	0,0
Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	7.974	8.901	11,6	3,9	3,9
Cari Transferler	63.292	70.116	10,8	31,0	31,0
Görev Zararları	1.401	2.041	45,7	0,7	0,9
Hazine Yardımları	36.273	38.769	6,9	17,8	17,2
Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Hazine Yardımları	808	1.022	26,5	0,4	0,5
Sağlık, Emeklilik ve Sosyal Yardım Giderleri	33.063	35.133	6,3	16,2	15,5
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.706	1.918	12,4	0,8	0,8
Diğer Hazine Yardımları	696	696	0,0	0,3	0,3
Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler	682	444	-34,9	0,3	0,2
Hane Halkına Yapılan Transferler	996	1.092	9,6	0,5	0,5
Tarımsal Amaçlı Transferler	5.555	5.809	4,6	2,7	2,6
Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler	618	884	43,0	0,3	0,4
Sosyal Amaçlı Transferler	67	442	559,7	0,0	0,2
Yurtdışına Yapılan Transferler	507	609	20,1	0,2	0,3
Gelirden Ayrılan Paylar	17.192	20.028	16,5	8,4	8,9
Sermaye Giderleri	13.003	18.441	41,8	6,4	8,2
Sermaye Transferleri	3.542	3.173	-10,4	1,7	1,4
Borç Verme	3.846	4.411	14,7	1,9	2,0
Yedek Ödenekler	0	0	-	0,0	0,0
Faiz Giderleri	48.753	50.661	3,9	23,9	22,4

Kaynak: MB

Merkezi yönetim bütçe giderleri içinde bir önceki yıla göre faiz dışı giderlerin payı % 76,1'den % 77,6'ya yükselirken, faiz giderlerinin payı % 23,9'dan % 22,4'e gerilemiştir.

b. Fonlar

2008 yılında da fon dengesi kapsamında bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonu olmak üzere 4 fonun takip edilmesine devam edilmiştir. Kamu kesimi genel dengesinde yer alan fonların gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve net sermaye transferlerindeki azalmanın devam etmesiyle 2007 yılına göre % 42 azalarak 5.533 milyon YTL'ye düşerken, giderleri de büyük ölçüde net cari transferlerdeki artışın etkisiyle % 12,1 artarak 2.627 milyon YTL'ye yükselmiştir (Tablo 77).

TABLO 77: FON DENGESİ (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)					
				GSYH'ye Oranlar (%)		
	2006	2007	2008 (2)	2006	2007	2008
FON GELİRLERİ	11.881	9.594	5.533	1,57	1,14	0,58
Vergi Gelirleri	2.632	3.125	3.773	0,35	0,37	0,40
Vergi Dışı Normal Gelirler	498	523	140	0,07	0,06	0,01
Faktör Gelirleri (Net)	0	0	5	0,00	0,00	0,00
Cari Transferler (Net)	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Sermaye Transferleri (Net)	8.752	5.946	1.615	1,15	0,70	0,17
FON GİDERLERİ	2.680	2.343	2.627	0,35	0,28	0,28
Cari Giderler	1.357	1.405	1.557	0,18	0,17	0,16
Faktör Giderleri (Net)	225	156	0	0,03	0,02	0,00
Sabit Sermaye Yatırımları	5	0	0	0,00	0,00	0,00
Cari Transferler (Net)	1.092	782	1.070	0,14	0,09	0,11
Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0,00	0,00	0,00
GELİR-GİDER FARKI	9.201	7.251	2.906	1,21	0,86	0,31
FİNANSMAN	-9.201	-7.251	-2.906	-1,21	-0,86	-0,31
Dış Borç Kullanımı	150	298	94	0,02	0,04	0,01
Dış Borç Ödemesi	-103	-79	-50	-0,01	-0,01	-0,01
İç Borç-Alacak İlişkisi (Net)	-8.351	-5.292	5	-1,10	-0,63	0,00
Kasa-Banka Değişimi	-897	-2.178	-2.954	-0,12	-0,26	-0,31

Kaynak: DPT

(1): İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2): Geçici.

c. Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2008 yılında işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirleri % 32,2'lik artışla 73.243 milyon YTL'ye, giderleri de % 37,6'lık artışla 74.127 milyon YTL'ye yükselmiştir. Gelirlerin önemli kısmını işletme gelirleri altında yer alan mal ve hizmet satış hasılatı, giderlerin önemli kısmını da işletme giderleri altında toplanan mal ve hizmet satış maliyetleri oluşturmuştur (Tablo 78).

TABLO 78: İŞLETMECİ KİT FİNANSMAN DENGESİ

	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)		
	2006	2007	2008 (1)
A. Toplam Gelirler	51.090	55.392	73.243
I. İşletme Gelirleri	45.062	49.819	66.093
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	40.696	44.512	60.792
2. Diğer Gelirler	4.367	5.307	5.302
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	3.403	2.991	4.277
1. Amortismanlar	2.497	2.737	2.845
2. Enflasyon Düzeltme Karı/Zararı	0	0	0
3. Karşılıklar	906	254	1.432
III. Bütçe ve Fonlar	2.624	2.582	2.872
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. Toplam Giderler	49.763	53.889	74.127
I. İşletme Giderleri	45.244	48.703	66.116
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	37.629	38.607	55.895
2. Diğer Giderler	7.615	10.096	10.222
II. Yatırım Harcamaları	2.785	2.547	3.056
III. Stok Artışı	268	318	2.301
IV. Sabit Kıymet Artışı	631	1.276	850
V. Dolaysız Vergiler	533	430	895
VI. Temettü Ödemeleri	288	607	892
VII. Diğer Giderler	12	8	16
C. Borçlanma Gereği	1.327	1.503	-884
D. Finansman	-1.327	-1.503	884
I. Kasa Banka Değişimi	-72	-685	758
II. İç Borçlanma (Net)	-1.194	-1.134	-73
III. Dış Borçlanma (Net)	-61	315	199

Kaynak: DPT

(1): Geçici

d. Kamu Finansman Açığı

2007 yılında 870 milyon YTL olan kamu finansman açığı, 2008 yılında 8.295 milyon YTL'ye yükselirken, 2007 yılında 47.883 milyon YTL olan bütçe faiz ödemeleri hariç kamu kesimi finansman fazlası, 2008 yılında % 11,5 azalarak 42.366 milyon YTL'ye gerilemiştir. Merkezi yönetim bütçe açığı ile işletmecî KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşları finansman dengelerinde kaydedilen olumsuz gelişmeler, kamu kesimi borçlanma gereğindeki bozulmada belirleyici olmuştur (Tablo 79).

TABLO 79: KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ

	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)					
				GSYH'ye Oranlar (%)		
	2006	2007	2008 (1)	2006	2007	2008
Merkezi Yönetim Bütçesi	4.643	13.708	14.140	0,6	1,6	1,5
KİT	-3.725	-1.027	1.083	-0,5	-0,1	0,1
İşletmeci	-1.327	-1.503	884	-0,2	-0,2	0,1
Özelleştirme Kap. Kur.	-2.398	477	199	-0,3	0,1	0,0
Mahalli İdareler	1.015	3.848	3.028	0,1	0,5	0,3
Döner Sermaye	-1.102	-640	-904	-0,1	-0,1	-0,1
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-889	-783	1.158	-0,1	-0,1	0,1
İşsizlik Sigortası Fonu	-5.717	-6.986	-7.304	-0,8	-0,8	-0,8
Fonlar	-9.202	-7.251	-2.906	-1,2	-0,9	-0,3
Borçlanma Gereği	-14.977	870	8.295	-2,0	0,1	0,9
Bütçe Faiz Ödemeleri	45.963	48.753	50.661	6,1	5,8	5,3
Faiz Dışı Borçlanma Gereği	-60.940	-47.883	-42.366	-8,0	-5,7	-4,5

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı

(1): Geçici

Kamu kesimi açığı içinde en yüksek paya sahip olan merkezi yönetim bütçe açığı 14.140 milyon YTL işletmeci KİT'ler 884 milyon YTL, özelleştirme kapsamında KİT'ler 199 milyon YTL, sosyal güvenlik kuruluşları 1.158 milyon YTL ve mahalli idareler 3.028 milyon YTL açık verirken, döner sermayeler 904 milyon YTL, İşsizlik Sigortası Fonu 7.304 milyon YTL, fonlar 2.906 milyon YTL fazla vermiştir.

2008 yılında kamu finansman borçlanma gereğinin GSYH'ya oranı % 0,9 olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi finansman dengesi GSYH'nin % 1,5'i, sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman dengesi GSYH'nin % 0,1'i oranında açık verirken, döner sermayelerin finansman dengesi GSYH'nin % 0,1'i, İşsizlik Sigortası Fonunun finansman dengesi GSYH'nin % 0,8'i, fonların finansman dengesi GSYH'nin % 0,3'ü oranında fazla vermiştir.

e. Özelleştirme

1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacıyla özel sektöre devri uygulaması ile başlatılan özelleştirme uygulamaları 2005 yılından itibaren hız kazanmıştır.

Özelleştirme uygulamaları ile 1985 yılından itibaren 246 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 394 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. 23 kuruluştaki kamu payı ile 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır.

Tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, 199 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 188'inde hiç

kamu payı kalmamıştır. Halen özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 15 olmak üzere toplam 17 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 12 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Ayrıca, özelleştirme kapsamında 62 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü ve şans oyunları lisans hakkı yer almaktadır.

2007 yılında gerileyen özelleştirme gelirlerinde 2008 yılında artış olmuştur. 2006 yılında 8.096 milyon dolarlık, 2007 yılında da 4.259 milyon dolarlık özelleştirme gerçekleştirilirken 2008 yılında 6.296 milyon dolarlık özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Bunun 2.040 milyon doları blok satış 2.256 milyon doları tesis/varlık satışı, 1.911 milyon doları halka arz, 89,2 milyon doları bedelli devir yöntemiyle yapılmıştır. 1986-2008 yıllarında gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları tutarı 36.338 milyon dolar olmuştur (Tablo 80).

TABLO 80: ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ

	(Bin \$)		
	1986-2007	2008	1986-2008
Blok Satış	18.159.167	2.040.000	20.199.167
Tesis/Varlık Satışı	4.821.224	2.255.541	7.076.764
Halka Arz	5.180.203	1.911.000	7.091.203
İMKB'de Satış	1.261.054	0	1.261.054
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.369	0	4.369
Bedelli Devirler	615.730	89.245	704.976
Toplam	30.041.745	6.295.786	36.337.532

Kaynak: ÖİB

f. Merkezi Yönetim Borç Stoku

2008 yılında da borçlanma politikası 2004 yılından itibaren sürdürülmekte olan stratejik ölçüt uygulaması kapsamında yürütülmüştür. Borçlanmanın makul risk seviyesinde en düşük maliyetle karşılanması ve daha etkin ikincil piyasaların oluşumunu hedefleyen, para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası uygulamasına devam edilmiştir.

Borçlanma politikasının temel çerçevesini, faiz riskini azaltmak, döviz cinsi borçların borç stoku içindeki payında gözlenen azalma eğilimini devam ettirmek amacıyla ağırlıklı olarak sabit faizli ve YTL cinsinden senetlerle borçlanmaya gidilmesi, dövize endeksli borçlanma yapılmaması, iç borçlanmada ortalama vadenin piyasa koşullarının imkân tanıdığı ölçüde uzatılması, borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin azaltılması amacıyla yeterli düzeyde rezerv tutulması oluşturmuştur.

2007 yılında ABD konut piyasasındaki sorunlarla başlayan küresel kriz 2008 yılı sonlarından itibaren etkisini artırmış, gelişmekte olan ülke ekonomilerini de etkisi altına almıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye piyasaları da krizden etkilenmiş, borçlanma maliyetleri artarken, borçlanma vadeleri uzamıştır.

2008 yılında merkezi yönetim borç stoku 2007 yılına göre % 14 büyüyerek 380.140 milyon YTL düzeyinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim iç borç stoku % 7,6'lık artışla 274.827 milyon YTL'ye yükselirken, dış borç stoku % 34,7'lik artışla 105.313 milyon YTL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim borç stoku içinde iç borç stokunun payı % 76,6'dan % 72,3'e gerilerken, dış borç stokunun payı % 23,4'den % 27,7'ye yükselmiştir. 2008 yılında merkezi yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı % 40 düzeyinde gerçekleşirken, iç borç stokunun GSYH'ye oranı % 28,9, dış borç stokunun GSYH'ye oranı % 11,1 olmuştur (Tablo 81).

TABLO 81: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

	2004	2005	2006	2007	2008
Milyon YTL					
İç Borç Stoku	224.483	244.782	251.470	255.310	274.827
Dış Borç Stoku	92.046	86.738	93.580	78.175	105.313
Toplam Borç Stoku	316.529	331.520	345.050	333.485	380.140
Milyon Dolar					
İç Borç Stoku	167.262	182.428	178.906	219.207	181.728
Dış Borç Stoku	68.583	64.643	66.576	67.120	69.638
Toplam Borç Stoku	235.845	247.071	245.482	286.327	251.366
Pay (%)					
İç Borç Stoku	70,9	73,8	72,9	76,6	72,3
Dış Borç Stoku	29,1	26,2	27,1	23,4	27,7
Toplam Borç Stoku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
GSYH'ye Oran (%)					
İç Borç Stoku	40,2	37,7	33,2	30,3	28,9
Dış Borç Stoku	16,5	13,4	12,3	9,3	11,1
Toplam Borç Stoku	56,6	51,1	45,5	39,6	40,0

Kaynak: HM

İç borç stoku artış hızında 2004 yılında başlayan düşüş eğilimi 2008 yılında tersine dönmüştür. 2007 yılında da % 1,5'e gerileyen iç borç stoku artış hızı 2008 yılında % 7,6'ya yükselmiştir. Toplam iç borç stoku 19.517 milyon YTL'lik artışla 274.827 milyon YTL'ye yükselmiştir. Bunun 260.849 milyon YTL'si (% 94,9) tahvil, 13.978 milyon YTL'si (% 5,1) bonolardan oluşmuştur (Tablo 82).

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 32: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

TABLO 82: İÇ BORÇ STOKU

(Milyon YTL)

Yıllar	Borcun Türü	Ödemeler			Borçlanma	Borç Stoku
		Anapara	Faiz	Toplam		
2002	Devlet Tahvili	48.178	30.991	79.169	58.900	112.850
	Hazine Bonosu	49.413	12.477	61.890	66.403	37.020
	Toplam	97.591	43.469	141.059	125.303	149.870
2003	Devlet Tahvili	45.653	35.495	81.149	101.777	168.974
	Hazine Bonosu	68.068	17.141	85.209	56.461	25.413
	Toplam	113.721	52.636	166.357	158.238	194.387
2004	Devlet Tahvili	76.803	39.171	115.973	102.040	194.211
	Hazine Bonosu	56.698	10.882	67.580	61.557	30.272
	Toplam	133.500	50.053	183.553	163.596	224.483
2005	Devlet Tahvili	82.651	33.088	115.739	115.404	226.964
	Hazine Bonosu	52.571	6.181	58.752	40.116	17.818
	Toplam	135.222	39.269	174.491	155.520	244.782
2006	Devlet Tahvili	92.139	36.207	128.347	107.052	241.876
	Hazine Bonosu	26.754	2.451	29.205	18.530	9.594
	Toplam	118.893	38.659	157.552	125.581	251.470
2007	Devlet Tahvili	94.831	39.693	134.524	102.130	249.176
	Hazine Bonosu	19.363	1.846	21.209	15.903	6.134
	Toplam	114.194	41.539	155.733	118.033	255.310
2008 (1)	Devlet Tahvili	83.268	43.736	127.004	94.941	260.849
	Hazine Bonosu	10.762	780	11.542	18.606	13.978
	Toplam	94.030	44.516	138.546	113.547	274.827

Kaynak: HM

(1): Geçici

2008 yılında 94.941 milyon YTL'lik kısmı tahvil, 18.606 milyon YTL'lik kısmı bono satışından olmak üzere 113.547 milyon YTL'lik borçlanma yapılmıştır. Buna karşılık 83.268 milyon YTL'si anapara, 43.736 milyon YTL'si faiz olmak üzere toplam 127.004 milyon YTL'lik tahvil, 10.762 milyon YTL'si anapara, 780 milyon YTL'si faiz olmak üzere toplam 11.542 milyon YTL'lik bono ödemesi yapılmıştır. Böylece 2008 yılında 94.030 milyon YTL'si anapara, 44.516 milyon YTL'si faiz olmak üzere toplam 138.546 milyon YTL tutarında iç borç ödemesi gerçekleştirilmiştir.

2007 yılında % 7,6 olan yıllık bileşik reel faiz 2008 yılında % 6,5 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokunun vade yapısında 2005 yılında başlayan iyileşme eğilimi 2008

yılında tersine dönmüştür. 2005 yılında 23,5 ay olan iç borç stokunun vadesi, 2006 yılında 24 aya, 2007 yılında 25,7 aya yükselirken, 2008 yılında 23,9 aya gerilemiştir (Tablo 83).

TABLO 83: İÇ BORÇ STOKUNUN VADESİ VE YILLIK BİLEŞİK REEL FAİZİ

	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Vade (Ay)	20,6	23,5	24,0	25,7	23,9
Faiz (%)	9,5	8,0	7,8	7,6	6,5

Kaynak: HM
(1): Geçici

2008 yılında nakit iç borç stoku % 12,7'lik artışla 248.691 milyon YTL'ye yükselirken, nakit dışı iç borç stoku % 24,7'lik düşüşle 26.136 milyon YTL'ye gerilemiştir. Toplam iç borç stoku içinde nakit iç borç stokunun payı % 86,4'den % 90,5'e yükselmiş, nakit dışı iç borç stokunun payı % 13,6'dan % 9,5'e düşmüştür (Tablo 84).

TABLO 84: İÇ BORÇ STOKU DÖVİZ/FAİZ YAPISI

	(Milyon YTL)					
	2006		2007		2008 (1)	
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)
Nakit	208.377	82,9	220.582	86,4	248.691	90,5
YTL-Sabit Getirili	111.457	44,3	116.793	45,7	125.835	45,8
YTL- Değişken Faizli	63.993	25,4	78.858	30,9	100.629	36,6
Döviz Cinsinden	32.927	13,1	24.931	9,8	22.227	8,1
Döviz Endeksli	-	-	-	-	-	-
Nakit Dışı	43.094	17,1	34.728	13,6	26.136	9,5
YTL-Sabit Getirili	-	-	200	0,2	435	0,3
YTL- Değişken Faizli	41.350	16,4	33.317	13,0	24.937	9,1
Döviz Cinsinden	-	-	-	-	-	-
Döviz Endeksli	1.744	0,7	1.211	0,5	764	0,3
Toplam Stok	251.471	100,0	255.310	100,0	274.827	100,0
YTL-Sabit Getirili	111.457	44,3	116.993	45,8	126.270	45,9
YTL- Değişken Faizli	105.343	41,9	112.175	43,9	125.566	45,7
Döviz Cinsinden	32.927	13,1	24.931	9,8	22.227	8,1
Döviz Endeksli	1.744	0,7	1.211	0,5	764	0,3

Kaynak: HM
(1): Geçici

İç borç stoku içerisinde YTL cinsi sabit getirili ve değişken faizli borç senetlerinin payı artarken, döviz cinsi ve döviz endeksli borçlanma araçlarının payı azalmıştır. 2007 yılında iç borç stokunun % 45,8'i sabit faizli, % 43,9'u değişken faizli, % 9,8'i döviz cinsinden ve % 0,5'i döviz endeksli senetlerden oluşurken, 2008 yılında % 45,9'u sabit faizli, % 45,7'si değişken faizli, % 8,1'i döviz cinsinden ve % 0,3'ü döviz endeksli senetlerden oluşmuştur.

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımında piyasa payı % 73,8'den % 76,1'e yükselirken, kamunun payı % 26,2'den % 23,9'a gerilemiştir (Tablo 85).

TABLO 85: İÇ BORÇ STOKUNUN ALICILARA GÖRE DAĞILIMI

	(Milyon YTL, Milyar \$)								
	2006			2007			2008(1)		
	YTL	Dolar	Pay (%)	YTL	Dolar	Pay (%)	YTL	Dolar	Pay (%)
Genel Toplam	251.470	178,9	100,0	255.310	219,2	100,0	274.827	181,7	100,0
Kamu	71.410	50,8	28,4	66.876	57,4	26,2	65.751	43,5	23,9
Merkez Bankası	17.778	12,6	7,1	16.028	13,8	6,3	13.028	8,6	4,7
Kamu Bankaları (2)	19.865	14,1	7,9	15.765	13,5	6,2	10.053	6,6	3,7
TMSF	4.499	3,2	1,8	3.757	3,2	1,5	3.105	2,1	1,1
Diğer Kamu (3)	29.267	20,8	11,6	31.326	26,9	12,3	39.566	26,2	14,4
Piyasa (4)	180.060	128,1	71,6	188.434	161,8	73,8	209.076	138,3	76,1

Kaynak: HM

(1): Geçici

(2): Sadece kamu bankalarına yapılan nakit dışı ihraçları ve bu ihraçlardan yapılan faiz ödemeleri yerine verilen senetleri içermektedir.

(3): Kamuya yapılan ortalama satışlar dahildir.

(4): İmar Bankası mevduatları için TMSF'ye ihraç edilen senetler (6,7 katrilyon TL), 2004 yılı Ocak ayından itibaren piyasa içerisinde gösterilmiştir.

D. DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER

1. Dış Ticaret

Küresel krizin etkisiyle özellikle son çeyrekte oluşan olumsuz talep ve arz koşullarına rağmen yılın dokuz ayında ihracatta yaşanan yüksek artışlar, toplamda 2008 yılının dış ticaretimiz açısından olumlu bir yıl olmasına neden olmuştur.

İhracattaki yüksek performans Ekim ayına kadar devam ederken, yılın son çeyreğinde düşüş eğilimine girmiştir. Küresel düzeyde yaşanan kriz nedeniyle ana ticaret ortaklarımızın ekonomilerindeki yavaşlama nedeniyle dış talepteki daralma ile birlikte iç talepteki daralma ihracatı olumsuz etkilerken, ihracat fiyatlarının yüksek seyretmesi, ihracatımızın yarından fazlasının AB ülkelerine euro cinsinden yapılması ve euro/dolar paritesinin euro lehine gelişmesi olumlu etkilemiş ve ihracat gelirleri % 23'lük artışla 131.966 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 86).

TABLO 86: DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

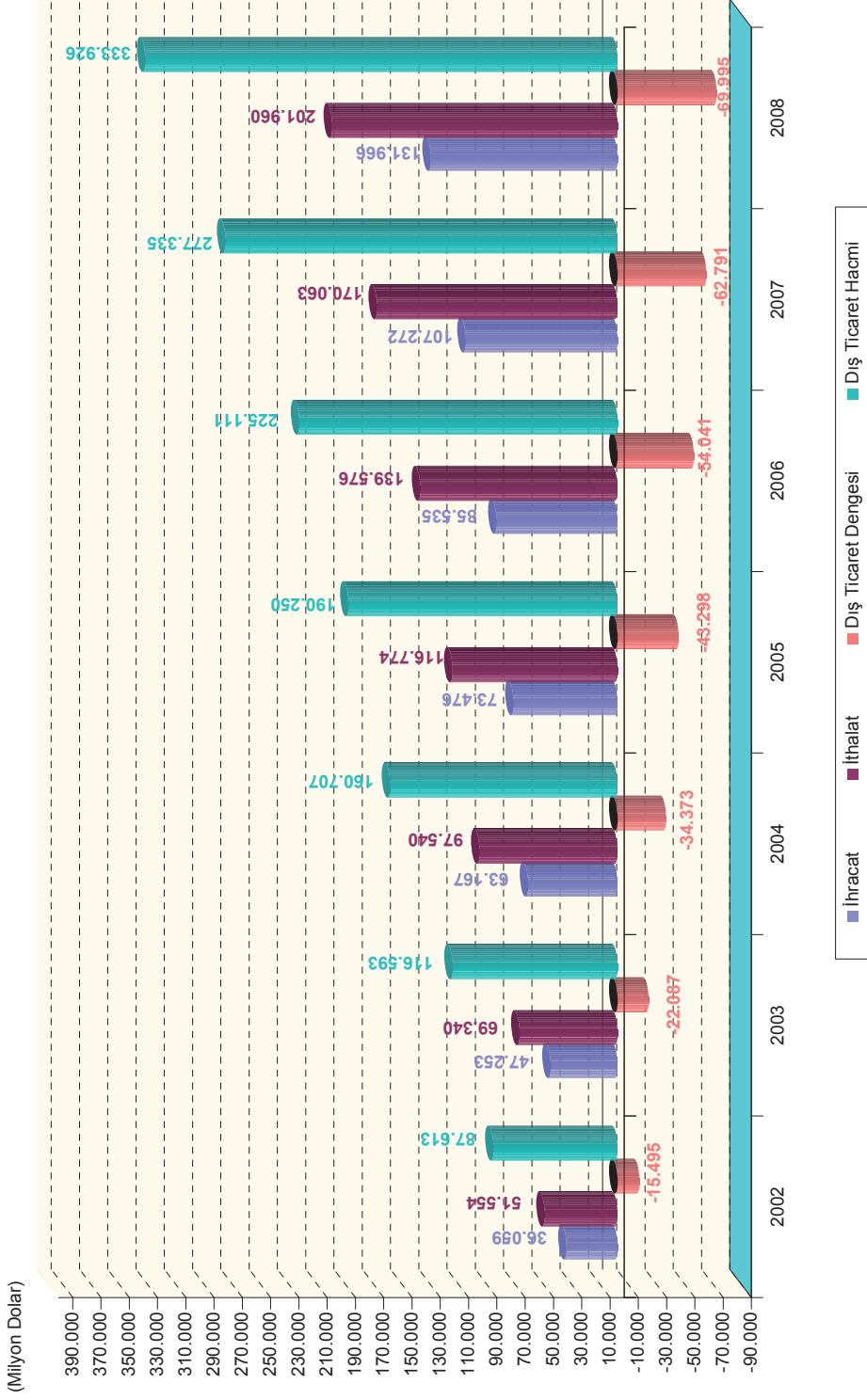
	(Milyon \$)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
İhracat	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	131.966	
İthalat	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.960	
Dış Ticaret Hacmi	87.613	116.593	160.707	190.250	225.111	277.335	333.926	
Dış Ticaret Açığı	15.495	22.087	34.373	43.298	54.041	62.791	69.994	
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,3	
Dış Ticaret Açığı/İhracat (%)	43,0	46,7	54,4	58,9	63,2	58,5	53,0	

Kaynak: TÜİK

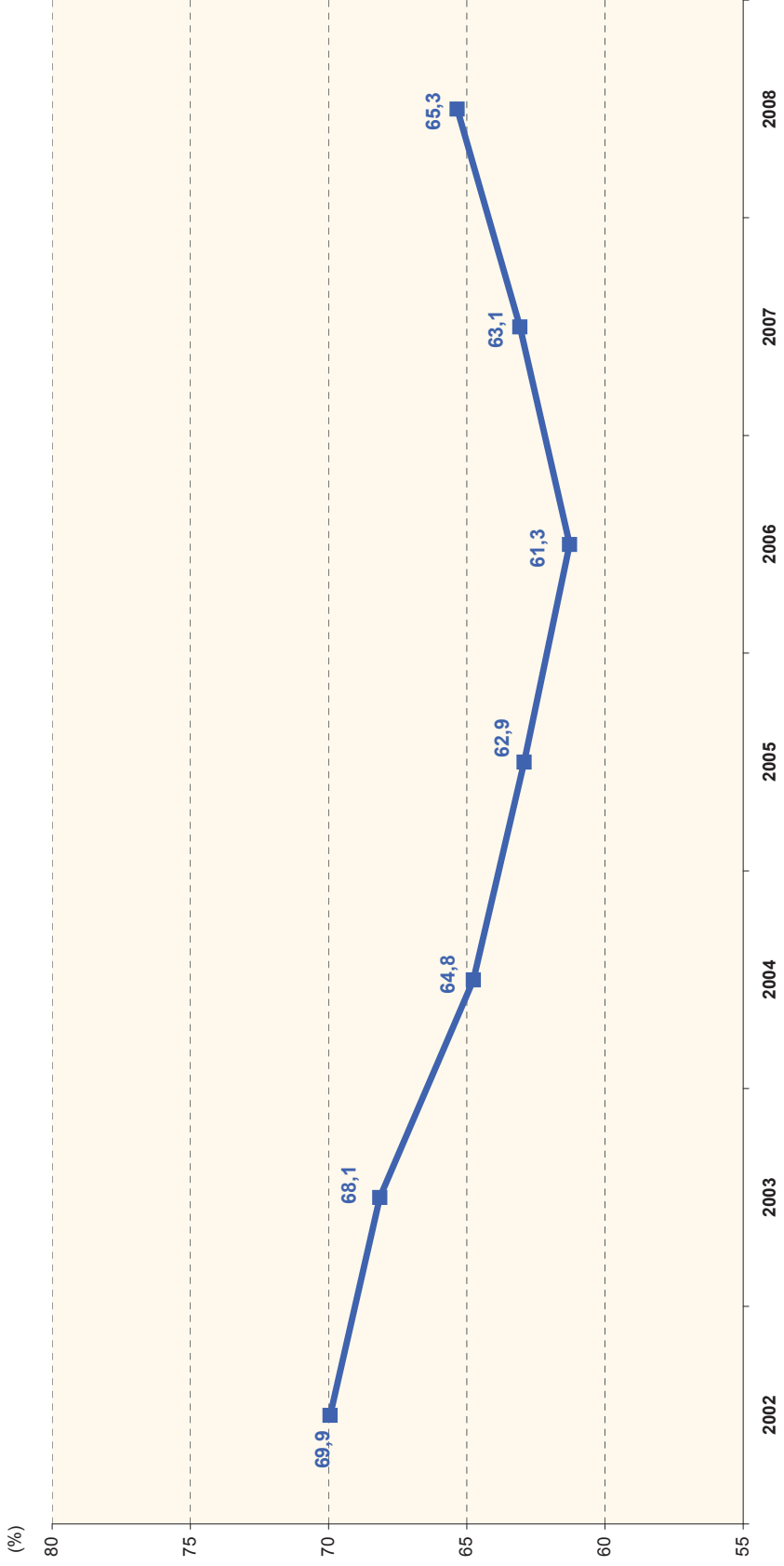
İthalat 2008 yılında % 18,8'lik artışla 201.960 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. İhracatın ithalat kaynaklı artışını sürdürmesi, yılın ilk yarısında başta petrol fiyatları olmak üzere ithalat birim değerlerindeki artış, YTL'nin güçlü konumunu koruması toplam

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 33: DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

GRAFİK 34: İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

ithalat artışında etkili olmuştur. Yılın son döneminde uluslararası ekonomik piyasalar-daki krizin etkisiyle iç ve dış talebin belirgin bir şekilde daralması, YTL'nin değer kay-betmeye başlaması ve enerji fiyatlarındaki gerileme ithalatın düşmeye başlamasına neden olmuştur.

İhracat artış hızının ithalat artış hızından yüksek olması dış ticaret açığı üzerinde olumlu etki yapmıştır. 2007 yılında % 16,2 olan dış ticaret açığı artış hızı 2008 yılında % 11,5'e gerilerken dış ticaret 69.994 milyon dolar açık vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 63,1'den % 65,3'e yükselmiştir. Dış ticaret hacmi % 20,4 artarak 333.926 milyon dolar olmuştur.

a. İhracat

İhracat 2008 yılında 2007 yılına göre % 23'lük artışla 107.272 milyondan 131.966 milyona yükselmiştir. Balıkçılık ürünleri ihracatı % 51,9'luk artışla 240 milyon dolara, madencilik ve taşocakçılığı ürünleri ihracatı % 29,7'lik artışla 2.155 milyon dolara, imalat sanayi ürünleri ihracatı % 23,8'lik artışla 125.134 milyon dolara, tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı % 5,5'lik artışla 3.930 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 87).

TABLO 87: SEKTÖRLERE GÖRE İHRACAT

Sektörler	(Milyon \$)											
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008	
Tarım ve Ormancılık	3.329	3.481	3.725	3.930	4,5	4,1	3,5	3,0	4,6	7,0	5,5	
Balıkçılık	140	131	158	240	0,2	0,2	0,1	0,2	-6,4	20,6	51,9	
Madencilik ve Taşocakçılığı	810	1.146	1.661	2.155	1,1	1,3	1,5	1,6	41,5	44,9	29,7	
İmalat	68.813	80.246	101.082	125.134	93,7	93,8	94,2	94,8	16,6	26,0	23,8	
Diğer	384	531	646	507	0,5	0,6	0,6	0,4	38,3	21,7	-21,5	
Toplam	73.476	85.535	107.272	131.966	100,0	100,0	100,0	100,0	16,4	25,4	23,0	

Kaynak: TÜİK

Toplam ihracat içinde balıkçılık, madencilik ve taşocakçılığı ile imalat sanayi ürünleri-nin payı artarken, tarım ve ormancılık ürünlerinin payı azalmıştır. Toplam ihracat içinde tarım ve ormancılık ürünlerinin payı % 3,5'den % 3'e gerilerken, balıkçılık ürünlerinin payı % 0,1'den % 0,2'ye, imalat sanayi ürünlerinin payı % 94,2'den % 94,8'e, ma-dencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin payı % 1,5'den % 1,6'ya yükselmiştir.

Ana mal grupları itibariyle 2008 yılında sermaye (yatırım) malları ihracatı % 21,4'lük artışla 16.697 milyon dolara, ara (hammadde) malları ihracatı % 37,1'lik artışla 67.707 milyon dolara, tüketim malları ihracatı % 7,7'lik artışla 47.071 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 88).

TABLO 88: ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İHRACAT

Mal Grupları	(Milyon \$)										
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)		
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Sermaye (Yatırım) Malları	7.998	9.423	13.755	16.697	10,9	11,0	12,8	12,7	17,8	46,0	21,4
Ara (Hammadde) Malları	30.290	37.788	49.403	67.707	41,2	44,2	46,1	51,3	24,8	30,7	37,1
Tüketim Malları	34.835	37.790	43.696	47.071	47,4	44,2	40,7	35,7	8,5	15,6	7,7
Diğerleri	353	533	418	491	0,5	0,6	0,4	0,4	51,0	-21,6	17,5
Toplam	73.476	85.535	107.272	131.966	100,0	100,0	100,0	100,0	16,4	25,4	23,0

Kaynak: TÜİK

Toplam ihracat içinde sermaye (yatırım) malları ve tüketim mallarının payı azalırken, ara (hammadde) mallarının payı artmıştır. 2008 yılında toplam ihracat içinde sermaye mallarının payı % 12,8'den % 12,7'ye, tüketim mallarının payı % 40,7'den % 35,7'ye gerilerken, ara mallarının payı % 46,1'den % 51,3'e yükselmiştir.

2008 yılında ihracata mal grupları itibarıyla en büyük katkısı sırasıyla kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları, demir ve çelik, makineler-mekanik cihazlar-kazanlar ve aksamı, elektrikli makine ve cihazlar ile örme giyim eşyası ihracatı yapmıştır.

Fasillara göre yapılan ihracat sıralamasında, 18.297 milyon dolar ile kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatı ilk sırada yer alırken, onu 14.946 milyon dolar ile demir ve çelik, 10.260 milyon dolar ile makineler- mekanik cihazlar-kazanlar ve aksamı, 7.970 milyon dolar ile elektrikli makine ve cihazlar, 7.829 milyon dolar ile örme giyim eşyası ve aksesuarları ihracatı takip etmiştir. Toplam ihracat içinde bu fasılların payları sırasıyla % 13,9, % 11,3, % 7,8, % 6 ve % 5,9 olmuştur (Tablo 89).

TABLO 89: İHRACATIMIZDA İLK ON FASIL (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Fasıllar	(Milyon \$)									
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)			
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	11.886	15.904	18.297	13,9	14,8	13,9	33,8	15,0		
Demir ve çelik	6.273	8.372	14.946	7,3	7,8	11,3	33,5	78,5		
Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksamı	6.517	8.781	10.260	7,6	8,2	7,8	34,7	16,8		
Elektrikli makine ve cihazlar	6.328	7.423	7.970	7,4	6,9	6,0	17,3	7,4		
Örme giyim eşyası	6.938	8.022	7.829	8,1	7,5	5,9	15,6	-2,4		
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	3.567	5.148	7.532	4,2	4,8	5,7	44,3	46,3		
Demir veya çelikten eşya	3.336	4.130	5.742	3,9	3,9	4,4	23,8	39,0		
İnci, kıymetli taş ve metal mamülleri, madeni para	1.824	2.624	5.383	2,1	2,4	4,1	43,9	105,1		
Örülmemiş giyim eşyası	4.711	5.445	5.327	5,5	5,1	4,0	15,6	-2,2		
Plastik ve mamülleri	2.214	2.822	3.563	2,6	2,6	2,7	27,5	26,3		

Kaynak: TÜİK

b. İthalat

2008 yılında ithalat 2007 yılına göre % 18,8'lik artışla 170.063 milyondan 201.960 milyona yükselmiştir. Madencilik ve taşocaklığı ürünleri ithalatı % 40,8'lik artışla 35.650 milyona, tarım ve ormancılık ürünleri ithalatı % 37,7'lik artışla 6.392 milyona, balıkçılık ürünleri ithalatı % 32,9'luk artışla 41 milyon dolara, imalat sanayi ürünleri ithalatı % 12,2'lik artışla 150.249 milyona, yükselmiştir (Tablo 90).

TABLO 90: SEKTÖRLERE GÖRE İTHALAT

Sektörler	(Milyon \$)											
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008	
Tarım ve Ormancılık	2.801	2.902	4.641	6.392	2,4	2,1	2,7	3,2	3,6	59,9	37,7	
Balıkçılık	24	33	31	41	0,0	0,0	0,0	0,0	37,5	-6,1	32,9	
Madencilik ve Taşocakçılığı	16.321	22.034	25.314	35.650	14,0	15,8	14,9	17,7	35,0	14,9	40,8	
İmalat	94.208	110.379	133.938	150.249	80,7	79,1	78,8	74,4	17,2	21,3	12,2	
Diğer	3.419	4.228	6.139	9.628	2,9	3,0	3,6	4,8	23,7	45,2	56,8	
Toplam	116.774	139.576	170.063	201.960	100,0	100,0	100,0	100,0	19,5	21,8	18,8	

Kaynak: TÜİK

Toplam ithalat içinde tarım ve ormancılık ürünleri ile madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin payı artarken, imalat sanayi ürünlerinin payı azalmıştır. 2008 yılında toplam ithalat içinde tarım ve ormancılık ürünlerinin payı % 2,7'den % 3,2'ye, madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin payı % 14,9'dan % 17,7'ye yükselirken, imalat sanayi ürünlerinin payı % 78,8'den % 74,4'e düşmüştür.

Ana mal grupları itibariyle bir önceki yıla göre ara (hammadde) malları ithalatı, toplam ithalatın belirleyicisi olma konumunu 2008 yılında da sürdürmüştür. 2007 yılında 123.640 milyon dolar olan ara (hammadde) malları ithalatı % 22,7'lik artışla 151.744 milyon dolara, tüketim malları ithalatı % 15'lik artışla 21.489 milyon dolara, sermaye (yatırım) malları ithalatı % 3,6'lık artışla 28.020 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 91).

TABLO 91: ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALAT

Mal Grupları	(Milyon \$)											
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2006	2007	2008	
Sermaye (Yatırım) Malları	20.363	23.348	27.054	28.020	17,4	16,7	15,9	13,9	14,7	15,9	3,6	
Ara (hammadde) Malları	81.868	99.605	123.640	151.744	70,1	71,4	72,7	75,1	21,7	24,1	22,7	
Tüketim Malları	13.975	16.116	18.694	21.489	12,0	11,5	11,0	10,6	15,3	16,0	15,0	
Diğerleri	568	507	675	707	0,5	0,4	0,4	0,4	-10,7	33,1	4,7	
Toplam	116.774	139.576	170.063	201.960	100,0	100,0	100,0	100,0	19,5	21,8	18,8	

Kaynak: TÜİK

Toplam ithalat içinde sermaye (yatırım) malları ve tüketim mallarının payı azalırken, ara (hammadde) mallarının payı artmıştır. 2008 yılında toplam ithalat içinde sermaye mallarının payı % 15,9'dan % 13,9'a, tüketim mallarının payı % 11'den % 10,6'ya düşerken, ara mallarının payı % 72,7'den % 75,1'e yükselmiştir.

2008 yılında mal grupları itibariyle ithalatı en çok mineral yakıtlar-mineral yağlar, demir ve çelik, makineler-mekanik cihazlar-kazanlar ve aksamı, elektrikli makine ve cihazlar ile kara taşıtları ve bunların aksamı ve parçaları ithalatı artışı etkilemiştir.

Fasillara göre yapılan ithalat sıralamasında, 48.281 milyon dolar ile mineral yakıtlar-mineral yağlar ilk sırada yer alırken, onu 23.158 milyon dolar ile demir ve çelik, 22.539

milyon dolar ile makineler-mekanik cihazlar-kazanlar ve aksamı, 13.892 milyon dolar ile elektrikli makine ve cihazlar, 12.789 milyon dolar ile kara taşıtları ve bunların aksamı ve parçaları ithalatı izlemiştir. Toplam ithalat içinde bu fasılların payları sırasıyla % 23,9, % 11,5, % 11,2, % 6,9 ve % 6,3 olmuştur (Tablo 92).

TABLO 92: İTHALATIMIZDA İLK ON FASIL (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Fasıllar	(Milyon \$)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2007	2008
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	28.859	33.883	48.281	20,7	19,9	23,9	17,4	42,5
Demir ve çelik	11.525	16.182	23.158	8,3	9,5	11,5	40,4	43,1
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksamı	18.999	22.570	22.539	13,6	13,3	11,2	18,8	-0,1
Elektrikli makine ve cihazlar	10.881	13.295	13.892	7,8	7,8	6,9	22,2	4,5
Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	11.408	12.397	12.789	8,2	7,3	6,3	8,7	3,2
Plastik ve mamülleri	6.918	8.688	9.386	5,0	5,1	4,6	25,6	8,0
İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	4.406	5.906	5.654	3,2	3,5	2,8	34,0	-4,3
Organik kimyasal müstahsallar	3.642	3.995	4.421	2,6	2,3	2,2	9,7	10,7
Eczacılık ürünleri	3.036	3.524	4.361	2,2	2,1	2,2	16,1	23,8
Optik, fotoğraf, sinema vb. cihazları	2.723	3.012	3.445	2,0	1,8	1,7	10,6	14,4

Kaynak: TÜİK

c. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

2008 yılında bir önceki yıla göre Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yapılan ihracat % 4,9 Türkiye Serbest Bölgelerine yapılan ihracat % 2,2, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ihracat % 49,3 artış göstermiştir. Toplam 131.966 milyon dolarlık ihracatın 63.367 milyon dolarlık kısmı AB ülkelerine, 3.008 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgelerine, 65.584 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılmıştır. Toplam ihracat içinde AB ülkelerinin payı % 48, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 2,3, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 49,7 olmuştur (Tablo 93).

TABLO 93: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT VE İTHALAT

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)									
	İHRACAT					İTHALAT				
	2007		2008		Değişim	2007		2008		Değişim
Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	
GENEL TOPLAM	107.272	100,0	131.966	100,0	23,0	170.063	100,0	201.960	100,0	18,8
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	60.399	56,3	63.367	48,0	4,9	68.612	40,3	74.801	37,0	9,0
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	2.943	2,7	3.008	2,3	2,2	1.224	0,7	1.334	0,7	9,0
C- DİĞER ÜLKELER	43.930	41,0	65.584	49,7	49,3	100.227	58,9	125.825	62,3	25,5
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	10.843	10,1	15.665	11,9	44,5	34.254	20,1	44.196	21,9	29,0
2- Afrika Ülkeleri	5.976	5,6	9.062	6,9	51,6	6.784	4,0	7.770	3,8	14,5
Kuzey Afrika	4.030	3,8	5.849	4,4	45,1	3.616	2,1	5.267	2,6	45,7
Diğer Afrika	1.946	1,8	3.212	2,4	65,1	3.168	1,9	2.503	1,2	-21,0
3- Amerika Ülkeleri	5.603	5,2	6.521	4,9	16,4	12.152	7,1	17.224	8,5	41,7
Kuzey Amerika	4.540	4,2	4.791	3,6	5,5	9.033	5,3	13.404	6,6	48,4
Orta Amerika ve Karayipler	549	0,5	829	0,6	51,0	448	0,3	560	0,3	25,0
Güney Amerika	514	0,5	901	0,7	75,3	2.671	1,6	3.260	1,6	22,1
4- Asya Ülkeleri	20.308	18,9	32.491	24,6	60,0	46.299	27,2	55.714	27,6	20,3
Yakın ve Orta Doğu	15.081	14,1	25.417	19,3	68,5	12.641	7,4	17.627	8,7	39,4
Diğer Asya	5.227	4,9	7.074	5,4	35,3	33.658	19,8	38.087	18,9	13,2
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	343	0,3	435	0,3	26,8	672	0,4	876	0,4	30,4
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	857	0,8	1.410	1,1	64,5	66	0,0	45	0,0	-31,8

Kaynak: TÜİK

Diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ihracatın 15.665 milyon dolarlık kısmını AB dışındaki Avrupa ülkelerine, 9.062 milyon dolarlık kısmını Afrika ülkelerine, 6.521 milyon dolarlık kısmını Amerika ülkelerine, 32.491 milyon dolarlık kısmını Asya ülkelerine, 435 milyon dolarlık kısmını Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracat oluşturmuştur. Toplam ihracat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinin payı % 11,9, Afrika ülkelerinin payı % 6,9, Amerika ülkelerinin payı % 4,9, Asya ülkelerinin payı % 24,6, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın payı % 0,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Seçilmiş ülke grupları içinde yer alan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine 70.439 milyon dolarlık, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerine 3.262 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine 20.845 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine 6.245 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine 13.925 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'ne 3.748 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine 32.583 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Toplam ihracat içinde OECD ülkelerine yapılan ihracatın payı % 53,4, EFTA ülkelerine yapılan ihracatın payı % 2,5, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı % 15,8, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı % 4,7, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yapılan ihracatın payı % 10,6, Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracatın payı % 2,8, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı da % 24,7 olmuştur (Tablo 94).

TABLO 94: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT VE İTHALAT

ÜLKE GRUPLARI	İHRACAT						İTHALAT					
	2007		2008		Değişim (%)	2007		2008		Değişim (%)		
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)		Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)			
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	65.675	61,2	70.439	53,4	7,3	91.857	54,0	102.899	51,0	12,0		
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	1.328	1,2	3.262	2,5	145,6	5.775	3,4	6.218	3,1	7,7		
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	16.784	15,6	20.845	15,8	24,2	34.809	20,5	45.632	22,6	31,1		
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	4.700	4,4	6.245	4,7	32,9	9.972	5,9	13.221	6,5	32,6		
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	10.088	9,4	13.925	10,6	38,0	31.263	18,4	42.613	21,1	36,3		
Türk Cumhuriyetleri	2.874	2,7	3.748	2,8	30,4	2.669	1,6	4.279	2,1	60,3		
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	20.311	18,9	32.583	24,7	60,4	21.524	12,7	29.179	14,4	35,6		

Kaynak: TÜİK

2008 yılında AB ülkelerinden yapılan ithalat % 9, Türkiye Serbest Bölgelerinden yapılan ithalat % 9 diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ithalat % 25,5 artış göstermiştir. Toplam 201.960 milyon dolarlık ithalatın 74.801 milyon dolarlık kısmı AB ülkelerinden, 1.334 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgelerinden, 125.825 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılmıştır. Toplam ithalat içinde AB ülkelerinin payı % 37, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 0,7, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 62,3 olmuştur.

Diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ithalatın 44.196 milyon dolarlık kısmını AB dışındaki Avrupa ülkelerinden, 7.770 milyon dolarlık kısmını Afrika ülkelerinden, 17.224 milyon dolarlık kısmını Amerika ülkelerinden, 55.714 milyon dolarlık kısmını Asya ülkelerinden, 876 milyon dolarlık kısmını Avustralya ve Yeni Zelanda'dan

yapılan ithalat oluşturmuştur. Toplam ithalat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinin payı % 21,9, Afrika ülkelerinin payı % 3,8, Amerika ülkelerinin payı % 8,5, Asya ülkelerinin payı % 27,6, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın payı % 0,4 olmuştur.

Türkiye'nin ticaret avantajı olan ülke grupları ise Afrika ülkeleri, Orta Amerika ve Karayip ülkeleri ile Yakın ve Orta Doğu ülkeleridir.

Seçilmiş ülke grupları içinde yer alan OECD ülkelerinden 102.899 milyon dolarlık, EFTA ülkelerinden 6.218 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden 45.632 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden 13.221 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden 42.613 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'nden 4.279 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinden 29.179 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. Toplam ithalat içinde OECD ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 51, EFTA ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 3,1, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 22,6, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 6,5, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 21,1, Türk Cumhuriyetleri'nden yapılan ithalatın payı % 2,1, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı da % 14,4 olmuştur.

2008 yılında 333.926 milyon dolarlık dış ticaret hacminin 138.168 milyon dolarlık kısmı AB ülkeleriyle, 4.342 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgeleriyle, 191.409 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerle yapılmıştır. Toplam dış ticaret hacmi içinde AB ülkelerinin payı % 41,4, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 1,3, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 57,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 95).

TABLO 95: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET HACMİ

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)				
	2007		2008		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
GENEL TOPLAM	277.335	100,0	333.926	100,0	20,4
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	129.011	46,5	138.168	41,4	7,1
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELEİ	4.167	1,5	4.342	1,3	4,2
C- DİĞER ÜLKELER	144.157	52,0	191.409	57,3	32,8
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	45.097	16,3	59.861	17,9	32,7
2- Afrika Ülkeleri	12.760	4,6	16.832	5,0	31,9
Kuzey Afrika	7.646	2,8	11.116	3,3	45,4
Diğer Afrika	5.114	1,8	5.715	1,7	11,8
3- Amerika Ülkeleri	17.755	6,4	23.745	7,1	33,7
Kuzey Amerika	13.573	4,9	18.195	5,4	34,1
Orta Amerika ve Karayipler	997	0,4	1.389	0,4	39,3
Güney Amerika	3.185	1,1	4.161	1,2	30,6
4- Asya Ülkeleri	66.607	24,0	88.205	26,4	32,4
Yakın ve Orta Doğu	27.722	10,0	43.044	12,9	55,3
Diğer Asya	38.885	14,0	45.161	13,5	16,1
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	1.015	0,4	1.311	0,4	29,2
6- Diğer Ülkeler	923	0,3	1.455	0,4	57,6

Kaynak: TÜİK

Diğer ülkeler grubu altında yer alan AB dışındaki Avrupa ülkeleriyle 59.861 milyon dolarlık, Afrika ülkeleriyle 16.832 milyon dolarlık, Amerika ülkeleriyle 23.745 milyon dolarlık, Asya ülkeleriyle 88.205 milyon dolarlık, Avustralya ve Yeni Zelanda'yla 1.311 milyon dolarlık dış ticaret yapılmıştır. Bu ülke gruplarının toplam dış ticaret hacmi içindeki payları sırasıyla % 17,9, % 5, % 7,1, % 26,4 ve % 0,4 olmuştur.

Seçilmiş ülke gruplarından OECD ülkeleriyle 173.338 milyon dolarlık, EFTA ülkeleriyle 9.480 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle 66.477 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle 19.466 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle 56.538 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'yle 8.027 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkeleriyle 61.762 milyon dolarlık dış ticaret gerçekleştirilmiştir. Bu ülke gruplarının toplam dış ticaret hacmi içindeki payları sırasıyla % 51,9, % 2,8, % 19,9, % 5,8, % 16,9, % 2,4 ve % 18,5 olmuştur (Tablo 96).

TABLO 96: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DİŞ TİCARET HACMİ

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)				
	2007		2008		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	157.532	56,8	173.338	51,9	10,0
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	7.103	2,6	9.480	2,8	33,5
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	51.593	18,6	66.477	19,9	28,8
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	14.672	5,3	19.466	5,8	32,7
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	41.351	14,9	56.538	16,9	36,7
Türk Cumhuriyetleri	5.543	2,0	8.027	2,4	44,8
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	41.835	15,1	61.762	18,5	47,6

Kaynak: TÜİK

İhracat değerleri itibarıyla ülkeler arasında yapılan sıralamada 12.949 milyon dolar ile (% 9,8) Almanya ilk sırada yer alırken, 8.161 milyon dolar ile (% 6,2) İngiltere ikinci, 7.975 milyon dolar ile Birleşik Arap Emirlikleri (% 6) üçüncü sırada yer almıştır. En çok ihracat yapılan 10 ülke içinde 2007 yılına göre en yüksek oranlı ihracat artışı geçen yıl olduğu gibi % 146,1 ile Birleşik Arap Emirliklerine yapılan ihracatta olurken onu % 37,6 ile Irak ve % 37 ile Rusya Federasyonu'na yapılan ihracat takip etmiştir (Tablo 97).

TABLO 97: EN ÇOK İHRACAT YAPILAN ON ÜLKE (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Ülkeler	(Milyon \$)				
	2007		2008		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Almanya	11.993	11,2	12.949	9,8	8,0
İngiltere	8.627	8,0	8.161	6,2	-5,4
Birleşik Arap Emirlikleri	3.241	3,0	7.975	6,0	146,1
İtalya	7.480	7,0	7.814	5,9	4,5
Fransa	5.974	5,6	6.615	5,0	10,7
Rusya Federasyonu	4.727	4,4	6.477	4,9	37,0
ABD	4.171	3,9	4.289	3,3	2,8
İspanya	4.580	4,3	4.044	3,1	-11,7
Romanya	3.644	3,4	3.980	3,0	9,2
Irak	2.845	2,7	3.915	3,0	37,6

Kaynak: TÜİK

En çok ihracat yapılan ilk on ülke arasında Romanya, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılan ticarete fazla verilmiştir.

İthalat değerleri itibarıyla ülkeler arasından yapılan sıralamada Rusya Federasyonu 31.365 milyon dolar ile (% 15,5) ilk sırada yer alırken, Almanya 18.687 milyon dolar ile (% 9,3) ikinci, Çin 15.658 milyon dolar ile (% 7,8) üçüncü sırada yer almıştır. En çok ithalat yapılan 10 ülke içinde 2007 yılına göre en yüksek oranlı ithalat artışı % 46,7 ile ABD, % 35,1 ile Ukrayna ve % 33,4 ile Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalatta görülmüştür (Tablo 98).

TABLO 98: EN ÇOK İTHALAT YAPILAN ON ÜLKE (2008 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Ülkeler	(Milyon \$)				
	2007		2008		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Rusya Federasyonu	23.508	13,8	31.365	15,5	33,4
Almanya	17.540	10,3	18.687	9,3	6,5
Çin	13.234	7,8	15.658	7,8	18,3
ABD	8.166	4,8	11.976	5,9	46,7
İtalya	9.968	5,9	11.011	5,5	10,5
Fransa	7.850	4,6	9.022	4,5	14,9
İran	6.615	3,9	8.200	4,1	24,0
Ukrayna	4.519	2,7	6.106	3,0	35,1
İsviçre	5.269	3,1	5.588	2,8	6,1
İngiltere	5.477	3,2	5.324	2,6	-2,8

Kaynak: TÜİK

d. Komşu Ülkelerle Dış Ticaret

2008 yılında komşu ülkelere yapılan ihracat % 28,8 artarak 14.299 milyon dolara yükselmiştir. En yüksek oranlı artış % 59 ile Azerbaycan, % 54,3 ile Gürcistan ve % 40,8 ile İran'a yapılan ihracatta kaydedilmiştir. 2008 yılında toplam ihracatın % 10,8'i komşu ülkelere yapılmıştır (Tablo 99).

TABLO 99: KOMŞU ÜLKELERLE İHRACAT VE İTHALAT

Ülkeler	(Milyon \$)									
	İHRACAT					İTHALAT				
	2007		2008		Değişim (%)	2007		2008		Değişim (%)
Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer		Pay (%)	Değer	Pay (%)		
Azerbaycan	1.048	1,0	1.666	1,3	59,0	330	0,2	928	0,5	181,2
Bulgaristan	2.060	1,9	2.149	1,6	4,3	1.952	1,1	1.840	0,9	-5,7
Gürcistan	646	0,6	997	0,8	54,3	290	0,2	524	0,3	80,7
Irak	2.845	2,7	3.915	3,0	37,6	645	0,4	1.321	0,7	104,8
İran	1.441	1,3	2.029	1,5	40,8	6.615	3,9	8.200	4,1	24,0
Suriye	798	0,7	1.113	0,8	39,5	377	0,2	639	0,3	69,5
Yunanistan	2.263	2,1	2.430	1,8	7,4	950	0,6	1.151	0,6	21,2
Komşu Ülkeler Toplamı	11.101	10,3	14.299	10,8	28,8	11.159	6,6	14.603	7,2	30,9
Genel Toplam	107.272	100,0	131.966	100,0	23,0	170.063	100,0	201.960	100,0	18,8

Kaynak: TÜİK

Komşu ülkelerden yapılan ithalat % 30,9 artarak 14.603 milyon dolara yükselmiştir. Bulgaristan'dan yapılan ithalat % 5,7 düşerken, diğer komşu ülkelerden yapılan ithalat artmıştır. En yüksek oranlı artış % 181,2 ile Azerbaycan'dan, % 104,8 ile Irak'tan, % 80,7 ile de Gürcistan'dan yapılan ithalatta görülmüştür. 2008 yılında toplam ithalatın % 7,2'si komşu ülkelerden yapılmıştır.

2008 yılında komşu ülkelerle yapılan dış ticaret hacmi % 29,8 artarak 28.902 milyon dolara yükselirken, toplam dış ticaret hacmi içindeki payı % 8,7 olmuştur. Dış ticaret hacminde en yüksek oranlı artış % 88,2 ile Azerbaycan, % 62,5 ile Gürcistan, % 50 ile Irak'la yapılan ticaretle gerçekleşmiştir (Tablo 100).

TABLO 100: KOMŞU ÜLKELERLE DIŞ TİCARET HACMİ

(Milyon \$)

Ülkeler	2007		2008		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Azerbaycan	1.378	0,5	2.594	0,8	88,2
Bulgaristan	4.012	1,4	3.989	1,2	-0,6
Gürcistan	936	0,3	1.521	0,5	62,5
Irak	3.490	1,3	5.236	1,6	50,0
İran	8.056	2,9	10.229	3,1	27,0
Suriye	1.175	0,4	1.752	0,5	49,1
Yunanistan	3.213	1,2	3.581	1,1	11,5
Komşu Ülkeler Toplamı	22.260	8,0	28.902	8,7	29,8
Genel Toplam	277.335	100,0	333.926	100,0	20,4

Kaynak: TÜİK

2. Döviz Kurları

Merkez Bankası Şubat 2001 krizi sonrasında uygulamaya koyduğu dalgalı kur rejimine, ilan edilen yıllık para ve kur politikaları kapsamında 2008 yılında da devam etmiştir. Döviz kurlarının piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından belirlendiği dalgalı döviz kuru uygulamasında, uygulanan para ve maliye politikaları, uluslararası gelişmeler, ekonomik temeller ve beklentiler etkili olmuştur.

Dalgalı döviz kuru uygulamasında korunması gereken bir kur seviyesi olmamasına rağmen, güçlü döviz rezerv pozisyonuna sahip olmak, karşılaşılabilecek iç ve dış şokların olumsuz etkilerinin giderilmesinde ve ekonomimize duyulan güvenin artırılmasında önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra dış borç ödemelerinin gerçekleştirilebilmesi ve işçi döviz hesaplarının uzun vadede aşamalı olarak azaltılması gerekmektedir. Bu sebeple döviz likidite gelişmeleri takip edilerek döviz arzının döviz talebine kıyasla arttığı dönemlerde rezerv biriktirme amaçlı döviz alım ihaleleri gerçekleştirilmektedir.

Döviz alımları 1 Nisan 2002 tarihinden itibaren kuralları önceden açıklanan, 2005 yılından itibaren yıllık ihale programlarında belirlenen ihaleler çerçevesinde yapılmaktadır. İhalelerin açıklanan program çerçevesinde yürütülmesi hedeflenmekte, ancak

döviz arzına ilişkin öngörülerin dışında gelişmeler olduğunda ihale programlarında her iki yönde değişikliklerin yapılmasına ve ihtiyaç duyulursa ihalelere ara verilebilmesine imkan tanınmaktadır.

2008 yılı para ve kur politikasında günlük döviz alım ihalelerinde 30 milyon doları ihale ve 60 milyon doları opsiyon olmak üzere en fazla 90 milyon dolarlık alım yapılması planlandığı açıklanmıştır. Ancak, gelişmiş ülke ekonomilerinde durgunluk yaşanabileceğine ilişkin beklentilerin artmasıyla, döviz piyasalarında oynaklık artmış, 10 Mart 2008 tarihinden itibaren ihalelerde alımı yapılacak tutar günlük 15 milyon doları ihale ve 30 milyon doları opsiyon olmak üzere en fazla 45 milyon dolar olarak düşürülmüştür.

Uluslararası kredi piyasalarda yaşanan sorunların finansal sistemin güvenilirliğine ilişkin kaygıları artırmasıyla ortaya çıkan kriz, Eylül ayının ikinci yarısından itibaren derinleşerek küresel piyasalarda likidite sorunlarına sebep olmuştur. Merkez Bankası 16 Ekim 2008 tarihinden itibaren finansal krizin piyasalarda yaratacağı sorunları azaltmak, Türk bankalarının likiditelerini daha da güçlendirmek amacıyla döviz alım ihalelerine ara vermiştir. Böylece döviz piyasasından çekilen likiditenin sistemde kalması hedeflenmiştir.

Döviz piyasalarındaki dalgalanma nedeniyle piyasaya döviz likiditesi sağlamak üzere 24 Ekim 2008 tarihinden itibaren Merkez Bankası döviz satım ihalelerine başlamıştır. İhalelerde günlük döviz satımı 50 milyon dolar olarak belirlenmiş, gerekli görülürse değişiklik yapılabileceği ve ihalenin durdurulabileceği açıklanmıştır. Küresel piyasalardaki olumlu gelişmenin etkisiyle 30 Ekim 2008 tarihinde döviz satım ihaleleri durdurulmuştur. Gerek görülmesi halinde döviz satım ihalelerine tekrar başlanabileceği açıklanmıştır.

Merkez Bankası 2008 yılında ihaleler yoluyla Ocak ayında 1.233 milyon dolar, Şubat ayında 1.174 milyon dolar, Mart ayında 884 milyon dolar, Nisan ayında 650 milyon dolar, Mayıs ayında 664 milyon dolar, Haziran ayında 656 milyon dolar, Temmuz ayında 724 milyon dolar, Ağustos ayında 699 milyon dolar, Eylül ayında 589 milyon dolar, Ekim ayında 312 milyon dolar olmak üzere toplam 7.584 milyon dolarlık alım yapmıştır. Döviz piyasasına doğrudan müdahale yapılmazken, 24 ve 27 Ekim 2008 tarihlerinde yapılan iki ihalede toplam 100 milyon dolar döviz satılmıştır. (Tablo 101).

TABLO 101: MERKEZ BANKASINCA YAPILAN DÖVİZ ALIM-SATIM TUTARLARI

Yıllar	Döviz Alım		Döviz Satım		Toplam Net Döviz Alımları
	İhaleleri	Müdahaleleri	İhaleleri	Müdahaleleri	
2002	795	16	-	12	799
2003	5.652	4.229	-	-	9.881
2004	4.104	1.283	-	9	5.378
2005	7.442	14.565	-	-	22.007
2006	4.296	5.441	1.000	2.105	6.632
2007	9.906	-	-	-	9.906
2008	7.584	-	100	-	7.484
Toplam	39.779	25.534	1.100	2.126	62.087

Kaynak: TCMB

Kriz gelişmiş ülke piyasalarında sıkışmaya neden olmuş, belirsizlik ortamıyla ülkemizde döviz likiditesinin akışkanlığında azalma görülmüştür. Merkez Bankası döviz piyasasının etkin çalışması ve likidite sorunlarının oluşmaması için bankacılık sisteminin döviz likiditesini güçlendirmek üzere düzenlemeler yapmıştır. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları nezdinde bulunan Döviz Depo Piyasasında aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren yeniden başlamış, bankaların işlem yapma limitlerini 14 Ekim 2008 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde güncellemiş, 21 Kasım 2008 tarihinde bankaların euro ve dolar cinsinden Merkez Bankasından alabilecekleri döviz depolarının vadesini yükseltmiş, söz konusu piyasada borç verme faiz oranlarını düşürmüş ve 5 Aralık 2008 tarihinde yabancı para karşılık oranlarını indirmiştir.

2008 yılı başında uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve ülkemizde yaşanan siyasi belirsizlik sonucunda döviz kurunda Nisan ayının ikinci yarısına kadar yükselme görülmüştür. Nisan ayının ikinci yarısından sonra ise döviz kuru Ağustos ayının sonuna kadar değer kaybetmeye devam etmiştir. Eylül ve Ekim aylarında küresel finansal krizin derinleşmesiyle döviz kurlarında belirgin artışlar görülmüştür.

2008 yılında yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Yeni Türk Lirası karşısında ABD Doları % 0,3 değer kaybederek 1,29789 YTL'ye, İngiliz Sterlini % 8,3 değer kaybederek 2,38318 YTL'ye, gerilerken, Japon Yeni % 14,7 değer kazanarak 1,26394 YTL'ye, Euro % 6,8 değer kazanarak 1,89864 YTL'ye yükselmiştir (Tablo 102).

TABLO 102: YILLAR İTİBARIYLA DÖVİZ KURLARI

Yıllar	ABD Doları		İngiliz Sterlini		Japon Yeni		Euro	
	Değişim (%)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değişim (%)	
2002	1,50412	-	2,26527	-	1,20484	-	1,42727	-
2003	1,49671	-0,5	2,44121	7,8	1,28873	7,0	1,68771	18,2
2004	1,42184	-5,0	2,60320	6,6	1,31179	1,8	1,76712	4,7
2005	1,34105	-5,7	2,44025	-6,3	1,21837	-7,1	1,67043	-5,5
2006	1,42943	6,6	2,63442	8,0	1,22696	0,7	1,79683	7,6
2007	1,30126	-9,0	2,60022	-1,3	1,10229	-10,2	1,77790	-1,1
2008	1,29789	-0,3	2,38318	-8,3	1,26394	14,7	1,89864	6,8

Kaynak: TCMB

Reel olarak tüketici fiyatları endeksine göre Yeni Türk Lirası karşısında ABD Doları % 9,7, Euro % 3,3 değer kaybetmiştir (Tablo 103).

TABLO 103: DÖVİZ KURLARI

		(Döviz Alış Kuru, Aylık Ortalama)							
Yıllar	Aylar	ABD Doları (\$)	Euro (€)	TÜFE		Nominal Değişim		Reel Değişim	
				2003=100	Değişim	\$	€	\$	€
2007	Ocak	1,41980	1,84402	135,84	1,0	-0,5	-2,1	-1,5	-3,1
	Şubat	1,39025	1,81553	136,42	0,4	-2,1	-1,5	-2,5	-2,0
	Mart	1,40287	1,85669	137,67	0,9	0,9	2,3	0,0	1,3
	Nisan	1,35528	1,82777	139,33	1,2	-3,4	-1,6	-4,5	-2,7
	Mayıs	1,33186	1,80132	140,03	0,5	-1,7	-1,4	-2,2	-1,9
	Haziran	1,31520	1,76409	139,69	-0,2	-1,3	-2,1	-1,0	-1,8
	Temmuz	1,27597	1,74863	138,67	-0,7	-3,0	-0,9	-2,3	-0,1
	Ağustos	1,30828	1,78174	138,70	0,0	2,5	1,9	2,5	1,9
	Eylül	1,26131	1,74874	140,13	1,0	-3,6	-1,9	-4,6	-2,9
	Ekim	1,19659	1,69965	142,67	1,8	-5,1	-2,8	-6,8	-4,5
	Kasım	1,18475	1,73728	145,45	1,9	-1,0	2,2	-2,9	0,3
	Aralık	1,17296	1,70931	145,77	0,2	-1,0	-1,6	-1,2	-1,8
Yıllık	1,30126	1,77790	140,03	8,8	-9,0	-1,1	-16,3	-9,0	
2008	Ocak	1,17044	1,72065	146,94	0,8	-0,2	0,7	-1,0	-0,1
	Şubat	1,18817	1,75022	148,84	1,3	1,5	1,7	0,2	0,4
	Mart	1,23238	1,90962	150,27	1,0	3,7	9,1	2,7	8,1
	Nisan	1,29671	2,04412	152,79	1,7	5,2	7,0	3,5	5,3
	Mayıs	1,24700	1,94032	155,07	1,5	-3,8	-5,1	-5,2	-6,5
	Haziran	1,22780	1,90801	154,51	-0,4	-1,5	-1,7	-1,2	-1,3
	Temmuz	1,20995	1,90970	155,40	0,6	-1,5	0,1	-2,0	-0,5
	Ağustos	1,17267	1,76110	155,02	-0,2	-3,1	-7,8	-2,8	-7,6
	Eylül	1,22964	1,76928	155,72	0,5	4,9	0,5	4,4	0,0
	Ekim	1,47327	1,96267	159,77	2,6	19,8	10,9	16,8	8,1
	Kasım	1,58785	2,02144	161,10	0,8	7,8	3,0	6,9	2,1
	Aralık	1,53881	2,08651	160,44	-0,4	-3,1	3,2	-2,7	3,6
Yıllık	1,29789	1,89864	154,66	10,4	-0,3	6,8	-9,7	-3,3	

Kaynak: TCMB, TÜİK

Döviz kurlarında meydana gelen değişimler sonucunda 2008 yılı sonu itibariyle TÜFE bazlı reel efektif kur endeksi 166,8, ÜFE bazlı reel efektif kur endeksi 134,6 olmuştur. Böylece 2008 yılında TÜFE bazında % 12,3, ÜFE bazında da % 15,7 değer kaybetmiştir (Tablo 104).

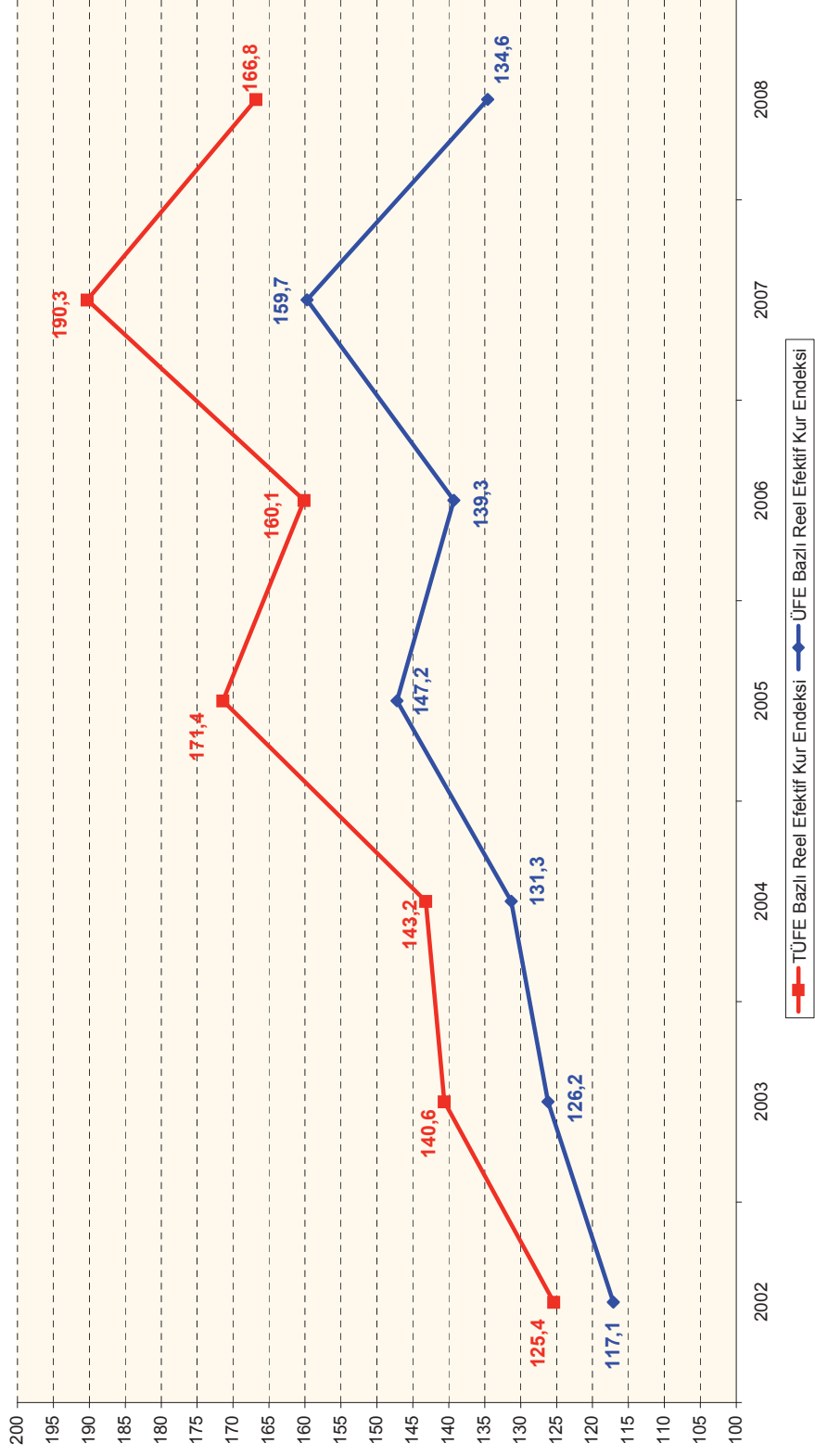
TABLO 104: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU ENDEKSLERİ

(1995=100)

Yıllar	Aylar	TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi	ÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi
2002		125,4	117,1
2003		140,6	126,2
2004		143,2	131,3
2005		171,4	147,2
2006		160,1	139,3
2007		190,3	159,7
2008		166,8	134,6
2007	Ocak	165,0	141,8
	Şubat	167,9	144,9
	Mart	165,6	142,8
	Nisan	170,4	146,1
	Mayıs	173,5	148,5
	Haziran	176,0	150,9
	Temmuz	176,9	152,4
	Ağustos	172,9	150,4
	Eylül	178,3	154,7
	Ekim	187,2	159,3
	Kasım	187,1	156,7
	Aralık	190,3	159,7
2008	Ocak	191,0	158,3
	Şubat	189,3	158,3
	Mart	176,0	149,8
	Nisan	168,0	146,1
	Mayıs	178,2	154,9
	Haziran	179,8	156,7
	Temmuz	181,0	156,9
	Ağustos	193,9	165,7
	Eylül	191,9	162,3
	Ekim	174,0	146,0
	Kasım	169,4	140,9
	Aralık	166,8	134,6

Kaynak: TCMB

GRAFİK 35: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU ENDEKSLERİ (1995=100)

3. Ödemeler Dengesi

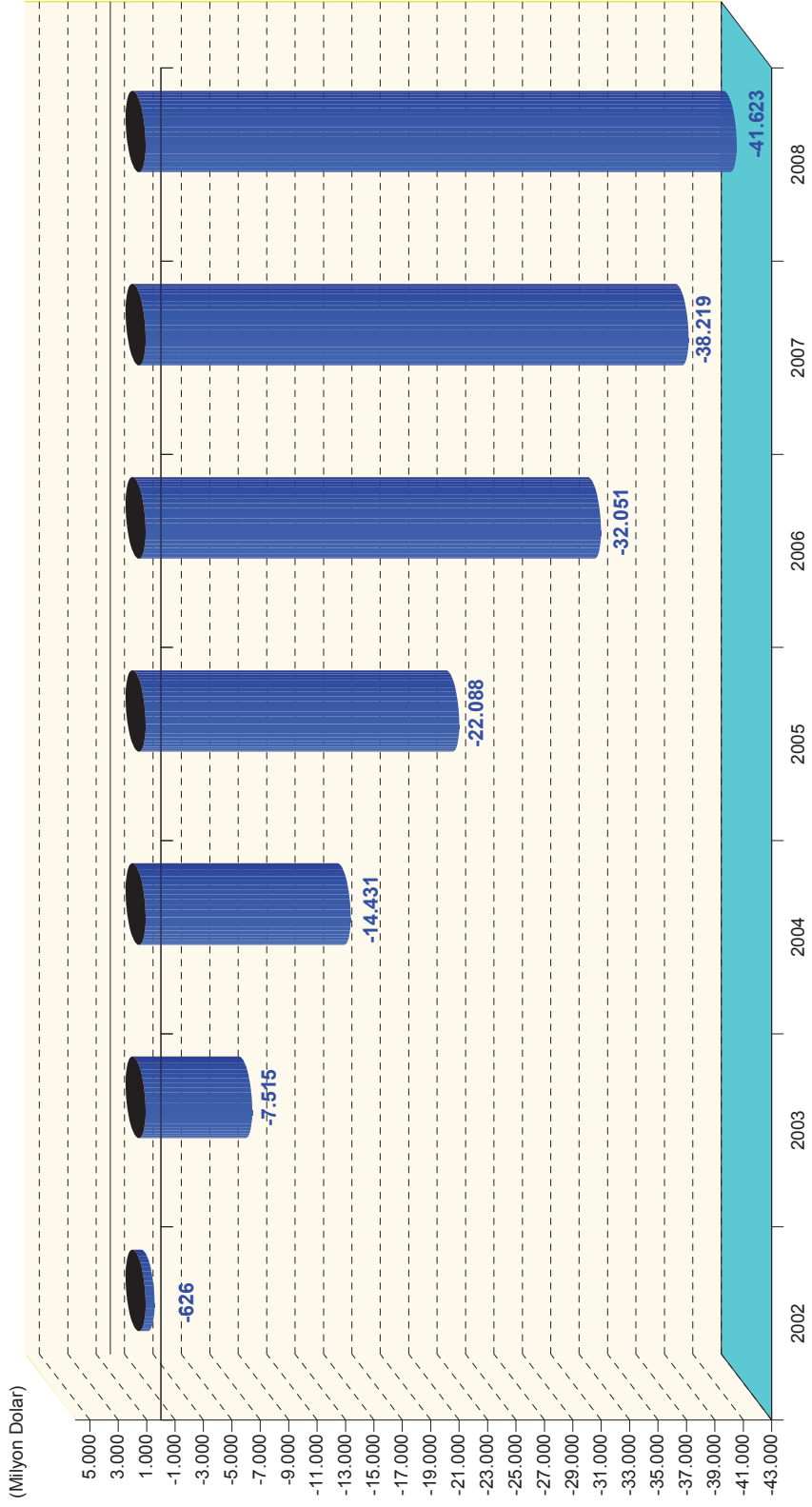
2008 yılında cari işlemler açığı 2007 yılına göre % 8,9 artarak 38.219 milyon dolardan 41.623 milyon dolara yükselmiştir. Cari açığın genişlemesine en önemli katkısı dış ticaret açığı ve gelir hesabı açığındaki artış yapmıştır. Küresel krizin derinleştiği 2008 yılının Ekim ayına kadar olan ihracattaki olumlu performans ve turizm gelirlerindeki toparlanma bile cari işlemler açığını finanse etmeye yeterli olmamıştır. 2008 yılında da doğrudan yatırım girişleri, özel sektörün kullandığı uzun vadeli krediler cari açığın finansmanı ve sürdürülebilirliğine önemli katkı yapmaya devam etmiştir (Tablo 105).

TABLO 105: ÖDEMELER DENGESİ

	(Milyon \$)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
CARI İŞLEMLER HESABI	-626	-7.515	-14.431	-22.088	-32.051	-38.219	-41.623
İhracat f.o.b.	40.719	52.394	68.535	78.365	93.611	115.364	140.748
İthalat f.o.b.	-47.109	-65.883	-91.271	-111.366	-134.573	-162.041	-193.922
Mal Dengesi	-6.390	-13.489	-22.736	-33.001	-40.962	-46.677	-53.174
Hizmet Gelirleri	14.031	17.952	22.941	26.757	25.407	28.615	34.778
Turizm Geliri	8.479	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	21.910
Diğer Gelirler	5.552	4.749	7.053	8.605	8.554	10.128	12.868
Hizmet Giderleri	-6.146	-7.441	-10.144	-11.423	-11.713	-15.292	-17.321
Turizm Gideri	-1.880	-2.113	-2.524	-2.872	-2.743	-3.260	-3.506
Diğer Giderler	-4.266	-5.328	-7.620	-8.551	-8.970	-12.032	-13.815
Mal ve Hizmet Dengesi	1.495	-2.978	-9.939	-17.667	-27.268	-33.354	-35.717
Gelir Dengesi: Gelir	2.486	2.246	2.651	3.608	4.383	6.420	6.860
Faiz Geliri	784	634	697	1.005	1.453	2.158	2.022
Diğer Gelirler	1.702	1.612	1.954	2.603	2.930	4.262	4.838
Gelir Dengesi: Gider	-7.040	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.528	-14.784
Faiz Gideri	-4.395	-4.544	-4.312	-5.010	-6.322	-7.479	-8.469
Diğer Giderler	-2.645	-3.259	-3.948	-4.473	-4.752	-6.049	-6.315
Cari Transferler	2.433	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.018
İşçi Gelirleri	1.936	729	804	851	1.111	1.209	1.324
Diğer Transferler	497	291	313	603	797	1.034	694
SERMAYE HESABI							
FİNANS HESABI	1.172	7.162	17.702	42.660	42.689	48.637	34.294
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-143	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.585
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.046	17.985
Portföy Hesabı-Varlıklar	-2.096	-1.386	-1.388	-1.233	-4.029	-2.063	-1.276
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.502
Hisse Senetleri	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716
Borç Senetleri	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.218
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-777	-986	-6.983	-578	-13.437	-4.858	-7.425
Merkez Bankası	-30	-28	-24	-16	0	2	2
Bankalar	643	348	-5.324	-149	-11.018	-3.394	-9.117
Diğer Sektörler	-1.390	-1.306	-1.635	-413	-2.419	-1.466	1.690
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	1.603	4.461	14.657	20.834	29.492	32.838	31.097
Merkez Bankası	1.336	497	-209	-787	-1.268	-1.450	-1.791
Genel Hükümet	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	-959
Bankalar	-2.016	2.846	6.564	10.524	11.704	3.735	8.086
Diğer Sektörler	2.952	3.312	9.465	13.262	19.768	30.471	25.761
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	546	-353	3.271	20.572	10.638	10.418	-7.329
NET HATA VE NOKSAN	-758	4.450	1.071	2.628	-13	1.597	4.571
GENEL DENGE	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758
REZERV VARLIKLAR	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758
Resmi Rezervler	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057
Uluslararası Para Fonu Kredileri	6.365	-50	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	1.701
Ödemeler Dengesi Finansmanı							

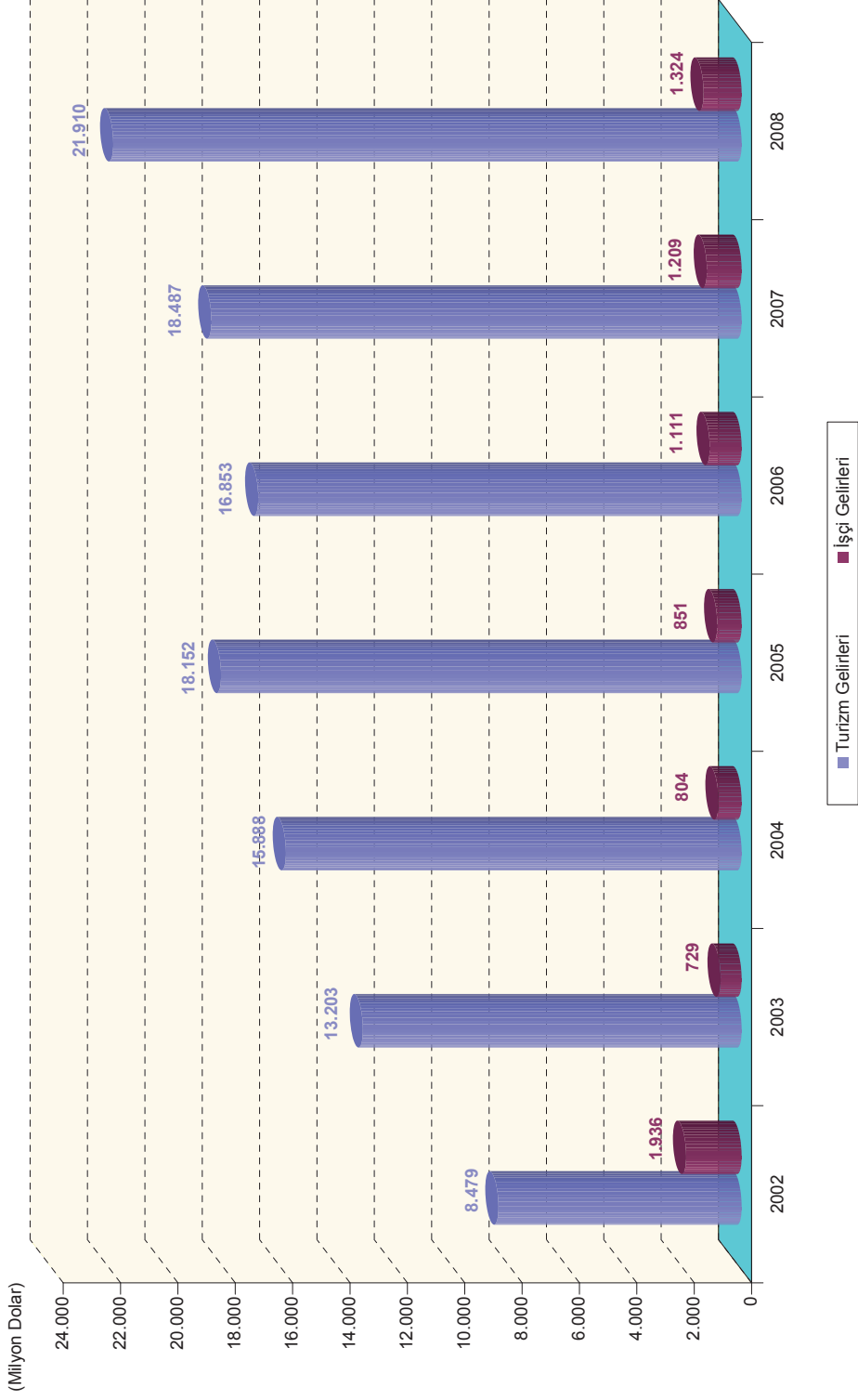
Kaynak: TCMB

GRAFİK 36: CARI İŞLEMLER DENGESİ

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 37: TURİZM VE İŞÇİ GELİRLERİ

Dış ticaret açığı, Yeni Türk Lirası'nın reel olarak değerlendirilmesi, ihracatın ithalata bağımlı artmasına paralel olarak ithalattaki ve yılın ilk yarısındaki petrol fiyatlarında meydana gelen artışların etkisiyle 2008 yılında da genişlemesini sürdürmüştür. Ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle 2007 yılında 46.677 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2008 yılında % 13,9 artarak 53.174 milyon dolara yükselmiştir. Hizmetler hesabı oldukça büyük ölçüde turizm gelirlerindeki artışın katkısıyla 2007 yılına göre % 31 artarak 17.457 milyon dolara yükselmiştir. Gelir hesabı açığı özel sektörün uzun vadeli borçlanmasına paralel olarak faiz ödemeleri ve yurt dışına kâr transferlerindeki artışın etkisiyle % 11,5 artarak 7.924 milyon dolara yükselmiştir. İşçi gelirleri ve resmi transferlerden oluşan cari transferler % 10 azalarak 2.018 milyon dolara gerilemiştir.

Turizm gelirleri 2008 yılında % 18,5'lik artışla 21.910 milyon dolara yükselirken, faiz gelirleri % 6,3'lük düşüşle 2.022 milyon dolara düşmüştür. Turizm giderleri % 7,5'lik artışla 3.506 milyon dolar, faiz giderleri de % 13,2'lik artışla 8.469 milyon dolar olmuştur. İşçi gelirleri % 9,5 artarak 1.324 milyon dolara yükselmiştir.

2007 yılında 48.637 milyon dolar olan net sermaye girişi, 2008 yılında 34.294 milyon dolara gerilemiştir. Doğrudan yatırımlarda (net) 15.400 milyon dolar, diğer yatırımlarda (net) 23.672 milyon dolar giriş olurken portföy yatırımlarında (net) 4.778 milyon dolar çıkış olmuştur. Küresel piyasalardaki dalgalanmanın yarattığı belirsizlik doğrudan yatırımlarda yavaşlamaya yol açarken, Ağustos ayından itibaren uluslararası kredi piyasalarında risk algılamalarının artması, portföy kaynaklı sermaye çıkışına neden olmuştur.

2007 yılında 8.032 milyon dolar azalan resmi rezervler 2008 yılında 1.057 milyon dolar artmıştır.

Cari işlemler ile net hata ve noksan kalemleri toplamı olarak tanımlanan dış finansman ihtiyacı, 2007 yılına göre 430 milyon dolar artarak 37.052 milyon dolara yükselmiştir.

4. Uluslararası Doğrudan Yatırım

2005 yılından itibaren yüksek oranda artan uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2008 yılında önemli oranda azalmıştır. 2007 yılında 19.136 milyon dolar olan uluslararası doğrudan sermaye girişi 2008 yılında küresel krizin etkisiyle yatırımcıların risk almaktan kaçınmaları ve ekonomiye olan güvenlerinin azalması nedeniyle % 23,1'lik düşüşle 14.709 milyon dolara gerilerken, 35 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 14.674 milyon dolarlık net sermaye girişi, uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları 374 milyon dolarlık net kredi ve 2.937 milyon dolarlık net gayrimenkul satışı ile birlikte 2008 yılında toplam 17.985 milyon dolarlık uluslararası doğrudan sermaye girişi gerçekleşmiştir (Tablo 106).

TABLO 106: ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIM GİRİŞLERİ (Filli Girişler)

(Milyon \$)

Yıllar	Uluslararası Doğrudan Sermaye			Diğer Sermaye (1) Net	Toplam Net	Gayrimenkul Net	Toplam Net
	Sermaye		Net				
	Giriş	Çıkış					
2002	622	-5	617	516	1.133	-	1.133
2003	745	-8	737	17	754	998	1.752
2004	1.190	-98	1.092	350	1.442	1.343	2.785
2005	8.535	-401	8.134	56	8.190	1.841	10.031
2006	17.639	-657	16.982	281	17.263	2.922	20.185
2007	19.136	-743	18.393	727	19.120	2.926	22.046
2008 (2)	14.709	-35	14.674	374	15.048	2.937	17.985

Kaynak: HM

(1): Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi.

(2): Geçici

2008 yılında uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi miktarları (diğer sermaye) ve gayrimenkul satışları hariç 14.709 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişinin 44 milyon doları (% 0,3) tarım sektöründe, 5.024 milyon doları (% 34,2) sanayi sektöründe, 9.641 milyon doları (% 65,5) hizmetler sektöründe olmuştur (Tablo 107).

TABLO 107: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon \$)

	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	4	5	5	5	25
Balıkçılık	2	2	1	3	19
Madencilik ve Taşocakçılığı	73	40	122	336	168
İmalat Sanayii	190	785	1.866	4.210	3.820
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	78	68	608	766	1.279
Tekstil Ürünleri İmalatı	9	180	26	232	190
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	38	174	601	1.109	196
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	6	13	54	48	220
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	13	53	117	243
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yan-Römork	27	106	63	70	67
Diğer İmalat	30	231	461	1.868	1.625
Elektrik, Gaz ve Su	66	4	112	567	1.036
İnşaat	3	80	222	285	764
Toptan ve Perakende Ticaret	72	68	1.166	169	2.064
Oteller ve Lokantalar	1	42	23	33	27
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	639	3.285	6.696	1.116	169
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	69	4.018	6.957	11.662	5.756
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	3	29	99	560	652
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	35	74	265	177	150
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet	33	103	105	13	59
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.136	14.709

Kaynak: HM

(1): Geçici

Alt sektörler itibariyle mali aracı kuruluş faaliyetleri 5.756 milyon dolar, toptan ve perakende ticaret 2.064 milyon dolar, gıda ürünleri ve içecek imalatı 1.279 milyon dolar, elektrik gaz ve su 1.036 milyon dolar ile yabancı sermaye girişlerinin en yoğun olduğu sektörler olmuştur.

Doğrudan uluslararası sermaye girişlerinin 11.103 milyon dolarlık kısmı (% 75,5) AB ülkeleri, 2.290 milyon dolarlık kısmı (% 15,6) Asya ülkeleri, 943 milyon dolarlık kısmı (% 6,4) Amerika ülkeleri, 373 milyon dolarlık kısmı da (% 2,5) bunların dışında kalan diğer ülkeler kaynaklı sermayeden oluşmuştur (Tablo 108).

TABLO 108: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

	(Milyon \$)				
	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
AB Ülkeleri	1.027	5.006	14.489	12.600	11.103
Almanya	73	391	357	954	1.050
Fransa	34	2.107	439	368	682
Hollanda	568	383	5.069	5.443	1.778
İngiltere	126	166	628	702	2.281
İtalya	14	692	189	74	218
Diğer AB Ülkeleri	212	1.267	7.807	5.059	5.094
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	6	1.646	85	373	290
Afrika Ülkeleri	0	3	21	5	82
ABD	36	88	848	4.212	859
Kanada	61	26	121	11	24
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	0	8	33	494	60
Asya Ülkeleri	60	1.755	1.927	1.405	2.290
Körfez Ülkeleri	43	1.675	1.783	311	1.909
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	11	2	3	196	96
Diğer Asya Ülkeleri	6	78	17	797	160
Diğer Ülkeler	0	2	115	36	1
Toplam	1.190	8.534	17.639	19.136	14.709

Kaynak: HM

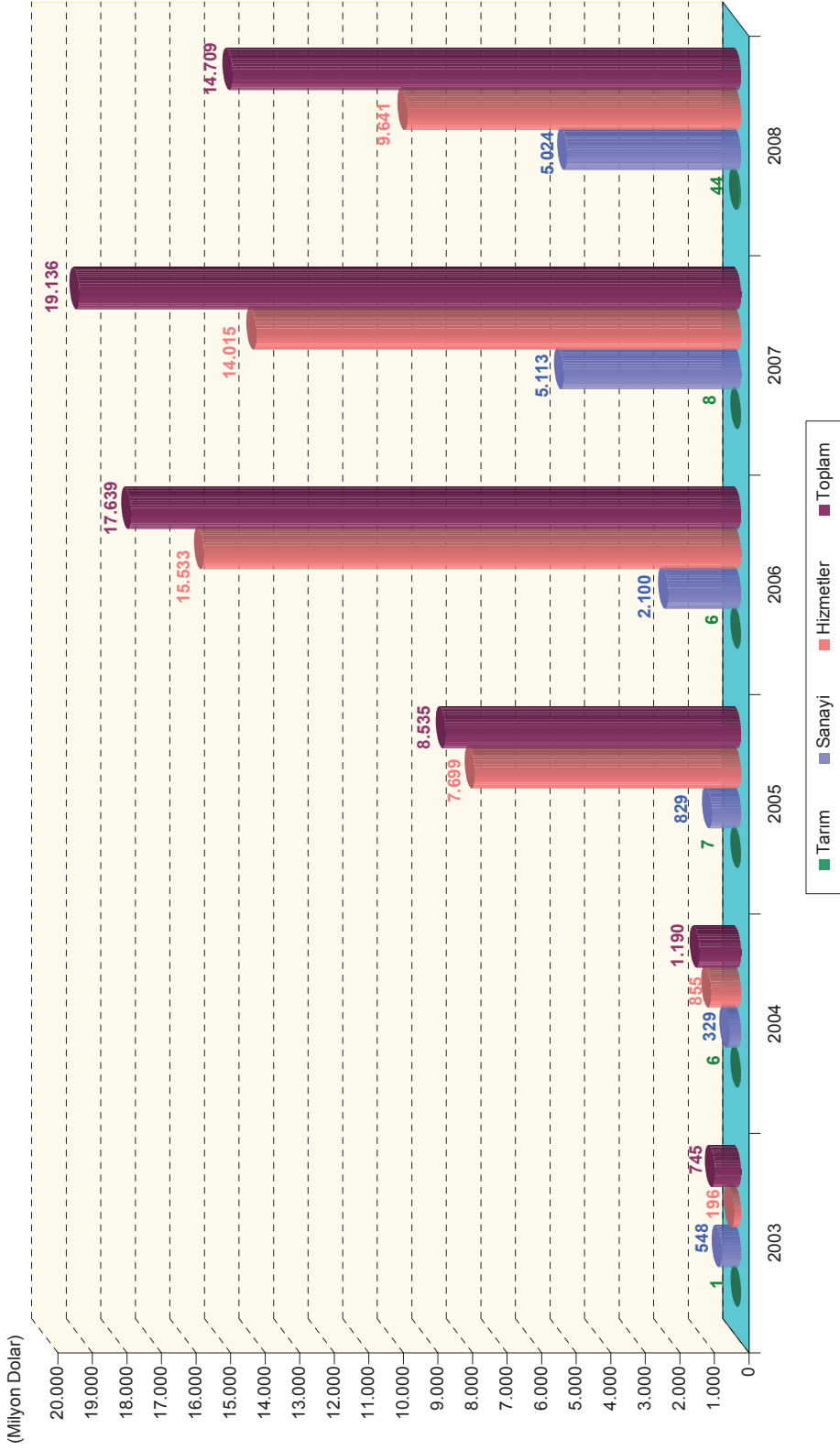
(1): Geçici

5. Dış Borçlar

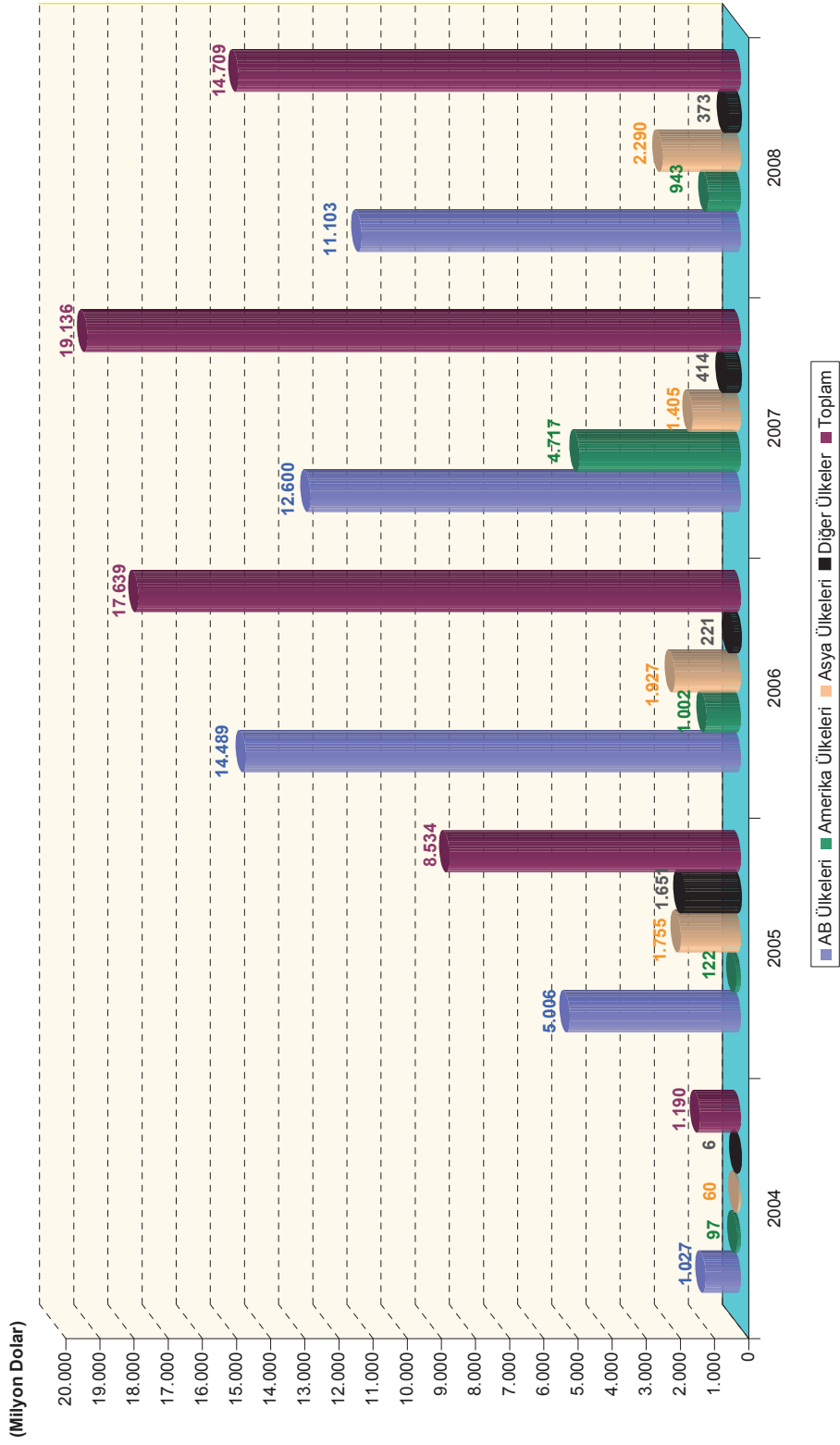
2007 yılında % 20,1 artan toplam dış borç stoku 2008 yılında hız keserek % 11,2'lik artışla 276.834 milyon dolara yükselmiştir. Ancak dış borç stoku artış hızında iyileşme kaydedilirken borcun vade yapısında bozulma olmuş, kısa vadeli borçların payı artarken uzun vadeli borçların payı azalmıştır. Kısa vadeli dış borçlar % 17,4'lük artışla 50.714 milyon dolara, uzun vadeli dış borçlar da % 9,9'lük artışla 226.120 milyon dolara yükselmiştir. Toplam dış borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 17,3'den % 18,3'e yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 82,7'den % 81,7'ye gerilemiştir (Tablo 109).

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 38: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

GRAFİK 39: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

TABLO 109: DIŞ BORÇ STOKU

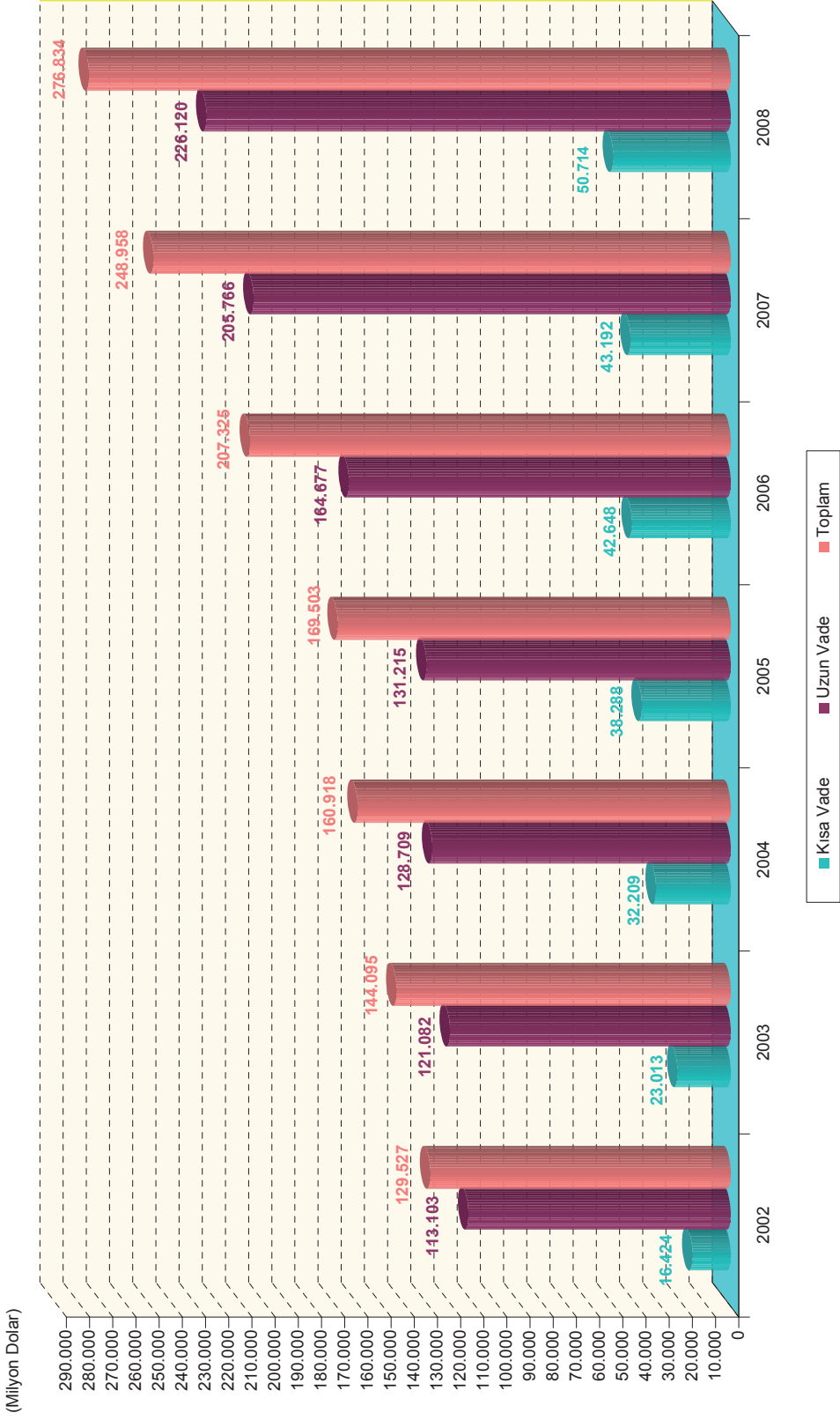
	(Milyon \$)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dış Borç Stoku	129.527	144.095	160.918	169.503	207.325	248.958	276.834
Değişim (%)	-	11,2	11,7	5,3	22,3	20,1	11,2
Kısa Vade	16.424	23.013	32.209	38.288	42.648	43.192	50.714
Değişim (%)	-	40,1	40,0	18,9	11,4	1,3	17,4
Pay (%)	12,7	16,0	20,0	22,6	20,6	17,3	18,3
Uzun Vade	113.103	121.082	128.709	131.215	164.677	205.766	226.120
Değişim (%)	-	7,1	6,3	1,9	25,5	25,0	9,9
Pay (%)	87,3	84,0	80,0	77,4	79,4	82,7	81,7
Borçlulara Göre							
Kısa Vade	16.424	23.013	32.209	38.288	42.648	43.192	50.714
Kamu	915	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163	3.248
TCMB	1.655	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282	1.856
Özel	13.854	18.812	27.082	33.392	38.335	38.747	45.610
Uzun Vade	113.103	121.082	128.709	131.215	164.677	205.766	226.120
Kamu	63.619	69.503	73.828	68.278	69.832	71.321	74.917
TCMB	20.348	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519	11.664
Özel	29.137	30.066	36.758	50.274	81.730	120.926	139.539
Kamu Toplam	64.534	70.844	75.668	70.411	71.582	73.484	78.165
Pay (%)	49,8	49,2	47,0	41,5	34,5	29,5	28,2
TCMB Toplam	22.003	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801	13.520
Pay (%)	17,0	16,9	13,3	9,1	7,6	6,3	4,9
Özel Toplam	42.991	48.878	63.840	83.666	120.065	159.673	185.149
Pay (%)	33,2	33,9	39,7	49,4	57,9	64,1	66,9

Kaynak: HM

2008 yılında kamu kesimi dış borçları % 6,4'lük artışla 78.165 milyon dolara, özel sektör dış borçları % 16'lık artışla 185.149 milyon dolara yükselirken, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası borçları % 14,4'lük düşüşle 13.520 milyon dolar olmuştur. Kamu kesimi dış borçlarının 74.917 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 3.248 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan, özel sektör dış borçlarının 139.539 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 45.610 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşmuştur.

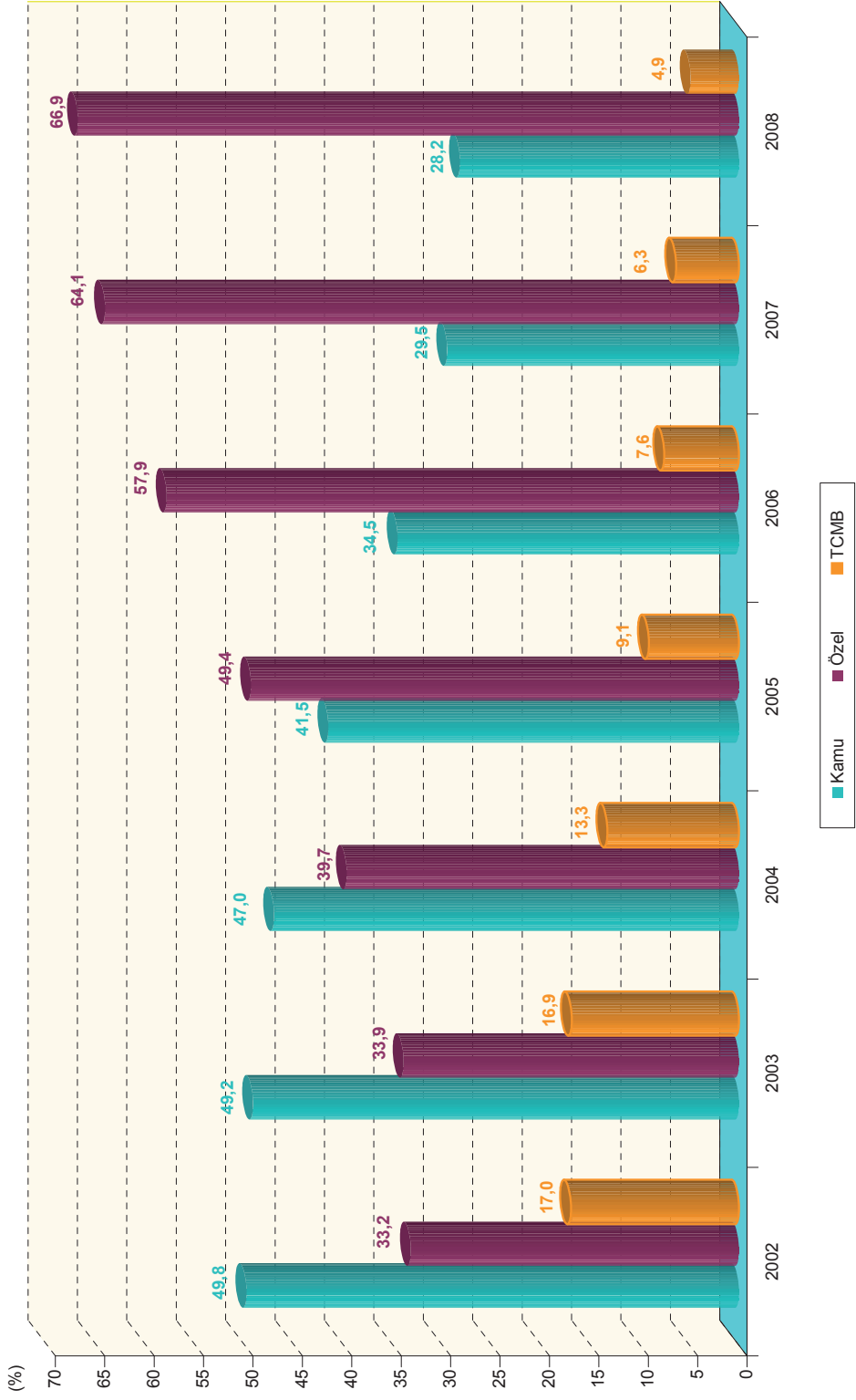
Toplam dış borç stoku içinde 2008 yılında kamu kesiminin payı % 29,5'den % 28,2'ye, TCMB'nin payı % 6,3'den % 4,9'a gerilerken, özel kesimin payı % 64,1'den % 66,9'a yükselmiştir.

GRAFİK 40: DIŞ BORÇ STOKU

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 41: DIŞ BORÇ STOKUNUN BORÇLULARA GÖRE DAĞILIMI

Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcu

Özel sektörün uzun vadeli kredi borcu 2002 yılında 29,1 milyar dolar iken 2008 yılında % 379,4 artarak 139,5 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılının ilk yarısına kadar olan dönemde Türkiye ekonomisinin olumlu yöne gitmesiyle kredibilitesinin artması sermaye girişlerini hızlandırmış, dışardan borçlanma da daha ucuz ve kolay hale gelmiştir. Böylece özel sektör üretim, yatırım ve diğer faaliyetlerin finansmanı için ağırlıklı olarak dışardan borçlanmaya başlamıştır. Ancak, bu borçlanma kur riskini de beraberinde getirmiştir.

2008 yılı Eylül ayında ortaya çıkan küresel krizden sonra ise özel sektörün borçları daha önemli hale gelmiştir. Hem kurların yükselmesi hem de dışardan sağlanan borç imkanlarının azalması özel sektör borçlanması üzerinde etki yapmıştır.

2007 yılında 120.926 milyon dolar olan özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcu, 2008 yılında bir önceki yıla göre % 15,4 artarak 139.539 milyon dolar olmuştur. Bunun % 29,3'lük pay ile 40.859 milyon doları finans kesimine, % 70,7'lik pay ile 98.680 milyon doları da finansal olmayan özel sektöre ait bulunmaktadır (Tablo 110).

TABLO 110: ÖZEL SEKTÖRÜN YURTDIŞINDAN SAĞLADIĞI UZUN VADELİ KREDİ BORCUNUN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler					Pay (%)		Değişim (%) 2008/2007
	2005	2006	2007	2008	2007	2008	
Finansal	15.877	28.320	41.707	40.859	34,5	29,3	-2,0
Bankalar	12.142	21.880	30.740	29.917	25,4	21,4	-2,7
Bankacılık Dışı Finansal Kuruluşlar	3.735	6.440	10.967	10.942	9,1	7,8	-0,2
Finansal olmayan	34.397	53.410	79.219	98.680	65,5	70,7	24,6
Tarım Sektörü	206	218	243	347	0,2	0,2	42,8
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	201	210	235	338	0,2	0,2	43,8
Balıkçılık	5	8	8	9	0,0	0,0	12,5
Sanayi Sektörü	16.203	25.130	32.061	40.957	26,5	29,4	27,7
Madencilik ve Taşocaklığı	685	2.695	2.892	3.903	2,4	2,8	35,0
İmalat	11.533	18.563	24.738	29.673	20,5	21,3	19,9
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	1.917	2.972	3.789	6.227	3,1	4,5	64,3
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	2.015	2.550	3.237	3.283	2,7	2,4	1,4
Deri ve Deri Ürünleri İmalatı	48	45	72	95	0,1	0,1	31,9
Ağaç Ürünleri İmalatı	270	452	561	551	0,5	0,4	-1,8
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı; Basım ve Yayımlar	489	681	1.133	1.087	0,9	0,8	-4,1
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı	267	223	228	236	0,2	0,2	3,5
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	1.267	1.494	1.823	2.102	1,5	1,5	15,3
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	339	563	822	993	0,7	0,7	20,8
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	600	1.129	1.652	1.854	1,4	1,3	12,2
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	1.354	4.349	5.553	6.129	4,6	4,4	10,4
Makina ve Teçhizat İmalatı	387	548	1.389	1.606	1,1	1,2	15,6
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	1.218	1.532	1.663	2.141	1,4	1,5	28,7
Ulaşım Araçları İmalatı	1.271	1.847	2.486	2.833	2,1	2,0	14,0
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	91	178	330	536	0,3	0,4	62,4
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	3.985	3.872	4.431	7.381	3,7	5,3	66,6
Hizmetler Sektörü	17.988	28.062	46.915	57.376	38,8	41,1	22,3
İnşaat	2.046	3.215	6.655	8.176	5,5	5,9	22,9
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıtlar, Motosikletler, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı	3.750	5.099	7.760	8.268	6,4	5,9	6,5
Otel ve Lokantalar	1.005	1.847	2.726	3.066	2,3	2,2	12,5
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	2.991	5.514	14.520	15.565	12,0	11,2	7,2
Mali Araç Kuruluşlarının Faaliyetleri	1	5	6	6	0,0	0,0	0,0
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	6.575	9.288	11.900	18.574	9,8	13,3	56,1
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	23	1.024	595	118	0,5	0,1	-80,2
Eğitim	116	153	190	134	0,2	0,1	-29,5
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	344	526	893	1.013	0,7	0,7	13,4
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.128	1.386	1.667	2.456	1,4	1,8	47,3
Ev içi Personel Çalıştıran Hanhalkları ve Hanhalkları Tarafından Kendi Kullanımlarına Yönelik Olarak Ayrılmamış Üretim Faaliyetleri	9	5	3	0	0,0	0,0	-
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikler	0	0	0	0	0,0	0,0	-
Toplam	50.274	81.730	120.926	139.539	100,0	100,0	15,4

Kaynak: TCMB

Özel sektör finans kesiminin uzun vadeli borcunun 40.353 milyon doları kredilerden, 506 milyon doları da yabancı sermaye sayılan kredilerden oluşmuştur. Finansal olmayan özel sektör borcunun ise 95.504 milyon doları kredilerden, 2.522 milyon dolarlık kısmı yabancı sermaye sayılan kredilerden ve 654 milyon dolarlık kısmı ticari kredilerden oluşmuştur.

2007 yılında % 65,5 olan finansal olmayan özel sektörün toplam borç içindeki payı, 2008 yılında 70,7'ye yükselmiştir. Sektörel bazda reel sektörün yurtdışından sağladığı uzun vadeli kredi borcunda ilk sırayı 2002 yılında % 43,7'lik pay ile sanayi sektörü alırken, 2008 yılında % 41,1'lik pay ile hizmetler sektörü almış onu, % 29,4 ile sanayi sektörü ve % 0,2 ile tarım sektörü izlemiştir.

2008 yılında alt sektörler bazında en fazla borç ağırlığına sahip olan sektör % 21,3 ile imalat sanayi sektörü olurken onu, % 13,3 ile gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ve % 11,2 ile ulaştırma, depolama ve haberleşme faaliyetleri izlemiştir.

Özel sektörün yurtdışından sağladığı kredi borcunda 2008 yılında bir önceki yıla göre en fazla artış % 66,6 ile elektrik, gaz ve su sektöründe olurken, en fazla düşüş ise % 80,2 ile kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik sektörü borcunda olmuştur.

III. SOSYAL GELİŞMELER

EKONOMİK RAPOR

III. SOSYAL GELİŞMELER

1. Nüfus

Ülkemizde ilki 1927 yılında sonuncusu ise 2000 yılında olmak üzere 14 genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlarda kişiler, sokağa çıkma yasağı uygulanarak sayım günü buldukları yerde sayılmışlardır. 2006 yılında 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu çıkarılarak nüfus sayımlarının veri kaynağını oluşturacak yeni bir sistem kurulmuştur. Yeni sistem çerçevesinde öncelikle Türkiye'deki tüm adres bilgilerinin kaydedildiği ulusal adres veri tabanı oluşturulmuştur. Ardından bu adreslerde ikamet etmekte olan vatandaşlar T.C. kimlik numaraları, yabancı uyruklu kişiler ise pasaport numaraları vasıtasıyla adrese ilişkilendirilerek kayıt altına alınmışlardır. Böylece, 5490 sayılı Kanun çerçevesinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) oluşturularak ülkemizin nüfusuna ilişkin bilgilerin, belirli yıllarda yapılan nüfus sayımları yerine, her yıl ikamet adresine dayalı yayınlanmasına imkan tanınmıştır. Yeni sistemle elde edilen ilk nüfus sayım sonuçları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 21 Ocak 2008 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkemiz nüfusu 31 Aralık 2008 tarihi itibarıyla, 35.901 bini erkek, 35.616 bini kadın olmak üzere toplam 71.517 bin kişi olarak tespit edilmiştir (Tablo 111).

TABLO 111: TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSU, YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI VE NÜFUS YOĞUNLUĞU

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/km ²)
	Erkek	Kadın	Toplam		
1980 (1)	22.695	22.042	44.737	2,1	58
1985 (1)	25.672	24.992	50.664	2,5	65
1990 (1)	28.607	27.866	56.473	2,2	73
2000 (1)	34.347	33.457	67.804	1,8	88
2007 (2)	35.377	35.210	70.586	0,6	92
2008 (2)	35.901	35.616	71.517	1,3	93

Kaynak: TÜİK

(1): Genel nüfus sayımı sonuçlarıdır.

(2): Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi kapsamında belirlenmiştir.

ADNKS 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkemizde ikamet eden toplam 71.517 bin kişinin 53.612 bini (% 75) şehirlerde (il ve ilçe merkezlerinde), 17.905 bini (% 25) köylerde yaşamaktadır (Tablo 112).

TABLO 112: ŞEHİR-KÖY NÜFUSLARI VE YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

(Bin Kişi)

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehir			Köy		
		Nüfus	Oranı (%)	Yıllık Artış Hızı (%)	Nüfus	Oranı (%)	Yıllık Artış Hızı (%)
1980 (1)	44.737	19.645	43,9	3,0	25.092	56,1	1,3
1985 (1)	50.664	26.866	53,0	6,3	23.799	47,0	-1,1
1990 (1)	56.473	33.326	59,0	4,3	23.147	41,0	-0,6
2000 (1)	67.804	44.006	64,9	2,8	23.798	35,1	0,3
2007 (2)	70.586	49.748	70,5	1,8	20.838	29,5	-1,9
2008 (2)	71.517	53.612	75,0	7,5	17.905	25,0	-15,2

Kaynak: TÜİK

(1): Genel nüfus sayımı sonuçlarıdır.

(2): Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi kapsamında belirlenmiştir.

2. İstihdam

2008 yılında istihdam artışı, çalışma çağındaki nüfusun üzerinde, işgücü artışının gerisinde kalmıştır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus % 1,6'lık artışla 49.982 bin kişiye, işgücü % 2,6'lık artışla 24.129 bin kişiye, istihdam edilenlerin sayısı % 1,8'lik artışla 21.571 bin kişiye yükselmiştir. Küresel krizin etkisiyle 2008 yılının son çeyreğinde büyümenin yavaşlaması, istihdam artışı üzerinde baskı oluşturmuştur. İşsiz sayısı % 9,6'lık artışla 2.558 bin kişi olmuştur. 2007 yılında % 9,9 olan işsizlik oranı, 2008 yılında 0,7 puan artarak % 10,6 seviyesine yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı 2008 yılında 0,9 puan artarak % 13,5, genç nüfusta işsizlik oranı ise 0,5 puan artarak % 20,1 olmuştur (Tablo 113).

TABLO 113: YURTIÇİ İŞGÜCÜ PİYASASI

(15+Yaş, Bin Kişi)

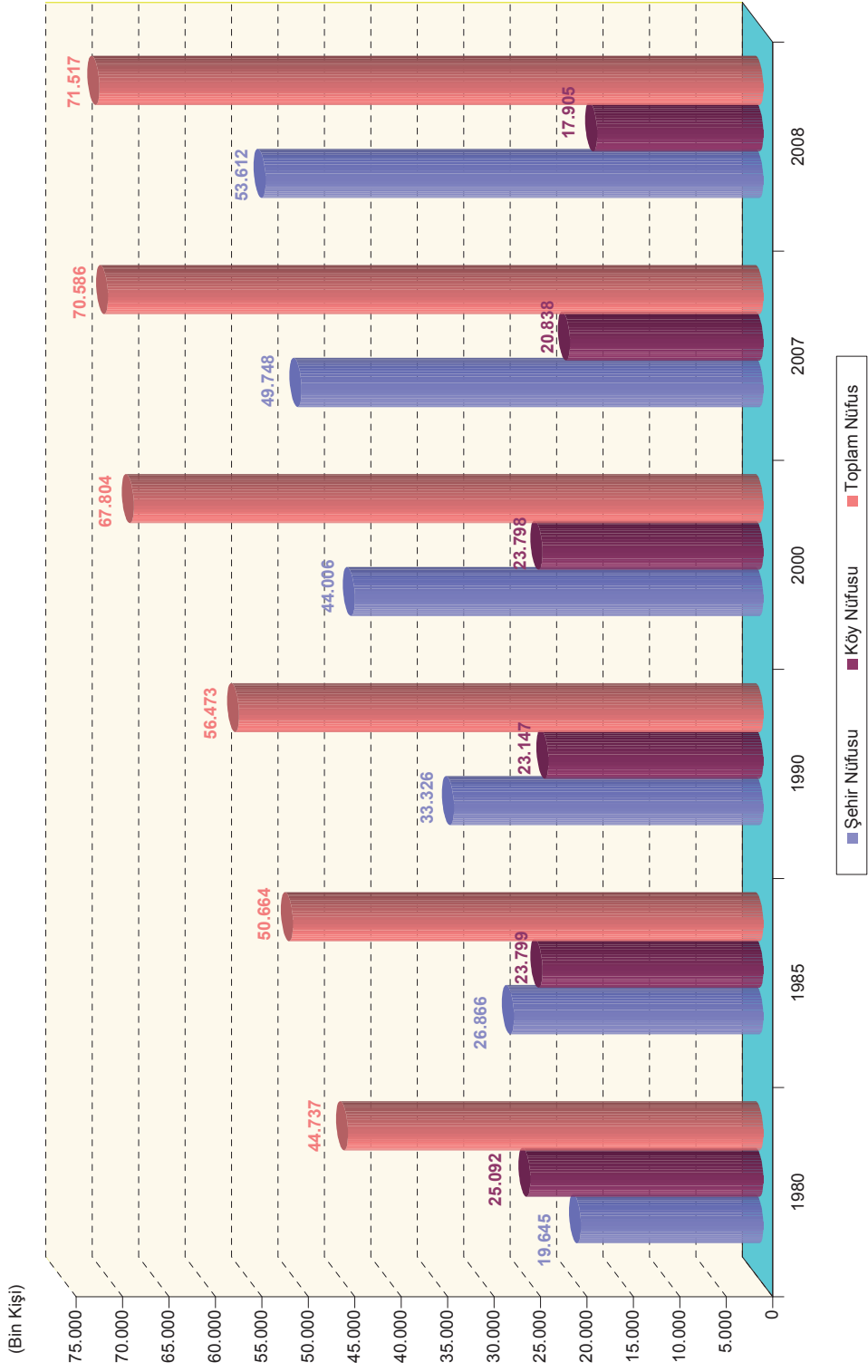
	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus	48.912	49.906	50.826	48.485	49.215	49.982
İşgücü	23.640	24.289	24.565	23.250	23.523	24.129
İstihdam	21.147	21.791	22.046	20.954	21.189	21.571
İşsiz Sayısı	2.493	2.498	2.520	2.295	2.333	2.558
İşgücüne Katılma Oranı (%)	48,3	48,7	48,3	48,0	47,8	48,3
İstihdam Oranı (%)	43,2	43,7	43,4	43,2	43,1	43,2
İşsizlik Oranı (%)	10,5	10,3	10,3	9,9	9,9	10,6
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	13,8	14,3	13,6	12,6	12,6	13,5
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%) (2)	20,5	19,7	19,3	18,7	19,6	20,1

Kaynak: TÜİK

(1): 2008 yılı verileri 12 ayın ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

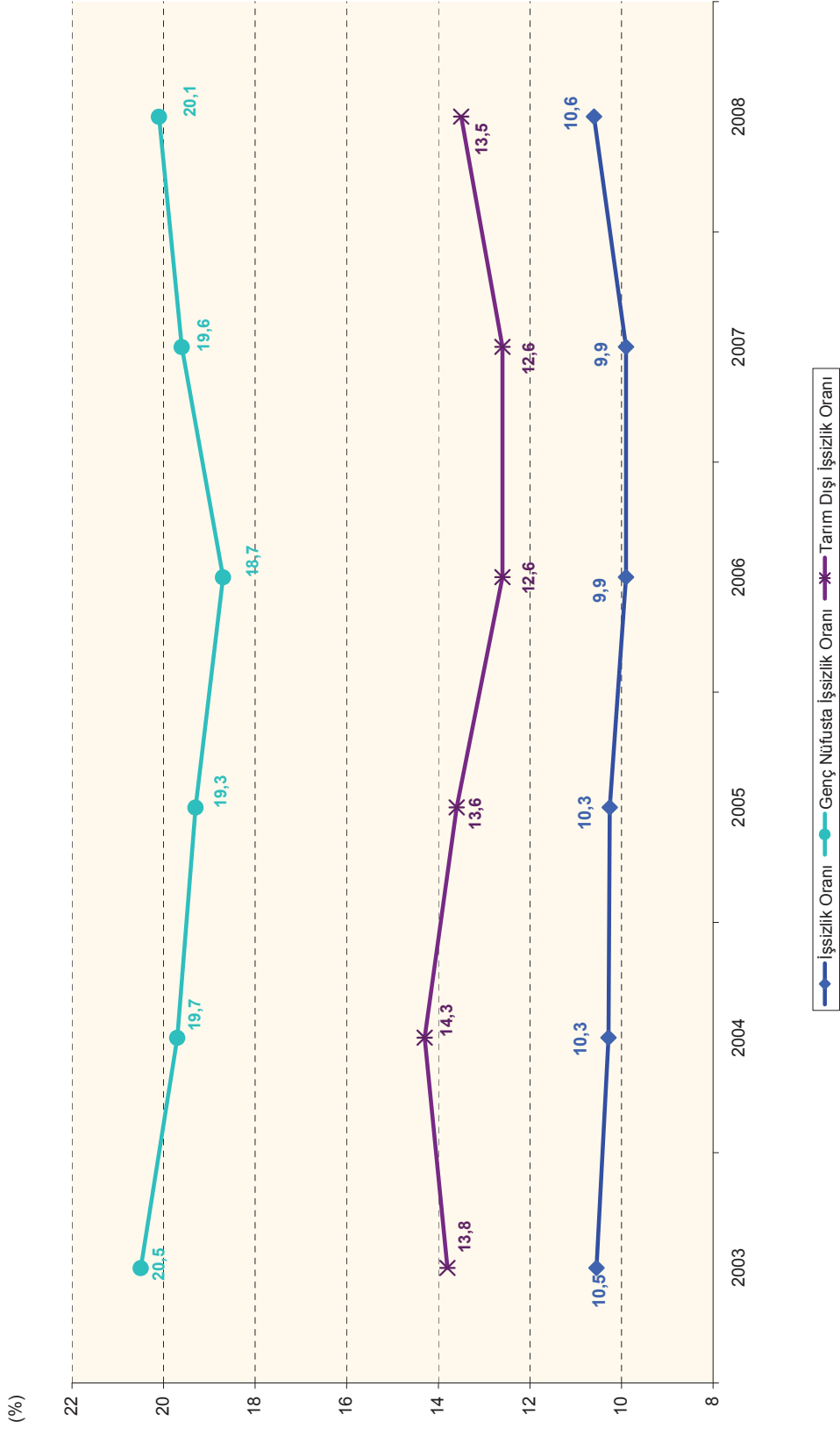
(2): 15-24 yaş grubundaki nüfus.

GRAFİK 42: ŞEHİR VE KÖY NÜFUSLARI

EKONOMİK RAPOR

GRAFİK 43: İŞSİZLİK ORANLARI

İstihdamın yapısına baktığımızda daha önceki yıllarda ekonomik ve sosyal alandaki yapısal dönüşüm sürecine bağlı olarak tarım sektörü istihdamında yaşanmakta olan düşüş 2008 yılında tersine dönmüş ve küresel krizin etkisiyle Türkiye ekonomisindeki daralmanın istihdama yansımalarıyla tarım sektöründe istihdam artmıştır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 0,8'lik artışla 5.647 bin kişiye, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 2,7'lik artışla 4.300 bin kişiye, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 1,9'luk artışla 11.624 bin kişiye yükselmiştir. Toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı % 26,2, sanayi sektörünün payı % 19,9, hizmetler sektörünün payı % 53,9 olmuştur (Tablo 114).

TABLO 114: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	(15+Yaş, Bin Kişi)				Pay (%)			
	2005	2006	2007	2008 (1)	2005	2006	2007	2008
Tarım	6.493	5.713	5.601	5.647	29,5	27,3	26,4	26,2
Sanayi	4.284	4.136	4.185	4.300	19,4	19,7	19,7	19,9
Hizmetler	11.269	11.107	11.404	11.624	51,1	53,0	53,8	53,9
İnşaat	1.173	1.189	1.224	1.242	5,3	5,7	5,8	5,8
Toplam	22.046	20.956	21.190	21.571	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

(1): 2008 yılı verileri 12 ayın ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

GRAFİK 44: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (15+Yaş)

3. Çalışma Hayatı

2008 yılı Ocak ayında 5.349.828 olan işçi sayısı Temmuz ayında 5.414.423'e, sendikali işçi sayısı da 3.137.819'dan 3.179.510'a yükselmiştir. Buna göre Ocak ayında % 58,7 olan sendikalaşma oranı Temmuz ayında da aynı düzeyde kalmıştır (Tablo 115).

TABLO 115: İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALAŞMA ORANLARI

Yayın Dönemi	Toplam İşçi Sayısı	Sendikali İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
Ocak 2002	4.564.164	2.648.847	58,0
Temmuz 2002	4.572.841	2.680.966	58,6
Ocak 2003	4.686.618	2.717.326	58,0
Temmuz 2003	4.781.958	2.755.191	57,6
Ocak 2004	4.857.792	2.806.927	57,8
Temmuz 2004	4.916.421	2.854.059	58,1
Ocak 2005	4.970.784	2.901.943	58,4
Temmuz 2005	5.022.584	2.945.929	58,7
Ocak 2006	5.088.515	2.987.431	58,7
Temmuz 2006	5.154.948	3.001.027	58,2
Ocak 2007	5.210.046	3.043.732	58,4
Temmuz 2007	5.154.948	3.001.027	58,2
Ocak 2008	5.349.828	3.137.819	58,7
Temmuz 2008	5.414.423	3.179.510	58,7

Kaynak: ÇSGB

2008 yılında 9.623 işyerinde 1.704 toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin kapsadığı toplam 262.786 işçinin 107.258'i kamu kesiminde, 155.528'i özel sektörde çalışmaktadır (Tablo 116).

TABLO 116: TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİNİN KAPSADIĞI İŞYERİ VE İŞÇİ SAYISI

Yıllar	Yapılan Sözleşme		İşçi Sayısı		
	Sayısı	İşyeri Sayısı	Kamu	Özel	Toplam
2002	1.773	7.453	131.852	123.207	255.059
2003	1.607	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	1.482	7.922	122.018	203.368	325.386
2005	3.977	14.388	382.992	204.464	587.456
2006	1.704	5.456	117.377	187.015	304.392
2007	1.975	9.738	122.031	344.398	466.429
2008	1.704	9.623	107.258	155.528	262.786

Kaynak: ÇSGB

2008 yılında 1'i kamu kesiminde, 14'ü de özel sektörde olmak üzere toplam 15 grev yapılmıştır. Bu grevlere 610'u kamu kesiminde, 4.430'u özel sektörde olmak üzere toplam 5.040 işçi katılmıştır. Bunun sonucunda 610'u kamu kesiminde, 145.115'i özel sektörde olmak üzere toplam 145.725 işgünü kaybı olmuştur (Tablo 117).

TABLO 117: GREV UYGULAMALARI

	Uygulanan Grev Sayısı				Greve Katılan İşçi Sayısı				Kaybolan İşgünü Sayısı			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Kamu	1	4	2	1	437	948	268	610	874	2.394	4.246	610
Özel	33	22	13	14	3.092	1.113	25.652	4.430	175.950	163.272	1.349.312	145.115
Toplam	34	26	15	15	3.529	2.061	25.920	5.040	176.824	165.666	1.353.558	145.725

Kaynak: ÇSGB

2008 yılında kamu sektöründe lokavt uygulanmazken, özel sektörde 1 lokavt uygulanmış, 1.256 işçi lokavta uğramış, 16.328 işgünü kaybı olmuştur (Tablo 118).

TABLO 118: LOKAVT UYGULAMALARI

	Uygulanan Lokavt Sayısı				Lokavta Uğrayan İşçi Sayısı				Kaybolan İşgünü Sayısı			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Kamu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel	1	1	-	1	118	66	-	1.256	590	3.894	-	16.328
Toplam	1	1	-	1	118	66	-	1.256	590	3.894	-	16.328

Kaynak: ÇSGB

4. Ücretler

Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi ücretleri kamu kesiminde (net ele geçen) 2008 yılında % 8,3'lük artışla 1.999,23 YTL/ay'a, işgücü maliyeti % 6'lık artışla 3.629,89 YTL/ay'a yükselmiştir. Reel olarak ise aylık işçi ücretinde % 1,9, işgücü maliyetinde de % 6 düşüş olmuştur (Tablo 119).

Kanuni günlük brüt asgari ücret, 1 Ocak 2008-30 Haziran 2008 döneminde 16 yaşını dolduranlar için 20,28 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 17,18 YTL, 1 Temmuz 2008-31 Aralık 2008 döneminde ise 16 yaşını dolduranlar için 21,29 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 18,02 YTL olarak belirlenmiştir. Aylık brüt asgari ücret de 1 Ocak 2008-30 Haziran 2008 döneminde, 16 yaşını dolduranlar için 608,40 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 515,40 YTL, 1 Temmuz 2008-31 Aralık 2008 döneminde 16 yaşını dolduranlar için 638,70 YTL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 540,60 YTL olarak belirlenmiştir (Tablo 120).

TABLO 119: TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDAKİ İŞÇİ ÜCRETLERİNDE GELİŞMELER

Yıllar	(YTL/Ay)					
	Net Ele Geçen Ücret	Nominal Artış (%)	Reel Artış (1) (%)	İşgücü Maliyeti	Nominal Artış (%)	Reel Artış (2) (%)
KAMU KESİMİ (3)						
2002	1.012,40	-	-9,2	1.773,21	-	-14,0
2003	1.234,21	21,9	-2,7	2.287,87	29,0	2,7
2004	1.387,97	12,5	1,7	2.620,67	14,5	3,1
2005	1.512,70	9,0	2,7	2.826,92	7,9	1,9
2006	1.645,27	8,8	-2,7	3.004,93	6,3	-2,8
2007	1.845,72	12,2	3,2	3.424,64	14,0	7,2
2008 (4)	1.999,23	8,3	-1,9	3.629,89	6,0	-6,0
ÖZEL KESİM						
2002	692,67	-	-1,0	1.309,76	-	-6,1
2003	864,55	24,8	-0,4	1.607,12	22,7	-2,3
2004	989,05	14,4	3,4	1.865,32	16,1	4,5
2005	1.075,69	8,8	0,6	2.047,96	9,8	3,7
2006	1.170,31	8,8	-0,7	2.215,47	8,2	-0,8
2007	1.304,45	11,5	2,5	2.444,99	10,4	3,8

Kaynak: Kamu İşveren Sendikaları , TİSK, TÜİK, DPT

- (1): Net ele geçen ücretteki reel artışın hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (2): İşgücü maliyetindeki reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Üretici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (3): Belediyeler hariçtir.
- (4): Net ele geçen ücret rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir (Bekar çalışan için)

TABLO 120: YILLAR İTİBARIYLA GÜNLÜK VE AYLIK BRÜT ASGARİ ÜCRETLER

Yürürlük Tarihleri	(YTL)					
	16 Yaşını Dolduranlar		Değişim (%)	16 Yaşını Doldurmayanlar		Değişim (%)
	Günlük	Aylık		Günlük	Aylık	
01.01.2002 - 30.06.2002	7,40	222,00	-	6,29	188,70	-
01.07.2002 - 31.12.2002	8,36	250,88	13,0	7,11	213,21	13,0
01.01.2003 - 31.12.2003	10,20	306,00	22,0	8,55	256,50	20,3
01.01.2004 - 30.06.2004	14,10	423,00	38,2	12,00	360,00	40,4
01.07.2004 - 31.12.2004	14,81	444,15	5,0	12,60	378,00	5,0
01.01.2005 - 31.12.2005	16,29	488,70	10,0	13,86	415,80	10,0
01.01.2006 - 31.12.2006	17,70	531,00	8,7	15,00	450,00	8,2
01.01.2007 - 30.06.2007	18,75	562,50	5,9	15,89	476,70	5,9
01.07.2007 - 31.12.2007	19,50	585,00	4,0	16,38	491,40	3,1
01.01.2008 - 30.06.2008	20,28	608,40	4,0	17,18	515,40	4,9
01.07.2008 - 31.12.2008	21,29	638,70	5,0	18,02	540,60	4,9

Kaynak: ÇSGB

2008 yılında ortalama memur maaşı (net ele geçen) % 17,7'lik artışla 1.205,31 YTL/ay'a, maaş maliyeti % 11,7'lik artışla 1.634,98 YTL/ay'a yükselmiştir. Net maaş reel olarak % 6,5 artarken, maaş maliyeti de % 0,9 azalmıştır (Tablo 121).

TABLO 121: MEMUR MAAŞLARINDA GELİŞMELER (1)

Yıllar	(YTL/Ay)					
	Net Maaş			Maaş Maliyeti		
	Ortalama Maaş	Nominal Artış (%)	Reel Artış (2) (%)	Ortalama Maaş Maliyeti	Nominal Artış (%)	Reel Artış (3) (%)
2001	324,74	-	-	447,95	-	-
2002	497,85	53,3	5,7	691,16	54,3	2,8
2003	618,32	24,2	-0,9	884,72	28,0	1,9
2004	701,48	13,4	2,5	1.024,72	15,8	4,2
2005	778,86	11,0	2,6	1.141,79	11,4	5,2
2006	906,73	16,4	6,2	1.301,34	14,0	4,3
2007	1.024,37	13,0	3,9	1.464,24	12,5	5,8
2008 (4)	1.205,31	17,7	6,5	1.634,98	11,7	-0,9

Kaynak: MB, TÜİK, DPT

- (1): Aile yardımı, olağanüstü hal tazminatı, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ödenen ek tazminat, en yüksek devlet memuru aylığı üzerinden ödenen maktu fazla çalışma ücretleri ve Gelir İdaresi Geliştirme Fonu'ndan yapılan ödemeler hariç, lojman tazminatı dahildir. Tüm sınıfların ağırlıklı ortalaması alınmıştır.
- (2): Bir önceki yıla göre reel gelişimi göstermektedir. Reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (3): Bir önceki yıla göre reel gelişimi göstermektedir. Reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Üretici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (4): Ortalama net maaş rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir (Bekar çalışan için).

EKONOMİK RAPOR

IV. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HEDEFLER VE GERÇEKLEŞMELER

EKONOMİK RAPORU

IV. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HEDEFLER VE GERÇEKLEŞMELER

Ekonomide sağlanan güven ve istikrarı sürdürmek, dış talep ve özel sektör kaynaklı bir büyüme sürecini devam ettirmek, sağlam ve kurallı bir mali yapı oluşturarak mali disiplini sürdürmek, enflasyonu makul düzeylere çekmek, istihdamı artırmak, sürdürülebilir ve sağlam kaynaklarla finanse edilebilir bir cari açık seviyesine ulaşmak ve öngörülebilir bir ekonomik çerçeveye oluşturmak 2008 yılında temel makroekonomik amaç olarak belirlenmiştir. Yıl içinde ekonomi politikaları bu temel amaçlara paralel olarak uygulanmıştır. Ancak tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizin etkisi ile 27 çeyrektir büyüyen Türkiye ekonomisi son çeyrekte % 6,2 daralmış, enflasyon oranı yıl sonu hedefinin üzerinde gerçekleşmiş, borç stoku artmaya devam etmiştir.

2008 yılında GSYH'de % 5,5 artış hedeflenirken alt sektörler itibariyle tarım sektöründe % 3, sanayi sektöründe % 5,7, hizmetler sektöründe % 5,9 büyüme hedeflenmiştir. Yılsonunda GSYH büyüme hızı hedeflenen değer altında kalarak % 1,1 olmuştur. Tarım sektöründe büyüme hızı hedeflenen değer üstünde gerçekleşirken, sanayi ve hizmetler sektörü büyüme hızları hedeflenen değerlerin oldukça altında gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe % 4,1, sanayi sektöründe % 1,1, hizmetler sektöründe % 1,5 büyüme gerçekleşmiştir. GSYH değerleri hedeflenen değer üzerine çıkarak 950.144 milyon YTL (742 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır (Tablo 122).

TABLO 122: GSYH VE SEKTÖREL BÜYÜME

	(%)			
	2008		2009	
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi	
Tarım	3,0	4,1	3,6	
Sanayi	5,7	1,1	3,9	
Hizmetler	5,9	1,5	4,2	
GSYH	4,0	1,1	4,0	
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)	717.266	950.144	1.111.438	
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar Dolar)	521	742	788	

Kaynak: TÜİK, DPT

2009 yılında tarım sektöründe % 3,6, sanayi sektöründe % 3,9, hizmetler sektöründe % 4,2 büyüme olacağı kaydedilerek, GSYH'de % 4'lük büyüme hedeflenmiştir. GSYH'nin 2009 yılında cari fiyatlarla 1.111.438 milyon YTL (788 milyar dolar) olması öngörülmüştür.

GSYH içinde 2008 yılında tarım sektörünün payının % 10, sanayi sektörünün payının % 29,7, hizmetler sektörünün payının % 60,3 olması öngörülmüştür. Yıl sonunda GSYH içinde hizmetler sektörünün payı öngörülenin üzerinde gerçekleşirken, tarım sektörü ve sanayi sektörünün payı hedeflenen değer altında kalmıştır. GSYH'nin % 7,8'i tarım sektörü, % 19,5'i sanayi sektörü, % 72,7'si hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir (Tablo 123).

TABLO 123: SEKTÖRLERİN GSYH İÇİNDEKİ PAYLARI

	(%)		
	2008		2009
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
Tarım	10,0	7,8	7,5
Sanayi	29,7	19,5	20,0
Hizmetler	60,3	72,7	72,5
GSYH	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, DPT

2009 yılında GSYH içinde tarım sektörünün payının % 7,5, sanayi sektörünün payının % 20, hizmetler sektörünün payının % 72,6 olması öngörülmüştür.

2008 yılında TÜFE enflasyonunun yılsonu itibarıyla % 4 olması öngörülmüştür. Ancak küresel piyasalarda yaşanan dalgalanma ve 2008 yılının başında yurtiçinde ortaya çıkan siyasi belirsizler sonucu enflasyonu % 4'lük hedefle uyumlu düzeye indirmek zorlaşmıştır. Merkez Bankası enflasyon beklentilerini kontrol altına almak ve uygulamakta olan rejimin itibarını sağlamak amacıyla 3 Haziran 2008 tarihinde Hükümete sunduğu mektupla, para politikasının temkinli duruşu altında dahi % 4 enflasyon hedefine ulaşmanın uzun bir süre alabileceğine işaret ederek orta vade için yeni hedefler belirlenmesini önermiştir. Buna göre hesap verme yükümlüğüne sadık kalmak amacıyla 2008 yılı hedefi değiştirilmezken, 2009 yılı için % 4 olan enflasyon hedefi % 7,5 olarak revize edilmiştir. 2008 yılsonunda TÜFE enflasyonu hedeflenen değeri 6,06 puan aşarak % 10,06 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 124).

TABLO 124: ENFLASYON

	(Değişim, %)			
	2008		2009	
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi	Güncellenmiş Hedef
TÜFE Yıl Sonu	4,0	10,06	4,0	7,5

Kaynak: TCMB, TÜİK

2008 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 204.556 milyon YTL, harcamalarının da 222.553 milyon YTL olması öngörülmüştür. Yılsonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri hedeflenen değerleri aşarken, giderlerde bütçe ödeneklerinin bir miktar üzerinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi altında 208.898 milyon YTL gelir elde edilirken, 225.967 milyon YTL harcama yapılmıştır. Böylece 17.997 milyon YTL olması hedeflenen bütçe açığı 17.069 milyon YTL düzeyinde gerçekleşirken, 38.003 milyon YTL olması hedeflenen faiz dışı bütçe dengesi ise 33.592 milyon YTL olmuştur (Tablo 125).

TABLO 125: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ

	(Milyon YTL)		
	2008		2009
	Bütçe Hedefi	Gerçekleşme	Bütçe Hedefi (1)
Gelirler	204.556	208.898	248.758
Genel Bütçe Gelirleri	199.411	202.790	242.957
Vergi Gelirleri	171.206	168.087	202.090
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	3.417	4.369	3.878
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	1.728	1.740	1.924
Harcamalar	222.553	225.967	259.156
Faiz Hariç Harcama	166.553	175.306	201.656
Personel Giderleri	48.672	48.825	57.211
Cari Transferler	69.207	70.116	87.956
Faiz Harcamaları	56.000	50.661	57.500
Bütçe Dengesi	-17.997	-17.069	-10.398
Faiz Dışı Denge	38.003	33.592	47.102

Kaynak: MB

(1): 2009 yılı Bütçe Kanunu A cetvelinde verilen ödenek ve B cetvelinde tahmin edilen gelir hedefleridir.

2009 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 248.758 milyon YTL, bütçe harcamalarının ise 259.156 milyon YTL olması, böylece bütçenin 10.398 milyon YTL açık vermesi, faiz dışı fazlanın ise 47.102 milyon YTL olması öngörülmüştür.

2008 yılında ihracatın 124,7 milyar dolar, ithalatın 167,7 milyar dolar, ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle dış ticaret açığının 46,9 milyar dolar, cari işlemler açığının 39,2 milyar dolar, turizm gelirlerinin 19,6 milyar dolar olması hedeflenmiştir. Yılsonunda ihracat 137,1 milyar dolar, ithalat 187,8 milyar dolar, ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle dış ticaret açığı 53,2 milyar dolar olurken, cari işlemler dengesi 41,6 milyar dolar açık vermiş, turizm gelirleri 21,9 milyar dolar olmuştur (Tablo 126).

2009 yılında ihracatın 155 milyar dolar, ithalatın ise 217,1 milyar dolar olması hedeflenirken, dış ticaret dengesinin 64,5 milyar dolar, cari işlemler dengesinin 50,4 milyar dolar açık vereceği öngörülmüştür.

2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda net 1,8 milyar dolarlık, portföy yatırımlarında net 0,2 milyar dolarlık çıkış olması öngörülmüştür. Yıl sonunda doğrudan yabancı yatırımlarda net 2,4 milyar dolar çıkış, portföy yatırımlarında net 1 milyar dolar giriş gerçekleşmiştir.

2009 yılında doğrudan yatırımlarda net 3,3 milyar dolar çıkış, portföy yatırımlarında da net 2,2 milyar dolar net giriş olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO 126: CARI İŞLEMLER DENGESİ

(Milyar \$)

	2008		2009
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
Cari İşlemler Dengesi	-39,2	-41,6	-50,4
Dış Ticaret Dengesi	-46,9	-53,2	-64,5
İhracat (FOB)	124,7	137,1	155,0
İthalat (FOB)	-167,7	-187,8	-217,1
Hizmetler Dengesi	15,2	17,5	20,1
Turizm Geliri	19,6	21,9	24,9
Yatırım Geliri Dengesi	-9,2	-7,8	-7,9
Doğrudan Yatırımlar (Net)	-1,8	-2,4	-3,3
Portföy Yatırımları (Net)	-0,2	1,0	2,2
Diğer Yatırımlar (Net)	-7,2	-6,4	-6,8
Cari Transferler	1,8	2,0	2,2

Kaynak: DPT, TCMB

V. EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER

EKONOMİK RAPOR

V. EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA							
Cari Fiyatlarla (Milyon YTL)	350.476	454.781	559.033	648.932	758.391	843.178	950.144
Cari Fiyatlarla (Milyon Dolar)	230.494	304.901	390.387	481.497	526.429	648.754	741.792
Sabit Fiyatlarla (Milyon YTL)	72.520	76.338	83.486	90.500	96.738	101.255	102.328
BÜYÜME HIZI (1998 Temel Fiyatlarına Göre, %)							
Tarım	8,8	-2,0	2,8	7,2	1,4	-6,7	4,1
Sanayi	2,7	7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	1,1
İnşaat	13,9	7,8	14,1	9,3	18,5	5,7	-7,6
Hizmetler	6,5	5,5	9,3	8,4	6,1	6,0	1,5
GSYH	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	1,1
GSYH-SEKTÖREL DAĞILIM (Cari Fiyatlarla, %)							
Tarım	10,3	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,8
Sanayi	21,0	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,5
İnşaat	4,2	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7
Hizmetler	64,5	65,1	65,8	65,9	66,9	67,5	68,0
ÜRETİM							
Tarım Katma Değeri (1998 Temel Fiyatlarına Göre, Milyar YTL)	8.861	8.684	8.929	9.571	9.701	9.047	9.416
Sanayi Katma Değeri (1998 Temel Fiyatlarına Göre, Milyar YTL)	18.175	19.588	21.803	23.680	25.650	27.131	27.432
İmalat Sanayii Üretim Endeksi (1)	102,5	112,0	123,6	129,6	107,7	114,8	112,7
İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı (%)	76,2	78,5	81,5	80,3	81,0	81,8	78,1
YATIRIM (Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)							
Sabit Sermaye Yatırımları	47.483	57.424	78.782	97.647	123.569	140.290	155.154
Kamu	17.308	17.288	17.977	24.578	30.410	33.435	33.371
Özel	30.175	40.136	60.805	73.069	93.159	106.855	121.783
Yatırım Teşvik Belgeleri	14.912	23.012	19.825	24.108	22.738	26.331	28.229
Tarım	134	288	374	516	524	347	360
Sanayi	9.659	12.139	14.196	15.630	14.364	17.166	19.525
Hizmetler	5.118	10.585	5.255	7.962	7.849	8.820	8.344
FİYAT HAREKETLERİ							
Yıllık Ortalama							
ÜFE Yüzde Değişim (2)	50,1	25,6	14,56	5,89	9,34	6,31	12,72
TÜFE Yüzde Değişim (3)	45,0	25,3	8,60	8,18	9,60	8,76	10,44
Yıl Sonu							
ÜFE Yüzde Değişim (2)	30,8	13,9	15,35	2,66	11,58	5,94	8,11
TÜFE Yüzde Değişim (3)	29,7	18,4	9,35	7,72	9,65	8,39	10,06
PARA-BANKA (Milyon YTL)							
M1	14.259	21.564	29.469	61.937	72.163	77.675	83.381
M2	61.195	80.923	109.344	237.949	297.481	345.028	434.205
M3	63.506	85.807	115.689	260.614	319.836	370.078	458.384
Kredi Stoku	34.909	51.749	82.832	126.474	177.277	222.833	278.396
Mevduat	128.549	144.609	179.314	221.632	271.874	314.042	396.625
SERMAYE PİYASASI							
İşlem Hacmi (Milyon YTL)	106.309	146.645	208.423	269.931	325.131	387.777	332.605
İMKB Endeksi	10.370	18.625	24.972	39.778	39.118	55.538	26.864
KAMU FİNANSMANI							
Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyon YTL)							
Gelirler	79.420	101.037	122.919	152.784	173.483	190.360	208.898
Giderler	119.604	141.248	152.093	159.687	178.126	204.068	225.967
Bütçe Dengesi	-40.184	-40.211	-29.174	-6.903	-4.643	-13.708	-17.069
Faiz Dışı Denge	11.543	18.317	27.318	38.777	41.320	35.045	33.592

(1): 2002-2005 yılları için 1997 temel yılı, 2006-2008 yılları için 2005 temelli yılı endeks alınmıştır.

(2): 2002-2003 yılları için 1994 temel yılı TEFE, 2004-2007 yılları için 2003 temel yılı ÜFE değişimleri alınmıştır.

(3): 2002-2003 yılları için 1994 temel yılı, 2004-2007 yılları için 2003 temel yılı TÜFE değişimleri alınmıştır.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Merkezi Yönetim Borç Stoku	242.665	282.807	316.529	331.520	345.050	333.485	380.140
İç Borç Stoku (Milyon YTL)	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310	274.827
Dış Borç Stoku (Milyon YTL)	92.795	88.420	92.046	86.738	93.580	78.175	105.313
İç Borç Stoku (Milyon YTL)	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310	274.827
Tahviller	112.850	168.974	194.211	226.964	241.876	249.176	260.849
Bonolar	37.020	25.413	30.272	17.818	9.594	6.134	13.978
Özelleştirme İşlemleri (Milyon \$)	537	187	1.283	8.222	8.096	4.259	6.296
DÖVİZ KURLARI (Yıllık Ortalama)							
YTL/Dolar (Alış)	1,50412	1,49671	1,42184	1,34105	1,42943	1,30126	1,29789
YTL/Euro (Alış)	1,42727	1,68771	1,76712	1,67043	1,79683	1,77790	1,89864
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon \$)							
Mal Dengesi	-6.390	-13.489	-22.736	-33.001	-40.962	-46.677	-53.174
İhracat (FOB)	40.719	52.394	68.535	78.365	93.611	115.364	140.748
İthalat (FOB)	47.109	65.883	91.271	111.366	134.573	162.041	193.922
Cari İşlemler Dengesi	-626	-7.515	-14.431	-22.088	-32.051	-38.219	-41.623
İşçi Gelirleri	1.936	729	804	851	1.111	1.209	1.324
Turizm Gelirleri	8.479	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	21.910
ULUSLARARASI REZERVLER (Brüt, Milyon \$)	38.066	44.969	53.787	68.744	90.821	108.258	114.577
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE (Milyon \$)							
Sermaye (Net)	617	737	1.092	8.134	16.982	18.393	14.674
Diğer Sermaye (Net) (4)	516	17	350	56	281	727	374
Gayrimenkul (Net)	-	998	1.343	1.841	2.922	2.926	2.937
Toplam (Net)	1.133	1.752	2.785	10.031	20.185	22.046	17.985
Dış Borç Stoku (Milyon \$)	129.527	144.095	160.918	169.503	207.325	248.958	276.834
Kısa Vade	16.424	23.013	32.209	38.288	42.648	43.192	50.714
Uzun Vade	113.103	121.082	128.709	131.215	164.677	205.766	226.120
Kamu	64.534	70.844	75.668	70.411	71.582	73.484	78.165
TCMB	22.003	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801	13.520
Özel	42.991	48.878	63.840	83.666	120.065	159.673	185.149

II. SOSYAL GÖSTERGELER

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İSTİHDAM							
Sivil İşgücü (Bin kişi)	23.818	23.640	24.289	24.565	23.250	23.523	24.129
Sivil İstihdam (Bin kişi)	21.354	21.147	21.791	22.046	20.954	21.189	21.571
Tarım	7.458	7.165	7.400	6.493	5.713	5.601	5.647
Sanayi	3.954	3.846	3.987	4.284	4.136	4.185	4.300
Hizmetler	9.942	10.136	10.404	11.269	11.107	11.404	11.624
Sivil İstihdam (Pay, %)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100
Tarım	34,9	33,9	34,0	29,5	27,3	26,4	26,2
Sanayi	18,5	18,2	18,3	19,4	19,7	19,7	19,9
Hizmetler	46,6	47,9	47,7	51,1	53,0	53,8	53,9
İşsizlik Oranı (%)	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	9,9	10,6

(4): Yabancı sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi.